

PARİS DÜŞERKEN

ilya ehrenburg

özelbil

İLYA EHRENBURG
PARİS DÜŞERKEN

(BİRİNCİ CİLT)

Çeviren :
Attilâ TOKATLI

SOSYAL YAYINLAR
Divanyolu, Klod Farer Caddesi,
No: 16, Daire 2, İSTANBUL
Tel: 28 33 14

PARİS DÜŞERKEN

İlyâ Ehrenburg/Yayımlayan: Sosyal Yayınlar/Çeviren: Attilâ Tokatlı/ Beşinci basım: Şubat 1986/ Basım: Göktürk Ofset

BİRİNCİ BÖLÜM

1

André'nin atelyesi «Cherche - Midi» sokağındaydı. Eski bir sokaktı burası. Sokağı çepçevre saran binalar bir kömür yığını gibi siyah ve kirliydiler. Evlerin pancurları bile bu karanlığa boyun eğmişlerdi. Sokak sağlam sollu antikacı dükkânlarıyla doluydu. Bu dükkânlarda ölçülü ve sıkıcı, yaşlı madamlar, tüysüz sakalsız ihtiyarlar bir yığın eski püsküyü satmaya uğraşırlardı: Messidor stili yazı masaları, tahtadan oyulmuş tombul tombul melekler, çin paraları, nar çiçeği renkli kolyeler, madalyonlar...

Sokağın köşesinde, «Sigara İçen Köpek» yazılı bir tabelâ, bu tabelânın hemen altında da bir kahve vardı. İçerde, fox cinsi bir av köpeği, dişlerinin arasında ezdiği bir ağızlıkla sigara içiyor, müşterileri eğlendiriyordu.

Karşı kaldırımında, biraz ötede, «Henri Et Joséphine»

lokantası vardı. Bilmeli ki etli kuru fasulyeyi kimse Joséphine kadar lezzetli yapamazdı. Henri hep mahzene kendisi iner, toz toprak arasından bir şişe şarap çıkarır, hesabı hep taştan bir yaz-bozun üzerine yazar, hep neşelidir ve dilini şapırdatarak karısının yaptığı yemeklere övgüler yağdırır. Yemeğini yiyip çıkan müşteriyi de güleryüzle uğurlar.

Lokantanın yanbaşıda kunduracının küçücük dükânı vardır. Altmışını çoktan geçmiş bu ihtiyar bir yandan pençe yapar bir yandan kendi kendine şarkı mırıldanır: «C'est ce coquin d'Amour». Kunduracıyı çiçekçi dükkânı izler, vitrini kasımpatları, şebboylarla doludur... Sahıbesi kupkuru, temiz bir ihtiyardır. Kapısının önüne astığı bir tabelâya her sabah çıkıp o gün anılacak, kutlanacak «aziz» in adını yazar.

Bu sokakta kaldırımların üstüne tebeşirle yazı yazarlar hep: «Cennet» diye yazarlar meselâ, «İtalya» diye yazarlar. Ve bu kaldırımların üzerinde küçük çocuklar kaydırak oynar. Sabahları, bıyıklı satıcı kadınlar elarabalarını sürükleyerek sokaktan geçerler. Hancırelerinin olanca gücüyle bağırlar: «Portakal var! Domates var!»

Sonra sıra eskiciye gelir. Varlığını sokak sâkinlerine duyurmak için, nerden bulduğu belli olmayan uyduruk bir boruyla seslenir. Ona parçalanmış yelekler, leşi çıkmış pamuk yastıklar getirirler. Akşam üzeri, güneşin batmasına yakın sokak çalgıcıları çıkarlar ortaya... Keman çalarlar, laterna çalarlar, şarkı söylerler. Çalışları da söyleyişleri de kötüdür. Üst katlardan para atılır onlara...

Ama evlerin içi sessizdir. Biraz loş, entipüften eşyalarla dolu odalardır bunlar. Ve bu odalardaki bütün eskilere, bir çocuğa bakar gibi ihtimam gösterilir: Koltukların üzerinde örtüler vardır. Büfelerde kırıkları yapıştırılmış fincanlar, bardaklar görürsünüz. Ev halkının biri üşütüp de

aksırmaya başlasa ona hemen ıhlamur içirirler ya da sıcak şarap verirler, bazan da hardal yakısı hazırlarlar. Romatizmalı olanlara sızılarını dindirsin diye olmadık ilâçlı sular kaynatılır. Bu semtte kediler ordu hâlinde gezerler; evlerin, dükkânların içi, vitrinler hep bu besili ve tombul hayvanlar tarafından işgâl edilmiştir. Sokak asıl güneşin battığı sırada çok güzelleşir. O zaman her şey mavileşir; usta bir ressamın kalemiyle çizilmiş gibi oluverir. ,

İşte André'nin atelyesi bu semtte, bu sokakta, bir binanın en üst katındaydı; alabildiğine güzel bir manzarası vardı. Bina damları, yine damlar, hep damlar, Çalkantılı bir denizi andırırcasına kurulmuş, tuğlalardan yaratılmış bir okyanus. Ve damların üstünde binaların bacalarından ince ince savrulan dumanlar. Uzakta, hayli uzakta da portakal sarısına bürünmüş kargaşalı bir parlaklık hâlinde Eyfel kulesi.

Atelyenin içi çok dardı. İnsan rahatlıkla dönemezdi. Oraya buraya gelişigüzel bırakılmış çerçeveler, boya tüpleri, bir ayağı kırılmış topal iskemleler, yıpranmış ayakkabılar ateliyeyi doldurmuştu. Bütün bu eşyalar sanki oraya konmamış, bir ağaç gibi yerden bitivermişlerdi. Bu hâliyle atelye bazan baharda henüz yeşeren bir koruluğu andırıyordu. Güneş içeriye vurduğunda çoğunlukla böyle oluyordu. O zaman André farkında olmadan keyiflenir, nasıl olup ta bu kadar beceriksiz şarkı söylediğine şaşarak, kendi kendine enayi şarkılar mırıldanırdı. Atelye bazan da solup giden bir orman kılığına giriverirdi. İçerdeki her şey bakır rengine bürünür, koyulaşır, canlılığını kaybederdi. Bu atelyenin sahibi bir ağaca benzerdi: uzun, ağır ve sessiz bir adamdı. André sabah erkenden çalışmaya başlardı. Çoğunlukla damları çizer ve natürmort çalışırdı: papatyaların, lâhanaların, şişelerin resimlerini yapardı. Akşama doğru

kocaman piposunu tüttürerek sokaklarda dolaşırdı. Bazan bir sinemaya girer. Miki'nin soytarlıklarını eğlenerek seyrederek, sonra eve döner, uyurdu. Otuz iki yaşındaydı ama dünyayı ilk delikanlılığını yaşayan bir çocuğun şaşkın gözleriyle seyrediyordu. Daha şimdiden ondan «olgun bir sanatçı» diye söz ediliyordu. Oysa André kendisini henüz çalışmaya başlamış bir insan olarak görüyordu.

Vaktinden önce gelmiş bir bahar günüydü ve André kasımpatılarını resimliyordu. Kapı çalındığı zaman doğruldu. Atelyeyi gürültüye boğarak Pierre girdi içeriye. Çok kolay ve bol konuşan bir adamdı Pierre. O anlatırken André dalgın gülümsüyor, gözlerini bir türlü tuvalden ayıramıyordu; Tuvale döktüğü sarı rengin gereğinden fazla kaçtığını yeni farketmişti.

Pierre, André'nin yanında ufacık kalıyordu; bir kuş gibi hareketliydi. Esmer bir adamdı. Uzun kolları, kocaman kocaman gözleri, genizden gelen boğuk bir sesi vardı. Boya kaplarının, çerçevelerin arasında sanki zıplıyor ve durmaksızın konuşuyordu.

Pierre inşaat mühendisiydi; tiyatro hastasıydı. Eski-den şiir yazmayı da denemişti. Takma adla bir kitapçık bile yayımlamıştı. Çok kolay âşık oluyordu ve bu yüzden intiharı düşünecek kadar acı çekiyordu. Ama aslında hayata bağlı adamdı. Hayatı düşkünlüklerine rağmen seviyordu. Çabuk etki altında kalıyordu, öyle ki dostları onu hiç beklenmedik davranışlara sürükleyebiliyorlardı. Bir gün kahvenin birinde kralcı bir müzisyen tanımıştı. O sıralarda Paris'te Meclis'e karşı büyük antipati vardı: pek çok milletvekilinin Stavisky skandalına karıştığını nalk duymuştu. Pierre hareketin dışında kalamazdı. Ayaklanma gecesi Concorde meydanına, nümayişçilerin yanına fırladı. Altı ay sonra faşizm aleyhtarı mitingde Pierre yine ön saftaydı.

Tribünde sosyalist Viard konuşuyordu. O konuşurken Pierre müzisyenle sert bir tartışmaya girdi. Militarizm aleyhinde söylemediğini bırakmadı. Her gün düzineyle gazeteyi en küçük ayrıntılarına kadar okuyor ve hiç bir nümayişi kaçırıyor, hepsinde hazır bulunuyordu.

1935 yılı Fransa için bir dönüm noktası oldu. Faşist ayaklanmasından az önce kurulmuş olan Halk Cephesi ülkenin öfkesi, sesi umuduydu. 14 Temmuz'da ve 7 Eylül'de — Solcu yazar Henri Barbusse'ün cenaze töreninin yapıldığı gün — bir milyon insan Paris sokaklarını doldurdu. Hepsi de dövüşmek için yanıp tutuşuyorlardı. Onlara seçimlerin yakında yapılacağı, herşeyin sandık başında çözümleneceği söyleniyordu. Onlar sabırsızdılar, yumruklarını sıkıyorlardı. Halk, savaşın bir kâbus gibi karşısına dikildiğini ilk defa bütün gerçeğiyle görmüştü: Almanya ordularını Ren bölgesinin sınırdaki kesimine sokmuştu. İtalya Trablusgarp'ı boyunduruğu altına almıştı. Fransa, hem çevresindeki ülkelerden hem de kendi halkından korkan iğrenç adamlar tarafından yönetiliyordu. Bu adamlar kendilerini usta birer taktikçi olarak görüyorlardı: siyaset konusunda hiç te saf olmayan İngilizlere yumuşak ve şirin davranıyorlar sonra da Roma'yı Londra'ya karşı kışkırtıyorlardı. Bunlar aslında bön adamlardı: küçük devletler birbirinin peşisıra Fransa'ya sırt çeviriyorlardı ve Fransa'nın sipsivri ortada kalacağı gün geçtikçe yaklaşıyordu. Onlar bunun farkında değildiler. Seçimler, onları ülkenin kaderinden daha çok ilgilendiriyordu. Halk Cephesi'ni bölmek için fırsat kolluyorlardı. Polis müdürleri kararsızları satın alıyor, ürkekleri korkutuyorlardı. Hergün yeni yeni faşist kuruluşlar ortaya çıkıyordu. Akşamları, «iyi aile» çocukları başkentin zengin mahallelerinde «kahrolsun İngiltere! Yaşasın Mussolini» diye bağırarak dolaşıyorlardı. İşçilerin oturduğu kenar mahallelerde iyice yakınlaşmış bir devrimden söz edili-

yordu. Küçük burjuva iyiden iyiye paniğe kapılmıştı, herşeyden şüpheleniyordu: iç savaştan, Alman saldırısından, casuslardan ve siyasî mültecilerden, askerlik süresinin uzatılmasından, grevlerden, sözün kısası herşeyden korkuyordu. Yeni yıl hepsinin gözünde bir «dönüm noktası» önemi taşıyordu.

Pierre olayların akışına kendisini kaptırmıştı ve sanki bir kışla disiplini içinde yaşıyormuş gibiydi.

André ile lise sıralarından beri arkadaşlıklar ama birbirlerini seyrek görürlerdi. Pierre'in hareketli bir hayat sürmesine karşılık André bir köşeye büzülmüştü, insan içine pek girmiyordu. Karşılaştıkları zaman Pierre son merak sardığı şeyi ona büyük bir heyecanla anlatırdı; merak sardığı şey sürekli olarak değişirdi: bazan yeni bir motor, bazan Breton'un şiirleri, bazan faşizm aleyhtarı yazarların kongresi. André dinler ve hep gülümserdi. «Sigara İçen Köpek» kahvesine otururlar, bira ya da vermut içerlerdi. Sonra ayrılırlardı. Sonra aradan koca bir yıl geçerdi. Ve birden Pierre, André'nin varlığını hatırlayıverir, atelyeye bir telâşla girerdi, «Bilmiyorsun, dün neler oldu» diyerek başlardı anlatmaya.

Bu kez de öyle oldu. Girer girmez sordu:

— Viard'ın söylevini okudun mu? «Alman militirizmine rağmen genel bir silâhsızlanmaya gitmeliyiz».. Herkes savaştan söz ediyor, herkesin dilinde bu: olacak mı, olmayacak mı? Fabrikada, bizim müdür fala baktırdı. Kova burcuna bakarsan savaş olacak. Boğa burcu olmayacak, diyor. Bu kafasızlık bizi nereye kadar götürecektir? Hitler kaçığın biri, bu bir gerçek. Fakat Halk Cephesi kazanırsa savaş olmayacak. Sen ne diyorsun?

— Ben? Bir şey bilmiyorum. Düşünmedim...

Pierre kalktı.

— Nereye gidiyorsun?

— Kültür sarayına. Bir sürpriz var. Sen de gel. Böyle

bir deliğe tıkalıp kalmak ta neymiş? Ben şimdi sık sık gi-
 diyorum oraya. Çok dokunaklı bir şey, insanın yüreği cız
 ediyor. İşçiler, mühendisler, senin gibiler geliyor. Hepsi
 orada. Ben bu işe inanıyorum, hem falsız inanıyorum... Bu
 inancımı fabrikanın müdürüne de söyledim, öfkeden kudu-
 racağını bile bile söyledim. Gelecek, adım gibi biliyorum
 ki gelecek.

— Kim gelecek anlamadım ki?

— Devrim gelecek!.. Bizde, fabrikada olup bitenleri
 görseydin, anlardın. Hadi, çıkalım...

André önündeki tuvale çaresiz gözlerle bakıyordu. Pi-
 erre onu sürükleyip götürdü.

Büyük salona girmekte güçlük çektiler... Sigara du-
 manından göz gözü görmüyordu. Tepedeki âvize sanki bir
 yağ lekesiydi, parlıyordu. İnsanların yüzleri de bundan fark-
 sızdı. Salonda kasketli işçiler vardı, genç kızlar, memurlar,
 geniş kenarlı fötr şapkalarıyla ressamalar vardı. Şüphecili-
 ği ile ün salmış bu halk yeni bir gençlik yaşıyordu şimdi.
 bu halk artık heyecanlanıyor, sesi kısılcaya kadar tartı-
 şıyor, konuşuyor, gerilememek için and içiyordu. Bütün
 dünyanın tanıdığı, Nobel almış bir bilgin, eşiğine geldikleri
 «yeni hayat» üzerine pırıl pırıl dörtlük bir şiir düzmüş olan
 genç bir işçinin elini sıkıyordu. Burada Halk Cephesi sözü
 «Açıl susam, açıl» sözü gibi tılsımlıydı. Hele Halk Cephe-
 si bir kazansa, o zaman meselâ toprağı işleyen ırgat fırçayı
 eline alıp resim yapacak, meselâ bir bahçıvan, bugünkü
 önyargılarından silkiniverecek, Picasso'nun resimlerinin ta-
 dını çıkaracaktı. Şiirler çağın dili, sesi oluvereceklerdi. Bil-
 ginler ölümsüzlüğün sırrını bulacaklar ve tarih boyunca bü-
 yük olaylara tanıklık etmiş olan Seine nehri, bu defa yeni
 bir Atina'nın doğuşunu seyredecekti.

André, çevresindekilere bakıyordu. Bir işçi dinliyordu,
 sanki güzel bir içkiyi içiyormuş gibi hazla dinliyordu. Bi

risi esniyordu boyuna, gazeteci olmalıydı bu adam. Salon-da çok kadın vardı. Herkes sigara içiyordu. Kürsüde ufak tefek bir ihtiyar konuşuyordu. Adam ünlü bir fizikçiydi ama André onu tanıımıyordu. Bilgin alçak sesle konuşuyor, ara-da öksürüyordu. André adamın konuşmasından bölük pör-çük sözleri duyabiliyordu: «Sosyalist», «kültür», «yeni bir hümanizma» gibi sözler...

André böyle toplantılara hiç gelmezdi. Birdenbire, atelyesinde yarım bıraktığı işi geldi aklına; içine bir ezik-lik çöktü. Ama bir an bakışları kürsüye kaydı, kendini tu-tamadı, bağırdı:

— Bak, bak bu Lucien!

Pierre'in sözünü ettiği «sürpriz» bu olmalıydı. André birden lise sırasındaki Lucien'i hatırladı: «O bâkire kızın öfkesini seviyorum» diye şiir okuyor, nasıl esrar çektiğini anlatıyordu. Şimdi, işçilerle omuz omuzaydı. Tabii, öyle ya, insan değişiyor.

Lucien hemencecik salondakilerin ilgisini çekmişti. Ateşli konuşuyordu:

— Dünyanın kaderi bombardıman uçakları tarafından çizilecek. Veya toprağın altında çalışanlar tarafından yani Ruhr'daki, Silezya'daki madenciler tarafından çizilecek.. Altıyüz milletvekili ne mi olacaklar? Böceklerle uğraşan bir bilgin bana bir çeşit mayıs böceğinden bahsetti. Sinek-ler yumurtalarını bu böceğin vücuduna bırakırlarmış... Yu-murtalar burada kurt olurmuş, mayıs böceği hareket eder-miş ama sonunda ölmüş. Milletvekilleri de debelenen kurtlardan farksız...

Lucien, Hitler'den, savaştan, devrimden bahsetti. Sus-tuğu zaman derin bir sessizlik oldu. Sesinin ve sözlerinin etkisi devam ediyordu. Sonra birden bir alkış koptu. Pierre ellerini acıtırmasına alkışlıyordu. André'nin çok yakınındaki bir işçi gürledi: «Biz genç Fransa'yız. — Biz geleceğin ço-cuklarıyız—.»

André sinekleri, savaşı ve Lucien'i unuttu. Bu işçinin resmini yapmayı isterdi!

Kürsüdeki yaşlı bilgin Lucien'in elini uzun uzun sıkıyor, bir türlü bırakmıyordu. Soluk yüzlü, sıska ve genç bir adam birdenbire ayağa kalktı: Şık giyinmeye çalışmıştı ama yoksulluğu belli oluyordu.

— Söz istiyorum, diye bağırdı.

Başkan çingırağını çaldı:

— Adınız?

— Grinet. Adım size pek bir şey söylemeyecek.. Ama demin konuşan bayın adı başka türlü önemli. Eğer aldığım bilgiler beni yanıltmıyorsa, bu bayın babası, Paul Tessat, o Stavisky dolandırıcısından seksen bin frank almıştır. Şüphesiz bu parayla da...

Sözlerinin gerisi salondan yükselen gürültü içinde eridi gitti. Grinet ele geçirdiği bir bastonu silâh gibi havaya kaldırmıştı. Onun yanbaşımda genç ve iriyarı bir adam bir tabure kapmış, tabureyi labut gibi sağa sola sallamaya başlamıştı.

André çıkış kapısına güçlkle ilerledi. Pierre ona sokakta yetişti.

— André! Bekle bizi... Lucien'le birlikte kahveye gideceğiz.

— İstemiyorum.

— Neden istemiyorsun?

(Bu soruyu onlara yetişmiş olan Lucien sormuştu).

— Gidip bir bira içelim. İçerde havasızlıktan boğuluyordum. Konuşmayı zor bitirdim. Zaten bana sataşacaklarını önceden haber vermişlerdi.

Pierre gülmeye başladı:

— Bu, onlara güzel bir ders oldu! Ben bu Grinet herifini tanıyorum; 6 Şubat'ta da işbaşındaydı. Manyak herif eline bir ustura almış, atlara hücum ediyordu o gün. Or

dan iyisini seçemezlerdi. Lucien, sen, gayet iyiydin... Şimdiden gazetelerin ne yazacağını kestiriyorum. Bir kere, edebiyatçı olarak ünlüsün... Sonra, düşün, Paul Tessat'nın oğlu bizimle beraber. Senin için bir dram sayılır bu. Ama düşün baba hangi cephede, oğlu hangi cephede? İşte bu sebepten seni susturmak istiyorlardı. Fevkalâdeydin sen. André, sen niye konuşmuyorsun?

— Vallahi, doğrusunu istersen ne söyleyeceğimi pek bilemiyorum.

— Hadi, hadi!

— Biliyor musun, bu işleri çok düşünmeli, iyice ölçmeli... Hele ben. Hani sen kendin söylemiştin ya... «Çok geç tepki gösteriyorsun» demiştin. İşte bu yüzden...

Onlarla birlikte genç bir kadın yürüyordu. Başı açık, saçları kıvrır kıvırdı. Çevresine şaşarak bakan bir hâli vardı: gözleri bir uyurgezerinkileri andırıyordu. Sessizce yürüyordu. Birdenbire durdu:

— Anahtar sende mi Lucien? Stüdyoya gitmeden eve uğramak istiyordum da...

O zaman Lucien unutkanlığını düzeltmek istercesine:

— Beni bağışlayın; tanıştırmadım size... Jeannette Lambert, tiyatro oyuncusu. Lise arkadaşlarım: André Corneau, Pierre Dubois.

Ve sonra Jeannette'e dönerek:

— Önce hep beraber birşeyler içelim, sonra seni stüdyoya bırakırım.

Kahve boştu. Bölmenin gerisinde oranın gediklileri kâğıt oynuyorlardı. «Dam bendel!» André birayı büyük yudumlarla içiyordu. Jeannette'e şöyle bir göz ucuyla baktı, carpılır gibi oldu: kızın gözleri müthişti. Üç adam eski yıllardan, okul anılarından söz açmayı denediler, fakat konuşma bir zaman sonra ölgünleştii gitti. Pierre bile susmuştu: sıcak ve gürültü onları hırpalamıştı.

Orta yaşlı iki adam tezgâha geldiler, içki söylediler... Bir tanesi kırk yaşlarında gösteriyordu ve başında tellâl kasketi vardı... Yüksek sesle yanındakine söylendi:

— Bir ihtimal, diyelim ki bir bacağı kestiler. Boktan birşey olur, değil mi?

Daha genç olanı cevap verdi:

Tellâl gitti, plâk dolabına para attı. Büyük bir gürültü kapladı ortalığı, Pierre müziğe uyarak mırıldandı:

— «Titine'in peşinden koşuyorum».. Hatırlıyor musun? Bu savaştan sonra herkesin ağzındaydı. O sıralarda biz boyuna ders hafızlıyorduk. Ne tuhaf! O zamanlar neler söylenmiyordu ki ...«Devamlı bir barış» sözü meselâ... Ya şimdi, duydunuz ya demin: «İki kere iki dört eder»... Gerçekten de bundan basit ne var? Önce Alman'ların elinden bol süt veren inekler alınır: bu birinci perde. Sonra sıra konferanslara gelir: ödeyecekler mi? ödemeyecekler mi? «Refah» ve mutluluk üzerine kanunlar çıkarılır... Oysa benim evimin çevresi köprü altında yatanlarla doludur. İkinci perde: balık denize dökülür, kahveyi yakarlar, yeni fabrikadan çıkmış makineler, tekrar hurda yığını hâline getirilir. Ve Hitler sahneye çıkar... Haydi, bütün antlaşmaların kıcına birer tekme!... Herifler silâhlanır, biz silâhlanırsınız. Herifler daha çok silâhlanır... Biz durur muyuz, biz de tabii... Şimdilik üçüncü perdeyi oynuyoruz: Dördüncü perdeyi kestirmek çok kolay... Hitler nutuk çeker: «Strasbourg ve Lille şehirlerini istiyorum» diye... Haydi, hepinize gaz maskeleri ve konserveler dağıtılır. Öyle ya, uygarlığı kim savunacak? Biz! Birden bu bina üzerinde bir bomba patlar... Artık gerisini söylemek gereksiz... Yalnız, öyle sanıyorum ki halk bu oyunun böyle oynanmasına izin veremeyecek... Viard'ın konuşmaları herkesi etkiledi, küçük burjuvaları bile... Seçimlerde, göreceksiniz, solcular çoğunluğu sağlayacak.

Lucien gülümsedi... André, Pierre'in ne söylediğini dinlememişti gerçi... ama bu gülümseyiş onun kanına dokundu... Kendi kendine «bu çocuk bir snob» dedi... Bir yandan da ona hayranlıkla bakmaktan kendini alamadı. Lucien yakışıklı adamdı. Gözlerinin yakıcı bir yeşili vardı. saçları bakır renginde ve kıvrır kıvrırdı, yüzü kalıplanmış bir maske gibi solgundu. Lucien bu hâliyle bir orta çağ haydudu rolündeki bir aktörü andırıyordu.

— Peki, ya sonra ne olacak? diyordu. Viard, halkı şimdi iktidarda olanlardan daha kötü mü silâhlandırarak? Evet, belki böyle olur: herif gösteriş meraklısının teki çünkü... Oysa söz konusu olan şey bu değil... Meselâ babam; şimdi sağcı çoğunluğun temsilcisi... Yeniden milletvekili seçilecek, bu sefer de solcu çoğunluğun temsilcisi olacak... Ve üstelik yaptığı işe inanarak. Çünkü bütün burjuvalığına rağmen dürüst bir adamdır. Tabii dün nasıl davranıyorsa yarın da öyle davranacak; onun gibi adamlar değişmezler. Tek çıkış yolu var aslında, Biliyorum, bana vereceğin cevabı biliyorum. Ama eğer devrimi halk yapıyorsa, ayaklanmayı da bir örgüt hazırlar. Ayaklanma dediğin şey bir sanattır. Ne dersin, André?

— Benim için sanat başka birşeydir: resim yapmaktır sanat, ağaç yetiştirmektir. Oysa devrim bir felâkettir, o hep insanların kuyruğu iyiden iyiye kısmışken patlak verir... Siz herşeyi havada yakalamak istiyorsunuz, değişiklik olsun diyorsunuz, özleminiz var... Ben hiç bir şey olmasın istiyorum, öyle seviyorum... İnsan ancak o zaman çevresine bakabilir, çevresini görebilir. Cézanne gibi bütün ömrünü elmaları seyrederek geçirirse... o nasıl görseyse... Bana sorarsanız sanat budur.

Pierre hemen parladı:

— Sen köşede tıklıp «seyretmekte ısrar ettikçe» söylemesi kolay, dedi. Ama seni bir de makineli tüfek ateşi altında yürümeye zorlasalar; düşünmek için vakit bulabilecek misin? Ne zaman metodik bir düşünür gibi davranacaksın, merak ediyorum?

André cevap vermek istemiyordu. Ama susamadı, konuşmadan edemedi: Jeannette, gözlerini kocaman kocaman açmış ona bakıyordu. Kızın bakışları altında André değişiyor, kendi kendisi olmaktan çıkıyordu.

— İkinizi, seni ve Lucien'i anlamıyorum. Yıldızları alalım, onlar için şiirler yazılır... Şüphesiz felsefeyi de etkiler onlar... Oysa yıldızlı bir gökyüzünü akıl etmeyi düşünen sanatçı kimdir, söyler misin? Primitiflerden bu yana bütün ressamlar hep neyi gerçekleştirmek için yırtındılar? İnsan vücudunu düzensiz ve çarpık olan, beklenmeyen yönüyle, sıcaklığıyla, mutlak ve somut karakteriyle çizebilmek için değil miydi onların çabası? Bir manzarayı al, istersen... Bu da insan vücududur aslında, tek değişiklik başka türlü sunulmasındadır: bir tepenin yuvarlaklığı, yeşilliklerin çeşitliliği, bir bahçe duvarı ile gökyüzünün kesişmesidir. Siz «devrim» derken bir düşünceyi yansıtıyorsunuz, söz oyunu yapıyorsunuz... Ama demin orada Lucien'i dinleyenler canlı, dipdiri, hayat dolu insanlardı. Onların yüzlerini gördüm ben, yüzlerinden sıkıntılarını okudum.

André sustu. Neden konuşmuştu? Söylemesi gereken sözler değildi söyledikleri. Bunlar değildi... Ve kimbilir şu kadının hayatı nasıl? Lucien ne demişti: «Tiyatro oyuncusu»... O muydu tiyatro oyuncusu olan? Haydi, canım. Kocâ bir çocuk o... Veya bir çılgın... Asıl oyuncu Lucien... Oyun oynayan o. Kız «Anahtar sende mi?» diye sormuştu. Bu beraber yaşadıklarını gösterir. André farkında değildi bel-

ki... ama Jeannette'i kıskanıyordu. Bu yüzden gaf üstüne gaf yapıyordu. Kız konyak söylediği zaman atılıverdi:

— Hiçbir işe yaramaz bul dedi. En iyisi yürümektir. O zaman unuttur insan...

Kız cevap vermedi... Fakat Lucien alaycı alaycı göz kırptı:

— Şimdi de ahlâk dersi mi? Jeannette, geç kalmıyor musun sen?

Kız başıyla «hayır» işareti yaptı. André, şaşkın, kulaklarına kadar kızardı. Bir sessizlik oldu. Bölmenin gerisinden kâğıt oynayanların sesleri geliyordu. «Hay Allah, bu kozları nereden çıkanyorsun?»... Küçük bir çocuk akşam gazetelerini satarak girdi kahveye... «Son baskı! Savaş başlayacak» diye bağıyordu.

Jeannette kalkıp plâk dolabına gitti. Makineye parç attı. O deminki eski ve ünlü fokstrot melodisi duyulunca ya kadar bekledi. Sonra André'ye döndü:

— Dansedelim, ister misin? dedi. Savaştan sonra herkes dansediyordu. O zaman ufacıktım ben, hatırlıyorum... Öbür insanlardan daha kurnaz olalım... Savaştan önce dansedelim... Sonra hiç olmazsa pişmanlık çekmeyiz...

André reddetmeliydi, dans bilmiyordu. Üstelik bu sessiz, komşu dükkânlardaki satıcılarla kasiyerlerin saatlerce kâğıt oynadıkları, bu sadece soğuktan büzülmüş şoförlerle memurların sığındıkları kahvede, hiç danseden oılmazdı. André'nin yüzü mutluluktan kıpkırmızı oluvermişti; kocaman eli Jeannette'in sırtına dokunur dokunmaz titreyivermişti. Kasada, oturduğu yerden onları seyreden patron kadının onlara iyi gözle bakmadığı belliydi. Zaten bu dans çok çok bir dakika sürdü; fazla değil. Jeannette birdenbire dansı bıraktı, zor duyulan yılgın bir sesle:

— Gitmeliyim, Lucien... Yayan yürüyeceğim, dedi

Kız gidince Pierre sordu:

— Hangi tiyatroda oynuyor?

Lucien isteksiz cevap verdi:

— Şimdilik radyoda çalışıyor. Biraz tiyatro, biraz radyo reklâmı... Salata yani... Önemsiz bir iş. Çok kabiliyetli olduğunu söylüyor ama bilirsin, bu şartlarda insanın kendine yer yapması çok zor!

Lucien arkadaşlarını evine çağırdı, «hem içeriz, hem konuşuruz» dedi. Pierre hemen kabul etti... André istemedi... Lucien epey üsteledi.

— Gel, yahu! Bir daha ne zaman görürüz birbirimizi... Hele savaş çıkarsa...

André ayağa kalkmıştı:

— Savaş olmayacak Ben eve dönüyorum... Bütün bu konuştuklarımızdan sonra biraz yürümeliyim... Bana kızma, Lucien... Deliğimde yaşıyorum ben. Tıpkı bir porsuk gibi... Ne toplantıları seviyorum, ne tiyatroyu, ne...

«Ne tiyatro oyuncularını» diyecekti, onu da söyleyecekti. Ama söylemedi, omuzlarını silkti ve çıktı.

2

André hızlı yürüyordu; şehri bir boydan bir boya yürüyecekti. Yeşil, kırmızı, mor ışıkların alabildiğine kaynaştığı caddede arabaların kornaları boğulurcasına haykırıyordu. Burada insanlar da büyük bir kaynaşma içindeydiler: gezintiye çıkmış olanlar, gazete satıcıları, köşe işportacıları, gece kulüplerinin tellâlları bu kaynaşmanın insanlarıydı. Boğuk sesli genç kızlar her zaman söyledikleri tatlı ve iyilik dolu sözleri bu gece de tekrarlıyorlardı. Küçük ve sessiz bir ara sokakta bir hoparlör bar bar bağı-

rıyordu: «Mutlak şekilde silâhlanmak zorundayız...» André bu kargaşalığın içine bulanık ve karanlık bir suya dalıyormuş gibi girdi. Köprünün üstünde uzun zaman durdu. Aşağıda, suyun içinde bütün ışıklar yansıyor. Kimbilir belki de böylece ikinci bir hayat yaşıyordu... Seine ırmağı mürekkepten farksızdı. Rüzgâr çıkmıştı. Yağmur hafiften çiseliyordu. André, Jeannette'in gözlerini düşündü... Ne garip kadındı!

Cherche - Midi sokağının köşesine gelince, «Sigara İçen Köpek» kahvesine girdi. Sigara almak istiyordu. Kahve aydınlık ve gürültülüydü. André gidip oturdu, elma rakısı getirtti. Alkol boğazını yaktı ama o memnundu, gülümseyordu. İçinden çıkılmaz gibi görünen yapışkan düşüncelerden sıyrılmak istiyordu. Böyle bir duyguyu ilk olarak şimdi tanıyordu, sebebini açıklayamadığı birşeydi bu. Üst-üste üç küçük kadeh içti... Çıkmak üzereydi ki kuru, sarışın ve geniş pardesülü bir adam onu durdurdu.

— Fransızca'yı kötü konuşuyorsam beni bağışlayın, dedi. Sizi hemen her gün görüyorum... Yine de konuşup konuşmamak konusunda uzun bir zaman kararsız kaldım. Sizinle aynı evde oturuyoruz. Madam Coad'un evinde... Ben üçüncü kattayım. Tablolarınızı sergide gördüm; gerçekten çok çarpıcı... Hele kenar mahalle peyzajları; o gri tonlar...

André kuru bir tavırla sordu:

— Eleştirmeci misiniz?

— Hayır. İhtiyolog. İzin verirsiniz kendimi tanıtayım: Brik Nieburg, Lubeck'liyim.

André, şaşkın, adama baktı: aydınlık ve bön bön bakan gözleri vardı adamın. Gömleğinin yakası kolalıydı ve bıyığı kısa kesilmişti.

— Anlamadım, dedi.

— Almanım ben...

— Yok, yok. O değil... Sonu «og»la biten bir söz söylediniz, onu anlamadım. Neyle uğraşıyordunuz siz?

— Balıklarla...

Bu da garip geldi André'ye... Kahkahayı koyverdi.

— Ha, balıklar! Şimdi baştan alalım: Fontenay-aux-Roses için yaptığım peyzajları seviyorsunuz, hele o gri tonları... Lubeck'te de balıklarla haşır neşirsiniz... Fikrimi sorarsanız, «güzel bir salata» derim. Otursanıza. Elma rakısı içer miydiniz? Madam Coad'a gelince; görünüşe bakılırsa müthiş bir kaltak... Siz de galiba böyle mülteci hayatına mahkûm edildiniz?

— Hayır... Görevli olarak geldim. Balıkçılık Enstitüsünde dört aydır incelemeler yapıyordum. Zaten yarın Lubeck'e dönüyorum. Hoşunuza gitmedi mi yoksa?

— Benim için farketmez. Balıklardan anlamam ki. Balıkların arasında güzelleri ve belki iyileri de vardır. Fazlasını bilmem. Bundan sonrası sizin işiniz olmalı... Lubeck hoşunuza gidiyorsa orada yaşayın, yok eğer Paris'i sevdiyseniz, kalın Paris'te.

İçtiği o tek kadeh rakı Almanı hafiften sarhoş etmeye yetmişti. Aydınlık bakan gözleri donuklaşmıştı adamın. Bir sigara aldı, fakat yakmadı. Uzun süren bir sessizlikten sonra konuştu:

— Hoşa gitmek veya gitmemekle ilgisi yok... Üstelik Paris'i seviyorum da... Hattâ Paris'i anladım da diyebilirim. Oysa benim söylemek istediğim şey başka: Seçmediğiniz bir yer var... Orada doğuyorsunuz... Ben Almanya'da doğdum, bu yüzden de almanca'yı, Almanyd'daki ağaçları, dahası Almanya'da yapılan sosisleri bile seviyorum. Siz Fransa'da doğduğunuz için...

— Sanıyorsunuz ki ben Fransa'yı seviyorum? Kim biliyor? Bizde kimse bunu düşünmez. Gerçi okullarda öğretirler, resmî törenlerde söylerler: «Bizim güzel Fransa'mız» derler veya «Vatan tehlikede» derler. Oysa bu söz-

ler bizi esnetir, çok çok güldürür. Bazıları Moskova'daki hayatın daha güzel olduğunu ileriye sürerler. Bazıları da meselâ Lubeck'te daha iyi yaşandığını düşünürler. Ama Paris için kimse böyle şeyler söylemez... Paris'te sadece yaşanır. Hepsi bu.

— Nasıl, yani siz yurdumuzu sevmiyor musunuz?

— Hiç düşünmedim ki bunu! Savaş sırasında insanları çok kazıkladılar. Kafalarını yanlış şeylerle doldurdular. Belki de hiç bir savaştaki kadar kazık atamamışlardır insanlara. Dedem binsekizyüzyetmişte herkesin, «Yaşasın Fransa!» diye bağırırken bu işi inanarak yaptığını anlatırdı. Ama bu daha çok düşman süngülerine meydan okumak içindi. O zamanlar Prusya'lılar Normandiya'yı ele geçirmişlerdi. Biraz önce arkadaşlarla beraberdim... Hepsi iyi çocuklardır. Yalnız felsefeyi biraz fazla severler. Benim kafama bu düşünceleri onlar yerleştirdi; hep savaştan konuştular bu gece. Tuhaf çocuklar, ikide birde «savaş çıkacak» deyip duruyorlar.

— Şüphenez olmasın. Ben geçen baharda bekliyordum savaşı. Olmadı... Bize bir yıl mühlet verdiler demektir... Bizim talihimiz yok; önce bir savaş, sonra arkasından bir ikincisi... İkisinin arasında da paramparça bir hayat. Hiç olmazsa arada Paris'i gördüğüme seviniyorum... Hazır Paris...

— Hazır Paris?

— Hazır Paris harabe hâline gelmemişken...

André kalkmıştı:

— Siz de tuhaf adamsınız. Elma rakısına alışık değilsiniz, öte yandan bir sürü korkunc şey düşünüyorsunuz. Neyse! Sizi balıklarınızla başbaşa bırakıyorum... İyi şanslar!...

André'nin kalkıp gidişi sebepsiz değildi. Birdenbire Jeannette'i hatırlamıştı; sesini duyar gibi olmuştu, en ale-

lâde sözlere derin bir anlam kazandırdığını sezinliyordu... Kendince tabî... Döner merdiveni dörder dörder çıktı ve radyosuna koştı... Tenor bir ses bir reklâm okuyordu: «Baldoflarine iksiri bütün yarım baş ağrılarına, iç sıkıntısına iyi gelir.»

André bir tabureye oturdu ve alnını avuçlarının arasına aldı. Uzun süre böyle kaldı. Birden yüreği hopladı: konuşan sesi tanımişti. Jeannette'in gözlerini aradı, bulamadı. Karanlıkta sadece «Leipzig», «Roma», «Paris» kelimeleri okunuyordu. Ses diyordu ki «Sırrımı ne kadar saklamaya çalışırsam kalbimdekini o kadar çabuk ele veririm». Ve sonra iki defa üstüste «çocukça şeyler» sözünü tekrarladı. Sonra da bas bir ses yükseldi radyodan, emir veriyormuş gibi «Yemeklerden önce Martini için» dedi. Bu, öylesine beklenmeyen bir şeydi ki André kahkahalarla güldü. Şimdi atölyede bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, kendi kendine takrarlıyordu: «Öyle olsun. Martini içeceğim. Kalbimdekini ele vereceğim. Çocukça şeyler.»

Oysa radyo çoktan korkutucu sözler etmeye başlamıştı: «Alman Hava Kuvvetleri, diyordu, Birleşmiş Milletler'de kriz diyordu... Hava savunması diyordu...»

André açık pencereye yaklaştı... Bu, bir mart.gecesi idi ve herhalde fırtına Manş kıyılarını çoktan allak bullak etmiş olmalıydı. Rüzgâr denizden kopup Paris'e kadar sokulmuştu. Evleri sarsıyor gibiydi. İnsanın dudaklarına tuz tadı getiriyordu. André denizin yanında büyümüşü. Rüzgârın ağacı deliye döndürdüğü ve elma ağaçlarının ölüp gittiği bir devirde büyümüşü. Nasıl saçma bir gece bu! «Yeni bir hümanizma», mayısböcekləri, ayaklanma, savaş. Bütün bunlar gerçek mi? Alman ne demişti: «Paris harabe hâline gelmeden»... Ya Jeannette? Bir otomobilin altında kalabilir yada soğuk alıp yatağa düşebilirdi. Dünyanın bir sırça bardak misâli kırılıp parçalanıvermesi böylesine basitti. Ve

bu falcılar, katı yürekli herifler bir takım düşüncelerin çevresinde dolanıp duruyorlardı. André, o fırtınalar ülkesinde, Normandiya'da sadece elma ağaçlarını sevebiliyordu. Sadece elma ağaçlarını ve Jeannette'i.

3

Lucien, Pierre'i zengin döşenmiş ama sıcaklığı olmayan soğuk bir odaya aldı. Odanın havasından burada kiracıların sık sık değiştiği, tazılarla ava giden atlıları gösteren gravürlerin, köşede duran rokoko dolabın kimseyi ilgilendirmediği anlaşıyordu. Lucien aslında babasının evinde oturuyordu. Bu odayı Jeannette için kiralamıştı fakat seviyor olmalı ki sık sık «benim evim» diyordu. Geniş bir sofanın üstünde Engels'in kitabıyla rengârenk kumaşlarla süslenmiş büyük bir bebek yanyana duruyorlardı.

Lucien birkaç şişe çıkardı, içki kokteyli hazırladı. Pierre tiyatrodan söz ediyordu: Hep Shakespeare'le haşır neşirdi.

Lucien onun sözünü kesti:

— Bütün bunları hiç olmazsa yüzyıl için rafa kaldırmalı. Dün Jeannette şunu okuyordu: «Beni belki karılığa almayabilirsiniz fakat tutsak olmama engel değilsiniz ya». Ben de diyorum ki Miranda susarsa iyi olur, söz sırası Caliban'dadır.

Yeni yaktığı sigarayı söndürdü. Ve birden, bu sefer başka ve daha basit bir sesle...

— Babamla ilişigimi kesmem gerekecek... Kolay olmayacak... Ama bugünkü konuşmamdan sonra... Üstelik yeni kitabım da yakında çıkacak. Seçmek gerekiyor.

André gibi insanları anlamıyorum ben; kumar büyüdüğü zaman insan oyunu terkeder mi?

— André de bizden... Sen onu tanıyorsun, belki biraz katıdır ama sağlam çocuktur. Sözüm seni güldürecek, bazan herkes bize katılacak, bizim mücadelemizi paylaşacakmış gibi bir duygu uyanıyor içimde. Şimdi «Seine» fabrikasındayım, orada çalışıyorum. Dessère'le konuştum. Çok ilgi çekici bir adam! Açıkça söylemeli, o bizden değil, bizim düşmanımız. Biliyorsun, en büyük kapitalistlerden biri o. 6 Şubat olaylarına kadar «Croix du feu» teşkilâtındaki-leri destekledi. Yanılmak öylesine kolay ki: Ben kendimden biliyorum. Bu Dessère çok şeyi anlamış. Baştan kaybedilmiş bir işi savunmayacak kadar da akıllı. Daha bir yıl geçsin, o da bizim safımıza gelecek, göreceksin. Viard çok güzel söyledi. «Biz sosyalistler, dedi, bütün Fransızları birleştireceğiz.»

Lucien bebekle oynadı bir süre... Esneyerek:

— Tabii, dedi... Yalnız bunu becerebilmek için önce Dessère'i kurşuna dizmek, sonra da Viard'ı asmak gerekiyor.

Pierre adetâ sıçradı, hızlı adımlarla odada dolaşmaya başladı.

— Fakat böyle davranırsak herkes bize sırt çevirir! Bütün insanlar birbirine benzemiyorlar ki... Değişik yollar-dan bizim safımıza geliyorlar... Anla bunu! Bizim fabrika-da bir makinist var. Adı Michaud. Müthiş bir çocuk. Ne yazık ki fanatik. Onun gözünde Dessère bir kapitalist. Gerisine aldırıyor. Komünistler...

— Komünistlerle Viard arasında seçim yapmak gere-kecekse komünistleri seçerim. Onlar daha erkek. Ama po-litikayla zehirlediler onları da... Halk Cephesi dedikleri şey ne yani? İhtiyar Marianne'ın triosuna koşulmuş bir trio. Viard, vatandaş Viard, arabaya koşulmuş atlardan sağda

olanı. Soldaki de senin makinist arkadaşın. En sağ uçta da tabii babam var. Böylece hoşgörünün bir zaferi olacak bu Cephe. (Kahkahalarla güldü). Tarih öğretmenimiz aklıma geliyor, cakalı bir sesle «Büyük İhtilâl hoşgörüsüzlük yüzünden kendini yitirdi» derdi. O böyle söyleyince Ayı Fredo da ayağa fırlamış, «Beni de mahvetmeden hoşgörü, yani kadınlarla erkeklerin hoşgörüldüğü evler!» diye bağırmıştı. Az kaldı okuldan atıyorlardı oğlanı, hatırlıyor musun?

Okulda yaptıkları soytarıllıkları anlattılar birbirlerine. Lucien boyuna içki dolduruyordu kadehlere. Pierre durulmuş, sessizleşmişti. Sebebinin bilmeden tuttu, Lucien'e aşkını anlattı.

— Mutlak tanımalısın onu. Hani, «ayaklanma gerekli» diyorsun ya, işte o çıkar, barikatların üzerine dövüşe katılır. Babası işçidir. Jaurès'i iyi tanıyormuş, hapiste yatmış. Kız Belleville'de öğretmen... Bilsen onu nasıl seviyorlar orada. Herkes seviyor; küçükler de seviyor büyükler de... Herşeyi değiştirdi orada...

Lucien gülümsedi.

— Yeni bir kriz mi, yoksa evlenmeye karar verdin mi?

— Dalga geçme. Çok ciddiym, hayatımdaki en önemli şey bu. Yalnız aramızda hiçbir şey yok henüz. Angnès'in haberi bile yok.

— «Kadın mistik bir yaratıktır, fakat yararlıdır» Jules Lalargue böyle söylemiş...

Pierre'e dokunmuştu bu, Sordu:

— Senin için de öyle mi?

Devam etmedi. Jeannette girmişti içeriye. Şapkasını, eldivenlerini çıkardı. Bir süre aynanın önünde dolandı. Sigara yaktı. Sonra sordu:

— Niçin André'yi çağırmadın?

Lucien irkilmişti. Yine de birşey söylemedi. Jeannette

boş kadehini yerine koyup Pierre'i soru yağmuruna tutmuştu o arada.

— Sizi eğlendirmek için ne yaptı? Babasından, onun içi temiz bir adam olduğundan söz etti mi? Herhalde içki içerek size de bir devrim planlamıştır?

Lucien ona şaşırarak baktı:

— Sana ne oldu? Niçin böyle alaycısın?

— Ben mi alay ediyorum?... Yoo... Sadece canım sıkılıyor.

Pierre tedirgin olmuştu. Kalktı:

— Sizi başbaşa bırakıyorum ve gidiyorum. Sabah altıda ayakta olmalıyım.

4

Michaud önündeki makineyi hayranlıkla Pierre'e gösterdi.

— İşte buna makine derler!

Sonra her zamanki gibi politikadan söz ettiler. Pierre yine her zamanki gibi Viard'ı göklere çıkarıyordu. Michaud birşey söylemeden onu dinliyordu. Otuz yaşlarında, iri yarı, sağlam bir adamdı. Başında kasket vardı, gri gözleri alaycı bir pırıltıyla yanıyordu, sigarası ağzında sönmüştü. Kısa kollu bir gömlek giymişti; kollarına bir vapur demiri ve bir kalp dövülmüştü. -Michaud askerliğini Deniz Ordusunda yapmıştı- Müthiş bir işçiydi, yalnız konuşması çok sert ve zehirliydi, insanın içine işlerdi. Çalıştığı fabrikada çevresindekilerden çok saygı görürdü, ve biraz da çekirlerdi ondan.

Pierre onunla konuşurken insan kendisinden yaşça büyük birine karşı nasıl davranırsa öyle yapıyordu. Üs-

telik şimdi Michaud, Viard'ın son konuşması için ne düşünüyor, bunu öğrenmek istiyordu. O sabırsızlanıyor, Michaud susuyordu.

— Belki de prensiplerde karşılaşmıyorsunuz Viard'la?

— Neden? Prensipler Halk Cephesi'nin prensipleri. Zaten iş söz oyununa gelince, kimse Viard'ın üstesinden gelemez.

— Yani ona güvenmiyorsunuz?

— Şimdi, işin resmi yönü Halk Cephesi. Fakat açık konuşalım: Viard'a kot saatimi ya da cüzdanımı teslim ederim, şu giriştiğimiz kavgayı teslim etmem!

— Sizi anlamıyorum, Michaud. Şu makine ne sizin malınız ne bizim. «Seine» fabrikasının yani Dessère'in malı. Biz de bomba uçakları için motor yaptığımıza göre savaş olsun diye çalışıyoruz demektir. Siz şu makine için öyle okşayıcı sözler buluyorsunuz ki insan şaşıyor. Öbür yadan da ömrünü bizim savunduğumuz prensipler uğrunda tüketmiş bir adama düşman gözüyle bakıyorsunuz..

— Bu makine sadece Dessère'in malı değil ki... Bu bir araçtır, üstelik değerli bir araçtır. Bugün bizim malımız değil; belki yarın bizim olacak. İhtimam göstermek için yeterli değil mi? Bomba uçaklarına gelince, onların da ne olacağı belli değil... Kime karşı savaşacaklar? Ne zaman ve nasıl? Oysa Viard söz konusu olduğunda herşey keskinleşiyor. Şimdilik omuz omuza yürüyoruz, o kendi çıkarını yürütüyor, biz kendi çıkarımızı. Sonra onu ezip geçeceğiz ya da o bizi ezecek... Kim önce davranacak, bilemiyorum. Yalnız açık olan birşey var: gerektiği anda biz onu duvara mihlayamazsak, o hepimizi kurşuna dizdirecek. Hem de nasıl! Ooo... ben burada gevezelik ediyorum ama yapılacak işim de var.

Pierre, Agnès'e giderken bu konuşmayı bir bir gözünün önüne getiriyordu. Vakit akşamüstüydü. Herşeyin

belirtilemeyecek bir nitelik kazandığı, aldatıcı oluverdiği bir vakitti. Gündüz gözüyle ihtiyar lekelerin örttüğü eski evler şimdi birer mavi tepe gibi görünüyorlardı. Yaşlılığın ve çilelerin çirkinleştirdiği, anlamsız şekilde süslenmiş insan yüzleri bu vakitte güzelleşiyordu. Sanat, sevimliliğini ve çekiciliğini dünyamıza bu vakitte ödünç veriyordu. Pierre için Michaud'un sözleri kahredici şekilde kuru sözlerdi. Ama belki de Michaud haklıydı. O zaman da her şey anlamını yitirecekti: yapılan kavga da, kazanılacak zafer de değersiz olacaktı. Pierre birden toparlandı: Michaud haksızdı. Buna karar vermek için Viard'ın hayatına bakmak yeterliydi: Légion d'honneur bahşişini nasıl geri çevirmişti. Şövenler tarafından azgın bir kampanyaya kurban edilmek istenen o değil miydi? Böylesine bir davranışta soytarıca bir danışıklı - dövüşe yer yoktu. O adam buna razı olamazdı.

Pierre, Michaud'yu, onun aslında belki düz fakat görünüşte çok dolambaçlı düşünce tarzını anlamıyordu. Michaud'nun düşüncesini, dağda kayayı oyan bir su kaynağına benzetiyordu. Michaud zayıflığı ve ezikliği olmayan alaycı bir Parisliydi. Oysa Pierre bir güneyliydi. Rousillon'da üzüm bağlarının arasında doğmuştu. Babası Perpignan'da bir basımevinde sayfa bağlardı, işi buydu. Perpignan'da ortalık o kadar beyaz ve ışık öylesine çiğ, toprak kıpkırmızı ve deniz öylesine mavidir ki... Pierre gürültülü kahkahaları, birdenbire yapılan jestleri, gürültülü gözyaşlarını, Hugo'nun şiirlerini, sehpaye giderken bile ateşli konuşmalar yapan Jakoben'lerin anısını sever. Yani hayatın dış görünüşünü, elle tutulur yanını sever. Mavi bir ses bulutunun gerisinde bulvarın iki yanındaki kestane ağaçları seçiliyordu. Hafif hışırtılarla titreşiyorlardı rüzgârda. Pierre kendi kendine konuşuyordu. «Yeneceğiz, diyordu. Yeneceğiz çün-

kü insanlar mutluluğu özlüyor, bir elin sıcaklığını, dostluğu, hayata güvenmenin tadını arıyorlar.» Yıllarca önce yazdığı bir şiir geldi aklına: «Rüzgâr ve kavgâ... Hayatın bize gönderdiği esmer bir ekmek bu». Agnès'i düşünmeye başladı. Nasıl karşılanacağını çok merak ediyordu.

Pierre havalarda yaşayan bir adamdı. Bütün duygularını sözlerle şişirir, büyütüyordu. Bu yüzden de kızın içe kapanıklığı, sessizliği karşısında eli boğründe kalıyordu. Pierre onsuz yaşayamayacağını düşünüyordu. Kızı sevdiğini Lucien'e bile söylemişti; bir türlü cesaret edip kendisine söylemiyordu. Sık sık yanına gidiyor, ona kitaplardan, toplantılardan, motorlardan söz ediyor, okul üzerine çocuklar üzerine sorular soruyordu. Sonra, nasıl oluyorsa oluyor ikisi de birdenbire susuyorlardı; o zaman sadece pencerenin camına tıp tıp vuran yağmurun gürültüsü duyuluyordu.

Bir gün Agnès'e, Knut Hamsun'un bir romanını anlatmıştı. O an birden cesaretle sordu: «Hiç âşık oldunuz mu» dedi... Gizli bir ümit besliyor, kızın «Şimdi, evet» diye cevap vermesini bekliyordu. Fakat Agnès yan çizmiş, somurtarak «Eskiden bir âşığım vardı» demişti. O günden beri Pierre'in içinde bir de kısıncılık duygusu tomurcuklanmaya başlamıştı. Sanıyordu ki Agnès'in durgunluğu, sessizliği, yalnızlığı hep o tanımadığı adamın yüzündendir.

Sokak fenerleri yanmağa başlamıştı. Pierre, Belleville sokağını gecti. Kasap dükkânlarının vitrinlerinde, mor ışıkların altında domuz kafaları görölüyordu. Onları kâğıttan yapılmış güllerle süslemişlerdi. Bir sinemanın kapısı önündeki afişte genç bir kız bir denizcinin ellerini yakalamış, bırakmıyor, bir yandan da haddinden büyük gözyaşlarıyla ağlıyordu. Sokak üzerindeki bir düzine kahvede kadehler tatlı tatlı tokuşuyorlar, bilârdâ masalarında şaşkın toplar

gidip geliyordu. Bu vakitte sokak hep böyle yapmacıklı ve dokunaklı süsler içinde parıldıyordu. Yolun sağında solunda daracık, kanallar gibi koyu ve karanlık sokaklar vardı. Buralarda soğan, yağ ve sidik kokuları birbirine karışıyordu; Araplar yazı - tura oynuyor; yaşlı madamlar birbirlerine bağırişiyor, kedilerin ve çocukların gürültüsü de bütün bunların üstüne tuz biber ekiyordu. Şehrin en yoksul mahallelerinden biriydi Belleville. Sefalet burada her türlü romantizmden kurtulmuştu; burada sefalet tekrar tekrar yamanmış elbiselerde, bir şeye benzemeyen soğan çorbasında, tekrar tekrar sayılan bozuk paralarda saltanat sürüyordu. Daha geçenlerde bu bahtsız sokaklardan birinde yeni bir bina yapıldı. Dükkân sahipleri ve memurlar için bir bina. Binanın dairelerini bar bar bağırان zevksiz ve çiğ renklerle boyayıp barok koltuklarla döşediler; sefaletin lüksü yaratıldı böylece... Zengin evlerinde olduğu gibi binanın yedinci ve son katı hizmetçi odalarıyla doluydu. Oysa küçük dükkâncıların, küçük memurların kadınları yemeklerini kendileri yapıyorlar, en üst kattaki odalar da parasız ve kimsesiz insanlara kiralanıyor. Bu odalarda işsiz güçsüz bir veznedar, yaşlı bir masajcı kadın bahtsız bir işportacı yaşıyorlar. Ve bir de Pierre'in gönül verdiği öğretmen kız, Angnès Legendre yaşıyor.

Dar bir yatak, üzerine sürüyle defter yığılmış bir masa, bir lavabo ve iki haşıl iskemle... Odanın bütün eşyası bunlardı. Duvarlar çıplaktı, ne fotoğraf, ne gravür, hiçbir şey asılmamıştı. Bir etajerin üzerinde birkaç ders kitabı, bir sözlük, Flaubert'in Madame Bovary'si ve Louise Michel'in biyografisi vardı. Tavan penceresinden ay görünüyordu, çevresi dumanlıydı, fon dekoru gibi duruyordu.

Agnès güzel olmasına güzel değildi. Alnı çıkıntılı ve genişti. Gözleri gri ve miyoptu. Burnu kalkıktı. Elleri

çalışan kadının elleriydi. Onda çalışkanlığın, fedakârlığın, saklı duyguların getirdiği bir sevimlilik yaşıyordu. Gülümsediği zaman yüzü değişiyor, güzelleşiyor, çocuksu oluveriyordu. Yaban meyvelerinin, sabah vakti korulukta yaşamının tadını bilen ve aldatılması kolay bir genç kız kimliğine giriyordu. Agnès her zaman gülümsemezdi; neşeli olmadığı için değil, yüreğinde derin bir sessizlik taşıdığı için böyleydi. Alabildiğine çok sevinirse sonunda ağlardı.

Pierre şimdiye kadar Agnès'i hiç böyle kederli görmemişti. Ona Lucien'in yaptığı konuşmayı anlattı. Kız asık bir suratla cevap verdi:

— İğrenç dedi. Babasının adını kullanıyorlar!

Pierre itiraz etmek istedi, Lucien'in dürüstlüğünden, iki nesil arasındaki uçurumdan, propagandanın bazı şeyleri gerektirdiğinden dem vurdu. Agnès'i düşüncesinden vazgeçiremedi.

— Politika alçaklık demek... Bu, bir oyun. Bir de erkeklerin öldüğü...

Pierre kızın bir sanatçıya gönül vermiş olabileceğini düşündü. Karar verdi, o adamı soracaktı... Nasıl olsa günün birinde öğrenecekti... En iyisi şimdi sormalı...

— Hani bir gün bir adamdan bahsetmiştiniz, dedi. Sevdiğiniz adam. Kimdir, bir şair mi?

— Hayır, boya tüccarı... Neden soruyorsunuz? Tam sırasını buldunuz siz de... Sanki yeterince dertli değilmişim gibi!...

— Onu mu düşünüyorsunuz?

Agnès cevap vermedi. Bütün miyoplar gibi yumuşak bakan gözleri birden sertleştiler, hattâ bir an için düşman kesildiler. Kuru ve soğuk bir sesle:

— Bugün okuldan çıkarıldığımı öğrendim. Görevime son vermişler. Görüyorsunuz, bu daha tatsız birşey...

— Sizi kovdular yani?

Pierre isyan etti; bu küçük oda ona dar geliyordu şimdi. Sesini farkına varmadan öylesine yükseltmişti ki...

— Kim kovuyor sizi? Nasıl cesaret ettiler! Fakat imkânsız!...

Agnès anlattı: Bakanlıktan emir gelmişti. Öğrencilerden birisinin babası, bir boya tüccarı, oğluna çok kötü bir kompozisyon ödevi yaptırdığını, bunun bir skandal olduğunu bakanlığa şikâyet etmişti.

— Alın, okuyun... Çocuk sekiz yaşında...

Pierre kâğıdı aldı, yüksek sesle okudu: «Altı tane küçük köpeğimiz vardı. Annem beş tanesini boğdu. Hepsine yetecek kadar süt bulamazmışız; öyle söyledi. René'nin yakında kızkardeşi olacakmış. Onların evinde de süt yokmuş. Herhalde René'nin kızkardeşini de boğacaklar. Ben küçükken evimizde çok süt vardı. Annem diyor ki, büyüyünce savaşta öldürürlermiş beni. Top oynamak ve tahta ata binmek çok hoşuma gidiyor.»

— Çocuklara demiştim ki «Nasıl yaşıyorsanız, anlatın». Gelen cevapların çoğu ilgi çekici. Hepsini gösteririm bir gün... Bakanlıktan gelen yazıda «vatan aleyhtarı» davranışlarım olduğunu yazmışlar... Bugün müfettiş yanına çağırdı. «Öğretim şeklinizi değiştirin, daha hafif bir ceza verilmesi için uğraşalım» dedi... Reddettim bunu.

— Bir de politika yapışımı doğru bulmuyordunuz!

— Ama bu politika değil ki, hayatın ta kendisi... Politikayı sevmiyorum ben... Çünkü politikada herşey lâstikli, çektiğin tarafa uyuyor. İyi olanla kötü olanı ayırmak imkânsızlaşıyor... Hep konuşuluyor oysa adamlar hep aynı...

— Şimdi ne yapacaksınız?

— Elimden dikiş geliyor... Atölyeye girip çalışacağım. Sonra yavaş sesle ekledi:

— Kötü olan şu; işimi seviyordum... Babam gibi. Küçüktüm, şimdi hatırlıyorum da nasıl üzölmüştü adam. Renault fabrikasında çalışıyordu o zaman. İşçiler greve başlayalı çok olmuştu. Hepimiz açtık, annem ağlayıp duruyordu. Babam cesaretini kaybetmedi. Saatini satmıştı, bize sucuk getiriyordu. O sırada moda olan bir şarkıyı dilinden düşürmezdi. Şarkı senatör olan bir suaygırını anlatıyordu. Sonunda grevciler yenildiler. Babamı da yeniden işe aldılar, elebaşiydi çünkü. O kış boyunca hep işsiz oturdu. Ya bir dikiş makinesi ya başka birşey tamir ederek ekmeğimizi kazanıyordu. Ama sık sık atelyeye gidiyor «Para vermeyin, tek bırakın da biraz çalışayım» deyip duruyordu. Bize de dikiş makinesini kastederek «bundan sıkılıyorum» derdi...

Bir sessizlik oldu. Alt katlardan birinde birisi, piyanoda o sıralar herkesin mırıldandığı bir melodiyi, «her şey yolunda Madam la Markiz» isimli melodiyi tıngırdatıyordu. Pierre masanın yanında ayakta duruyor, masada açık duran bir öğrenci defterine bakıyordu: çocuk oraya bütün insanların hayal ettiği birşeyi, masmavi bir deniz çizmiş, denizin üstüne de bir yelkenli kondurmuştu. Pierre birden genc kızı elinden tuttu.

— Agnès!

Aylardır bir türlü karar verememişti. Hep inandırmak, konuşmak gerektiğini düşünmüştü ama bugün birdenbire onu adıyla çağırmıştı. Söyleyecek başka şey bulamamıştı. Agnès anlamıştı bunu. O da elini uzatıp Pierre'in elini tuttu.

— «Bilsen, nasıl mutsuzdum» dedi Pierre, «Cesaretim yoktu söylemeye».

— Ya ben?... Sen bana aldırmiyorsun, sanıyordum. Oyle geliyordu. Hayatına tesadüfen girdiğimi, başka bir kadından, başka kadınlardan bana yer kalmadığını düşünüyordum. Niçin beni ikide birde arayıp yokladığını çözmiyordum ki!...

Alt kattaki piyano çoktan susmuştu. Herkes uyuyordu. Issız sokaklar da derin bir sessizlik içindeydi. İnsanlar sinemalara gitmişler, ya gülmüşler ya ağlamışlar, sonra yeniden evlerine dönmüşlerdi. Son otobüs de geçip gitti. Sadece aydede unutulmuş bir fener gibi gökyüzünde asılı kalmıştı. Bir de kediler bağışıp duruyordu. Kızın kendisinden daha önce bir sevgilisi olduğunu hatırladı Pierre... «Bir boya tüccarı» dememiş miydi? Kızı bakanlığa ihbar eden adam da boya tüccarıydı... Bu, bir tesadüf olabilir miydi? Tesadüf değildi, Pierre'in fikrinde çocuğun babası ile kızın sevgilisi aynı adamdı. Kendince intikam almak istemişti. Herhalde pis herifin biriydi... Çocuğunu fena dövmüş olmalıydı o yazıyı okuyunca. Pierre gözünün önüne kaytan bıyıklı, iki dirhem bir çekirdek, reye pantolonlu, zart zurt polis müdürlüğüne gidip onu bunu garmazlayan geri kafalı bir adam getirdi. Kızın böyle bir adamla yaşamayı göze aldığını düşündükçe içi ürperdi. Omuzları çökmüştü, sessizdi.

— Pierre, ne düşünüyorsun?

— O adamı; boya tüccarını.

— Beni ihbar edeni mi?

— Hayır... Öbürünü... Âşığın olanı...

— İnandın mı bu masala? Delisin sen! Aklıma ilk gelen şeyi söyledim sen sorunca... O sırada beni ihbar edenini düşünüyordum. Bu yüzden «boya tüccarı» dedim.

— Ya sevgilin? O kimdi?

— Sen... Senden önce kimse yok...

Kızı kollarının arasına aldı. Birden yüzünde bir ıslaklık hissetti, baktı, Agnès ağlıyordu.

— Agnès, pişman mısın?

— Koca budala! Mutluyum.

5

Pencereleri dar bir avluya bakan uzun bir oda. Çoğu zaman burada sabah sabah elektriği yakmak gerekir. Kocaman masonın üstüne dosyalar, gazete küpürleri, mektuplar yığılmıştır. Bu kâğıt yığının arasında hiç umulmadık bir yerde unutulmuş kü! tabloları, sigara izmaritleri, eldivenler bulmak mümkündür. Çünkü odanın sahibi masonın düzenli olmasından hiç hoşlanmaz. Bu odadaki eşyaların özelliği yoktur: Ampir stili bir dolap, çelik çubuklardan yapılmış modern bir koltuk, birbirine uymayan sandalyeler. Duvarda Marquet'den bir peyzaj: gök yeşili bir su ve bir kayık. Köşede asılı duran haritada etrafı kırmızı kalemle çevrilmiş petrol ve maden kuyuları. İşte Fransa'yı avucunda tutan belli başlı adamlardan biri, Jules Dessère bu odada çalışır.

Dessère elli yaşlarındaydı: Yüzünün kırışıkları belirgin olmuşlardı. Kalın kaşlarının altından keskin bir bakışı vardı. Yanaklarının sarkıklığı, omuzlarındaki çökmüştük, terindeki solukluk, hastalıklı hâli onu zaman zaman olduğundan da yaşlı gösterirdi. Bazan da kırkıdan fazla göstermezdi. Genç bir adam kadar canlı görünürdü. O zaman gözlerinde şaşırtıcı bir parlaklık sezilirdi. Üstüne başına bakmaz, çok içer ve piposunu ağzından hiç eksik etmezdi.

Papa İmparatorluğun öbür temsilcilerinden farklıydı. Onlar gibi reklâmlardan hoşlanmazdı. Gazetecilerden ve fotoğrafçılardan uzak durur, politik jestler yapmaktan kaçınır, bunların Devlet işleri üzerindeki etkisini küçümserdi. Oysa o desteklemese bir hükümetin bir ay bile işbaşında kalabilmesine imkân yoktu.

Dessère perde arkasında kalmaktan hoşlanır, bol para ödeyerek kendisine bağladığı insanları kullanarak kanunlar çıkartır, dış politikaya yön verir ve bakanları değiştirirdi.

Dessère'in bütün gücü sayılardı; sayılar arasındaki yakınlıklarda ya da çelişmelerde gizliydi. Dessère'in gücü Polonya'da demiryoluna, Amerikan petrolüne, Çin Hindi'ndeki kauçuğa yatırdığı, uçak fabrikatörlerine verdiği sermayeydi: Hitler'in azgın, dünyayı savaşla korkutan her söyleviden sonra keyifli borsa oyunları yapanlar... Almanyaya sürekli mal veren boksit kralları... Ayakkabı kralı Baty'yi aşağılamak, ezmek için türlü numaralar yapan ayakkabı tröstü... Kendi yaptıkları çamaşırı giydirmek şartıyla zencilere medeni haklar tanımaya hazır tekstil fabrikatörleri... Çelik imparatorluğunun uzlaşmak nedir bilmeyen, işçi ücretlerinin düşük kalması için Papa'nın otoritesini kullanmaya kalkan patronları. Demiryolu ve otobüs şirketleri arasındaki amansız savaş... Kanada buğdayının daha da zenginleştirdiği un fabrikatörleri... Şövenist oldukları için bıkıp usanmadan koruyucu tedbirle dilenen büyük toprak sahipleri... Çeşitli çıkarların birbirine kenetlenmesi. Bir insan kalbinin girift ve karışık mekanizmasını andıran bir kargaşalık... Dessère'in gücüne güç katan şeyler işte bunlardı.

O pamuğun ve çinkonun fiyatını, ya da bir bakanın kaç para satın alınacağını bilir. Sayılar bir sinek vızıldaması gibi kafasının içinde döner, durur. O yine de kârını hesaplamaz. Parayı kullanırken elindeki harcı ölçülü sarf-

eden heykeltıraş gibi davranır. Basit bir hayatı vardır. Ailesinden yaşayan kimse kalmamıştır. Yanında çalışan memurlardan birinin kazancı bile onu geçindirebilir. Zaten kauçuk olsun, bakır olsun onun gözünde soyut kavramlardır. Çevresindekilere «Saygon nerededir?» diye sorduğunu herkes bilir. Buğdayı yulıftan ayırdedebileceğini sanmak enayilik olur.

Dessère «Polytechnique»te okumuş, sonra iki yıl boyunca mühendislik yapmıştır. O zamanlar kendi kendine para uğruna ideallerine ihanet ettiğini söylemiştir. Bu yüzden Pierre veya öbür mühendisler «fikirlerini nasıl karşılayacak» diye hastalıklı bir tedirginlik duyar... Ama guruludur. Yanında çalışanlara sık sık «Sözlerime aldırmayın. Ben olsa olsa bir amatörüm» cinsinden şeyler gevelemesinin sebebi gururlu oluşudur.

Dessère tutkuludur. Tehlikeyi çok sever. Deneme pilotu, dere tepe dolaşan bir gezgin veya hükümet darbesi peşinde koşan bir demagog olabilecekken iş adamı olmuştur. Kendi alanında hep riski olan işleri seçmiştir. Londra ve New York borsalarındaki sürekli inip çıkmalar, daha dün birbirine düşman olanların hemen bir gün önceki dostları karşı birleşivermeleri, bir siyasî konferansın başarısızlığı... Yani bir hesap hatası yüzünden herşeyin kolayca altüst olabileceği durumlar hep onun zevkine göre işlerdir.

Böyle bir insanın faşizme, faşizmin felsefesine, hiyerarşisi saygısına, maceracı görünüşüne, trajedi kokan dekoruna gönül verişini olağan sayılmalı. Gercekte de 6 Şubat olaylarına kadar Dessère, Gamalı Hac çetesinin elebaşlarına önemli paralar ödemiştir. Ama bunu hükümeti devirme amacıyla yapmıştır. İsteddiği olunca da bir gün öncesine kadar yanından eksik etmediği Breteuil'e rahatça «Artık adresini unutmak inceliğini gösterin» demiştir. Hemen sola dönmüş. Millet Meclisinin sayın üyelerini telâşlandırır-

vermiş, Viard'la birleştiği yolunda çıkan söylentilerden bile çekinmemiştir. Aslında, radikal - sosyalist partiyi kollar Büyük tüccarlarla yoksul bağcıların, ünlü profesörlerle okuma-yazma bilmeyen esnafın yanyana geldiği bir «orta sınıf» partisidir bu. Taşra köşelerinden Danton, Gambetta numarası yapan sözcüleri boldur. Yeryüzünde radikal ölçülerden, herkesten fazla bu partiyi yönetenler korkar. Durumu ve eğilimleri gözönüne alınırsa Dessère «orta sınıf» adamı değildir. Ama onun bu ehlileşmiş Jakoben'lerde sevdiği şey sabırlı oluşlarının yanı sıra kolay ve rahat konuşmalarıdır. Dessère ikide birde «Ben kuralları umursamıyorum» der; yine de politik bir ideali vardır; O, Fransa'nın çocukluğundan beri tanıyıp alıştığı şekliyle yaşamasını, zenginliklerinin el değiştirmesini, yerleşmiş kalıpları; aşkın değil de kıskançlığın yön verdiği dramlarıyla belli bir aile düzenini ister. Ona sorarsanız miras etrafında koparılan gürültüsüyle aile olduğu gibi kalmalı, ev kadınları tasasız ve parazit yaşamaya devam etmeli, paraca yükünü tutmuş moruklar yine eskisi gibi balık tutmalı, çiçek yetiştirmeli. Rantiyeler yine o eşi emsali bulunmayan kokulu belzelyeyi ekmeğe devam etmeli; ömür boyu tek bir balık bile yakalayamadan sürüp giden balık avı, Meclis kantininde çevrilen dolaplar, «mide için en yararlı aperitif nedir?» konulu bilimsel tartışmalar, adam kayırmalar, mason localarının o bilinen dayanışması, politikaya bir aile havası veren hısım akraba tutmalar, Tanrı'dan, tıp biliminden, Fransa'dan ve kendi karısından aynı alaycı hafiflikle söz edebilmek. O bunların hiçbirine dokunulmasın ister.

Şimdi New York'ta, Melburn'da bile ün salmış olan bu adamın babası Angers şehrinde küçük bir kahve çalıştırırdı. Kahveye seçimlerden önce milletvekili adayları postu sererler, seçmenleri kazıklamaya uğraşırlardı. Yaş-

lılar bir köşede toplanır ve birbirlerine geçen yüzyıl içinde şehrin başına gelmiş felâketleri; meselâ sel felâketini, sirkteki kafesinden kaçan aslanın uyandırdığı korkuyu ve savaşı anlatırlardı. Âşıklar gaz lâmbasının ölgün ışığında kucak kucağa otururlar, ateşli ateşli öpüşürlerdi. Babası savaş sırasında tifüse yakalandı, Jules Dessère'in yükselişini göremeden öldü, gitti.

Milyonları üstüste yığdığı halde Dessère çocukluğunda edindiği alışkanlıkları bırakmadı: yorulunca yaşlı bahçıvanı karşısına alıyor, onunla bir parti kâğıt oynayıp kafasını dinlendiriyor; yemekte tabağını ekmekle bir güzel sıyrıyordu. Bazen, pazar günleri de kira çıkardı. Seine veya Marne kıyısındaki küçük kahveler ona çocukluğunu, babasının çalıştırdığı kahveyi hatırlatıyordu. Dessère, burarlarda coşar, ceketini fırlatıp atar, kan ter içinde kalmış, yanakları al al olmuş çamaşırcı kızlarla danseder dururdu.

Dessère Paris yakınlarındaki küçük çiftliğinde yaşıyordu. Sabah erkenden horoz sesleriyle beraber uyanır, mutfakta domatesli ve peynirli kahvaltısını beyaz şarapla tamamlar, gazeteleri okur sonra Paris'e inerdi. Yolda okul öğrencilerine ve köpeklerle gülümsemeden edemezdi. Fakat çok geçmeden sayılar herşeyi siler, götürürdü. Sout ona kadar gelen raporları ve telgrafları incelerdi. Sonra sıra randevulara gelir; bakanlar, diplomatlar, Paris'li iş adamları birer ikişer onun yanına sökün ederlerdi. Hepsi onun monden bir dışçı muayenehanesini andıran ca'cafır ve soğuk çalışma odasını iyi bilirdi.

Bu sabah iki bankacı ve Romen konsoloslüğundan bir temsilci onu görmeye gelmişlerdi. Pierre tedirginliğini saklamak için bir gazete çıkardı, açıp okumaya koyuldu. Öbür adamlar onun buraya gelişindeki sebepleri merak etmiş-

olabilirlerdi? Böyle bir ihtimali aklına getirdikçe tedirginliği artıyordu.

Dessère ilkin onu kabul etti. Pierre'e yakınlık duyuyordu; genç adamın heyecanlı bir Akdenizli oluşu, doğru sözlülüğü, hele yoksulluğu bu ilgiyi doğuruyordu. Çok güç geçim şartları altında yaşayan bu kabiliyetli genç adamı gördükçe gençlik yılları aklına gelirdi. Üstelik Dessère bankacılara ve diplomata böyle davranmakla birer konuk gibi görülmediklerini anlatmaktan çekinmemişti. Pierre'i çok iyi karşıladı. O ise şaşkınlık içinde nereden başlamak gerektiğini bilemiyordu. Karmakarışık cümlelerle Agnès'in okuldan kovuluşunu anlattı.

— Onu tanıdığım için böyle konuşmuyorum, dedi. Tabii Agnès'in geleceği ile çok ilgilendiğimi sizden saklayacak değilim. Fakat bu yaptıkları müthiş bir haksızlık...

Dessère gülümsedi:

— Adalet yoktur, dostum... Söz konusu bayanın işine gelince, onu hemen şimdi düzeltiriz.

Telefonu açtı, numarayı çevirdi.

— Bay Tessat ile görüşeceğim, lütfen. Ben Dessère. . Günaydın, dostum. Hanımefendi nasıllar? Teşekkürler. Senden önemli bir ricada bulunacağım. Sanıyorum ki bugün komisyonda Eğitim Bakanını göreceksin. Evet... Evet... Bir bayan öğretmen için... Agnès Legendre... «Vatan aleyhtarlığı» gerekçesiyle işine son verilmiş... Yok canım... Önemli değil... Fakat seçimlerin eşiğinde böyle bir durum yaratılması hoş değil... Sonra bunlar hep anlayışa göre değişebilen şeyler... Yarın bakarsın bize anarşist derler. Belki de hain ilân ediliriz. Çok iyi... Şimdi söyle, öğle yemeğine bana gelebilir misin? Konuşacaklarım var. Bir yığın şey soracağım sana... Mükemmel. Saat tam birde seni alırım.

Pierre'e döndü:

— Herşey düzeldi... Matmazel Legendre çocukları istediği gibi yetiştirsin... Onları komünist yapsın isters●, Tolstoy hayranı ya da vahşi yapsın... Yanılmıyorsam siz evleneceksiniz onunla?

— Hayır. Yani evet! Bilemiyorum... Nerden anladınız?

— Bu gece işiniz yoksa, bana gelin. Geceyi şehirde geçireceğim, beraber dolaşırız... Şimdi dışarda bekleyen şu üç budalayla görüşmek zorundayım. Bankanın müdürü ve Castellon, Polonyalıların kredi işi için geldiler. Sanıyorum ki onlara «Baylar, yanlış yapıyorsunuz!» demek zorunda kalacağım... Bir kere Dantzig herhangi bir fransızın serçe parmağı kadar bile değerli değil. Sonra Polonyalılar herşeyin köküne kibrit suyu ekecekler... Dışarda bekleyen diplomatı gördünüz mü? «Petite Entente» temsilcisi... Bu demektir ki makarnacılar «Négus»ü yuttu. Hiç şüpheniz olmasın, onlara bir de Balkanları bırakacağız. Ne yapalım, barış istiyoruz... Akşama bekliyorum.

6

Milletvekili Paul Tessat'nın oburluğunu bilen Dessère onu mezbahaların yakınındaki Dagorno lokantasına götürdü. Lokantanın basit ve iddiasız bir grünüşü vardı ama Paris'in en nefis etlerini, en güzel şaraplarını insan burada bulabilirdi; et konusunda geniş bilgileri olan hayvan tüccarları bile yemeğe gelirlerdi. Patron sık sık eline tebeşiri alır, duvarda asılı duran bir karatahtaya o gün mezbahada kesilen hayvan sayısını yazardı. Dagorno, sayılı oburların

ve celeplerin, görgüsüzlüğü ile yemek fiyatlarının yüksek oluşunu ilginç bulan snobların randevu yeri idi.

Dessère yemekleri titizlikle seçti; ıstiridye, yılan balığı yahnisi, şaraplı horoz et ve antrkot söyledi. Tessat aceleliydi, metrdoteli yanına çağırdı.

— Antrkotun yanında, hani her zaman getirdiğiniz sos var ya... O beyinli sos...

Sakın unutmayın...

— Tabii, mösyö...

Paul Tessat çok obur, çok iştahlıydı ama sıska adamdı. Uzun ve soluk bir yüzü vardı. Çenesi çıkıntılı, burnu ince ve uzundu; bir hastanın yüzüydü onunki. Görünüşüyle hareketli adamdı oysa, pek yerinde duramazdı. Meclis kantininde fısıldaşmalar olur da, sonra kahkahalar duyulursa bu demektir ki yine ellisekiz yaşındaki Tessat'ın çapkınlık hikâyeleri anlatılıyor. Onun kocalığına ya da babalığına kusur bulmak zordu. İri yarı karısını da, iki çocuğunu da hayranlık derecesinde severdi; Lucien babasını çok tedirgin ederdi. Denise sessiz, kendi halinde ve güzel bir öğrenci kızdı. Zaten babası da onu herkesten ayırır, hepsinden fazla severdi. Tessat insanı şaşırtan bir rahatlıkla metresinin kucağından aile yuvasına, karısının kollarına geçebiliyordu. Yatak odalarında, başuçlarında bir haç asılıydı. Yattıkları karyola bronzdan kabartmalarla süslenmişti. Kabartmalarda «sevişenler» işlenmişti.

Tessat'nın gür ve kulağa hoş gelen bir sesi vardı. En gözde hatipler arasında gösteriliyordu. Politika hayatına henüz yeni atılmıştı; politikacı olmadan önce de ülkenin en ünlü avukatlarından biriydi. Tessat, patetik bir havaya bürünüp mankafa ve açgözlü bir kaatili işaret eder, «Baylar, karşınızda hayâl gücü geniş ve tedirgin bir insan var» diye söze girişirdi. Sonunda jüri üyeleri gürültülü

şekilde sümükürerek kaatil için «suçsuz» yargısına varırlardı.

Batı kesimindeki radikallerin temsilcisi olarak Meclis'e seçilmişti. Kolay seçilmişti hem: karşısına rakip diye Demiryolları deposundaki kilitçi ustabaşı olan ama kötü konuşan ve seçmeni vaadlerle kandırmayı beceremeyen bir komünisti çıkarmışlardı. Bir de bir emekli general vardı, «işlerin düzelmesi için maden işçilerinin copla dövülmesi şarttır» diye tutturmuştu. Tessat Meclis'te çok az söz alırdı. İki defa Bakanlık teklif etmişlerdi ama istememişti. Radikal partinin geleceğini aydınlık görmüyor ve bekliyordu. Meclis koridorlarında onun radikal partiden ayrılıp daha sağda bir guruba katılacağı söylentisi çıkmıştı.

Milletvekilliği onun yeni zenginleşme fırsatları yakalamasına yol açmıştı: komisyoncuların, iş tâkipçilerinin verdiği parayı alır, belli ücretler karşılığında anonim şirketlerin yönetim kurullarına girer, çeşitli işlere adını satardı.

Meselâ Venezüela'daki madenlerde, Martinik'teki tarım yatırımlarında hisseleri vardı. Aç gözlü olduğu için değil, parayı saymadan yaşamayı sevdiği; karısından, çocuklarından, metreslerinden hiçbir şeyi esirgeyemediği ve çok borçlandığı için böyleydi.

Tessat Paris'in bütün kalburüstü insanlarını tanıyordu. Binlerce insana adlarıyla hitap eder, masasında elçileri ve savcılarını ağırlar, gazetecileri hediyelere boğar, seçmenlerinin isteklerini yerine getirebilmek için gerçekten uğraşırdı. Gün olur bakana gider, bir maliye müfettişinin mükâfatlandırılmasını sağlar; gün olur ölmüş bir polisin dul karısına yardım bulur, bazan da fazla ileri giden bir şantajcının ceza görmemesi için uğraşırdı.

Tessat istirdiyeden iştahlı iştahlı atıştırdıktan sonra şarobından yudumladı, sordu:

— Bugünkü şu öğretmen kız komünist mi?

— Bilmiyorum. Öyle olsa bile üçüncü Cumhuriyet için şimdi bir tehlike olacağını sanmıyorum.

— Umursamıyorsun böyle şeyleri... Şarap nefis doğrusu! Ne diyordum, tehlikeyi yakın görmüyorsun ama ya nılıyorsun... Bana sorarsan seçimler felâketimiz olacak... Radikaller intihara koşuyorlar. Hele Halk Cephesi kazanırsa onları bir kaşık suda boğacaklar... (Bir istiridyeyi daha mideye indirdi)... Meclis'teki grupta bile bu Cephe hikâyesine itiraz etmediler. Ben onlara karşıyım. Adaylığımı radikal olarak koyuyorum fakat dostum, korkuyorum. (İstiridyenin üzerine limon sıktı ve kederli kederli içini çekti). Tekrar seçmezler diye korkuyorum.

— Propaganda kampanyasına giriştin mi?

— İlk toplantı Cumartesi... Bu gece gidiyorum.

— Öyleyse herşey yolunda...

— Nasıl yani?

— Çok basit... Halk Cephesini savunacaksın...

Bu, Tessat'nın kanına dokunmuştu, kürsüde konuşur gibi sesini yükseltti:

— Asla! Seçilmemeyi, perişan olmayı bile göze alı-
rım. İhanet etmem! Bu adamlar Fransa'nın yeminli düş-
manları. Biraz düşün. Blum; sahtekâr, adı bile Fransız ol-
mayan bir sülük. Dormoy düzenbazın biridir. Moch; herif
ulaştırmayı iflâs ettirmek için yırtınıyor... Monnet, tarım
düşmanı değil mi? Hele Viard! Hele Viard... Hitler'in gözü
önünde utanmadan «silâhsızlanma» diyor... Viard ki...

— Gevezenin biridir... Onu bakan yaparsın, hemen
uslanır.

— Ya komünistler?

— Fransa bireycilerin ülkesidir; rantiyeler, küçük tüc-
carlar, çiftçiler çoğunluktadır Fransa'da. Neden Jean ve-
ya Jacques komünist kesiliyorlar, biliyor musun? Çünkü

Jean bir işe altıyüz frank fazlasıyla empoze edilirken Jacques veteriner okuluna alınmıyor. Komünizm de ortalığı velveleye vermenin bir başka şekli. (Tessat önündeki balığa bakıyor ve susuyordu). Dessère devam etti:

— Komünistler sana güveneblir mi? Tabii, güvenilemezler... Ama senin adaylığını desteklerler: basit bir savaş hilesi bu; Biz neden enayi olalım? Onlar önce sağcılar sonra da bizi yutmak için Halk Cephesini hortlattılar. Kurnazlığa karşı daha kurnaz olmalı: seçimlerde sağcıları ezmek için onları kullanırız. Sonra da sessizce onların hesabını görürüz.

— Şu yılan balığı gerçekten nefis! Jules, söyler misin bana, niçin sağcılar vurmamızı istiyorsun?

— Yahu, bu işi nasıl olsa yapacaklar... Biz dikleşirsek bize karşı yapacaklar, Politika bir teraziden farksız; önce sola, sonra sağa sonra tekrar sola gidiyor... Bunu anlamalısın...

Fazla uzağa gitmemesini istiyorsak tedbir alacağız. Biraz düşün... 1924'te zafer solcularındı. Juarès göklerde gezdi, kızıl bayraklar dalgalandı. Sadece iki yıl sonra radikaller biraz sağa meylettiler. Poincaré iktidara geldi. 1932 de seçimler hiçbir şeyi düzeltmedi; kimse kabine kuramadı. Fakat hava yavaş yavaş sağa döndü. 1933'ün sonlarıydı... Her akşam Saint - Germain bulvarında toplanıp «Kahrolsun milletvekilleri» diye bağırıyorlardı. Sağcılar kim kızıyordu? Tabii ki radikallere... Senin adını Stavisky olayına karıştırmak için neler yaptılar, hatırlasana... Sonunda 6 Şubat olaylarına geldik ve kan aktı. Yabancılar, «Tamam, diyorlardı. Fransa yeni bir diktatörlüğün eşiğinde». Ne oldu sonra? Terazî birden yön değiştirdi, öbür kefi ağır bastı. 9 Şubat'ta komünistler işe karıştılar. Bir çözüm yolu bulmak gerekince ihtiyar Doumergue piyasaya çıktı; herşey yeniden yatıştı. Ama bu gelenek devam edi-

yor; şimdi daha derin, daha uzun sürecektir, bitmeyecek demektir. Halk Cephesi kazanmalı ve kazanacak... Bizim desteğimizle kazanırsa bir yıl içinde radikaller sağcılara «dur» diyecek, herşey hiç olmazsa üç - dört yıl sürecektir bir sessizliğe gömülecek... Şarap alır mısın? Mouton - Rotschild şarabı bu.

— Öyleyse, karşısında olduğum adamların kazanmasına çalışmalıyım. Sence?

— Atasözünü biliyorsun; şişe açılmışsa şarabı içmeli. Hattâ gerekirse içeceğin şaraba su bile katacaksın...

Horozu getirdiler... Bir zaman için Tessat politik dala-vereleri unuttu... Kendini yemeklere verdi...

— Biliyor musun, dedi, Horoz eti neden burada her yerdekinden güzeldir? Horoz, aslında pek yenecek şey değil... Fakat biz Fransızlar için tilsimini bulmuşuz. Kırk yıllık horozun taş gibi etinden nefis bir yemek çıkarıyoruz. Eti şarabın içinde pişiriyoruz... Tavuk eti daha yumuşaktır. Halbuki burada kimse tavuk istemiyor, horozu tercih ediyor. Dagorno'nun özelliği bu. Dagorno'nun patronu ya fazla alçak gönüllü bir adam, ya da çok gururlu... Yok... yok... Galiba en doğrusu lokantacı taktiği kullanıyor.

Dessère gülmeye başladı:

— Bu adamı örnek almalısın... Milliyetçi bir radikal olduğun halde biz seni ya alçakgönüllülüğünden ya da gururundan ötürü koyu bir Halk Cephesi taraftarı diye tanıtacağız.

— Aslında boşuna konuşuyoruz, dostum. Çünkü yeniden seçilmeyeceğim. Çünkü böyle bir kampanyayı iyi sonuçlandırmak için iki şey gerekli: zaman ve para... Bunların ikisi de bende yok.

— Fransa'ya hizmet edebilmek için yanıp tutuşan adamsın, zaman bulursun... Paraya gelince... O işi de bana bırak...

Tessat, Dessère'in kurduğu taktiğin doğruluğuna inanmıyordu. Ama yaptığı teklif iştah acıcıydı. Yüzü birden aydınlanıverdi. Hemen sonra da toparlanmak gereğini duydu. Bu uzun sürmedi, antrkot Tessat'ın keyfini arttırdı... Şarap getirdiler. Tessat'nın her zaman solgun yüzüne şimdi renk gelmiş; pembeleşmişti. Güzel şeylerden meselâ Pavlette'den söz etmek geldi içinden... vazgeçti, Dessère'e neşesini göstermek istemiyordu.

— Oğlum... dedi... (sesinde ağlamak üzere olan bir insanın titrekliği seziliyordu... Şimdi numara mı yapıyordu yoksa gerçekten duygulanmış mıydı? Bunu kimse bilemez) Lucien son bir konuşma yapmış... Benim durumumla hiç bağdaşmayan birşey. Artık adım her gazetenin dilinde sakız oluyor. Onunla konuşmayı denedim. Bana ne cevap verdi biliyor musun? «Sınıf mücadelesi, çatışması» dedi. Korkunç şey... Düşünsene, kendi oğlun sana düşman bir kampta.

— Tedirgin olmakta haklısın... Ama geçer. Çok garip sınıf mücadelesi bu; sen onu beslerken... Göreceksin o da bir gün milletvekili olacak. O da senin gibi «radikal milliyetçi» olacak! En son Maxim'de gördüm, yanında nefis bir parça vardı.

— Lucien Maxim'de öyle mi? Sersem! Otuziki yaşına geldi, metelik kazanmıyor. Edebiyat dergilerine sacmalıklar yazmaktan başka işi yok. Onun gibi biri sonunda ya anarşist olur, ya eşkiya... İnan bana... Hiçbir ahlâka inancı yok. Denise de olmasa, o beni biraz yatıştırıyor, yüreğime su serpiyor. Çok çalışkan kız. Saçma sapan birşey okuyor, roma mimarisi midir nedir? Ama çok ciddi bir kız... Bu peynirden aldın mı? İyiye benziyor... Ne güzel kokusu var değil mi? Daha on yıl barış içinde yaşayabilsek! Her şey bir anda yıkılır, gümbürdeyiverir diye korkuyorum. Halk Cephesi kazanırsa işin sonu savaştır, dostum.

— Sanmam... ..Tek başımıza savaşamayız.. Almanları korkutmak için İtalyanlara şirin görünüyoruz. İngilizler Mussolini'yi yıldırmaya çalışırken Hitler'le uzlaşmayı tercih ediyorlar. Sözün kısası tâviz vermek gerekecek.

— Bu imkânsız! Alsas'ı Almanlara bırakacak bir Fransız bulabilir misin?

— Neden Alsas olsun? «Petite Entente» toprakları ne güne duruyor? Onları boşuna mı besledik! Gerekirse yem olarak Çek'leri gözden çıkaracağız.. Sonra Polonya da var.. Barış için Polonya da işimizi görür.

— Ne kadar zaman için? Beş yıl.. Bilemedin on yıl..

— O kadar uzağa gitme. Bugün gerekli olan Fransa'yı ve zenginliklerini korumak.

— Sen böyle konuşabiliyorsun, çocukların yok. Denise'in, Lucien'in geleceğini düşündükçe dehşete kapılıyorum ben..

Lâf olsun diye söylenmiş şeyler. Tessat kahvesini yudumlarken gülümsüyordu. Seçim kampanyasının parası Dessère'in cebinden çıkacaktı. O yeniden milletvekili seçilecekti. Geleceğe dair düşünceler? Bu okkalı bir yemeğin üstüne olsa olsa hüzünlenmek hevesinden gelebilirdi.

Dessère ona bakıyordu: Dumanlı gözler, ince uzun ve terlemiş bir burun, dudaklarda memnun bir gülümseyiş.. İçinden Tessat'ya eziyet etmek geldi.

— Çocuklarının geleceğini bilmek istiyorsun.. Belki cennette yaşarmış gibi yaşayacaklar: şaraplı tavuskuşu eti yiyecekler, uçakla Guadölup'ta avlanmaya gidecekler.. Belki de - bu daha muhtemel - savaştan, çalışma kamplarından, zincirden, ölümden başka şey görmeyecekler. Ama mutsuzlanmaya hakkın yok. Unutma ki Halk Cephesi'nin adayısın. Şaka bir yana, toplantılarda nasıl davranacaksın, çok merak ediyorum?

Dessère kahkahalarla güldü. Sonra yaptığı kırıcı şakanın etkisini yumuşatmak amacıyla Tessat'ın sırtını okşadı:

— Şimdi politikaya boş ver. Şeytan götürsün onu! Dün Pavlette'i gördüm. Şanslısın. Çekinmeden söylüyorum, Paris'in en güzel kadınıdır!

7

Yemekten sonra Dessère «La voie nouvelle» gazetesinin direktörü Joliot'yu yanına çağırdı. Joliot soluk soluğa, adetâ koşarak geldi. Önemli şeyler konuşulacağını hemen anlamıştı.

Joliot karışık ve hareketli bir hayat yaşamıştı. Hakkında defalarca şantaj ya da hakaret suçlarından kovuşturma açılmış ve o her defasında paçayı kurtarmıştı. Bazı Devlet adamlarının geçmişiyle ilgili çok şey bildiği söylenirdi.

Joliot güneyliydi. Babası Marsilya'da balıkçılıkla uğraşır ve beyaz kadın ticareti yapanlara yordakçılık ederek keseyi doldururdu. Joliot batakhane havasında büyümüşü. Ahlâkın karşısındaydı, bâtil inançları vardı. Sorgu yargıcından çok karakediden korkardı.

Paris'e geldiğinde çok gençti. İlk ufak bir sigara şirketinde çalışıyordu. Şirket öylesine ufaktı ki sigorta paralarını ödemediği için ayakta durabiliyordu. Sonra Joliot edebiyatla uğraşmaya başladı. Soytarı gazetelerde bankacıların ve senatörlerin özel hayatları üzerine yazılar yazıyordu. Söyledikleri için değil söylemedikleri yüzünden iyi kazanıyordu: Susması için para veriyorlardı ona. Joliot o arada bir Borsa gazetesi kurdu. Birgün gazeteye büyük puntolarla şöyle bir ilân koydu: «Birikmiş paranızı Cezayir Bankası'na

yatırın». Ertesi günü, bankanın müdürü ona telefon açtı: «Bu ilân nereden çıktı? Biz böyle ilân vermedik» dedi, Joliot cevap verdi. «Evet, doğru.. Ama benim görevim ciddi bankaları okura duyurmaktır». Müdür sinirliydi: «Hadi canım, herkes parasını çekiyor» diye bas bas bağıırıyordu. Joliot «Elimden birşey gelmez.. Önce görevim» dedi, tutturdu. Müdür bir saat sonra Joliot'ya ellibinfrank getirdi. Joliot bir ışık hızıyla para sahibi oldu. «La vaie nouvelle» çıkmaya başlamıştı. Başlangıçta gazete çok zor günler geçirdi. Bütün yazıları Joliot kendisi yazıyordu. Matbaası ilk gelen ziyaretçinin yolunu kesiyor ve para istiyordu. Daha sonra bolluk günleri geldi: tanınmış yazarların yazaları, ortalığı karıştıran röportajlar çıkmaya başladı. Gazetenin on sayfası ilânlara ayrıldı. Gün oluyor gazete radikalleri destekliyor, gün oluyor, masonluklarından başlayıp yerin dibine batırıyordu onları. Afrika'ya İtalyan saldırısı başladığı sırada Joliot Afrika'lıdan yanaydı, ona biraz acıyordu. Sonra günün birinde hiç beklenmedik bir yazı çıktı gazetede. «İtalya'nın görevi Afrika'ya uygarlığı götürmektir». Yazının başlığı buydu.

Joliot daldan dala konan kuş misâli yaşıyordu; sabah kalktığında kendisini gün ortasında neyin beklediğini bilmeden. Bu bilmem hangi para babasının yaptığı bir yemek çağrısı da olabilirdi, sorgu yargıcının çağrısı da. Bir dilencinin avucuna para yerine karşılıksız çek veriyordu. Büyük paralar ödeyerek Matisse'in tablolarını satın alıyor, öbür yandan karısının aile mirası olan mücevherlerini bit pazarında rehine koyuyor, geri alıyor, tekrar sıkışınca tekrar rehine koyuyordu. Hastalıklarından biri de ondaki «gitar» tutkusuydu. Gece geç vakitlerde gitarı eline alıyor, sözüm ona Karmen'i çalıyordu.

Joliot göz kamaştırıcı renkleri severdi. Elbiselerini hep

bu renklerden seçiyordu; sarı ipek gömlek, mavi kravat, kravat iğnesi olarak da bir altın kertenkele. Şişmanlığına rağmen hareketli ve çevikti. Kelimeleri İtalyanlar gibi sürçerek aksanlı konuşur: konuşma yozlaşmaya tüz tuttukça onun konuşması ustalaşır.

Dessère'in yanında ilk işi gazetesini şişirerek övmek oldu (On - onbeşbin frank çarpmak niyetiyle gelmişti).

— Herkesin aklını kaçırdığı şu ortamda sadece biz prensipleri savunuyoruz. Marksizmin yıkıcı etkisi üzerine Lebet'nin yazdıklarını okudunuz mu? Ayrıca seçimler için de bir sürprizim var. Fontenoy'a Sovyetler Birliği'nin dağılması konulu bir seri yazı ısmarladım. Bunu sanki Fontenoy Moskova'daymış gibi röportaj biçiminde vereceğiz. Onu Varşova'ya kadar gönderdim, masraflarını da ben çektim. Viard'a karşı da büyük bir koz var elimde: Bir müteahhit, Viard'ın gençken bir postacının kızını iğfal ettiğine tanıklık edecek. Bu iş benim onbin frangıma patlayacak. Ama tam seçimler sırasında yapacağı etkiyi düşünün! Bizim Düchenne'in kalemi insafsız ve cesur!

Dessère onun sözünü kesti:

— O kalemi ters çevirmeli. Yeni çıkan dolmakalemlerin uçları çok iyi, ters çeviriyorsun, biraz daha iri yazıyor ama gıcırdamıyor. Şimdi, ciddi konuşmalıyız: gazeten Halk Cephesi'ni desteklemeli.

Joliot ayağa fırladı. Öylesine heyecanlanmıştı ki güçlükle soluk alıyordu:

— Bu imkânsız! dedi.. Biliyorum, politikada dönüşler olur. Ben kendim defalarca dönüş yaptım. Fakat hiçbir zaman Fransa'ya ihanet etmedim! Duyuyor musun, Bay Dessère? Hiçbir zaman!

— Boş ver yahu! Mitingte değiliz iş, konuşuyoruz: Siz iri iri sözler istiyorsunuz; o kolay. Ne diyorum ben? Halk Cephesi kazanmalı! Fransa'nın çıkarları da böylesini gerek-

tiriyor. Yoksa devrim gelecek.. Delik açıp hava aldırmasan kazan patlar. Viard postacının kızını bozdu mu bozmadı mı, bilmiyorum? Ondan da şüpheliyim... Dahası var; karısıyla bile doğru dürüst yattığını sanmıyorum. Herif iktidarsızdır çünkü. Fakat Viard'a cephe alırsak tehlikeli olur. O zaman aslan gibi kükreyecek. Oysa herife bir bakanlık verdin mi aslanlığı filân unuttur, koyun gibi melemeye başlar.

— Bu felâketimiz olur. Fransa'yı daha dün inkâr edenlere şimdi nasıl teslim edebiliriz?

— Bir dakika! Burada asıl önemli soruya geldiniz. Bende sizi bu yüzden görmek istiyorum. Sigara alıyormusunuz? Gazeteniz Halk Cephesini destekleyecek, bunu biliyorum. Yeteri kadar tecrübeli ve uzak görüşlüsünüz.. Us-telik gazeteye yardım edeceğim.

— Fakat..

— Şimdi önemli olan şeyi konuşalım. Halk Cephesi'ndekiler milliyetçidir. Faşizmi de sevmezler. Oiağan birşey, ama şimdi istim üstünde olduklarını, tehlike yaratabileceklerini unutmamalı. Sizin gazete barış taraflarının yayın organı olmalı: Uluslararası kardeşlik, Avrupa'nın ekonomik bütünlüğü, küçük insanları ezdirmemek, annelere göz-yaşı döktürmemek! Ne dersiniz deyin.. Önce barışı savunacaksınız, herşeye rağmen barış isteyeceksiniz...

— Bu işte Fransa'nın rolü nedir?

— Kartaca harabelerine dönmektense sessiz ve rahat bir Monako olmak yeğdir. Ben Fransa'nın zaferine inanmıyorum. Bu sürekli kıskançlıktan, belâ aramak alışkanlığından bıktık biz. Yorulduk. Tabiat kanunu bu. Altmışından sonra kedi gibi aşk arayan sadece Tessat var. O işi herkes yapamaz. Diyeceksiniz ki Fransızlar gözüpek bir ulustur. Doğru. Eskiden «Marseillaise»i söyleyerek Avrupa'yı bir uçtan öbür uca geçmişler. Bunu okullarda ezberletirler. Ar-

tık yağı bağladık şimdi, rahata erdik Tehlikeden korkuyoruz, onu eskisi gibi göze alamıyoruz. Prestij veya adalet kavramı için şimdi kim döğüşmeye gider? Laval mı, Chevalier mi? Siz gider misiniz? Sözün kısası şu: Erich Maria Remarque barışçı bir roman daha yazarsa yayın hakkın hemen satın alın. Faturasını da bana gönderin, parasını ben öderim.

Joliot uzun bir süre sustu. Sonra...

— Siz bir dahisiniz... Hayran olmamak elde değil, dedi... İşin sonu bizi nereye götürür, pek bilmiyorum... Fakat fikriniz hoşuma gidiyor, barış... herşeye rağmen barış! Savaş umacısını yoketmek.

Dessère gülümsedi:

— Savaş endüstrisinde büyük yatırımlarım olduğunu unutmayın. Bu endüstri yüzbinlerce Fransızın karnını doyuruyor.

Savaş endüstrisi hızını keser de yavaşlarsa bize saldırırlar. Şimdi önemli olan — bakın, tekrar söylüyorum — halktaki coşkunluğu dağıtmak, heyecanı yatıştırmaktır. Silâh tüccarları kimdir, «savaş isteyen ikiyüz aile» kimdir, yazın bunu.

Joliot umursamıyormuş görünmeye çalışarak Dessère'in imzalayıp kendisine uzattığı çeki cüzdanına yerleştirdi.

— Öyle bir yazı yazacağım ki, dedi, ortalık karışacak. Dessère «savaş isteyen ikiyüz aileye» karşı çıkıyor, diyeceğim.

— Böylesi hem saçma, hem inandırıcı değil. Şöyle yazın, daha iyi. Deyin ki «Dessère de savaş isteyen ikiyüz aile gibi halkı kana boğmak istiyor». Bu daha inandırıcı...

Gülümseyerek ekledi:

— Hem belki doğrusu da budur.

Joliot gazeteye telâşla girdi. Sekreterine seslendi hemen...

— Lucie, şu andan itibaren primleri üçyüz frank, yok, yok... beş yüz frank arttırdım.

Mutluydu. Çevresindeki herkesin kendisi gibi sevinmesini istiyordu. Akşama kadar durmadan sağa sola emirler yağdırdı:

— Ünlü solcu yazarlar bulun, getirin bana!

— Mussolini'nin bir karikatürünü istiyorum!

— İşçiler üzerine sempatik bir yazı arayın!

— Birine anılarını yazdırın: Verdun'deki kepezeliği anlatsın!

— Fontenoy'a söyleyin, boşuna uğraşmasın... Durun! Hiç bir şey söylemeyin, o yazacağını yazsın! İlerde kullanırız...

Monmartre'a çıkıp yemek yedi... Eve çok geç döndü. Karısını uyandırdı. Bir gece kulübünden kahverengi güller getirmişti ona; güller yarıyarıya solmuşlardı, sert bir kokuları vardı üstelik. Joliot karısının kulağına keyifle fısıldadı.

— Dört yüz bin frank topladım!... Nasıl, işimi biliyorum, değil mi? Sonra ayakkabılarını çıkarıp, pantuflarını giydi ayağına. Koca bir bardak maden suyunu bir solukta içti... Ve sonra nasıl ve nerden çıktığı bilinmeyen bir keder kapladı içini. Kendi kendine...

— Ya Fransa? dedi. Ya Fransa ne olacak? Fransa batıyor, bu işin sonu geldi... Bugün karşıma çıkan o iki papaz tesadüf olamaz... Felâket haberi yaklaşıyor.

Aynı gece Dessère ve mühendis Pierre Dubois Seine kıyısındalar. Konuşmuyorlar, yanyana yürüyorlar. Çevre-

lerindeki herşey ikisine de sessizliği getiriyor. Paris ona bütün çekiciliğini veren duman renginin nünanslarıyla dolu bir geceyi daha yaşıyor. Sularında ölgün ışıklarla şalupaların oradan oraya gezindiği Seine nehri, kocaman bir taş ormanı gibi yükselen Notre-Dame kilisesi insana anlatılması güç bir susma isteği veriyor. Çiçek parkının parmaklıkları gerisinde, baharın gelişiyile coşmuş yaban hayvanları kafeslerinde çığırıyorlar, köprünün üstünde hızla gelip geçen otomobillerin ışıkları bir görünüp bir kayboluyor. Lyon garına doğru uzaklaşıyor. Sonra herşey tekrar bu rutubetli ve lacivert sessizliğe gömülüyor.

Evlerin ve ırmağın birbirlerine yakışmışlığı, birbirlerini tamamlayan güzelliği, dar sokakçıların birbirlerinden eski adları, bu şehrin sır vermeyen bir insan gibi öyle garip garip duruşu ikisini de ayrı ayrı, bir birine benzemeyen biçimlerde etkiliyor. Dessère gününü Tessat ile, Joliot ile, rakamlarla, yalan dolanla tüketip harcadığını biliyor. Yürüdükçe daha bir büzülerek ve sıkıntılı yürüyor. Şehrin bu susmuşluğu onun aklına bir ayrılığı getiriyor. Öyle bir ayrılık ki yolcunun yakınları bavulların kenarına ilişivermişler, o kopup uzaklaşmak duygusunun yarattığı boşluğu kovmak, uzaklaştırmak için çare arıyor, bulamıyorlar. Oysa mühendis gecenin ve taşların bu hâliinden kendine bir mutluluk yaratıyor. Ve bunu Agnes'in o anlatılmaz gizli güzelliği karşısında duyduğu mutlulukla karşılaştırıyor, ikisini birbirlerine çok yakın ve çok dost görüyor. Pardesüsünü açmış, rüzgârı göğsünde kucaklıyor. Hani bırak-salar şu yan sokaklardan birine dalıp Çiçek bahçesine ulaşabilir, gün ağarınca kadar kafeslerindeki hayvanlara, sokak fenerlerine Agnès'in akıllılığını, sevimliliğini, iyi yüreğini anlatabilir.

O şimdi kafasında aşkın yanısıra başka tasaları da

evirip çeviriyor. O da başka inananlar gibi bu baharın yurdu için önemli bir bahar olduğuna inanıyor. Babasının sosyalist olduğunu unutmuyor. Annesinin Viard'ın Perpignan-da'ki mitingden sonra onların evinde yemek yiyişini anlattığı günler hep aklında. Bugün gibi hatırlıyor. Babası bir gün eve kan içinde geliyor: İspanyol Cumhuriyetçisi Ferreri ölümden koparıp alabilmek için saldırmışlar ve jandarma onlara, hepsine vurmuş. O zaman yedi yaşında Pierre, küçük uykusundan uyanıyor, babasını öyle kan içinde görünce ağlıyor. Savaşla ölüyor babası. Annesine yazmış: «Bunu ödeyecekler» diyor. «Devrim gelecek»!

Devrim! Sislerin arasından kopup gelen güneş gibi bir söz bu. Pierre'in ve onun kuşağından olanların hayâledikleri söz... Onlar ilk savaşın ateşleri arasında ufak tefek birer çocuktular. Maggi süt depolarını büyüklerin arasında onlar da ateşlediler. «Berlin'e Berlin'e!» diye bağırıyorlar, askerlerin pantolonlarını rüzgâr dalgolandırırken onlar da dalgalanıyorlar, sol kanatlarında Marne'a asker taşıyan otomobillerin peşinden koşuyorlardı. Onlar savaştan dönen kötürümleri, yaralıları, gövdeleri sargı bezine sarılmış askerleri gördüler. Yaralıların çevresinde koşuşan ve kollarını boşuna arayan dulları gördüler. Babaları, cepheden izinli döndüklerinde onlara insafsız ve anlaşılmaz bir masalın kahramanları olarak bitleri, pireleri, çamuru, dikenli tellerin arasında kokuşan cesetleri anlattı. Yenilmek bilmeyen bir umutla hep «Devrim gelecek!» derlerdi. Gerçeği haykıran bir gazetenin, L'Auror'un sesi cepheye ulaşınca yer yer askerler ayaklandılar.

Bariş'i söyleyen çan sesleri duyulunca belki de bu mutluluğun kısa süreceğini sezmiş gibi bütün insanlar her zamankinden daha çok mutluydular. Ve onlar, Pierre'in yaşlıları, büyüklerin peşinde gece boyunca sokaklarda

dansettiler. Onlara «Biz... Bakmayın bize. Ama siz artık hep iyi günler göreceksiniz» deniyordu. Ve askerler, cepheyi yaşayanlar evlerine döndü. Sıcak bir gülümseyiş beklerken, sofralarına sadece umursamazlık, sadece sahtekârlık konacağını bilselerdi dönerler miydi? Grevler başladı. Rahatları kaçan burjuvalar bir yaban hayvanı avlamaya koşarcasına devrimin peşine düştüler. Ve bütün silâhlarıyla gelip saldırdılar: iftiralarla, göz yaşartıcı bombalarla, demagojiyle ve hapishanelerle. Çiftçileri ve tüccarları kışkırtmak için Poincaré onları herkese bir umacı gibi gösterdi.

Devrim partinin hücrelerine, aldatılmış ve yoksul insanların gittikçe acılaştan düşüncelerine sığındı. Bazan madencilerin grevinde ya da bir sokak çatışmasında varlığını duyuruyordu. Sonunda 1927'nin kızgın ve yakıcı bir gününde Paris'i bir baştan öbür başa sardı. Cömert ve insan sevgisi taşıyan bir ulus o gün Sacco ile Vanzettinin ölüme mahkûm edilişlerini protesto ediyordu. Kaldırım taşları kuş gibi havalarda uçtu o gün; işçinin kanı tekrar aktı Paris sokaklarına.

Yaşamak daha bir zor oluvermiş, gittikçe güçleşmişti. Kriz dokumacının tezgâhını durdurmuş, sokaklar ve cadde-ler gece vakti çaresizlik içinde gezinenlerle dolup taşmıştı. Sanki Barıştan bu yana onbeş yıl geçmemişti. Genç çocuklar, delikanlılar şimdi birbirlerine soruyorlar, «Bu sefer de bizi mi ölüme gönderecekler?» diyorlardı. Oysa Pierre ve onun kuşağındakiler daha başlangıçta hayatın dışına atılmışlar, çoktan yaşlanmışlardı.

Politika söz konusu olunca Pierre yön bulmakta zorluk çekiyor. Sözlere inanıyor o. Daha iki yıl önce yanlış-dığı, yalanı gerçek sandığı için kendisinin olmayan şey-ler adına bedavadan ölüme gidecekti. Andıkça utancın- dan kıpkırmızı kesildiği bir olay bu. O kendi kendine

hep «Ben işçi çocuğuyum» diyor. Michaud'dan daha geride olmak istemiyor. Ama şimdi bile kan onu korkutuyor. Michaud'nun sözlerini kendisiyle uzlaşmaz şeyler olarak görüyor. O devrimi mayıs yağmuru kadar diri ve kıvançlı görmek istiyor.

Metronun giriş kapısı yanında bir genç kız duruyor. Sinirli hareketlerle kimi zaman kapıya kimi zaman oradaki büyük saatte bakıyor. Birisini bekliyor olmalı. Yüzü somurtkan bir çocuğun yüzünü andırıyor.

Dessère, Pierre'e soruyor:

— Bir öğretmenle evleniyorsunuz demek?

Pierre saklamıyor. Dessère'in bunu nasıl olup da bildiğini bile araştırmıyor. Sokağın bütün ıssızlığını örten o tek sözü yüksek sesle tekrarlıyor bu sefer:

— Agnès, diyor.

Dessère durup genç adama, Pierre'in gözlerine, dudaklarında gezinen mutluluk dolu gülümseyişe baktı. Sonra okşayan bir sesle:

— Size gıpta ediyorum, dedi.

— Fakat...

Pierre soracaktı, «siz neden evlenmiyorsunuz?» diyecekti. Vazgeçti. Zaten Dessère anlamıştı. Onun söylemek istediğini.

— Böyle hikâyeler hep birbirine benzer. Elimde değil, ne yaparsın? Beni de sevdiler, gözyaşı döktüler benim için, intihar etmeyi bile düşünenler oldu. Yalnız bir fark var; benden çok paramı seviyorlardı. Ne yapabilirdim? Kendimi saklayamazdım; insanı görünmeyen yapan tılsımlı şapkayı nereden bulacaktım?

— Paradan vazgeçebilirsiniz... İşin ucunda bir spekülötör değilsiniz. Mühendissiniz. Para başınıza böyle belâ da olduğuna göre.

— Para benim için önemlidir. Niçin mi? Çünkü paran

varsa hükmedersin... İşin gösterişi beni ilgilendirmiyor, o başka insanlar için de karar verebilmek var ya, işte işin o yanı ilgilendiriyor beni. Buna ihtiyacım var mı diye kendime sorup duruyorum. Diyorsunuz ki insanın başına belâ oluyor. Katlanması hoş bir belâ bu. Üstelik zehire benziyor. Kokain kadar etkili bir zehir kanına giriyor insanın.

Dar ve karanlık bir sokağa girdiler. Bir polis karakolunun giriş kapısında ışıklı bir tabelâ vardı. Bir kadın eğilmiş, çöp tenekesini karıştırıyordu. Dessère yeniden konuşmaya başladı:

— Hepimiz zehirlenmiş durumdayız... Musibet bir iş aslında ama kimse vazgeçmeyecek; ne «savaş isteyen ikiyüz aile», ne de yirmi milyon Fransız vazgeçecekler. Dövüşeceğiz. Fransa için mi? Hayır. Herkes, son nefesine kadar para için dövüşecek. Savaş olacak mı? Hiç sanmıyorum. Devrim için de aynı şey... Hepimiz kaybetmekten korkuyoruz, ödümüz patlıyor. Bakın, şu kadın meselâ; hiçbir şeyi yok; korkacak, kaybedecek hiçbir şeyi yok demektir. Onun gibi kaç kişi var? Onun gibi olanları da korkutacaklar, gerekirse kurşuna dizecekler. Ama buna ihtiyaç duyulacağını sanmıyorum. Bizim halkımız sopanın tadını almıştır; hem öyle sanıldığı kadar da budala değildir!

— İnsanları böylesine küçümseyerek nasıl yaşanabilir? dedi Pierre. Hepsini aldattılar; doğru. Artık olup biteni anlamaya başladılar onlar da. Bütün umutları devrimde, başka güvendikleri şey yok ki. Meselâ sizin fabrikanızda cömert ve yürekli bir yığın insan var. Onlar kaybedecek şeyi olmayan insanlar değiller ki... Hepsinin işleri, aileleri, yuvaları var. Ama şu pisliğin yokedilmesi için herşeyi feda ederler. (Pierre eliyle ilerde çöp tenekesini karıştıran kadını gösteriyordu). Sanki insan alçıdan yaratılmış gibi davranıyorlar. Eskiden hayvanları ve Tanrıları al-

çıya döküyorlardı; şimdi insanı o kalıba dökmeye kalkıyorlar.

— İnsan alıcı da değil. Jiklet o; lime lime olmuş lâcca bir kumaş. İşte bu yüzden herşey değiştiği halde sonra tekrar eski şeklini alıyor. Doğrusunu konuşursak değişen birşey var mı? İsimler değişiyor, o kadar. Gerçek değişiklik ölümde. Herşey değişiyor onunla. Ben de ondan korkuyorum. İntihar edenleri anlamıyorum. Durun, ne yapıyorum? Başka şey söyleyecektim size. Devrim diyordunuz. İşte asıl ölüm o. Sadece benim ölümüm değil, milyonlarca insanın ölümü.

Sustu. Evlerin pancurlarından sokağa yumuşacık bir ışık süzülüyordu. Alt katlarda pancurlar açılmıştı; evlerin içleri görünüyordu: Yuvarlak bir masanın üzerinde sallanıp duran bir lâmba vardı, masanın çevresinde insanlar toplanmıştı; yemek yeniyordu. Aralarında yılgınlığın yerleştiği güzel çehreli genç bir kadın farkediliyordu. Dessèrə yeniden başladı:

— Herşeyin bir anda çöküp mahvolacağını düşündükçe dehşete kapılıyorum. Anıtlar, Notre-Dame, Louvre müzesini söylemiyorum. Onlar güzelliğin, sanatın sembolü; bu tamam. Benim kalmasını, yaşamasını istediğim şey başka: Şu gördüğün evlerin içinde hüküm süren mutluluk ya da mutluluk gibi görünen şey, bu sessizlik kalmalı. Yeni doğan çocuklara isim verdiğimiz, evlenirken çiçek yağmuruna tutulduğumuz törenler kalmalı. Hattâ, dönüşünde acımızı unutmak için şekerleme yediğimiz cenaze törenleri bile bozulmamalı. Bunların hepsi şimdi var, yaşıyor... Ama hepsi bir anda yokolabilir. Bir bomba patlarsa, sokakta iki üç el silâh atılırsa Hitlerin isterikliği yüzünden, burada işçilerin boşuna sıkılmış yumrukları ya da pis bir tesadüf yüzünden herşey bitebilir. Tabii yüzyıl sonra buna

«tarihî uğursuzluk» adını verirler. Ben burada ayrılıyortunı sizden...

Pierre'e nemli eldivenli elini uzattı. Diri adımlarla rıhtıma doğru uzaklaştı. Gezinti Dessère'yi yormuştu, yersiz itirafları yüzünden kendini azarlıyordu. Âşık bir mühendise insanlığın geleceğine dair nutuk çekmenin sırası mıydı?

Meydana doğru ilerledi. Caddelerdeki ışıklar güneşli bir gündeki beyazlık kadar parlaktılar. Vitrinler alabildiğine değişik renkleriyle ışıltı ışıldılar, yaşıyorlardı. Binaların cepheleleri kabartma cücelerle, yılanlarla, harflerle süslenmişti: Aperitif rekâmları, Fas'a turist çağıran ilânlar ışık içindeydi. İnsanların başıboş olduklarına, nereye gideceklerini bilemediklerine hükmettirecek kadar kalabalıktı ortalık. Bu git-gel bir balığın akvaryum içindeki telâşını andırıyordu. Kitapçı kulübelerine her dilden gazeteler asılmıştı. Dessère gazetenin birinde şunları okudu: «Halk Cephesi şart görüyor... Silâhlı bir çatışmadan kaçınmalı...» Sıkıntıyla esnedi. Buradaki hiçbir şeye yabancı değil. Binaların, reklâmların, hisse senetlerinin, göklere çıkarılan aperitiflerin fiyatlarını biliyordu. Herşeyi tanıyordu: her metre karesiyle, gazeteleriyle burası onun kontrolündeydi. Kendi kiralığının topraklarından geçen ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan bir adamdı şimdi. Bir saatliğine kukla oluvermiş bir sihirbaz gibiydi. Bütün bunların yerle bir edilmesini önlemek! Evet, evet ama nasıl da kederliydi şimdi!..

O gün profesör Malet'nin konferansı Poitou'daki Roma mimarisi üzerineydi. Malet böyle konuşmaları gece yapardı. Giriş serbestti. Öğrencilerin yanı sıra daha yaş-

lılar da geliyordu onu dinlemeye: Aralarında mimarî meraklısı olanlar, kocaman defterleri koltuklarında otodidaktikler, barınacak yerleri olmayıp da oraya ısınmak ve uyuklamak için sığınanlar vardı. Bazıları profesörün her sözüne aşırı bir dikkat gösterirken öbürleri uyuyordu. En arkadaki sırada yaşlı bir kadın oturmuş, yün örüyordu.

Michaud, profesörün konferanslarına sürekli olarak gelirdi. Çocukluğundanberi mimarî onun hastalığıydı: sayılar, nisbetler, kıyaslamalar, malzemenin kullanılışı... Bunları düşünürken zevk alırdı. Önce herşey ona açık - seçik görünmüştü. Ama sonra o sevdiği koca koca yapıtları seyrederken belli belirsiz anlamaya başlamıştı ki mimarî bir motordaki netlikten, ölçüler dengesinden çok farklı birşeydi. Mimarî onu bir insan yüzü ya da bir orman nasıl heyecan verirse öyle heyecanlandırıyordu. Michaud mimarî tarihini okuyarak bu farklılığın sebeplerini bulacağını düşünüyordu.

Michaud herşeye doymak bilmeyen bir merakla sarılırdı. Oyuncak söküp takan çocuğun hevesiyle dünyayı seyrediyordu. İlkokuldan ayrıldığı zaman toplama - çıkarma - çarpma - bölme işlemlerinden ve bir de herkese ezberletilen belli ahlâk kurallarından başka şey bilmiyordu. Sonra hayatın okuluna dalıverdi. Luc Michaud'nun babası şapkacıydı. Savaştan sonra kriz başladı: Kimse artık şapka giymiyordu. Öyle ki Michaud çıraklığa razı olduğu halde şapkacılık yapamadı. El arabasıyla evlere süt dağıtıyordu. Daha sonra bir kürkcü dükkânında çalışmaya başladı. Hiç durmadan okuyordu. Fakat bilgileri eksik ve bölük pörçük kalıyordu. Askerliğini yaptığı torpidobotunda Quérieux adlı desinatörle tanıştı. Bu adamı seçimlerde komünistler aday gösterdiler. Quérieux kısa zamanda Michaud'nun dostluğunu kazandı. Askerlik bitince ikisi de aynı işte, Seine uçak fabrikalarında tekrar birleştiler. Artık ekonomi

politik üzerine yazılmış kitapları okumaya başlamıştı; matematiğin yanısıra işçi hareketinin tarihçesini de inceliyordu. Çok iyi bir makinist oldu. Hayatını iyi kazanıyordu. Fakat içinde garip bir his ona çok eksiği olduğunu, hiçbir şey bilmediğini söylüyor ve bu his ona huzursuzluk veriyordu. Trene yetişmemek korkusu gibi birşey... Vakti de azdı üstelik; bugün bir parti toplantısı, yarın bir miting. Tiyatroları, müzeleri, hep hayâllediği uzak ülkeleri görmek isterdi aslında.

Sisli Kasım gecelerinde şehirde başıboş gezmeyi severdi. Hele sıcacık kestaneler insanın avuçlarını yakarsa... Paris şehri solgun ışıklarıyla uzak yolculuklara hazırlanan bir gemiyi hatırlatıyordu ona. Bir an sonra sanki merdiveni kaldıracaklar ve gemi demir alacaktı.

Bazı geceler sinemaya giderdi. Salonda âşıklar öpüşürken perdede biraz budala bir Amerikalı kadının yürekler acısı dramı geçirdi. Michaud hep derin derin göğüs geçirirdi. Üç yıl boyunca bir arkadaşının kızını sevmişti: Alnına kadar perçemli saçıyla Mimi çok sevimliydi. Bu kız için dans öğrenmişti; ona çiçekler ve şekerlemeler götürürdü, dahası şiir yazmayı bile denemişti. Boşuna şeyler!... Mimi bir veznedarla evlendi: rahata ve sessizliğe susamıştı. Michaud'nun düşünceleri, yaşadığı karmakarışık hayat kızı korkutmuştu.

Michaud yirmidokuz yaşındaydı. İri yarı bir adamdı. Kafasının gövdesine oranla daha iri oluşundan başka kusuru yoktu. Yüzünü kışın bile pembe lekeler kaplardı. Onda hoş giden şey gri ve alaycı bakan gözleri, göz kamaştıran beyazlıktaki dişleriydi. Sanki her zaman gülümsüyormuş gibi görünürdü. Sık sık kollarını yana açarak «Hem de nasıl!» deyişi vardı ki görülmeğe değerdi.

Malet'nin konuşmasını dikkatle dinliyor, eski bir deftere boyuna not alıyordu. Yanına çok güzel bir genç kız

oturmuştu. Michaud onu konferans başlamadan önce farketmişti: Sinema oyuncularındaki gibi uzun, simsiyah kirpikleri vardı kızın. Ama Michaud bir süre sonra kendini Poitou katedralinin mimarisine kaptırmış, kızın gelip yanına oturduğunu unutmuştu bile. İşte o arada profesör sütunlarla ilgili bir deyim kullandı ki Michaud bu sözü anlayamadı. Yavaş sesle genç kıza sordu:

— Nasıl bir süs? dedi.

— Zikzaklı.

Konferans bitince kalabalığın dağılmasını beklediler. Michaud genç kızdan özür diledi:

— Profesör konuşurken sizi rahatsız ettim, beni bağışlayın. Öğrencisiniz herhalde. Bu konunun yabancısıyım. Mekanikten anlarım ben.

Kız gülümsedi:

— Ben de makinelerin yabancısıyım. Hiç bilmem onları.

— Mekanik apayrı, özel bir iş. Ama, biliyor musunuz, sanattan anlamamak var ya... Çok sıkıcı... Üstelik anlamak ta zor. Hem de nasıl! Eskiden iki ayrı anlatım şeklini beraber düşünürdüm... Meselâ müzik için öyle yapardım... Dinler sonra çözmeye çalışırdım: aşkı mı anlatıyor, yoksa bir zafer hikâyesini veya denizde kopan bir fırtınayı mı diye kendi kendime sorardım? Oysa ikisi her yönden ayrı şeyler. Mimari için de böyle. Benden iyi bilirsiniz zaten...

Birlikte çıktılar dışarı. İki gündür sürüp giden yağmur ve rüzgâr şehrin çehresini değiştirmişti: herşey baharın geldiğini müjdeliyordu artık. Ağaçlardaki kestanecekler birden bire büyümüşlerdi. Asfalt her zamankinden başka türlü ışıyordu şimdi; kışlık koyu paltolar görünmez olmuş, ortalığı açık renkli yağmurluklar kaplayıvermiş, kahvelerdeki kalabalık kaldırımlara taşmıştı. Laternacılar piyasa yapıyorlardı. Satıcı çocuklar henüz kıvamını bulmamış çi-

çekleri satmaya çıkmışlardı çoktan. Çoğunlukla gençlerin yaşadığı Saint-Michel bulvarından bir uğultu yükseliyordu. Gençlik burada birbirine bağlılık sözü verir, kahve veya limonata içerken yaklaşan sınavların heyecanını buraya akıttırdı. Işık içindeki Saint-Michel bulvarını geçtiler. Saint - Germain bulvarında hizmetçi kızların yaşadığı romantik karanlıkta küçük lüks köpekler gezdiriliyor, âşıklar öpüşüyorlar. Saat on olmuş. Michaud kıza Arenoble'deki buz tepelerini nasıl tırmandığını anlatıyor. Genç kızın gülmesi hoşuna gidiyor, hep gülsün istiyor.

— Ne güzel siz hep neşelisiniz, diyor kıza.

— Ben mi? Her zaman böyle olamıyorum. Evde sıratımın asıklığından şikâyet ederler hep. Ağabeyim «köstebek» diyor bana.

— Hiç benzemiyorsunuz. Küçükken Savoje'da dayımın yanındayım. Bir köstebek yakalamıştım. Onu kendimize alıştırdık, epey hüner sahibi oldu. Hayvanları seyretmek zevkli şey. Geçenlerde karıncalar üzerine yazılmış bir kitap okudum. Nasıl akıllı yaratıklar! Herşeyi düzenlemesini bizden iyi biliyorlar... Ya yılan balıkları? Dört bir taraftan Sargasse denizine koşuyorlar. Aşk götürüyor onları oraya. Beşbin kilometrelik yol gidiyorlar. Önce ırmakların dışına fırlıyorlar. Yolda yakalıyorlar onları. Aldırmıyorlar bile. Yürek buna derler. Gelin bir de insanların hâlini görün (Kıza az kalsın hemen oracıkta Mimi'nin kendisine nasıl sırt çevirip te bir veznedarı seçtiğini anlatacaktı. Yapmadı). Hayat öylesine zengin ve değişik şeylerle dolu... Aksiliğe bakın, ben de mekanikten başka şey bilemem... Bir de politika...

— Politikadan bıktım ben... Bizim evde sadece politika konuşulur. Babam..

Denise sustu. Nasıl anlamsız bir iş yapıyordu. Tanımadığı bir adamla neden konuşuyor? O hep insanlardan

kaçardı, şimdi kalkmış makinist olduğunu söyleyen ve hakkında başka şey bilmediği bir adamla çene yarıştıyordu. Enayice, çocukça bir iş yapıyordu. Ve yine hissediyordu ki adamla konuşmayı keserse bu gecenin tadı da kaçacak. Otobüse yetişmesi gerektiğini düşündü. Kuru bir tavırla:

— Babam milletvekilidir. Belki Tessat ismini duydunuz?

Michaud kahkahalarla güldü:

— Hem de nasıl! dedi. Bu sürpriz oldu işte. Ama bakın, babanızla ilgisi yok konuştuklarımızın. Babanızla değil sizinle konuşuyorum ben. Onların takımından değilim. Sıkıcıdır onların takımı. Neyse, boş verin... Başka şeyler konuşalım, daha iyi. Nereye gidiyorsunuz? Yürürüz isterse-niz... Öbür durağa kadar... Gece o kadar keyifli ki.

Denise kabul etti. Sonra kendi hâline bakıp şaşırdı. Sanki neden kabul ettim? dedi içinden. Hem sonra içimde neden böyle alışmadığım bir sevinç var?

Michaud tekrar anlatmaya başlamıştı:

—Politika, diyordu, benim için dünyayı yeniden kur-maktır. Kötü olan, gelişigüzel olan çok şey var yeryüzün-de... Sevinçli ve başarılı dimdik yaşayabileceklerini düşün-dükçe insanlar adına utanç duyuyorum. Benim gözümde devrim de mimaridir. Sanatı sevdiğinize göre siz de bunu hissetmişsinizdir.

— Komünist misiniz?

— Tabii değil mi?

— Ağabeyim de sizin gibi düşünüyor. İnanmıyorum ona... Sözlerine karşı kuşkuluyum ben...

— Babanız avukat. O yüzden kuşkulu davranıyorsunuz. Ben de öyleyim. Gereğinden fazla güzel konuşurlarsa kor-karım. Bizde böyle değildir, çok değişiktir? Şimdi bir se-çim toplantısı var. Yarım saatliğine uğrarsak siz de bu farkı görürdünüz. Çok yakın. Falgvière sokağında bir okul-

da. Hoşunuza gitmezse ayrılırsınız... Ama zahmetinize de-
ğecek, biliyorum. İnsan biraz çevresiyle haşır neşir olma-
lı. Ne dersiniz, gidiyor musunuz?

Denise «hayır» dedi ama oraya gideceğini anladı. Her
şeyi sonra evde başından düşünmesi gerektiğini hesaplı-
yordu. «Sonra ortalığı açık-seçik görürüm, şimdi keyifli-
yim ve bu beni doyuruyor» diyordu kendi kendisine.

Okulun önüne birikmiş olanların çoğu seçim listele-
rinde kayıtlı değildiler. Kadınlar vardı orada, henüz bıyı-
ğı terlememiş delikanlılar vardı. Bu, Paris'in tutkulu bir
sevgiyle ve okşayarak, Halk Cephesi sözlerini tekrarladığı
o baharda yapılan binlerce toplantıdan biriydi... İçerisi
müthiş havasızdı. Erkeklerin çoğu ceketlerini çıkarmış-
lar, durmadan sigara içiyorlardı. Çoğu kasketliydi. De-
nise oradakilerin yüzlerini büyük bir dikkatle seyrediyor
ve görüyordu ki hepsinde mahrumiyetlerin ve kahr ve çek-
mişliğin yarattığı bir acılık yaşıyor. Bir kadın kucağında
uyuyakalmış küçük çocuğunu sallıyordu: belli ki çocuğu
emanet edecek kimsesi yoktu. Bir ihtiyarın göz kapakla-
rı şişmiş, kırmızılaşmıştı. Gözlerinde dokunsan boşalacak
bir doluluk seziliyordu. Bu insanlar birbirlerini tanımıyor-
lardı; ayrı ayrı evlerden çıkıp gelmişlerdi. Fakat yepyeni
bir kardeşlik duygusu hepsini birleştiriyordu. Kürsüdeki
konuşmacı direnme ve haklılık kavramlarını hatırlatınca
bütün yumruklar havaya kalktı ve yüzlerce ses onunkine
ses verdi. Konuşmacıların hiçbiri Tessat'ya benzemiyordu.
Kesik kesik konuşuyorlar, sözleri arıyorlardı. Her söz on-
ların ağızında yeni bir anlam kazanıyordu. Buradaki çeh-
reler yorgundular ama sık sık umutlu bir gülümseyiş on-
ları aydınlatıyordu. Sanki karşı tarafın adayları ve seçim
sandıkları unutulmuştu. Bu, dumanla daha da kararmış sa-
londa, derinlerde gerçekleşen ve gittikçe yaklaşan bir do-
ğumun heyecanı yaşılanıyordu. Bir işçi kadının havaya kalk-

miş yumruğu, bu kuru ve nasırlı bilek avuçlarında rüzgârı parçalıyormuşçasına titriyordu.

Yarım saat geçti. Bir saat geçti, bir buçuk saat geçti aradan: Denise gitmiyordu. Dikkat kesilmiş, dinliyordu. Duyduklarını tekrarlıyabilir miydi? Anlamadığı bir dünyayı, bütün yüreklerin aynı uğultuyla çarptığı bir dünyayı dinliyor ve seyrediyordu. Çok küçükken Brötanya'da denizi ilk defa gördüğü vakit de aynı duyguya kapılmıştı.

Geceyarısı toplantı bitti. Denise de toplulukla birlikte Enternasyonal'ı söyledi ve en çok buna şaştı. Sözleri birbirine karıştırıyor, ne söylediğini, neden söylediğini bilmiyordu. İri yarı, orta yaşlı ve yüzünde bıçak yarası olan bir işçi onlara yaklaştı:

— Michaud, dedi, bugün senin fabrikandan dört kişi daha bize katıldı.

Charles'a şöyle: bildirileri` atölyelere göre düzenlersek daha iyi... Panoları sonradan pankartlar için de kullanabiliriz.

Sonra Denis'e dönüp sordu:

— Ya sen, arkadaş, sen hangi bölgedensin?

Denise, şaşkın, kızardı. Michaud cevap verdi onun yerine:

— Arkadaş öğrencidir, dedi.

Denise «demek ki» dedi içinden, «adam beni de kendilerinden sandı»... Sebebini pek çıkaramadan keyiflendi bu işe...

Dışarı çıktılar. Paris, ılık ve nemli baharı yaşıyordu yine.

— Söyleyin bakalım, dedi Michaud. Geldiğinize memnun musunuz?

— Nasıl söylemeli? Memnun sözü tam karşılığı değil... Şaşırdım, böylesini beklemiyordum.

— Buna şaşıyorum... Neden biliyor musunuz? Havpandan... Böyle bir gecede... En uygun söz herhalde «umut»

sözü. Herşeyin hem yerini değiştirmek, hem kendisini değiştirmek gerekiyor.

— Ağabeyime inanmıyordum. Hani sizin yanınıza gelen işçi var ya... İşte ona inanıyorum. Onunki gerçek olmalı. Başkaları için birşey söyleyemem. Zaten bu gördüklerimi iyice düşünmeliyim. İnsan ilk bakışta herşeyi kavrayamıyor ki...

Michaud kendisinin ve başkalarının umudunu anlattı ona. Denise şimdi zoriuk çekmeye başlamıştı; bunca söz kalabalığını anlayamıyor, işin içinden çıkamıyordu. Ama genç adamın sesini duymak ona zevk veriyordu. Ayrılırlarken alaycı gözleriyle bakarak Michaud'ya gülümsedi. Michaud, ne yapacağını pek bilmiyordu. Ünlü sözünü ağzından geçiriverdi...

— Hem de nasıl!

Denise kıkır kıkır güldü:

— Tekrar görüşeceğiz. Profesörün dersinde, ya da yine böyle bir toplantı olunca bana yazarsınız, haber verirsiniz gelirim. Anlaştık mı?

Şimdi Denise evindeydi. Koridorda, duvarlarda babasının kazandığı ünlü dâvâların fotoğrafları asılıydı. Bunların arasında Tessat'ın cübbesinin içinde, ellerini havaya kaldırdığı sırada çekilmiş bir resmi de vardı.

Bu ev biraz durgun bir suyu andırıyordu. Loş ve sessizdi. Babası henüz gelmemişti. Herhalde Pavlette'in kollarında Dessère'in kandırıcı sözlerini unutmaya çalışıyordu. Yatak odasında, Tessat'yı bekliyordu karısı. Bayan Tessat hastaydı, nefrite yakalanmıştı. Ölmekten, en çok ta cehennemden korkuyordu. Çok dindar bir kadındı. Buna rağmen kendini hep ev işleriyle, güzel tuvaletlerle dedikodularla oyalamıştı. Hastalanınca da kendini birdenbire Tanrı'nın karşısında bulmuştu. Manastırda geçirdiği çocukluğu aklına geliyordu. Büyük yargıcın önüne çıkacağı gü-

nün gittikçe yaklaştığını hisdediyor, herşeyden kendini sorumlu tutacağına inanıyordu:

Kocasının kiliseye çatan konuşmaları... Kötü kadınlarla düşüp kalkması, Lucien'in ahlâkının düşüklüğü, kiliseye olan saygısızlığı... İnaniyordu ki bunların hepsi ondan sorulacak. Onu kim kurtaracaktı? Denise mi? Denise niçin susuyor, niçin kiliseye gitmiyordu? Üstelik sorulduğunda cevap ta vermiyordu. Belki kız da babası gibi düşünüyordu?

— Denise sen misin? Baban döndü sandım da... Buraya gelsene, nereden geliyorsun, ne var?

— Saint-Michel'de bir kahvede oturdum. Hava çok güzel bu gece.

Denise aklına ilk gelen yalanı kıvırmıştı. Solcuların toplantısına gittiğini söyleyip te annesini üzme istemişti. Bayan Tessat dayanamayıp ağlamaya koyuldu:

— Saint-Michel'de? Nasıl da babasına benzemiş.

Denise oraya kız arkadaşlarıyla birlikte gittiğini söyleyerek annesini yatıştırmak istedi. Her geceki gibi ilâcını getirdi ona. Ama kadının gözyaşları dinmek bilmiyordu.

Denise kendi odasına geçti. İçinde kimsenin oturmadığı boş bir oda gibiydi burası: Bir yatak, yeşil örtü kaplı bir masa, masanın üzerinde büyük bir mürekkep hokkası ve bir iskemle. Bütün eşyası buydu. Bir geceliğine kalınan otel odalarını andırıyordu. Denise yatağa uzanır gibi oturdu; bacaklarını sallamaya başladı. Şimdiden düşünmek kapılıp gitmek istemiyordu.

Lucien kapıyı vurdu.. Sürrealist şairlerin düzenlediği gece toplantısından dönüyordu.

— Hoş ve garip bir şey düşünmüşler: düşüncelerin, renklerin ve sözcüklerin cinsiyeti nasıl bulunacak? Herkes bozguna uğradı, tahmin edersin.

Özellikle komünistler çok sinirlendi bu işe... Freud'un

ismini duyunca tüyleri diken diken oluyor. Sen hiç ortodoks bir komünist mantığını dinledin mi?

— Hayır.

Lucien Bâli adasındaki bir dansözünü anlattı.

— Gauguin'i şimdi anlıyorum. Kadının hayvanî bir içgüdüleriyle yaşadığı belirleniyor.

— Neden söylüyorsun bana bütün bunları?

— Çünkü yirmi iki yaşındasın, kızım. On iki yaşında değilsin. Çocuk rolü yeter artık. Annem gibi olmak istemiyorsan tabii.

Denise'i kaşları çatılmış görünce de uzlaşmak isteyen bir sesle:

— Kızma, köstebek... Kızma! Seni üzmemek istemedim ki... İyi geceler!

Yalnız kalınca Denise soyundu, ışığı söndürdü. Uyuyamadı... Duvardaki saat önce ikiyi, iki buçuğu ve sonra üçü vurdu... Koridorda ayak sesleri duyuldu: babası gelmişti. «Herşey iyi gidiyor, sayın Markiz» şarkısını mırıldanıyordu. Sonra tekrar sessizlik çöktü ortalığa...

Denise'in gözünde bu ev tıpkı bir mezar gibiydi. Okul çağını Brötanya'da bir pansiyonda geçirmişti. Orada deniz vardı, oynamasını bilen küçük çocuklar vardı. Ve kırmızı çuhadan yapılmış pantolonlarıyla yengeçlere benzeyen balıkçılar vardı. Fırtına çıkınca ev sallanır, evle birlikte duvardaki süs tabaklar ve kocaman saat titreşir dururlardı. Onun ufacık yüreği de onlara katılırdı.

Sonra Paris'e dönmüştü. Bu şehirde çok sıkılacağını hemen anladı. Hep beraber aynı düz hayatı yaşamaya koyuldular sonra. Denise babasının kaçamaklarından, Pavlette'den habersiz değildi. Aile anlaşılmış, mutlu görünüşünü sürdürüyordu; yemek saatlerindeki zorunlu karşılaşmalar bunu belirtiyordu.

Denise eski mimarının hastasıydı. İnsanların öyle annesi gibi değil, gerçekten, bütün yürekleriyle inandık-

ları bir çağ yaşanmıştı. Hangarlara benzeyen basık kiliseler yapmışlardı. Onları yapanlardaki inanmışlık bugün hâlâ yaşıyor bu binalarda. Denise geçmişe sığınmıştı: Tessat'ın boş gururundan, annesinin budala sofuluğundan, Lucien'in kısır çırpınmasından uzaktı. Fakat bugün son derece önemli bir değişiklik olmuştu. Herşeyi başındanberi yeniden düşünmeye kararlıydı: Yatağında oraya buraya dönüyor, «Ne öyleyse?» diye söyleniyordu. Geceki işçi kadının sıkılmış yumruğu, yüzü yaralı işçinin kendisine «arkadaş» deyişi, Michaud'un sevimli bir alaycılıkla içi gülen gözleri; bütün hepsi kafasının içinde inanılmayacak kadar canlı duruyorlardı, baharın kokusuyla, dolaştığı sokakların sessizliğiyle birleşiyorlardı. Yüreği çarpıyordu. Yeni gün, sabahın ilk ışıklarıyla karanlığı yırtarak odasına girdi. Denise kulağında «Hem de nasıl!» sözcüğünün yankılandığını duyar gibi oldu. Gülümsedi ve dudaklarında o gülümseyişle uyu yakıldı.

10

Lucien komünist organı gazetede kitabı üzerine yazılmış eleştirmeyi okuyunca fena bozuldu. En fazla yazının son cümlesi onu yaraladı: «Gereğinden çok «devrimci» olan bazı pasajlar bize kuşku veriyor.» Kalın kafalılar; Hepsi aynı, birbirlerinden farkları yok. Yeni şeyler söylemenin onlara, sadece yama yapmayı biliyorlar. Sağcı gazeteler de kitabını almaya almışlardı: babasını, Tessat'ı çamurlamak için fırsat geçmişti ellerine. «İşte görün, diyorlardı, radikaller çocuklarını nasıl yetiştiriyorlar!» Onu halkçı bir konuşmacı, yeni Jules Vellès gibi görecekları yerde birkaç kuru övgü sözüyle yetinmişlerdi: («Yazar çevresini iyi tanıyor»). Sonunda da «kuşkulu olmalıyız» yargısına varılmıştı.

Lucien güldü: belki de haklıydılar!.. Ya o ne yapmıştı, parti'ye girmek istemiş, dostlarına hep parti disiplininin insanın kendi kendini sınırlamasındaki en uç nokta olduğunu tekrarlayıp durmuştu... O biraz böyleydi, çabuk alevleniyor, çabuk soğuyordu.

Babasının paralı oluşu yüzünden ekmek parası kazanmak zorunda değildi. Liseden çıkınca bir süre yolunu aradı. Tıp fakültesine girdi. Fakat aradan bir yıl geçince hevesi kaçtı. Oradan Uluslararası Hukuk öğrenimine atladı. Sonra sinemaya heveslenip rejisör asistanı olmuştu. Makina dünyasının çöküşü konulu büyük bir film hayâlini kurmaya başladı. Ama tutup ona anlamsız bir komedi filmi verdiler: Hikâyenin kahramanı kadın, ikiz olan kocasıyla sevgilisini birbirine karıştırıyordu. Lucien sinemadan iğrendi; edebiyatçıların devam ettiği kahvelere girip çıkmaya başladı. Oralarda hayatın küstürdüğü adam olarak boy gösteriyordu.

Gezgin Henri Lagrange'ı tanıdığı zaman yirmi altı yaşındaydı. Lagrange güney kutbuna gidiyordu o sırada. Yıllar var ki Lucien tehlikeli bir hayatı yaşamaya can atıyordu. Lagrange onu da beraber götürdü. Orada günlüğüne şunu yazdı: «Bir penguen gördüm, Mistinget'e benziyor. Konservelerden bıktım... Hepsi güzel belki... Ama sıkıcı». Birkaç sayfa ötede, kısa bir not: «Henri sabaha karşı dörtte öldü». Lagrange gangren olmuş, Lucien'in kollarında ölmüştü.

Lucien Paris'e gelince eski yaşayışına döndü: Sürrealistlerin sergileri, toplantılar... Fakat sık sık dostlarıyla başladığı yârenliğin ortasında susuveriyordu; artık onu en çok ölüm düşündürüyordu.

Roman yazmak aklına böyle geldi. «Yüzyüze» büyük bir başarı oldu. Açık seçik bir kitap değildi; bütünlüğü yok-

tu ve yazar kaprisleriyle doluydu. Ama yer yer sahici bir gerçeklik kazanmıştı.

Roman, buzlar arasında ölen bir adamı, ömrü boyunca herşeyden ve herkesten fazla matematiği ve dört yaşındaki küçük kızını sevmiş bir adamı anlatıyordu. Lucien birden büyük ün kazandı. Ona röportaj için geliyor ve soruyorlardı: «Gelecek için ne hazırlıyorsunuz?» diyorlardı. O da ailenin çöküşü üzerine büyük bir roman hazırladığını söylüyordu. Aslında, hiç bir şey yazmıyordu. Kendisi suyu sıkılmış bir limon gibi boş ve kuru hissediyordu.

Yıllar geçti. Lucien'in yazarlığı yavaş yavaş unutuldu. Bir an için onun edebiyat alanındaki başarısından umutlanan babası yeniden söylenmeye başladı: onu çok müsrif ve çok tembel buluyordu. Lucien parasız yaşayamıyor, mülhiş para yiyordu: dostlarını pahalı lokantalara götürür, yıllanmış şaraplar getirtir, umursamaz bir tavırla, «şöyle böyle bir şarap» diye pozlar takınırdı. Hoşuna giden bütün kadınlara hediyeler yağdırır, kumar oynamayı çok severdi: Kazanmak ve büyük kazanmak. Ona göre tek kurtuluş yolu buydu. Bütün kumarhanelerde bu solgun yüzlü, kızıl saçlı, yakışıklı adamı iyi tanırırlardı. Bir gecede yirmibin, otuzbin frangı gülümseyerek kumara verdiği olurdu. Bir borcu kapatmak için yeni bir borç yapmaya, faizciden faizciye kosmaya başladı. Onu dört yıl önce kutuplara kaçıratan ve orada da bir penguen kılığında karşısına çıkan sıkıntı yine gelmiş bastırmış ve Lucien'i avucunun içine almıştı.

Günün birinde, bir yaz mevsimi turist kalabalığına karışarak Sovyetler Birliği'ne gitti. Bir tesadüftü bu: Bir arkadaşıyla Mısır'a gidecekken, hareketlerinden önce kapışmışlar ve Lucien ayrılmıştı. Moskova'da sekiz gün kaldı. Turistlere müzeleri, eski anıtları gösteriyorlardı orada. Lucien'i asıl şaşırtan, oradaki insanlar, onların inançları

sıkıntılara katlanırken bile geleceğe güvenle bakarak yaşamalarıydı. Bir gün metro yapımında çalışan işçilerin arasında ayağına kötü ve kaba çizmeler giymiş bir genç kız gördü: İnce yüzü sapsarı, bakışı ateşli, duruşu insanı ür-küten bir duruştu. O zaman anıladı ki kız metronun üstünde daha büyük birşeyi kuruyor, yaratıyordu. Lagrange'ın ölümünden sonra yaptığı şeyi tekrarladı Lucien. Kendi kişiliğine döndü. Paris'e başka bir insan olarak geldi.

Lautréamont'un yerini Marx aldı. Lucien ömründe ilk defa çevresindekilerin yaşayışı ile ilgileniyor, onlara kofasını yoruyordu. Yalan, düzenbazlık, sıkıntı her yeri sarmıştı; bunu farketti. Onun kendi dramı olarak gördüğü şey, aslında bütün toplumun dramıydı. Lucien için bunu anlamak bir uyanış oldu. Oturdu, yüzeyde kalmasına rağmen burjuva ahlâkına, felsefesine ve estetiğine kamçı gibi vuran bir yergi yazdı. Babası işkillenmişti; aralarındaki ilişkiyi koparacağını bile söyledi ona. Kültür Sarayına girip çıkan gençler Lucien'in yakında gelecek devrim üzerine söylediklerini zevkle dinlerdi. Lucien, kumara olan düşkünlüğünü çoktan unutmuştu. Şimdi oynadığı oyun hepsinden daha çekiciydi.

Aradan altı ay geçti. Lucien tekrar şüpheyeye düşmüştü. Komünistler de onun gözünde öbür siyasî partilerden farklı değildiler artık. Günlük yaşayışlarında onlar da konfor peşindeydiler, onlar da Maurice Chevalier'yi dinlemeğe bayılıyorlardı. Lucien, kendini başkalarından hep daha gözüpük ve daha akıllı görmeye alışmıştı. «Ah! diyordu içinden, bu sefer de budalalık ettim.» Fikrince bu oyunu tutabilirdi... Ama onun anladığı ve becerebileceği bir oyun değildi.

Hem bu uçarı adam Jeannette'e de kapılmıştı. Ken-

di durumunu olduğundan başka türlü görmüyor, alay ederse kendi kendine karşı bu bağıllığını küçültebilirmiş gibi davranıyor, Jeannette'le olan ilişkisini dostlarına iğneli bir gülümseyiş içinde anlatıyordu. Herşeye rağmen, kıza olan sevgisini yenemedi. Jeannette'in ismini söyleyişi bile kızı sevdiğini göstermeye yetiyordu.

Lucien ve Jeannette birbirinden farklı yaradılıştaki insanlardı. Sadece ortak bir yönleri vardı: İkisi de hayattan darbe yemişlerdi. Jeannette, otuz yaşındaydı. Ama öyle anlar olurdu ki o zaman kendisini daha yaşlı hissedirdi. Lyon'lu bir noterin kızıydı. Şehir halkının muhafazakârlığı, evdekilerin onun küçücük kusurularını bir cinayet gibi göstermekteki ısrarlı katıllıkları, Jeannette'in çocukluğunu kurutmuş, yaşanmaz hale getirmişti. Sabahtan akşama paradan başka şey konuşulmayışı («İnsan parayı sokağa atmaz»), tıktanlı evlenme törenlerinin, paralarını moda elbiselere yatıran, sık sık flört değiştiren veya («Jeannette, sen biraz dışarıya çık») kocalarını aldatan kadınların dedikodusuyla avunmak... Çocukluğu böyle geçmişti.

Çocukluğunda tanıdığı bir adam var ki Jeannette onu hep hatırlar: Gözündeki beyaz lekesiyle kuru bir adam. Annesi, babası zengin bir tüccar olduğu için bu adama çok saygı gösterirlerdi. Karısının dostunu av tüfeğiyle öldürdüğü zaman iş örtbas edildi. Gece vakti evi soymaya gelen bir hırsız vurduğunu söylediler. Noterin evinde mobilyalar yaz - kış örtülü kalır ve Jeannette'in annesi en çok kocasının masaya şarap dökmesinden korkardı.

Kendisini pek umursamayan evli bir adamla bağıllık kurduğunda Jeannette onsekiz yaşındaydı. Adam kızamık çıkardığı zaman onu tedavi eden doktordu. Kızlığını kaybettiğini öğrenince babası hincını şöyle kusmuştu: «Senin

yerin burası değil, genelevdir». Doktora gelince... o şöyle bir göğüs geçirmiş ve yol parası yapsın diye Jeannette'e çıkarıp dört yüz frank vermişti: Jeannette, Paris'e gidecekti. Gece, trende bu işi neden yaptığını kendi kendine sordu. Gerçekten bilmiyordu. Doktor açık saçık konuştuğu ve boyuna erkeklik gösterisi yaptığı içindi belki... O uğursuz randevuya gidişinin sebebi ise o gün annesinin üç saat boyunca, durmadan ahçı kadına vir vir vir söylenmesiydi: «Koyun eti değil bu görüyorsun. Öyle olsa et olur. Kemikten başka şey yok bunda!»

Jeannette büyük bir mağazaya satıcı olarak girdi. Her sabah işe gözlerinin altı şişmiş geliyordu. Oradakiler sabahlara kadar seviştiğini sanıyorlardı. Oysa sabahlara kadar okuyordu. Çağdaş yazarlardan başlamıştı. Sonra Stendhal, Dostoyevski, Shakespeare onu çevre çevre sarıverdiler. Çevresinde yaşanan tutkulu yaşantılar ona gerçekten yaşanan şeyler değil de birer rol gibi oynanan şeyler olarak göründüler. O zamana kadar çözemediği, bu yüzden de düşmanca kabul ettiği her şey - duyguların kısa ömürlü oluşu, davranışların birdenbireliliği - artık berraklaşıp kesinleşiyordu. Tecrübe sahibi değildi, hayatın dışında kalıyordu. Yine de okuyup öğrendikleri onu olgunlaştırmıştı, pek çok şeyi şimdi daha iyi anlıyordu.

Sanat, Jeannette için kendi hayatının içinde yaşadığı ikinci bir hayat olmuştu. Çalıştığı mağazada, müşteriler gidince dudakları belli belirsiz oynamaya başlardı, o zaman kendi kişiliğinin dışına taşar, Jeannette olmaktan çıkiverir, ya Racine'in bir kahramanı, ya da biraz mızız ve duygulu bir taşralı kız olurdu.

Sürekli yemek yediği lokantada Figer'i tanıdı. Figer genç değildi. Beraber yaşamaya başladılar. Aralarında

belki aşk yoktu ama sahtekârlık ta yoktu. İkisi de yalnız ve mutsuz insanlardı. Jeannette'in güzelliği Figer'i etkilemişti. Gerçekten nerede olsa herkes ona bakardı. Yüzündeki sâkin ifadeye karşılık, ucsuz bucaksız gibi duran iri ve yorgun gözleriyle kimi zaman düzeltilmesi imkânsız bir şeyi öğrenmişçesine şaşkın, kimi zaman da sevdiği için acı çekiyormuş duygusu vererek bakıyordu.

Figer, Jeannette'in çok vefalı ve iyi yürekli bir kız olduğunu kısa zaman sonra anladı. Bu zayıflıktan tiridi çıkmış, bakımsız adama büyük ilgi gösteriyor, bir çocuğa ihtimam gösterirmiş gibi bakıyor. Oysa Figer, ondan on dört yaş büyüktü. Kız onu sevmiyordu; başka bir adama âşık olmak ta aklının köşesinden geçmiyordu. Tiyatro oyunlarında ve kitaplarda anlatılan aşkları, kendi hayatına bulaştırmıyordu. Yâni Racine'in kahramanı gibi davranmaktan bıkmıyordu Jeannette.

Figer onu Gymnase tiyatrosuna yerleştirdi: Yardımcı rollere çıkıyordu orada. Büyük oyuncu olmak hevesinde fi-lân değildi. Sadece, tiyatronun havasından belirli bir zevk alıyor, hayatına sevdiği bir değişiklik getirdiği için Figer'e saygı duyuyordu.

Aradan bir yıl geçmemiştir ki Figer onu bırakıp ünlü bir kadın oyuncuyla yaşamaya başladı. Ayrılacağını söyleyip söylememekte uzun süre kararsız kalmıştır: kızın kendisini suçlayacağını, ağlayıp, feryat edeceğini sanıyordu. Sonunda söyledi. Jeannette onun bu kararını öylesine az umursadı ki, bundan Figer alındı: «Beni hiç sevmedin» diye azarladı kızı. Jeannette «Galiba haklısın» demekle yetindi.

Kültür Sarayı'nın forslu adamı Maréchal, Devrimci Tiyatro'yu kurmaya karar verdi o sırada. Ekip yapması gerekiyordu. Profesyonel oyuncuların hepsi Maréchal'in

teklifine yan çizdiler : Yeni tiyatronun geleceğini parlak görmemişlerdi. Adam, Jeannette'e, Kültür Sarayı'nın merdivenlerinde rastlayınca dikkatle süzdü. Kızı yanına getirtti ve onda büyük dram oyuncusu yetenekleri gördüğünü söyledi: «Ne gözler var sizde! Ne ses var!» diye tepiniyordu âdeta. Maréchal «Font - au - Cabres» isimli oyunu sahneye koyacaktı. Baş rolü Jeannette'e verdi. Provalarda herkes kızın çok çok iyi oynadığını söylüyordu: gerçekten de temiz yürekliliği ona kazandırıyordu. Ama talihsizdi: ünlü oyuncu Javoge çalıştığı Odéon Tiyatrosuyla çatıştı. O öfkeyle gelip Maréchal'i buldu. Aslında iyi oyuncu değildi. Sadece ismi vardı. Maréchal, kadının ünlü oluşundan ötürü on - oniki gazetenin Devrim Tiyatrosu'ndan söz edeceğini hesapladı. Jeannette'in rolünü ona verdi. Jeannette ses çıkarmadı, ikinci derecede bir başka rolü kabul etti. Gala gecesi, oyundan sonra minnacık soyunma odasında, sahnede oynamadığı rolü kendi kendine tekrar etti.

Bir zaman sonra Devrim Tiyatrosu dağıldı, Jeannette o yaz mevsiminde iki ay gezginci bir tiyatroyla dolaştı. Uzun süren ve sıkıntılarla geçen günlerden sonra, Paris radyosuna girdi.

Lucien onu Devrim Tiyatrosu'ndayken prova sırasında tanımıştı. Görür görmez âşık olmuştu denilebilir. Lucien'in devrim hâyalleri kurduğu günlerdi. «Font - aux Cabres»daki sözler bir ayaklanmanın eşiğindeki Paris'in coşkun havasını yansıtıyordu. Lucien'in gazete başlıklarında ve mitinglerde bir türlü bulamadığı bu hava, Jeannette'in varlığı da eklenince daha bir büyüleyici oluyordu.

Jeannette de onun etkisinde kaldı. Ömründe ilk defa roman kahramanı gibi konuşan bir adamla karşılaşmıştı. İnsanların alçaklığından ya da artıcı güçlerinden söz ettiği

zaman yüzünün solukluğu, saçlarının kızıla çalan pırıltılarına ve hareketlerindeki kesinlik, savunduğu inançlara uyuyordu. Kız, Lucien'e inandı. Lucien, onu sevdiğini söyleyince, sevgiyle olmasa bile isteyerek kendini verdi.

Aralarında aşk doğabilirdi. Fakat kızı bıktırmak için ne lâzımsa yaptı. Kızın karşısında saçmalık ve gösterişten başka şey olamadı. Jeannette de onun bencilliğini hoşgörüyle karşılayabilecek kadar tecrübeli değildi. Her allahın günü Lucien'in lâfazanlığını dinleye dinleye içine şüphe düştü: Gerçekten seviliyor muydu? Oysa Lucien her gün biraz daha fazla bağlanıyordu ona. Lucien'in ne hissettiğini çözmek zordu. Yoksa o da kendince seviyordu kızı: Nasıl olup ta sevdiğine şaşarak. Deseler ki «Jeannette için öleceksin» saniye durmaz, yapardı. Ama Jeannette'cik kendini ne zaman hasta ve yalnız hissedip «Ne olur, bu gece yanımda kal» dese hemen bir bahane bulur, «evden bekliyorlar, telâşlanırlar» veya «annem hasta» derdi. Rahat uyuyamayacağını düşünür, o yüzden yapardı.

Jeannette içinden onun da günün birinde Figer gibi kendisini bırakıp gideceğini sanırdı. Bazan «O yapmadan ben yapsam, ben gitsem» diye düşünür, yine de yapamazdı. Çekingen yaradılışıydı: Onun yapısındaki kadınlar kendiliklerinden gitmezler, erkek onları sürükler. Belki de Jeannette, Lucien'le mutlu olabileceğine hâlâ inanıyordu. Hani o çevresindeki kadınların yaşadığı cinsten tadı olmayan, renksiz mutluluğu kuruyordu belki de.

Lucien onu André ve Pierre'le tanıştırdığı geceden beri tekrar görmemişti. Telefonlarına Jeannette hep «hasta-yım» cevabını veriyordu. Bir gün mutlaka konuşmak istediğini söyledi. Sesinin titrekliği telefonda bile heyecanını ele veriyordu. Lucien mutlaka «André'dir» dedi içinden.

Açığa vurmadı; Jeannette'i gelip «stüdyodan alacağını» söyledi. Birlikte Fouguet's'de yemek yiyeceklerdi.

Jeannette oraya gitmek istemiyordu. Kendini iyi hissetmediğini, üstelik başbaşa konuşmak istediğini anlattı.

Lucien ısrar etti. Bütün ünlü oyuncular ve yazarlar geceleri Fouguet's'de toplanırlardı. Lucien orada herkesin Jeannette'e ısrarlı bir istekle bakışından hoşlanır, bundan bir çeşit gurur duyardı.

Gazetedeki yazıya rağmen keyifliydi. İstiridye ve şarap istedi. Jeannette susuyordu. Lucien kitabına nasıl hakaret edildiğini anlattı ona.

Lucien

—Görüyor musun? Kuşku veriyormuşum onlara!

Kız cevap vermedi. Aklının başka yere takıldığı belliydi. Lucien, yavaş yavaş komünistleri de, çevredekilerin Jeannette'e olan ısrarlı bakışlarını da unuttu: Kıskançlık içini kemiriyordu. Artık Jeannette'in André'yi sevdiğinden şüphe etmiyordu. Zaten yaklaşmış bir sonucu çabuklaştırmak istiyordu:

— Pazartesi André'nin sergisi açılıyor. Nefis peyzajlar varmış. İster mlsin kutlamaya gidelim seninle?

— Hayır, istemem.

Kız, bunu o kadar sade, o kadar umursamayan bir tavırla söyledi ki, Lucien şaşırdı, «André yüzünden değil» diye düşündü. Bir şişe pembe şarabı daha yuvarlayınca açıldı; kızışmıştı. Boşuna tasalandığını sanarak, sabahtan beri kafasını kurcalayan konuya döndü tekrar:

— Aslında neden «kuşkulu» olduklarını biliyorum. Geçenlerde, bir komünistin, «L'Humanité» gazetesinde çalışan birinin evine gittim. Ev, tam küçük burjuva evi: Duvarlara

hep röprodüksiyon resim asmışlar. Bir de Rodin'in «Düşünen Adam»ı var. Karısı yahni getirdi sofraya. Herif tuttu bana karısının çok iyi yemek yaptığını anlatmaya başladı. Dört çocukları var. Herif, en büyüğüne ders çalıştırıyor. Gerisini sen düşün! Tamam, bu adam oy verir... Başka şeye de yaramaz. Bu küçük burjuvalar yok mu?..

Jeannette çoğunlukla susar, karşısındakini dinlerdi. Bu sefer öyle olmadı:

— Bir insanın ailesi, çocukları olursa bu kötü öyle mi? En fazla istediğim şeydir bu. Hep söyledim sana da... Bir kadın için mutluluktur. Sen anlamıyorsun ki! Bazen senin de bunu istediğine inanmak geliyor içimden. «Başka türlü konuşuyor ama» diyorum. Bu olmazsa yaşanmaz ki Lucien... Yoksa insan çok yalnız kalıyor, mutsuz oluyor!

— Her insanın yapısına bağlı. O devrin anlayışına da tabii... Aile kurmak mı? Beynimi patlatmayı yeğ bulurum o işi yapmaktansa... Ben başka şey için yaşıyorum, belki de yarın o ideal uğrunda ölüme gideceğim. Bugün aileyi önemli bulmak gülünçtür.. Fakat sana ne oluyor böyle?

— Hiç... Hastayım, biliyorsun. Başım dönüyor... Bir bardak su istesene, aspirin içeyim.

Lucien, suyu getirttikten sonra kaldığı yerden devam etti. Çağımız fedakârlığı, yalnızlığı, cesareti gerektiriyordu ona göre. Ailenin mutluluğu ve rahatı için çalışmak bir ihanetti! Jeannette hiç ses çıkarmadı. Hırsı geçmişti.

Hiç konuşmadan çıktılar. İkisi de susuyordu. Champs - Elysées'den ayrılıp, dar ve karanlık bir sokağa saptılar. Köşedeki eczanenin önünde Jeannette durdu. Vitrinde yemyeşil ve yusuvarlak bir cam vardı. Camın içinde kızın yüzü bir ölününkini andırıyordu. Sâkin bir sesle:

— Gebeyim, dedi. Bir doktor bulmalı.

O anda Lucien, sıkıntılı bir acıma duygusuna kapıldı:

— Belki de doktora lüzum kalmaz... İstersen...

«İstersen evleniriz» diyecekti, fakat zorla gülümseyerek de olsa Jeannette onu susturdu:

— Hayır, dedi. Bana herşeyi anlattın, inandırdın beni: yaşamak için yanlış bir çağ seçmişiz.

Lucien ses çıkarmadı. Bu, Jeannette'i daha çok yaraladı. Deminki keyifli görünmeye çalışan tavrını takınarak:

— Üzülmemelisin, dedi. Çocuk senden değil!

— Nasıl! Nasıl! Bak, bunun hesabını vermelisin!

— Turnedeyken... Vichy'de... Komşu odada bir aktör vardı, benim kapım da kapalı değildi, kilidi kırılmıştı. Hepsi bu. Şimdi anladın mı?

Eliyle işaret edip taksi çevirdi. Lucien bağırdı:

— Bekle, seni götüreyim!

— Faydasız... Yalnızlık ve cesaret; tam söylediğin gibi... İyi geceler!

Lucien o zaman kızın yalan söylediğini anladı. Bir aktör. Kırık bir kilit. Biraz fazla saçmaydı. Ya André?.. O gün kahvede Jeannette gözlerini bir an bile André'den ayırmamıştı... André de ondan... Sonra kız, André'yi niçin dâvet etmediğini sormamış mıydı ona? André'den başka kimse olamazdı bu işte.

Concorde meydanı yağmurdan sonra bir salonun parkesi gibi parlıyordu. Otomobiller geçip giderken asfaltın üzerinde sarı ve kırmızı ışıklı izler bırakıyorlardı. Büyük

sokak fenerleri, ışıklı bitkileri hatırlatıyorlardı. Tuileries'-den doğru bir bahar, oğaç ve nemli toprak kokusu ortalığa yayılıyordu. Herşey bir bayram öncesinin hazırlığı içindeydi sanki... Çok kötū makyaj yapmış, iyice solgun, bitik bir genç kız Lucien'in yanından geçti. Lucien hızlandı. Sonra rıhtımda durdu: Eczanenin önünde durdukları zaman Jeannette'in kendisine nasıl baktığını hatırladı. Çok eskiden Lagrange da ona böyle bakmış. «Tartışmayı bırak, kangren oldum» demişti. Lucien telâşla Jeannette'e koştu.

Jeannette, başı yastığının altında, hüngür hüngür oğlıyordu. Büyük bebek onun yanbaşımda, yerdeydi. Jeannette çok kırılmıştı: Nasıl olup da Lucien o anlattığı sacma hikâyeye inanabilmişti? Jeannette, Lucien'in duygusuzluğuna ve kendi yalnızlığına ağlıyordu. Başka birşeyin, onu hiçbir zaman böyle ağlatamayacak birşeyin acısını daha çekiyordu. Bu şiddetli bir sızı gibi böğrüne saplanıyor, kızın gözlerine, eczanenin önünde, Lucien'i çok korkutan umutsuz ifâdeyi veriyordu: Daha bu sabah Jeannette, Lucien'le birlikte mutlu olabileceklerine inanıyordu. Bu düşüşü hiçbir şey bağışlatamaz ona.

Lucien gelince Jeannette gözyaşlarını sildi... Yüzünü yeniden pudraladı ve yavaş bir sesle:

— Korkunç bir şey var: biliyor musun, sevmiyorum seni, dedi.

11

Profesör Malet'nin zenginliklerini anlata anlata bitiremediği antik şehir tanınmaz hâldeydi. Eskiden, ihtiyar artistokratların, papazların kol gezdiği şehirde şimdi insan-

lar oradan oraya telâş içinde gidip geliyorlardı. Her yerde, «Halk Cephesi... faşizm... birlik - düzenlik... savaş» sözleri duyuluyordu. Saygıdeğer aristokratların yanakları gibi sarıkık duran eski duvarlarda çeşitli partilerin propaganda afişleri asılıydı. Sabahtan akşama konuşma yapan adayların çevresinde kalabalıklar toplanıyordu. Hemen onların yanbaşında da eski kiliselerin kapıları önünde papazlar da uçuşup uçuşup üstlerine, başlarına konan kırlangıçlara aldirmaksızın, balıkçıları takdis ediyorlardı. Milletvekilliği için Paul Tessat'dan başka üç aday vardı. İkiisiyle Tessat dört yıl önce bir kere daha karşılaşmıştı: biri meslekten kilitçi ustası olan komünist adayı Didier, öbürü de şehrin muhafazakâr çevrelerince desteklenen emekli general Grandmaison'du. Onu aynı zamanda aristokrasi ve kilise destekliyordu. O zaman Tessat, hepsinin hakkında kolayca gelmiş ve seçilmişti. Şimdi kazanacağına pek güven yoktu. Dessère verdiği sözü tutmuş, Joliot'nun gazetesi «La voie nouvelle» Tessat'ya bir sayısını ayırmıştı. Oradaki üç mahallî gazeteden ikisinin radikaller tarafından satın alınmış olması da bir avantajdı. Komünistler ise, son yıllar içinde güçlenmişlerdi. Pek iyi konuşamadığı halde onların adayı Didier büyük kalabalıklar topluyordu. Üstelik Tessat'nın karşısında yeni bir rakip daha vardı şimdi. Bu, Gamalı HaçTeşkilâtına bağlı genç tarım mühendisi Dugard'dı. Ev ev dolaşüyor ve her gittiği yerde, «İş adamlarının, masonların, yahudilerin hâkimiyetine son vermeliyiz» diyor-du. Tek fiyatla satış yapan büyük mağazaların ezdiği küçük tüccar ve satıcılar, vergi altında bulunan küçük esnaf, hayatta yabancılar tarafından kenara itildiğini düşünen okumuşlar, Tessat'nın isminin karıştığı Stavisky olaylarına çok bozulan emekliler bu genç adamı çılgınca alkışlıyorlardı.

Seçim konuşmaları çok gürültülü oluyordu. Müşterileriyle boğuşmaya alışkın olan Tessat bile zaman geli-

yor, korku duyuyordu. Dugard rahat bir ifâdeyle Stavisky'nin Tessat için imzaladığı çeki söylüyordu. Her fırsatta tekrarlıyordu hem de. Tessat, o aldığı seksen bin frangı nereye harcadığını unutmuştu bile. Ama Dugard unutmamıştı. Yumruğunu sertçe masaya indirip, «Bu para savaş malûllerine verilecekti!» diye bağılıyordu. Emekli general de Lucien'in kitabını öne sürerek Tessat'nın ahlâksızlığını isbatlamaya çalışlıyordu: «İşte oğlunun babasından öğrendikleri» diyordu. Didier Tessat'nın özel hayatıyla ilgili şeyler konuşmuyor, «ikiyüz aile»den tutturup veryansın ediyordu. Ama Tessat onun böyle konuşmakla kendisini kastettiğini düşünüyordu. Zaten halkın tepkisi de bunu gösteriyordu.

Didier, «basının namussuzluğu» der demez halk, «La vole nouvelle!» diye bağırmağa başlıyor, «ikiyüz aile» üzerine söylediğı sözler de hep «Dessère! Dessère!» temposuyla kesiliyordu.

Tessat, alabildiğine yoruluyor, çok çalışlıyordu. Binlerce seçmenle ilgileniliyordu. Her seçmene ayrı ayrı karısının sağlık durumuna, oğlunun okuldaki çalışmasına, kızının ne zaman evleneceğine varıncayodek, herşeyi soruyordu. Şehre iki yeni köprü ve bir meydan yaptıracaklarını söylüyor. Seçmenlere iş ve unvan vadediyor, Herriot ve Daladier'nin şaraptan burnunun ucu kızarmış taraftarlarıyla «Cumhuriyet'in» şerefine, «Zafer'in» şerefine kadeh kaldırılıyordu. Toplantılarda bitkin düşünceye kadar konuşuyor, bildiriler yazıyor, basın bültenleri, hazırlıyor, karikatürler tasarlıyordu. Tam onaltı gece doğru dürüst uyuyamadı; midesini, Paulette'i ve tatlı öpücüklerini bile unuttu. Büyük bir kahvenin giriş kapısında «Milletvekili adayı Paul Tessat'nın çalışma bürosu» yazılıydı... Yardımcılarını orada topluyor, onlara kol saati, dolmakalem, bazan da

yüz franklık banknotlar dağıtıp, gönül alıyordu. Paris'ten ik-senatör getirtti. Müzikholde bile kendi reklâmını yaptırdı. Şarkıcı kızlar her gece onun şerefine şu şarkıyı söylüyor-lardı:

**Kahrolsun mızızlar, gürültücüler! Pânik kahrolsun!
Biz hep ortayı seçelim; politikada bile
Biftek ve aşk serilsin önümüze, başka şey nemize
gerek.
Demek ki yaşasın Paul Tessat! Yeniden seçilecek!**

Fakat onun sonraya sakladığı büyük koz, Antoine'ın dul karısıydı. Küçük bir memur olan oğlu zimmet suçuyla on yıla mahkûm olmuştu. Haksız yere mahkûm olmuştu hem. Tessat, dâvaya yeniden bakılmasını sağladı. Büyük seçim toplantılarından birinde kadın, halkın karşısında ağ-ladı: «Paul Tessat... bir Aziz'dir!» dedi.

Seçim tasnifinin yapıldığı gece Tessat zor ayakta du-ruyordu. Sinirlerini yatıştırabilmek için portakal çiçeğinden yapılmış şurup içti. Hava çok gergin ve sıkıntılıydı. Pence-reye yaklaşıp baktı. Meydandaki kalabalık seçim sonuçla-rını bekliyordu. Tessat, kalabalığın içinde genç bir kız gördü; biraz kızına, Denise'e benziyordu. Bu pis politikaya atıldığı için kendi kendine söylendi: Dugard'ın veya Halk Cephesi'nin kazanması neyi değiştirecekti? Herşey yalan geliyordu! Oysa evinde, karısının yanında olmayı, Denise'i görmeyi, Paulette'in kollarında bir iki saat geçirebilmeyi nasıl da özlemişti! Yaşamak böylesine denir. Konuşmaları, politik tartışmaları gereksiz ve sıkıcı birer angarya olarak görüyordu.

Secim sonuçlarını bekleyenler hayâl kırıklığına uğradı-lar. Hiçbir aday seçilmek için gerekli çoğunluğu sağlaya-mamıştı. Bir hafta sonra seçimin yenilenmesi gerekiyordu.

Son seçimlere göre Tessat bu sefer üçbin oy kaybetmişti. Emekli general Grandmaison da geçen seçimlerdeki durumunu koruyamamıştı. Komünistler epey oy kazanmışlar, sağcı aday Dugard da başa geçmişti.

Seçim sonuçları hakkında çeşitli görüşler vardı. Eğer, deniyordu, general Gamalı Hac teşkilâtı lehine adaylıktan çekilirse Dugard kazanabilir. Didier, Tessat lehine çekilebilecek miydi? Ortacılar kime oy verecekti? Kahvelerde insanlar hep bunu konuşuyorlardı.

Tessat kuşkulu bir huysuzluk içinde esnedi. O sanmıştı ki bugün herşey bitecek ve sabah evine dönebilecektir. Şimdi daha bir hafta buraya çakılıp kalıyordu. Karısına telgraf çekti: «Seçim yenilenecek. Perşembe'ye bir günlüğüne oradayım. Sana ve çocuklara öpücükler.»

Çarşamba'dan önce herşeyi yeniden düzenlemek fırsatını bulacaktı. Ama daha bir hafta gürültü - patırdıyı göze almak gerekiyordu. Komünistler onun lehine oy kullan-salar bile seçilmesi yine de tesadüfe bağlı kalıyordu: O zaman iki tarafın oyları da altı bin civarında ve eşit oluyordu. Kaldı ki komünistlerin ona oy vermesi de biraz hayâldi: Hiç sevmiyorlardı Tessat'ı.

Gece çok önemli bir toplantı yapıldı. Komünistleri Radikaller çağırmışlardı. Salondakiler büyük bir sabırsızlık içindeydiler. Didier'nin ne söyleyeceğini çok merak ediyorlardı... Önce Tessat konuştu:

— Hemşehrilerim, dedi, bana güvendiğiniz için hepimize teşekkür borçluyum. Cumhuriyetin çıkarlarını ve barışı savunan, sosyal adalet isteyen, din öğretiminin karşısında olan herkesi bana, yâni...

Bir an sustu... Hemen arkasından gürleyen bir sesle:

— Halk Cephesi'nin tek adayına oy vermeğe çağırıyorum.

Sonra söz sırası Komünistlerin adayı Didier'ye geldi:

— Komünistler kendilerini satmazlar, kazıklanmazlar! Akılcıdırlar! Aklın, halk bilincinin emrettiği şekilde davranırlar! Önceki seçimlerde altıyüz oy almıştık. Şimdi iki bin üçyüz yetmiş oy aldık. Aradaki farkı görüyorsunuz. Biz kuvvetiz. Faşistlerin, Dugard ve Grandmaison'un yolunu kesmeliyiz! Tessat Halk Cephesi'ne bağlı kalacağına dair yemin veriyor. Öyleyse Tessat'ı destekleyeceğiz! Fransa zor ve karanlık saatler yaşıyor: Dışarıdaki tehlike büyüdükçe içerdeki ihanet fırtınası da büyüyor! Eskiden, Birinci Cumhuriyet'te Normandiyalılar, Brötanyalılar İngilizlerle, Avusturyalılar nasıl birleştiler? Ve nasıl kralcılar Prusya'yı dost bildiler! Bunu unutmayın! Fransa'yı sadece Halk Cephesi kurtarabilir! Yaşasın Halk Cephesi! Yaşasın Fransa!».

Havaya kalkan yumruklar onu onayladı.

Tessat ayağa kalktı, bir aktör gibi salondakileri selâmladı. Sevinmeli miydi, yoksa üzülmeli mi? Bir türlü çıkarmıyordu. Hem Dugart, hem Didier tiksindiği, sevmediği tiplerdi. Komünistlerin desteğini alması bir bakıma başarı sayılırdı. Yalnız acaba işçiler onların sözünü dinleyecekler mi? Bu çok önemliydi. Demin aralarından bir tanesi onu göstererek «Şu soytarıya mı oy vereceğiz yani?» demiş. Tessat'ın keyfini kaçırmıştı. Zaten Didier'nin bütün taraftarları ona oy verseler bile aralarında Dugard'ın lehine üçyüz - dörtyüz oy fark kalıyordu. Ortacılardan oy alması hemen hemen imkânsızlaşmıştı. Komünistlerle açıktan açığa ortaklık etmesi onları kızdıracaktı. Ah! Şu Dessère yok mu? Yine icat çıkarmıştı onun başına! Bu sefer hangi oyunu oynayıp zenginleşmek istiyordu. Fransa'yı ezdirerek mi? İşin kötüsü onun âleti olmuştu şimdi...

Toplantının sonunu bile beklemeden oteline döndü. Suratı asılmıştı ve başı müthiş ağrıyordu. Kapıcı onu karşıladı:

— Bekleme salonunda bir mösyö bekliyor sizi.

Tessat bıkkınlıkla göğüs geçirdi. Fakat kendisini bekleyen adamı görünce sıkıntısı şaşkınlık oluverdi. Yardım dilenen bir seçmen beklerken, milletvekili Louis Breuteuil'i karşısında buldu.

Şaşkıındı. Bu ziyaretin anlamı ne olabilirdi? Sağcı da olsalar, solcu da olsalar bütün milletvekilleriyle ahbablığı vardı. Breuteuil'le de dosttu. Onunla şimdi değil de başka bir zamanda karşılaşmış olsaydı, kollarını iki yana açıp yapmacıklı bir neşeye bürünecek ve şöyle diyecekti: «Değerli dostum, nasılsınız? Ya madam?». Aman bugün sanki savaş meydanından dönmüştü. Dugard'ın tükürürcesine «Ya çek nerede?» deyişi hâlâ gözlerinin önündeydi. Demek o herif gidecek, Boston sarayında, mecliste Tessat'nın kol-tuğuna oturacaktı. Keşke Breuteuil gelmeseydi... Öyle iyi olacaktı ki!..

Milletvekilleri Breuteuil'den korkarlardı. Çevresi onu «fanatik» kabul ediyordu. Fizik yapısıyla eski bir sporcuya benziyordu: birseksenbeş boyunda, i harfi kadar dik, esmer tenli, beyazlamaya yüz tutmuş saçları ve ince bıyığı ile tipik bir adamdı. Savaşta yaralar almıştı; sağ elinde iki parmağı yoktu. Bu eksiklik onda garip durmuyor, görünüşüne uyuyordu. Kuru bir konuşması vardı; kelimeleri çekikle vuruyormuş gibi söylerdi. Konuştuğu zaman emir veriyor sanılırdı. Komünist milletvekilleri kürsüye çıkınca o salonu terkederdi. «Bu herifleri dinleyemem» derdi. Hiçbir anonim ortaklıkta görev almamıştı; spekülâsyon da yapmazdı, kendi hâlinde, basit bir hayatı vardı. Aldığı taz-

minatın bir kısmını da propaganda parası yaptığını söylerlerdi. Bütün vaktini ayırdığı tek şey gençliğin askerî yünden yetiştirilmesiydi. Komandolar kurar, onlara askerî eğitim verir ve iyi aile çocuklarına yağmur altında geçit töreni yaptırır, askerî şefleri nasıl selâmlayacaklarını öğretirdi. Yaşlanmaya yüz tutmuşken parasız ve cirkın bir kadınla evlenmişti. Beş yaşında, kaprisli, hastalıklı bir oğlu vardı. Bu çocuğun karşısında çok zayıf kalıyordu nedense...

Tessat öylece eşikte durmuş ona bakıyor, ne söyleyeceğini bilemiyordu. Breuteuil ayağa kalktı:

— Günaydın, Paul... Yüzün sapsarı... Yorgunluktan herhalde...

— Evet, çok yorgun... Sen ne arıyorsun burada? Geerken uğradın galiba...

— Hayır. Paris'ten geliyorum... Biliyorsun, Dugard adamıdır. Gençtir, budala değildir. Ama ona yardım etmeli...

Tessat tedirgin oldu. Hadi Breuteuil, Dugard'ın yardımına geliyor... Gelsin; kendi bileceği iş... Ama bu ziyarete anlayışsızlık denmezse ne denir? Tessat yüzünün solgunluğunu bahane edip kurtulmak istedi:

— Beni bağışlarsın, umarım. Yatmaya çıkıyorum... Çok yorgunum...

— Biraz bekle, konuşacaklarım var seninle... Yalnız burada olmaz. Odana geleyim.

Kaldığı odada Tessat kırvatını çözdü, ayakkabılarını çıkarıp divana uzandı. Breuteuil kapıyı tıklatıp girdi içeriye.

— Konuşmayı sonraya bırakalım, dedi Tessat... Ayakta duracak hâlim yok. Secimlerden sonra konuşuruz...

— İmkânsız!.. Şimdi fazla fazla beş dakikanı alacağım

Mutlaka karar vermek zorundayız... Biliyorsun, Dugard çok şanslı, kazanacak, senden beş-altıyüz oy fazla alacak. Ben bunu istemiyorum.

— Sebep?

— Dugard akıllı bir genç. Gerçekten yararlı olur. Yalnız Meclis'te esamisi okunmaz çocuğun... Sorarım; nedir senin yanında? Denenmiş bir politikacısın sen; tecrüben var, konuşmayı hepimizden iyi bilirsin... Sonra büyük bir ün kazandın, ismin var... Seçilmemen ülkenin felâketi olur.

— Bak, Louis, seni anlamıyorum... Birdenbire bu övgülerin sebebi ne? Dugard beni hergün yerden yere vuruyor, söylemediğini bırakmıyor. Sen onu destekliyorsun, kanat geriyorsun ona. Sonra bugün değişiyorsun.

— Sözlerin ne önemi var? Seçim konuşmalarında söylenmiş şeyler üstelik. Sanki Halk Cephesi'ni göklere çıkaran sen değilsin! Komünistleri zerre kadar sevmediğini biliyorum... Ben Meclis'e girmeni istiyorum... Onlar senin Halk Cephesi'nden yana olduğuna inansınlar; viz gelir bana... Önemli olan insandır, etiketi değil! Tek bir söz söyleyeceksin herşey halledilecek.

— Bir saat önce Halk Cephesi'nden yana olduğumu, Halk Cephesi'nin desteğini kabul ettiğimi söyledim... Herkesin önünde açıkladım hem...

— Olsun... Halka uluorta verilmiş sözlerin önemi yoktur. Tekrar ediyorum; herşey ağızından çıkacak o tek söze bağlı. Geveze adam değilim, bana güvenebilirsin de... Paul, şunu anlamalısın artık; yurdumuz için partiler önemli değil şimdi. Milleti kurtarmalıyız! Dugard yerini sana bırakmalı... Seçmenlerini sana oy vermeye zorlayamaz. Bu olmaz. Adaylıktan vazgeçsin yeter. İki bin oy sana gelecek o zaman...

— Dugard'ın taraftarları bana oy vermezler. Grand-maison'u seçerler.

— Şu bizim emekli general; bilirim, budatanm biridir ama dürüst adamdır. Onu da yarın göreceğim... O da adaylıktan vazgeçecek, vazgeçireceğim. Tek aday olacaksın... Öyle seçileceksin. İşte, gördün mü, Fransa'yı kurtaracak birliğin sembolü oldun?

Teklif öyle çekiciydi ki Tessat kendi kendine mırıldandı:

— Sembol?.. Sen Paris'ten geliyordun sahi... Nasıl, Paris de burası gibi sıcak mı? Boğulacak gibi oluyorum burada, sığa hiç dayanamıyorum.

Breuteuil susuyordu. Tessat boşu boşuna kafasında kileri toparlamaya çalıştı. Beceremedi. Sadece tek bir şeyi anlamıştı: Bu sefer de milletvekili seçilecekti. Bir bardak su içti. Alnında biriken teri kuruladı sonra.. Yavaş yavaş kendine geliyordu. «Fransa tehlikede» dedi içinden, «Düşman bizi kolluyor». İçerdekiler de Fransa'ya ihanet ediyorlar. Millî birliğin sembolü olacağım. «Önemli olan insandır, etiketi değil!». Farkında olmadan bazan Breuteuil'ün sözlerini, bazan da Didier'ninkileri tekrarlıyordu. Sonunda kendisine çok güzel bir hediye verileceğini bilen utangaç bir çocuk gibi bekleyerek sordu:

— Fakat... Ne yapmam gerekiyor?

— Sadece kabul edeceksin, o kadar.

— Anlaştık... Reddetmeye hakkım yok zaten...

Breuteuil onun elini sertçe sıktı:

— Namuslu bir adam olduğunu biliyordum, dedi.. Artık dinlenmelisin! İyi geceler...

Tessat uyandığında vakit geç olmuştu. Pancurların aralığından güneş girmişti odaya. Otelden henüz çıkmıştı ki duvarlarda yeni yapıştırılmış afişler gördü: «Jacques Dugard seçmenlerine teşekkür eder ve millî bir görevi yerine getirebilmek için adaylıktan çekildiğini bildirir. Yaşasın Fransa!».

Tessat gülümsemekten kendini alamadı. Hattâ ilerdeki çiçekçi kıza göz bile kırptı. Ona bakınca Paulette'in boyunu hatırlamıştı. Şu anda hayatı güzel buluyordu. Herşey hoşuna gitmeye başlamıştı: Eski Roma stili kiliseler, vitrinlerdeki elektrik süpürgeleri, pazar yerindeki satıcı kadınlar, meselâ... Çevresinde kim varsa kucaklamak geliyordu içinden. Şimdi Dugard'ı sevimli bir delikanlı olarak görüyordu. İnsan onunla birlikte yemek yiyebilir, sohbet eder, sakalaşırdı. Toprak sahibi olmayışına üzüldü; yoksa şu Dugard'a avuç dolusu para kazandırmak onun için öylesine basitti. Didier de fena adam değildi. Kocaman bıyıklarıyla o da yaşlı ama kafa dengi bir işçiydi. Kilit işinden de iyi anlıyordu galiba. Önemli olan insandı, etiketi değil! Tessat duvardaki her afişin önünde duruyordu. Afişlerin önüne başka insanlar da toplanıyorlar, Dugard'ın açıklamasını tartışıyorlardı aralarında... O arada bir şoför arabasından fırlayıp afişin yanına geldi. Okudu. Sonra öfkeyle yere tükürdü.

— Eşşekoğlueşek! dedi...

Bastı gitti sonra. Bu olay bile Tessat'nın keyfini bozmadı. Otuzaltı saatliğine Paris'e gitmeye karar verdi. Bütün bir geceyi Paulette'le beraber geçirecekti. Şekerciye girip Denise için kocaman bir kutu bonbon yaptırdı. Sonra küçük bir kahveye oturdu. Biraz ötesinde bir adam vardı. vaktin erkenliğine boş verip şimdiden iki üç kadeh yuvar-

lamıştı. Gazete kâğıdına sardığı ekmek parçasını ufalayıp kaldırımdaki serçelere veriyordu. Tessat'ya seslendi:

— Kuşlarla konuşmak, haşır neşir olmak çok zevkli... Her yerde seçim... Orda seçim, burda seçim... Başka lâf yok.

Tessat sordu:

— Siz kimi tutuyorsunuz?

— Ben mi? Ben kendimi tutuyorum. Bir de kuşları. Gidip oy vermeyeceğim. Vallahi de vermeyeceğim, billâhi de vermeyeceğim.

Tessat kahkahayı koyuverdi:

— Haklısınız! dedi. Ne içersiniz? Söyleyin... Söyleyin, ben ismarlıyorum.

Tessat saat dörtte hareket etmişti. Saat beşte Breuteuil, Norf Markizine geldi. Her salı orada toplanılırdı. Hapı yutmuş oldukları halde etikete hâlâ düşkün eski aristokratlar gelirdi oraya. Aralarına iki fabrikatörü, Arkeoloji Enstitüsü'nden bir öğretmeni ve birkaç papazı lütfen kabul etmişlerdi. Uşak o gün konuklara açık çay ve küçücük sandviçler tutuyordu. Zaten Markizin cimriliği çevredeki herkesin dilinde dolaşırdı. Oraya gelenler genellikle dedikoduyu severler, ayıp olmasın diye beş on dakika dış politika ve biraz da arkeolojik kazılar üzerinde konuşurlardı. Şehir eski yapılarıyla ün salmıştı; çevrenin hemen bütün aristokratları da arkeolojiden hoşlanırlardı. Ama o gün herkes tek bir konu üzerinde konuşuyordu: Seçimler, Grandmaison kendi kendine bir kahraman edâsı takınıyor, aklınca oradakilere caka satıyordu. Vırvırcı ve zararsız bir ihtiyardı... Hasta ayağına sürekli olarak pantufla giyerdi. Öfkelenince hasta ayağını öne doğru sallayarak «Hiçbir zaman» diye bağırırdı.

Breuteuil, elindeki çay fincanını karıştırdıktan sonra ona doğru eğildi:

— Aziz dostum, dedi, durumu görüyorsunuz, çekilmeniz daha doğru olmaz mı?

— Hiç bir zaman! Ben Dugard değilim! Biliyorum, Paul Tessat kazanacak... Ama unutmayın ki galip sayılır bu yolda mağlûp!

— Hemen öfkelenmeyin... Bakın, sizin alacağınız iki bin oy Tessat'ı düşmanlarımızın kucağına atar... Dürüst adamdır oysa; yazık olmaz mı?

Oradakilerden sert bir tepki yükseldi:

— Chautemps'in 'arkadaşı o değil miydi? Stavisky olayını unutmayın!

— O bir masondur!

— Dessère'nin âletidir, ondan para alıyor!

Hele Grandmaison bar bar bağıırıyordu:

— Namuslu öyle mi? Adamın yazdıklarını okumadınız galiba! Dinsizdir! Daha kötüsü sahtekârdır! «Lâik oku!» diye tutturmuş! İşte böyle böyle yapıp herşeyi aralarında paylaşmak istiyor bu haydutlar!

O zaman Breuteuil, kendisinden umulmayan heyecanlı bir konuşma yaptı:

— Açık konuşalım. Bugün Fransa devrimin eşiğindedir. Halk Cephesi bizi savaşa sürükleyebilir. Savaşı kazandığımızı kabul etsek bile aslında kaybeden yine biz olacağız. Tessat din öğretimine karşı olabilir. Ama bugün bunu düşünmek zatürreye yakalanmış adamın nezleden korkmasına benziyor. Tessat komünist değildir. Dün gördüm onu. O da benim gibi düşünüyor. Yarın öbürgün Halk Cephesi iktidarı alacak. Yaylım ateşle durduramıyoruz, hiç olmazsa içeriden dinamitlemeliyiz! Tessat gibi on kişi olsa

bu işi başarınız. Fransa'yı kurtarmak için bırakın Tessat'ı Almanlarla bile işbirliği yaparım. Evet, bakın ne söylüyorum? Yarın desinler ki artık devrimi durdurmak imkânsızdır! Hemen «Çağırın Hitler'i, işi halletsin!» derim.

Derin bir sessizlik oldu. Niort markizi kekeleyerek:

— Ne güzel konuşuyorsunuz, mösyö Breuteuil? Fakat çok kederli. Feci birşey bu!

Şeker maşasını yere düşürmüştü.

12

Tessat başarısını evdekilere yemek vakti anlatmak istiyordu. Önüne sıcakık, henüz buharı tüten bir yemek gelmişken politikadan söz etmek eskidenberi sevdiği bir alışkanlıktı.

— Durum gerçekten kritikti, dedi. Dugard boyuna iftira ediyordu. Hep şu Stavisky olayı. Ha Lucien, aklımdayken söyleyeyim. Kazandığım başarıyla övünülebilirsin; kitabın kapış kapış gidiyor. Benim yüzümden tabîi. Grandmison her Tanrının günü seçmenlerine gösteriyordu kitabı, «İşte oğlunu tanıyın!» diyordu. Bobonne, bu kadar lezzetli ördek yememiştım, nerden aldın? Poitiers'de bir istakoz yedim, Amerikan tarzı pişirmişler. Nefis birşeydi! Ne diyordum? Komünistler de ondan aşağı kalmıyorlardı. Makineli tüfek ateşine tuttular beni. «Hürriyet, barış!». Gürültülü bir demagoji sağnağı yani! Sonuç ne oldu? İlk seçimde kesin çoğunluğu kimse alamadı. Yorgunluktan bitkin düştüm ben... Ya başımın ağrısı? Denise, neden solgunsun böyle? Poitiers'yi görmelisin sen de... Gelmeliydin benimle. Çok güzel Roma kiliseleri var orada. Sainte Rade-gondq Kilisesi meselâ. Komünistler adaylıktan çekilirse

seçilme şansım yüzde elli olacaktı; bunu hesapladım. Ama herşeye rağmen yine Didier'ye oy verecekleri söylentisi doluşuyordu. Ne yapalım; Lucien'in dostları sevmiyorlar beni. Baktım çaresi yok... Halk Cephesi'nin adayı olduğumu açıkladım. Hemen alkışladılar. Yumruklar havaya kalkıverdi. Hiç de sevmem bu jesti. Fakat bu ördek gerçekten nefis! İlk engeli aştım; komünistler beni desteklemek için karar aldılar. Ne var ki bu iş sağcılarının hoşuna gitmedi. Başladılar tepinmeye. Bütün güçleriyle karşı duracaklar. Şanslarımız eşit olmuştu. Kızıl ile kara hikâyesi.

Ördeğin budunu zevkine vararak kemirebilmek için sustu. Lucien bu sessizlikten yararlanarak:

— Önemi yok ki, dedi. Faşist adayı nasıl olsa yenersin. Bugün ülkedeki hava...

— Bekle canım... Bundan sonra olanları kırk yıl düşünsen bulamazsın. Ne olsa beğenirsin? Beklenmedik birşey. Bobonne, biraz daha salata verir misin? Ya sen? Salata bile yemiyor musun? Tatsız bir iş şu rejim yapmak! Değişikliği bulamadın? Bak ne oldu? Dugard adaylıktan çekildi. Tek aday olarak ben kaldım. Millî Birlik oldu sözün kısası!

Lucien kendini tutamadı:

— Sen de kabul ettin, öyle mi? dedi. Ne şerefsizlik!

— Bunda şerefsiz bir taraf bulamıyorum. Sadece bütün partiler adaylığımın çevresinde birleştiler. Gurur duymalıyım böyle oldu diye. Millî Birlik olunca şerefsizlik mi sayılacak yâni... Senin kilitçi bozması adayın bile zart zurt ediyordu. İkide birde «Fransa! Fransa!». Başka söz çıkmıyordu ağzından... Yaşadığımız çağdan geride kalıyorsun, oğlum. Bize yetişemiyorsun!

Artık ne söylense boş! Sofranın tadı kaçmıştı. Tessat en yakınları tarafından bile anlaşılmadığını düşünüyordu.

Amélie dertli dertli içini çekiyor, Denise onu zaten dinle-miyor; biraz atıştırıyor; daha çok kucağındaki kediyle oy-nuyordu. Bu işsiz güçsüz oğlan da yeni bir mârifet hazır-lıyordu. Kahvesini içer içmez Tessat:

— Çalışmaya gidiyorum, deyip odasına geçti.

(Aslında sofradaki herkes onun uyumaya gittiğini biliyordu. Çalışmak dediği şey buydu.)

Lucien deminki zamansız çıkışı yaptığına pişman oldu. Adamcağızdan tam tavına getirip beşbin frank isteyecek-ken tutmuş kalbini kırmıştı. Jeannette'in çocuğunu aldır-mak gerekiyordu. Babasından başka borç isteyebileceği kimsesi yoktu. Adamı öfkeliendirmenin sırası mıydı sanki?

Lucien kısa bir an Jeannette'in bakışını gözünün önü-ne getirdi. Hiç beklemeden girdi babasının yanına... Bir insan buzlu suya kendini nasıl atarsa Lucien de öyle yaptı:

— Bana beşbin frank gerekli. Hem çok gerekli! dedi.

Tessat susuyordu. Lucien yeni bir çaba gösterdi:

— Üzmek istemedim seni. Bana kızmamalısın.

Tessat divanda uzanmıştı. Yüzünde hâlâ deminki öf-kenin izlerini taşıyordu. Alnında ter birikmişti. Küçücük ve cansız bir ölünün solukluğuna bürünmüştü

— Bu beşbin frank niçin? Yeni bir kitap belâsı için mi? dedi.

Lucien cevap vermedi. Tessat ona baktı, kaçırıldı bakış-larını sonra. Oğlu gibi bir insan herşeyi yapabilirdi! Tessat dayı da oğluna benziyordu. Ailede onun adının geçmesini kimse istemezdi. Bir veznedarın imzasını taklit ettiği için dört yıla mahkûm olmuştu.

— Hem bana ne, dedi Tessat... Al istediğini yap!

Kalktı, çek imzalayıp oğluna verdi. Lucien çıktı.

Tessat yeniden uzandı. Sinirlerini yatıştırmak için

uyumak istiyordu. Ama uyuyamadı. Kafasındaki tasaları onu uykuya bırakmamıştı. Breuteuil'ün geldiği gece üzerine çöken tikslenme duygusu yine gelmişti. Lucien sanıyordu ki o, Breuteuil'ün elinden bu sadakayı hiç acı çekmeden, isteyerek filân kabul etmişti. Acı çekiyordu. Komünistlerle işbirliğine yanaştığı gün nasıl acı çektiyse şimdi de öyle acı çekiyordu. Komünistlerle ülkenin geleceğini konuşmak! İğrenç buluyordu bunu. Hayatı nasıl iğrenç buluyorsa öyle. Mecliste bile, diyelim ki hükümet güven oyu alacak; «Evet» ya da «Hayır» diyen birkaç kodamanın tutumuna bağlı değil mi herşey? Yargıçları gözönüne getirin bir de... Suçlunun kellesi gidecek mi, gitmeyecek mi? Bu bile aslında çok küçük ve basit sebeplere bağlı değil mi? Meselâ önce Tessat'nın yapacağı savunmanın bir bakkal ya da bir bilmem ne olan jüri üyesini yumuşatmasına bağlı... Yoksa ne olacak? Sabahın dördünde uyandıracaklar ve ölüme götürecekler... Piyango denmez mi böylesine? Herkes hissediyor ki Halk Cephesi de başka bir namussuzluktur. Ve bir yıl bile ayakta kalamayacak. Herşey kokuyor, çürüyor aslında. Herşey devriliyor. Ne yapsın yani? Bu gece Paulette'e gidecek o. Fakat Paulette de ölecek... Herkes ölecek... Hepimiz...

Herşeyin sonunda düşkünleşeceğini bilmiş olmak sakinleştirdi onu. Derin bir uykuya daldı az sonra... Çalışma odasını aralıklı ve gürültüsüz bir horultu sesi doldurdu.

Lucien, Denise'e düşüncesini açıkladı:

— Yaptığı iş şerefsizlik... Hem komünistlerle, hem Gamalı Haç teşkilâtıyla ortaklık ediyor. Bu yaptığı işte şeref yok... Dürüstlük bile yok!

— Ben acıyorum ona... Son bir yıldır çok yıprandı, yaşlanıverdi...

— Şaşılacak birşey değil... Paulette o yaştaki bir adamı iliklerine kadar boşaltır.

— Lucien!

Lucien kızkardeşine baktı; Jeannette'i hatırladı birden. Bu sessiz kadınlar yok mu?.. Jeannette sevmiyordu ki kendisini. Ağzıyla söylememiş miydi? Herşey bir yana. Jeannette gibi bir kadın onu, Lucien'i nasıl sever? Birden Denise'e döndü:

— Bana da acımalısın sen. Babam belki ölecek, kurtulacak... Ben öyle de değil... Ben sürüneceğim!

Tessat o geceyi iyi geçirdi. Akşam yemeğine Paulette'i Maxim'e götürdü. Huzurlu bir vurdumduymazlıkla kankan dansı yapan kızları seyretti. Kızların bacakları tempoyla havaya kalkıyor, tempoyla iniyordu. Hayat buydu onun fikrinde... Boyuna şampanya içiyor ve hiç sarhoş olmuyordu. Gün boyunca kafasına yerleşen düşünceleri sıyırıp atamıyordu bir türlü.

Gece evine döndüğünde saat ikiyi vurdu. Karısı her zamanki gibi yatağa uzanmış, sıcak su tedavisine koyulmuştu. Onu görünce ağlamaya başladı:

— Geldiğin öyle iyi oldu ki... Çok fenayım ben!

— Amélie, geçecek. Hepsi düzelecek... Doktor ne söyledi? Yakında geçecek!

— Hayır, geçmiyor, geçmeyecek! Biliyorum artık; yakında öleceğim!

— Hadi, hadi, saçmalama! Doktoru gördüm: Bu hastalık öldürücü değilmiş ki... Sen bizi, hepimizi mezarc götüreceksin, bak görürsün!

— Yaşamak istemiyorum zaten. Hiçbir şeye yaramadıktan sonra... Bugün sen geleceksin diye doğrulur gibiydim. Bak, şimdi eskisinden beter oldum. Ölümünden korkmuyorum, Paul. Beni korkutan başka şey... Sen hiçbir

şeye inanmıyorsun... Hesap günü gelecek, Paul... Çocukların önünde söylemek istemedim. Ama sen nasıl komünistlerle omuz omuza olabilirsin? Nasıl yapabilirsin bunu? Dün gazetede okudum; neler yapıyorlar bilsen! Malaga'da sekiz kiliseyi yakmışlar... Vahşi herifler ve sen, benim kocam, onlarla nasıl işbirliği yapabiliyorsun?

Tessat soyunup yatağa girdi. Sonra kadını inandırma-ya çalışarak:

— Sanıyor musun ki bu beni üzmüyor? Politika pis bir iş. Pazarlık etmek gerekiyor. Ne yapalım istiyorsun? Ne sen, ne ben kendimiz için istemiyoruz ki parayı... Çocuklar için çalışıyoruz... Daha bu gece beşbin frank istedi Lucien. O istediği parayı bulamazsa önüne geleni boğazlamaya kalkar. Yaradılışı bu. Ya Denise? Hiç düşündün mü? O da bir erkeği sevecek günün birinde... Kocasının eline bakmasını istemem. Gururludur. Hayatta parasız kalırsa çılgına döner. Beni anlamaya çalış, Amelie. İçimi dökemezsem... Zaten olacağı kadar küskünüm hayata...

Kadın alnından öptü onu. Işığı söndürdü. Tessat, sırtüstü yatmıştı. Karanlıkta çevresine bakınıyor, uyuyamayacağını biliyordu. Yanında karısı hafif hafif inliyordu. «Amélie» diye fısıldadı. Kadın cevap vermedi. Uykusunun arasında inliyor olmalıydı. Tessat gittikçe bunaldığını hissetti: Çok sürmeyecek, kısa zaman sonra Amélie ölecekti. Kendisi de ölecekti günü gelince... Bir polisi öldüren Laroche'u getirdi gözünün önüne. Herifin kafasını giyotinle kesmişlerdi. Mevsim sonbahardı. Arago Bulvarı. Ağaç yaprakları uçuyordu ortalıkta. Güneş kocamandı, kıpkırmızıydı. Laroche bir kadeh rom içmiş, dilini şaplatmış. «Herşey boku yedi» demişti. Gürültüsüz ve sessiz bir ölümle öleceğini sanmışlardı. Oysa giyotine giderken kıyameti koparmıştı. Sürükleyerek götürdüler. Köpek havla-

masını andıran sesler çıkarıyordu. Tessat o sahneyi yeniden yaşar gibi oldu. Ürperdi. Amélie için iş basitti: O cennete de cehenneme de inanıyordu. Bu inanmışlık onun için bir çıkış yoluydu; kurtuluştı. Kendisi için çare belki de acı çekmektir? İnsan bilinçli olursa, cehennemin var olmadığını bilirse... O zaman geriye mezarın soğukluğundan ve kocaman bir boşluktan başka ne kalıyor? Tessat boşuk bir çığlık kaçırdı ağzından. Karısı uyandı:

— Paul, neyin var?

Ne söyleyeceğini pek bilemeden:

— Kötü bir kâbustu diyebildi ancak.

13

Joliot'nun hakaretler yağdırdığı, Pierre'in olağanüstü bir saygı beslediği sosyalist Viard dış görünüşüyle biraz berduş ve dalgın bir profesörü andırıyordu. Her yönüyle ondokuzuncu yüzyılı hatırlatıyordu insana: Geniş kenarlı siyah şapkası ve kelebek gözlüğüyle psikolojik analize olan aşırı eğilimli ve cıfcaflı konuşması bu havayı uyandırıyor.

Viard, Châlons'da «felâket yılı» denilen yıl doğmuştu. Prusya askerlerinin kurşunları beşiğinin üzerinde uçuşmuştu. Viard'ın babası inanmış bir Cumhuriyetçiydi. «Küçük Napolyon»a karşı düzenlenen gösterilere katıldığı için iki yıl hapiste yatmıştı. Marat, Blanqui ve Delescluze'ün adlarını, sosyalist devri müzelerine girilen tartışmaları Auguste Viard henüz çocukken öğrenmiş ve yaşamıştı.

Paris'de Viard Edebiyat Fakültesine girmiş, tarih öğrenimine başlamıştı. Politikaya atılmak isterken sanat onu

birdenbire kendi yanına çekivermişti. Belki de hem yaşının hem de yaşadığı devrin icabı böyle olmuştu. Genç öğrenci, Quartier Latin'deki bir kahvede yaşlı şair Verlaine'e defalarca rastlamıştı. O sırada Verlaine yaşlılığın ve tükenmek üzere olan bir ömrün sarhoş çırpınışı içinde telgraf tellerine takılıp ölen göçmen kuşların cıılgılığına benzeyen nefis mısralar yazıyordu. Viard o ara pek özelliği olmayan bir şiir kitabı da yayınladı. Gazetelere sergiler hakkında yazılar gönderiyordu: Bütün hayali sanat eleştirmeni olmaktı. Ama Dreyfus olayı onu şaşkına çevirdi. Yolunu değiştirtti genç adama. Sosyalist Jaurès'in öğrencisi oldu. Yaradılıştan alçak gönüllüydü. Bu yüzden ne iş verseler «hayır» demiyor, yapıyordu. Küçük dergilere yazıyor, din adamlarına veriyordu, ülkenin her köşesini dolaşıp militarizmi kötülüyor ve titreyen sesiyle kadınlar için eşit haklar istiyordu. Boş zamanlarını çok okuyarak değerlendiriyordu. Sanata olan bağlılığı kopmamıştı. Dostları işin içine hafif alay da karıştırarak ona ad takmışlardı: «Atinalı» diyorlardı. İlk büyük savaştan önce milletvekili seçildi. O günlerde de evlendi: Karısı bir doktordur. Viard'ı mecliste büyük ve önemli işlerde görevlendirmediler. Çeşitli komisyonlarda çalıştı. Özellikle kültür konularında bilgisini çevresindekilere kabul ettirmişti. Büyük kongrelere katıldı; Lenin, Bebel, Plekhanov gibi adamları yakından tanıdı. Kesinlikle inanıyordu ki sosyalistler seçimlerde çoğunluğu alırsa sosyal reformların hepsi en kısa yoldan gerçekleştirilebilecektir.

O bu hayali kurarken karşısına savaş çıktı. Viard üzerinde büyük etkisi olmuştu savaşın. Onun kurduğu bütün hayalleri yerle bir etmişti. Buna rağmen Zimmerwald konferansına katılmayı kesinlikle reddetti. «İşçi sınıfı milletin karşısına konulmamalıdır» diyordu. Ne zaman «Kutsal

Birlik»ten söz edilse o hem irkilir, hem duygulanırdı. Kaba haksızlıklara ve sansüre karşı çıkmakla yetiniyordu.

Sonra dünya savaş sonrasının fırtınalı yıllarını yaşadı. Viard Rus devrimini onaylarken komünistleri de suçladı: «Biz kendi yolumuzu izlemeliyiz» sözünü tekrarlıyordu boyuna. Savaşın sonra, kan dökülmesine karşı hıncı daha da artmıştı. İnsanlığın barışçı yollarla gelişeceğine inanıyordu.

Yaşı ilerledikçe kıdem aldı, sosyalist partinin liderlerinden birisi oldu. Gönlü de yaşlanmıştı. İçi kurumuştur artık. Karısı ölüp gitmiş; kızları da evlenmişlerdi. Bir resim sergisini andıran evinde yapayalnız yaşıyordu. Gün geçtikçe daha çok yalnızlık istiyordu. Avallon'da bahçe içinde bir sayfiye evi vardı. Orada bir sıraya oturup horozların ötüşünü, kurbağaların sesini dinlemeye bayılırdı. Renoir, kızının bir portresini yapmıştı. Meclis'ten dönünce o resmin önüne oturur; tabloda bir reçel sıcaklığıyla yaşayan pembeleri hayranlıkla seyrederdi. Hayatının bu sessiz akışının bozulabileceği kuşkusu artık bütün sıyasî yargılarını etkiliyordu. Sağcı karikatüristlerin ağzında kocaman bir bıçakla resimledikleri bu adam aslında evinde pınemlemeyi seven zararsız bir kimseydi. Alışkanlıktan olacak eski devrim türkülerini tekrarlayıp duruyordu.

Sonra kimseler ummazken bütün hışmıyla denize inermişcesine fırtına geldi. Hayatta aradıkları yeri bulamayan genç insanlar aşırı partilere gönül verdiler. Şubat ayaklanmasında Viard'ın neredeyse korkudan ödü patlıyordu. Breuteuil'ün taraftarlarından nefret ediyordu: Ülkenin düzenini bozmuşlardı. Korkusundan Viard Halk Cephesi'nden yana çıktı. Öyle ki komünistlere olan eski düşmanlığını bile unutmuştu. Avallon'daki evceğizinin, tablolarının, Meclis'teki yerinin kaygusuna düşmüştü.

Seçimlerden önceki bir toplantıda komünist sözcüler-

le birlikte kürsüye çıktı. Onbinden fazla insan heyecanla alkışladılar onu. Demokrasiden, ücretli tatilden, ülkenin huzurundan dem vurdu. Doğuştan konuşmaya yatkınlığı vardı. Halkın tepkisine göre nasıl davranmak gerektiğini iyi biliyordu. Ölgün sesi sanki değişmiş, canlanıvermişti. Viard, komşu İspanya'dan, Halk Cephesi'nin seçimleri kazandığı İspanya'dan bahsetti:

— Şimdi, dedi, Etsramadur köylüleri toprak ağalarından aldıkları toprağı kendileri için ekip biçiyorlar. Kiliselerdeki din kitapları yerlerini gönye ve dünya haritasına bıraktı. İşçiler «hürriyet»i korumak için ateş etmeyi öğreniyorlar.

Oradaki bu binlerce insandan cevap geldi sözlerine:

— Yaşasın Halk Cephesi!

Yukarda, galeride Denise ve Michaud yanyana oturmuşlardı. Michaud da kalabalığa katıldı, bağırıp alkışladı. Sonra gülerek kızın kulağına fısıldadı:

— Benimki herif için değil, İspanyollar için, dedi.

Viard'ın peşinden komünist Legreux geldi kürsüye. Denise onu tanımişti; «Ben tanıyorum bu adamı» diye söylendi. Geçen günkü toplantıda ona hangi bölgeden olduğunu soran yaralı yüzlü adamdı.

— Kardeşler, dedi Legreux... Seçim sandıklarıyla iş bitmiyor! Halk Cephesi hükümetine göğüslerimizle siper olmak zorundayız. İş sözle bitmiyor; davranışımızla göstermeliyiz ki herşeye kararlıyız! Yenmeliyiz kardeşler! Zafer bizim olmalı!

Viard, Legreux'nün elini sıkınca büyük ve coşkun bir alkış koptu: Sanki geçmiş yüzyıl — öncüleri ve ütopyacılarıyla — kendilerini fedâ etmeyi göze alan ve hayatı mutlaka değiştirmek isteyen bu insanları selâmlıyordu.

Denise ve Michaud sokağa çıktılar. Boğucu bir hava vardı. Fırtına yaklaştığını haber veriyordu. Kahve teras-

larında sıcaklığın hâlsiz düşürdüğü insanlar biraz içiyorlar ve boyuna terlerini kuruluyorlardı.

Falguière sokağındaki birlikte gittikleri ilk toplantıdan bu yana sadece altı hafta geçmişti. Denise ve Michaud eski birer arkadaş gibi davranıyorlardı birbirlerine.

— Viard güzel konuşmasına konuşuyor, dedi Denise. Eksik bir yanı var ama.

— Eksikliği şu: Söylediğine inanmıyor.

— Bana sorarsan inanıyor ama tam değil. Yarı yarıya inanıyor. Onun durumunu anlıyorum; bende de oluyor bazen... Tam güvenerek konuştuğum sırada takılırım.

Sonra gülerek devam etti:

— Yalnız ben onun gibi değilim. O kalabalığın önünde konuşuyor. Benim hoşuma giden Legreux. Söylediği herşeyi inanarak ve inandırarak söylüyor.

— Zaten insan nasıl konuşuyorsa öyle davranmalı.

— Peki, sözleri davranışları birbirine pekiştirmek istesek... Ne yapmalı?

— Tam inanırsan olur.

Gökgürültüsü geldi birden. Ve sonra yağmur sağnak hâlinde boşandı. Bir mağazanın kepengine sığındılar. Çok yakındılar birbirlerine. Çevrelerinde yağmurdan, ikide bir çakıp duran şimşekten başka şey yoktu. Onlar yine de fısıltıyla konuşuyorlardı: Denise kendi hayatını anlatıyordu.

— Çevremi hep sahtekârlık sarmış... Babamı kötülemek istemiyorum. Ayıp olur. Bazen kendimi mutfakta masanın üstünde debelenen bir balık gibi görüyorum. Ama böyle yaşanmaz... Mutlak birşey yapmalıyım. Bana yol gösterin diye söylemiyorum. İçimi döküyorum sadece...

— Bu işin çözüm yolu var ve çok basit.

— Yok, sizin için basit tabii. Doğuştan böylesiniz. Da-

ha doğrusu çocukluğunuzdan beri böyle alıştınız. Benim kalıbım başka... Sizinle beraberken farklı olduğumu unutuyorum da toplantılarda iyice anlıyorum. Sizin gibi olamıyorum ki. Bir söz etmeden önce beş on kere yutkunuyorum. Yoksa ağabeyime benzerim. Lucien kötü değildir, maymun iştahlıdır sadece. Bakarsınız âşık olmuştur, deli gibi sever... Bakarsınız bir süre sonra aynı kadının adını bile unutur. İnançlarında da böyledir. Ben oysa... Kafam kalındır benim.

— Siz, Denise, öbür kızlara benzemiyorsunuz. Ne konuşuyorum ben? Ne zaman bu konuyu açsam size, hep böyle enayice konuşurum. Öyle değil mi? Bırakalım bunu. Yeter saçmaladığım. Demek istiyorum ki... Yalnız sanmayın ki şey.. Hani sizi dinlerken, sizi seyrederken... Bazı şeyleri anlıyorum o zaman... Sanatta olduğu gibi. Tıpkı öyle. İnsan niçin bunca heyecan çeker? Bulmak için yırtınırdım... Hani şiir var, şiir var. Ayı ayrı şeyler. İki üç mısra okursun; unutursun hemen, hatırlamazsın bile. Bir böylesi var. Bir de var ki okur okumaz carpılırsın, allak bullak oluverirsin. Artık mimarının sırnı çözdüm biliyor musunuz? Hem de nasıl? Size baka baka. Profesör kırk yıl uğraşsa beceremezdi.

Kollarıyla çok tuhaf bir işaret yaptı. Denise gülmedi bu defa.

— Michaud! dedi. Bırakalım bunu, isterseniz; bir kenara koyalım. Şimdi başka birşey var kafamda... Yaşamayı öğretiyorsunuz bana; konuşmayı, soluk almayı öğretiyorsunuz... Belki o şeyi... Hani hep söylersiniz siz... Düşünceyle davranışların uyuşması... Onu da öğrenirim belki. Bu yağmur da dinmek bilmedi!

Fırlayıp yağmur altında koşmaya başladılar. Etraftan onlara şaşkın şaşkın bakıyorlardı. Sırılsıklam olmuşlardı boyuna. Denise'in başı açıktı, gri bir yol elbisesi vardı üze

rinde. Yüzüne süzülen yağmur damlacıklarının getirdiği yeni bir güzellik daha kazanmıştı: Cıvık olmayan, ciddi ve belki de bir eski zaman güzeliydi... Şimdi, Michaud'nun gözleri her zamankinden daha parlaktı. Hiç konuşmadan Denise'in evine geldiler. Evinin önünde gülerek ayrıldılar birbirlerinden. Yağmur devam ediyordu ve nefis bir toprak kokusu sarmıştı ortalığı.

Viard evine girince o geceki aşırı heyecanını boş ve anlamsız bulmaya başladı. Gelecek sarhoş günlerin utançını duyuyordu şimdi. Niçin böyle konuşmuştu sanki! Yarınki hükümeti sorumluluk altına sokmuştu. Her sözü tartarak söylemesi gerekirken nasıl konuşmuştu! Bir taşralı tahrikçi gibi davranarak bakanlık yapılamazdı.

Yaptığı hatayı unıtmak istedi. Geniş bir koltuğa oturdu. Karşıdaki duvarda Bonnard'ın bir tablosu asılı duruyordu: Yeşilliklerin içinde güneş ışınlarına bal rengi tonlar vermişti ressam. Yakıcı bir öğle sıcağının hareketsizliği fişkınyordu resimden. Viard yine yavaşça o kendi uyuşuk ve hareketsiz dünyasına, güzel vakit geçirdiği dünyasına dönüyordu şimdi.

Bu durgunluk uşağının gelişiyile dalgalanıyordu. Adam kocaman bir tepsiye yeni gelen mektupları doldurmuş, Viard'ın önüne koymuştu. Viard eline ilk gelen mektubu açtı. Okur okumaz rengi değişti. Mektupta daktiloyla şunlar yazılmıştı:

«Fransa'yı yönetmek hevesinden vaz geç. Yoksa hevesin kursağında kalacak! İhtiyar ve pis bir fare gibi kı-zartacağız seni! Kahrolsun Halk Cephesi!... — Bir Fransız vatanseveri».

Bu imzasız mektup Viard'ı çok korkuttu. Ölümünden değil, yüklendiği sorumluluktan korkuyordu. Birkaç gün içinde, karar vermek, yönetmek ve belki de cezalandırmak yetkisi kendi eline geçecekti. Bu işi nasıl becereceğini bil-

miyordu. O olayları yorumlamayı eleştirmeyi öğrenmişti. Hem kendni köşesinde oturmuştu. Şimdi altmışbeş yaşındayken ilk öpüleceği erkeğin karşısında titreyen genç kızıdan farksızdı. Eskiden herşey ona çok kolay ve basit görünürdü; sanırdı ki seçimlerde çoğunluk kazanılırsa sosyalizmi uygulamak gün meselesidir. Belki de eskiden bu iş bu kadar basitti gerçekten. İlk büyük savaştan önce dönüp duran siyaset çarkının içinde insanı daha çabuk, daha kolay bağışlıyorlardı. Faşist kapıları yoktu o zaman, o zaman insan avına çıkılmıyor, kitaplar yakılmıyordu. Ya şimdi? Şimdi herifler «Seni bir fare gibi kızartacağız!» diye mektup gönderiyorlardı. Belliydi ki insanlar kışkırtılacak, tahrik edilecek; sokak köşelerini birbirlerine siper edip ateş açacaklar. Tıpkı Madrid'de olduğu gibi. Halk Cephesi kanla boğulacak.

Ya Viard'ın ortakları? Komünistlerin gözünde o bir «hain»di. O zaman onlar da kesin karar isteyecekler, direnecekler, ikide birde halka dönecekler, sokak kalabalıklarını yardıma çağıracaklardı. Ya radikaller? Tessat'nın gözünde Viard komünist Legreux ile aynı çetenin adamıydı. Bunu anlamak için Tessat'nın «marksist» kelimesini nasıl tükürür gibi, nasıl hınçla ağzından yuvarladığını bilmek yeterliydi. Viard yalnızdı. Yapayalnızdı. Demin onu sadece Legreux gibi konuştuğu için alkışlamışlardı. Hükümet etmeğe başladığı zaman onu herkesten önce demin alkışlayanlar haklayacaktı.

Bütün bu telâş neye öyleyse? Şunun şurasında kaç yıllık ömrü kaldı ki? Belki beş yıl? Daha da az belki.

Bonnard'ın resimlerini gönül rahatlığıyla seyredebilir, güzel kitaplar okuyabilir, Avallon'daki evine, bahçesindeki çiçeklerin arasına çekilebilir? Bu belâlı işi neden başına sardırdı sanki? Oda da ammo soğuk! Bir makine ça-

bukluğuyla gençliğinde yazdığı şiiri hatırladı Viard:

Çimenler bile şüphede şimdi

Allahın belâsı bir soğuk.

Ya kafamdaki düşüncelerin verdiği yılgınlık bana

Ne demeli, ölüm gelsin mi istemeli?

Bu sıcak Mayıs gecesinde ürpermeye başlamıştı.

— Robert, paltomu getirir misin?

Uşak, ahçı kadına gülerek:

— Seçim kampanyasının sonuçları; dedi: Hepimiz sı-
caktan bunalıyoruz. Patron üşüyor.

14

Pazar gecesı Pierre, Agnès'e:

— Sokağa çıkalım, dedi. Seçim sonuçları açıklanacak,
öğreniriz.

Düşündüğü sonucun iyice yaklaşmış olması Pierre'i heyecanlandırıyordu. Farkına bile varmadan yüksek sesle konuşuyor, telâş ediyordu. Agnès, sokağa çıkmaya hiç niyetli değildi. Başı ağrıyordu. Üstelik seçim sonuçlarını da merak etmiyordu. Pierre'i kırmamak için ses çıkarmadı...

Kalabalık insan grupları dar ve karanlık sokaklardan şehrin merkezine doğru akıyorlardı. Pierre'i yerinde zıplatan o heyecan bütün şehri sarmıştı. Sorular, umutlu ve umutsuz sözler, caddelerin gürültüsüne karışıyor, etraf işçi kasketlerinden görünmez oluyordu. Hergün bulvarları dolduran burjuvalar ortalıktan kaybolmuşlar; onların yerini işçiler almıştı. Pahalı ve gösterişli kahvelerin tarçalarında sadece yabancı turistler ve fahişeler kalmıştı.

Pierre ve Agnès, bir akşam gazetesinin önünde durdular. Büyük üçgen meydana toplanmış olan kalabalık sabırsız sabırsız homurdanıyordu. Birkaç dakika sonra, gazete binasının beyaz ekranında isimler ve rakamlar çıkmaya başlayacak; Fransa'nın geleceği çizilecekti. Ya sağcılar kazanırsa? Her cinsten fısıldaşmalar ortalıkta dolaşıyor, dedikodu gazetesi çalışıyordu. Meselâ, «Köylüler, Halk Cephesi'ni istemiyorlar» deniyordu. «Bütün taşra faşistlere oy verdi». Paris'in solcu kenar mahalleleri bile bu seçimde değişmişlerdi. Beyaz ekranda sadece birkaç ad vardı: Paris'in ilk milletvekilleriydiler bunlar. Kalabalık seçim sonuçlarını yazmadığını bile bile akşam gazetelerini kapıyordu. Meydan bir fuara dönmüştü. Zamanı öldürmek için birisi «Herşey iyiye gidiyor, Madam Lamarkiz» şarkısını mırıldanıyordu. Hava çok sıcaktı; yakında barlar, bira ve limonata içip çıkan insanlarla dolup boşalıyordu. Birden hoparlörün sesi duyuldu:

— Maurice Thorez - Seçildi...

Kalabalık, gökgürültüsünü andıran bir tezahürata başladı: Thorez seviliyordu. Sevgi gösterisi, meydanın bir ucundan öbür ucuna yayıldı. Thorez'in kazanacağı baştan beri biliniyordu. Ama bu ilk zafer müjdesi umutla bekleyenleri coşturmuştu. Kalabalık «Enternasyonal»i söyledi. Meydana açılan sokaklar bile hınca hınç insanla dolmuştu şimdi. Polisler trafiği açmak için boşuna uğraşıyorlardı. Seçimleri hangi tarafın kazandığını bilmediklerinden, halkın üstüne pek gitmiyorlar; durumu geçiştirmeye çalışıyorlardı.

— Pierre Flandin - Seçildi...

— Kahrolsun faşistler!

— Hainler sehpaya!

— Hainler sehpaya!

— Leon Blum - Seçildi...

— Yaşasın Halk Cephesi!

Alkış sesleri ısıklara ve yuha seslerine karışıyordu. Ama sevinç çığlıkları gittikçe daha sıklaşıyor, yuhalar yavaş yavaş kayboluyordu. Saat on'da, Halk Cephesi'nin çoğunluğu aldığı belli olmuştu. Artık insanların yüzü gü-lüyordu. Seçilen sağcı milletvekillerini sağcılar bile gös-terişsiz ve gürültüsüz alkışlıyorlardı. Halk Cephesi'nin ko-layca kazanması, olağanüstü, tılsımlı bir olaydı sanki: Beş milyon insan bu müthiş piyangoyu kazanmıştı! Milleti si-lâhlar değil, küçük propaganda bültenleri kurtarmıştı. Seçim yıllar boyunca boyuna tekrarlanıp duran yavan bir merasim gibi gürük kalmıştı: Yığınla sağcının arasında bir radikal sosyalistin ya da solcu bir Cumhuriyetçi'nin Mec-lis'e girmesi hiçbir şeyi değiştirmiyordu. Ama bu seferki seçim başkaydı. Bu seçim sokakta, fırlatılan kaldırım taş-larıyla, 6 Şubatta akan işçi kanıyla, sokak nümayişlerinde-ki kırmızı bayraklarla yaratılmıştı. Bu Mayıs gecesinde halk umutla dalgalanıyordu: Sadece bakanlıklar el değiştirme-yecek, herkesin hayatı değişecekti. Başka meydanlarda ve daha uzakta Lille'de, sevincinden kıpır kıpır oynayan Mar-silyo'da, ağırbaşlı ve düşünceli Lyon'da, Okyanus kıyıla-rında, Alp dağlarının eteklerinde milyonlarca yürek heye-canla çarpıyordu.

— Auguste Viard - Seçildi...

Pierre, öylesine bağırdı ki Agnès gülerek kulaklarını tıkadı. Onun başlattığı sevgi gösterisine başkaları da ka-tıldı. Ama bu kadarı yetersiz göründü Pierre'e.

— Bir komünist seçildiği zaman daha fazla bağırıyor-lar, dedi.

— Paul Tessat - Seçildi...

Sadece birkaç alkış sesi duyuldu bu sefer. Birkaç kişi:

— Yaşasın Halk Cephesi! diye bağırıyorlar.

— Artık gidelim, dedi Agnès. Ayakta duracak hâlim kalmadı.

Caddeleri geçip küçük bir kahvenin tıraşına oturdular. Çevredeki masalarda insanlar birbirini kutluyordu.

— Agnès, bu sonuca nasıl olup da sevinmiyorsun, şaşıyorum?

— Niye sevinecek miyim? Tessat seçildi diye mi? Evet... o pis herif benim işimle uğraştı... bak, ben ne yapıyorum; sevinmiyorum o seçildi diye?

— Tessat, küçücük bir detay. Önemli olan Halk Cephesi'nin kazanması.

— Bu konuda ne düşündüğümü biliyorsun. O senin «küçücük bir detay» dediğin şey var ya... Benim için hayat o...

— Tessat mı yâni?

— Hayır. Dürüstlük, doğruluk...

Pierre, günün olayları içinde yorgun düşmüştü. Tartışmayı sürdürecektir ve kazanacak kadar dinç değildi. Başını sallamakla yetindi ve kendini gelip geçenlerin sevincine teslim etti.

Yandaki masaya askerler oturmuşlardı. İçmişlerdi ve bağıra bağıra konuşuyorlardı:

— Bak şimdi... Bizim albay nasıl donuna edecek!

— Hepsi sıkışacaklar keratelerin...

— Sen yarın gidiyor musun Strasbourg'a?

— Öbür sabah... Orada şimdi tam mevsimi. Almanlar gözümüzün önünde hazırlık yapıyor. Topların namlularını şehre çevirdiler.

Gazete satıcıları bağırarak koşuyorlardı:

— Son baskı! Halk Cephesi'nin ezici zaferini yazıyooooor!

Agnès sordu:

— Bir arabaya binsek? Hiç iyi değilim...

Eve geldiklerinde de hemen soyunup yatağa girdi.

— Ne oldu sana? dedi Pierre... Üşüttün mü yoksa?

Agnès hafifçe gülümsedi:

— Yok. Sakın telâşlanma; hasta değilim çünkü... Hâlâ anlamadın mı, koca budala?

Pierre anlamıştı şimdi. Odanın içinde dolanmaya başladı.

— Bu haberi böyle bir günde almak! Müthiş bir çocuk olacak, göreceksin! Oğlan olacak, biliyorum! Birşey getireyim sana... Portakal ister misin?

Agnès gülmeye başladı.

— İstemem, dedi. Gel, otur yanıma... İşte böyle...

Pierre'i kendine doğru çekti. Sonra gözlerini kocasının gözlerine dikti. Elleriyle de ışığı maskeleydi.

— Tamam, dedi. Şimdi başbaşayız!

Kendini çok iyi hissediyor ve gülümsüyordu. Pencereden doğru bir şarkı duyuldu: «Bu son kavgamızdır!»

Belleville halkı, girintili çıkıntılı sokakçıklardan kederli ve kahrılı evlerine umutla dönüyordu. Bugün alabildiğine güzel bir hikâyeyi yaşamışlardı. Bu, ne güzel ve enayi bir Amerikalı kadının aşk macerasına, ne de mahalle tiyatrosunun sahnesinde kurulan uydurma bir masala benziyordu. Öyle bir hikâye ki kahramanı kendileriydiler. Belleville'in mutluluğu için bayrak açmışlar ve kazanmışlardı. Artık mutlu olacakları!

— «... Bu son kavgamızdır!»

Agnès, birden kahvedeki askerleri hatırladı. Strasbourg'tan bahsedeni pembe yanaklıydı, gencecikti ve bir çocuk gibi tüysüzdü. Agnès, büyük bir kuşkuya kapıldı. Miyop gözlerindeki ifade her zamankinden daha kararsız ve kuşkuluydu.

- Söyle, Pierre, dedi. Savaş olmayacak değil mi?
- Olmayacak!
- Şimdi değil. Ya daha sonra?
- Ne şimdi, ne daah sonra... Hiç olmayacak!

15

Halk Cephesi'nin seçimleri alması kalın kafalı ve rahatına düşkün burjuvaları çok korkutmuştu. Yakında başlayacak grevlerin, kriz ve karışıklığın sözü ediliyordu boyuna. Burjuva bayanlar telâşlı telâşlı birbirlerine fısıldıyorlardı; «Secimlerden bu yana hizmetçiler bir küstahlaştı, bir küstahlaştı, sormayın.» diyorlardı. Küçük tüccar malını saklıyor; yüksek memurlar yeni bakanlar için küçümseyerek «bir gecenin beyleri» deyimini kullanıyorlar ve onların vereceği emirlerin uygulanmayacağını söylüyorlardı. Breuteuil bütün «iyi Fransızlar»ı Halk Cephesi'ni protesto için evlerine bayrak asmaya çağırdı. Bazı evler Fransız bayraklarıyla, bazıları da kırmızı bayraklarla donanıyor; onlar bile nerdeyse birbirleriyle kapişmaya hazırlanıyorlardı. Para piyasasını elinde tutan çevrelerde eşi görülmedik bir şaşkınlık vardı. Sermayeye bindirilecek ağır vergilerden, bankaların devletleştirileceğinden söz ediliyordu. Kapitalistler paralarını Amerika'ya kaçırmakta yarış ediyorlardı.

Sadece Dessère çok soğukkanlı ve rahat görünüyordu. Onu tanıyan bir bankacı «Böyle zamanda nasıl çalışabiliyorsunuz?» diye sorunca, o şöyle cevap vermişti: «Dostum, söyler misiniz bana, Leon Blum'un Sarraut'dan farkı nedir? Ben kalın kafalıyım, aradaki farkı göremiyorum».

Viard'ın bakan olduğunu öğrenince onunla doğrudan doğruya konuşmak gereğini duydu. Bu adamların hepsini çocuk ruhlu buluyor; bir budalalık etmelerinden çekiniyordu. Viard'a telefon etti: «Çok zamandır sizdeki tabloları görmek istiyordum» dedi

Seçim öncesi mitinglerde Viard, Dessère'den birkaç kere bahsetmiş; onu halka kendi çıkarı için ölçü ve sınırlanmayan bir spekülör olarak tanıtmıştı. Dessère onu arayıp da ziyaret etmek istediğini söyleyince bóbürlendi: «Benden başkasıyla çalışmıyor» diye düşündü. Dessère suçlayan konuşmalarını çoktan unutmuştu. Herşeyin tadına yeni yeni varan bir dünkü çocuk hırsıyla yaşamaya başlamıştı Viard. Bakanlık koltuğuna gelip oturduğundan bu yana bir hafta geçmeden, düşünce tarzı, gülüşü, bacak bacak üstüne atışı bile değişmiş, başkalaşmıştı. Düşünceleri, sözleri, herşeyi yeni durumuna uygun yeni bir kalıba dökmüştü.

Dessère hiçbir şeyi unutmuyordu. Yalnız o dalkavukluğu olduğu kadar hakareti de umursamıyordu. Sözlerin değerini küçümsüyordu. Viard'ı kutladı:

— Dostum, dedi. Sizi böyle görmek beni sevindiriyor.

Resimleri seyrederken, karşılıklı çekingelikleri silip attılar. Viard onun çok iyi resim bilen bir adam olduğunu hemen anlamıştı. Mavi çağın Picasso'sundan, Utrillo'dan, Matisse'in çizgilerinden konuşurken zevk duydular. Modigliani'nin kuşkulu önsezilerle dolu çizgilerini seyrederken Dessère:

— Statik sanatın en uç ve en aşırı durumları anlatabilmesi ne kadar şaşırtıcı! dedi.

— Ben de eski ustaların, El Gireco'nun, Zurbaran'ın bu özelliğini beğenirim, diye cevap verdi Viard.

Dessère piposunu son bir defa çekip eline aldı. Viard'ı içtiği gri tütünün dumanıyla çepçevre sarmıştı.

— Şimdi, dedi, bütün bunları unutmanız gerekecek. Politikayı siz istediğniize göre, yapılacak birşey yok. Oysa ben kendimi tesadüfün akışına bırakabiliyorum. Meselâ bu sefer sizin üzerinize oynuyorum, riski göze alabiliyorum. Bakın size bu hakkı tanımazlar. Her sanatın kendi kuralları var tabii. Politika, büyük ve cıfcaflı konuşmak, küçücük işler yapmaktır. Seçimlerde destekledim sizi, gelecekte de desteklemeye hazırım. Fakat benim gibi düşünen kaç kişi çıkar? Borsa piyasasında nefret ediyorlar sizden. Wendel bir haydut olduğunuzu söylüyor. Lyon Bankası'ndaki beyler de kasa hırsızı diye reklâm ediyorlar sizi. Yanlış bir adım attınız mı yandınız demektir. Bir kaşık suda boğmaya kalkarlar. Meclis'te sizi devirmek için komplo kurmaya ihtiyaçları da yok. Paranın değerini düşürdüler mi oldu demektir. O zaman göreceksiniz, işçiler sizi hemen ortada bırakacaklar. Rantiyeler de «Viard sehpayı!» diye bağırarak... Şu Braque çok güzel... Heyecan vermiyor ama... biraz kuru... Fakat bu natürmort gerçekten bir nefaset... Braque ne demişti, hatırlıyor musunuz? Ressam heyecanlarını elindeki cetvelle milimi milimine kontrol etmeliymiş! Siz de sosyalist heyecanları paranın değerindeki gidişle kontrol etmek zorundasınız!

Viard öfkelenmişti. Hemen cevap verecekti. Diyecekti ki «biz sermayenin yurt dışına götürülmesini yasaklayacağız. Fransız değerini dengede tutacağız. Gerekirse, sizin gibileri de kodese göndereceğiz.» Ama bu öfkesi kısa sürdü. Bakan olduğunu hatırlayıp toparlandı:

— Bize çelme takmamak sizin de çıkarınıza uygun. Hükümetin sürekliliği anlaşmazlığın çözümü için tek şans değil midir?

— Tartışma kaldırmayan bir gerçek bu. Üstelik uluslararası durum için de geçerli. Bu konuda sanıyorum ki

dostumuz Paul Tessat'nın tecrübesinden yararlanacaksınız.

Viard burun kıvrıdı: Tessat'ı düşman kabul ediyordu. Dessère onun bu jestini görmediği için devam etti:

— Barışı bozmayacağınıza inanıyorum. Hitler'in çekilmez bir tip olduğunu biliyorum. Ama savaşa girmektense tâviz vermek daha doğru olur.

Viard keyiflenmişti. İlk Dessère'in dış tehlikeyi bahane edip «Silâha sarılmalyız» diye tutturmasından çekinmişti. Şimdi Dessère'in de barıştan yana olduğunu görünce, yüreğine su serpildi. Uzanıp Dessère'in elini sıktı.

— İnanın, ben iktidarda oldukça macera yek! Fransız köylüsünün Trablusgarp'lılar ya da Çek'ler için telci olmasına fırsat vermeyeceğim!

Viard, bu önemli misafiri uğurladıktan sonra rahat bir soluk aldı. Güç bir imtihanda paçayı kurtarmış okul çocuklarından farksızdı. Dessère tabii ki kendi çıkarlarını savunuyordu. Ama şimdi herşey açıklığa kavuşmuştu. Viard, işçilerin çıkarı ile, Dessère'inkilerin aynı noktada uzlaştığını anlamıştı. Dessère inanmış bir barışçıydı. Demek ki Viard sadece bir partinin değil, bir sınıfın, koca bir milletin çıkarlarını savunuyordu.

Sekreteri girdi içeriye. Bir kararnameyi imzaya getirmişti. Breuteuil'ün Halk Cephesi'ne karşı kurduğu örgütte önemli bir görev almış olan bir devlet memurunun yerinden alınması için hazırlanmış bir yazıydı.

Viard geri çevirdi bunu.

— Herkesi neden ayaklandıralım, kendimize düşman edelim?

Sonra gülerek devam etti:

— Dostum, kırk milyon insanı yönetmek zor da olsa

öğrenmeliyiz. Marx'ın devrinde proletaryanın koparılacak zincirleri ve kazanılacak bir dünyası vardı. Şimdi, biz herşeyi kaybedebiliriz, sonra bizi yeniden zincire vururlar.

Dessère dışarda yılğın yılğın homurdandı. Herşey çok kolay olmuştu! Pierre'in güvendiği, inandığı insan bu muydu? Yalnız Pierre değil, milyonlarca başka insan da inanmışlardı. Enayiymi bu insanlar... ve belki de bu enayilikleri onları kurtaracaktı.

Dessère, bir bankerler toplantısına gidecekken vazgeçti. Viard'ın bu pazarlıkçılığı onu ezmişti. Uzun Rivoli sokağı boyunca yürüyordu. Bastille meydanında yan sokaklardan birine saptı. Orada bir dans salonunun tabelâsını gördü. Düşünmeden daldı içeriye. Unutmak istiyordu.

Akordeoncular, eski fokstrot havalarını severek çalıyorlardı. Salon baştanbaşa yapma çiçeklerle donatıldığı için, yapmacıklı ve rahatsızdı.

İşçiler, tayfalar, hizmetçi kızlar dansediyordu pistte. Dessère, orkestradakilere yeni bir dans havası için beş frank verdi. Yüzü çilli, iri yarı bir işçi kızı dansa kaldırdı. Kız suratına en ucuz pudradan sürmüştü, dansederken gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi oluyordu. Dessère, ona kiraz ve rakı getirtti.

— Dans etmeyi seviyorsunuz?

— Çok... Ama her zaman fırsat bulamıyorum ki. Akşamın altısına kadar fabrikada çalışıyorum. Sonra da eve iş alıp yapıyorum. Kaç para veriyorlar, biliyor musunuz? Beşyüz elli frank. İnsan yaşayabilir mi bu parayla? Şimdi herşey değişecekmiş, öyle söylüyorlar. Paramızı arttırmazlarsa grev yapacağız... Şimdi mademki Halk Cephesi var, kimse eskisi gibi yaşamamalı. Doğru değil mi söylediğim?

Dessère, piposunun külünü silkeleyip, gür kaşlarını catarak cevap verdi:

— Tabii doğru. Herşey değişecek... Eskiden, sarışınlar esmerlerle dansederdi. Şimdi Viard, «esmerler sarışınlarla dansetsin» diye emir verecek. Hoşça kal, güzel kız! Ben, evime dönüyorum.

16

Seine Uçak Fabrikasında grev bir cumartesi günü başladı. Bütün hafta boyunca işçiler, fabrika yöneticileriyle, uzlaşmaya çalışmışlar, fakat sonuç alamamışlardı. Dessère ücretleri arttırmayı kabul etmiş, yalnız işçilerin öbür isteklerine karşı çıkmıştı: Toplu sözleşme ve ücretli tatil konusundaki işçi isteklerini umursamamıştı. Sert ve kesin bir tavırla:

— Tartışmaya girmem bile, demişti.

Dessère, bazan grevlerin önüne geçilemeyeceğini biliyordu. Kimi zaman işçilerin kazandığı, kimi zaman da Dessère'in borusunu öttürdüğü birer meydan savaşıydı bu grevler. Yenilen gelecek defa kazanmak için hemen o günden hazırlanmaya başlıyordu. Grevcilerin istekleri, aslında tek bir amaca yöneliyordu. Daha az iş saati çalışıp daha çok para kazanmak. Dessère de onların bu isteğini çok olağan buluyordu. Onun elinde para kazanacağı, sürekli imkânlar vardı. İşçi ücretlerini yükseltebilmek için, ellerindeki tek imkândan, grevden yararlanıyorlardı. İşin geri yanı o ânın şartlarına, işçinin direnmesine bağlıydı. Fabrika, üst üste ısmarlanmış büyük işleri yetiştirmek zorunda kalırsa, Dessère dışardaki işsiz kümesini tarayıp kalifiye işçi arı-

yordu. Bulamazsa, grevcilere tâviz veriyor, onlarla anlaşıyordu. Yok, fabrika tam randıman gerektirmiyorsa ve dışardan kalifiye işçi bulmak mümkünse, o zaman Dessère grevcilere sonuna kadar kafa tutuyordu. O zaman, nasıl olsa birinci, bilemedin ikinci haftanın sonunda işçiler açlığın etkisiyle boyun eğecekler, Dessère de gönlünün dilediği gibi davranacaktı... Yani isterse grevcilere yol verecek; onların yerine yeni işçi tutacaktı. Dessère, bu sürekli kavgayı hayatın kuralı diye kabul ediyor; grevcilere ne öfkeleniyor ve ne de sempati duyuyor.

Halk Cephesi seçimleri almış, bu sonuçta Dessère'in de payı var. O şimdi cephe içindeki radikallere güveniyor. Yeni Bakan'lardan bir kısmı, eskidenberi tanıdığı kimseler. Hele Viard'la görüştükten sonra gönlü huzur içinde: Bu kundakçıyı değiştirip itfaiyeci yapabilir. Ateşli sözler, konuşmalar, Dessère'i hiç mi hiç tedirgin etmiyor, eğlence fişeklerini, felâket işareti saymak olur bu! Zaten, grevi ne zamandır bekliyor; işçiler kendileri için elverişli olan durumu kullanmak isteyecekler elbet! O, ücretleri arttırıp yatıştırmaya hazır onları. Ama Michaud'nun açıkça söylediği öbür istekler? İşte onlara razı geimiyor Dessère. İşçilerin, kendisine sanki Devlet oymuş gibi bakmalarına içerliyor. O da öbürleri gibi bir işveren oysa! Viard, işçilerin deniz kenarında tatil yapmasını istiyorsa, kendi bileceği iş... Göndersin hepsini! Parasını da Devlet'e ödetsin! Tutup toplu sözleşme diye bir belâ sarmasınlar başına..

— Hayır, mösyö Michaud! diyor. Hayır! Bağımsızlıktan yanayım ben! Fabrikamda çalışmak isterseniz kalırsınız. Yok istemediniz; gidersiniz. Kendi bileceğiniz birşey.. Ben de istersem sizi atarım, ya da alıkoyarım. Bu da benim keyfime kalmış!

Cumartesi günü onsekiz bin işçi fabrikada makinele-

rin başına gitmedi, dökümhanenin önündeki büyük avluda toplandı. Legreux hepsine sordu:

— Greve karşı olanlar elini kaldırsın!

Aralarında, öbürlerini grevden vazgeçirmek isteyen korkaklar da var. Evde azar işitmekten, açlıktan, yenik düşmekten korkuyorlardı. Ama şimdi el kaldırsalar, korkak ve hödük damgası yiyeceklerdi. Kahırlı bir sessizlik kapladı avluyu. Tek bir el bile kalkmadı. Çıkış kapısına doğru gidiyorlardı ki Michaud'nun gürleyen aydınlık sesi durdurdu hepsini:

— Kardeşler, bir dakika! Bekleyin!

Oradaki bir kamyonun üstüne çıkmıştı. Elinde bir ses borusu vardı. «Durun!» diye bağırıyordu. Avlunun dört bir yanından aynı söz yükseldi: «Durun!»

— Kardeşler, şimdi gidersek, yerimize işçinin sarısını bulurlar. Burada, fabrikada kalmalıyız! Bu gece, yarın! Gerekirse bir hafta, bir ay! Zafer bizim oluncaya kadar!

Önce, şaşkın protesto sesleri yükseldi. Michaud'nun ne demek istediğini henüz kimse anlamamıştı.

— Böyle grev mi olur?

— Ne yiyip ne içeceğiz?

— Başımız belâya girer, polis kovar bizi buradan!

Michaud, hepsini susturdu yeniden:

— Komite hepimizi besleyecek. Sendika para verecek bize. Kimse kovamaz bizi buradan; onların kolu kısa, bize yetişmezler! Nöbetçiler koyacağız; tahrikçileri aramıza sokmayacağız! Bu fabrikada yöneticilik taslayanlar evlerine gitsin... Ama artık buraya giremeyecekler. Evet, doğrudur kardeşler. Kimse şimdiye kadar öyle grev görmedi... Biz göstereceğiz...

Gencecik bir tornacı vardı Michaud'nun arkadaşı: Je-

annot. İşte o Jeannot, Müdüriyet'in bulunduğu binanın damına tırmanıp kırmızı bayrağı astı oraya.

— İşte bu bayrak yerini buldu! diye bağırdı.

Bütün ülkeyi allak bullak eden grev böyle başladı. Halk gün boyunca rıhtıma ve fabrikanın çevresindeki yollara kümelendi. Gaz maskesi takmış, çelik başlıklı üç bin polis grevcilere saldırmaya hazır bekliyordu. Ama hükümet kararsızdı. Polis, hıncını grevci işçilerin karılarından, orada burada yakaladığı berduşlardan çıkarıyordu. Gece kadınlar, bütün engelleri aşarak fabrikaya ulaştılar. Peynir, sos, vişne, ekmek ve şarap getirmişlerdi. Bazıları ise futbol topu, satranç tahtası, kitap ve gitarla gelmişti. Jeannot'nun anası da oğluna, kaynamış yumurta ve yastık getirmiş. Jeannot da öbür işçiler gibi kurdukları engellerin üstündeydi. Anası aşağıdan seslendi:

— Sen kaçırdın mı? Utanmıyor musun Gel, evinde uyu!

Jeannot mahcup ve şaşkın; gülüyordu sadece.

Fabrikadaki mühendisler arasında Pierre'den başkası grevcilerden yana çıkmamıştı. Bu yüzden fabrika müdürü Pierre'i çağırmış. «Ayağınızı denk alın! Dönekleri kimse sevmez» demişti. Pierre'in tepesi atmıştı adamın sözüne. «Benim babam işçiydi, mösyö» cevabını verdi.

Jeannot, Pierre'i aralarında görünüşe keyfinden yerinde duramaz oldu. Pierre, madem ki kendilerinden yana çıkmıştı... Kazanacaklardı! Jeannot, ondokuz yaşındaydı. Siperler kazıldığını, müthiş çarpışmaları ve bayrakları hayâlliyordu. Pierre de ondan farklı değildi. Pierre de çok hayâl kurardı.

Gece, fabrika çevreyle ilişkisi kesilmiş bir kampı andırıyordu. Her yere nöbetçiler konmuştu. Pierre ve Jeannot

not, büyük kapının önünde devriye dolaşıyorlardı. Pierre, kendini savaştaki bir asker gibi görüyordu. Sanki düşman biraz sonra hücumla kalkacaktı. Jeannot fısıldayarak sordu:

— Ya hücum ederlerse bize? Tabanca var mı yanında?

— Var, dedi Pierre... Yalnız... ateş açmak yasak... Michaud'ya sormak gerek.

O güne kadar sadece komünistlerin ve fabrika işçilerinin tanıdığı Michaud, lider olmuştu. Herkesin dilinde «Michaud'ya sor... Michaud böyle istedi... Michaud buna karşı...» gibi sözler dolaşıyordu.

Michaud yorgun değildi; yorulmak nedir bilmiyordu. Akşam çorbası için tencereler, kazanlar buldurdu. Bir orkestra kurdu... Şehirdeki grev komitesiyle sürekli işbirliği yapıyor. «L'Humanité» gazetesi için olayla ilgili bültenler yazıp gönderiyordu. Bir yandan, korkakları rahatlatmaya bakıyor, «Kazanacağız! Hem de nasıl!» diye moral verme-ye çalışıyordu onlara. Sık sık fabrikadaki makineleri dolaşıp kontrol ediyordu. Makinelere bir zarar gelmemesi gerekliydi.

Gece çalgıcılar Enternasyonal'e başladılar. Binlerce işçi onlara katıldı. Şarkı, fabrikanın duvarlarını, dışarda bekleyen polisleri, Seine nehrini aşarak, kenar mahallelere ulaştı. Kadınlar uyumuyor, uzaklardan gelen bu dost şarkıya kulak vererek bekliyorlardı. Sabah ne getirecekti onlara? Açlığı ve sefaleti mi? Kan mı döktürecekti? Mutluluğu mu verecekti yoksa? Grevciler de uyumuyor ve bu yaz gecesinde sayıları sonsuza ulaşan yıldızlara bakarak zaferi hayâl ediyorlardı.

Bir çatışmadan çekinen hükümet, daha o gece, polisi grev yerinden uzaklaştırdı. Pazar günü, halk fabrikanın kapılarına serbestçe geldi. Fakat, fabrika, yine de iş-

gâl altındaki bir kaleye benziyordu. İşçinin böyle davranışının sebebi Dessère miydi? Grevcilerin yerine yeni işçiler alınır korkusu muydu? Yoksa, açlığın gölgesi mi? Kazanincaya kadar direnmek gerekiyordu.

Pazartesi akşamı gazeteleri gören Michaud havalara uçtu: «Onlar da grev yapıyor! Hepsi grev yapıyor!» diye haykırıyordu.

Heyecandan doğru dürüst konuşamıyordu bile. «La voie Nouvelle» gazetesi, «Seine Fabrikasında başlayan basit bir grev, bütün Paris'e yayıldı» diye yazmıştı. Bütün büyük fabrikalarda grev başlamış ve onbinlerce işçi çalıştıkları yerleri işgal etmişlerdi. Her gece reklâm ışıklarıyla donanan Büyük Mağazalar grevdeydi. Satıcı kızlar grev yapıyorlar ve dışarıya çıkmıyorlardı. Lokanta ve kahvelerde garsonlar grevdeydi. En güzeli, bir Bakanlığın küçük memurları greve başlamış ve Bakanlığın bürolarına yerleşmişlerdi. Çıkmıyorlardı oradan. Bu umulmadık genişlikte yaygın grevi Joliot, her zamanki lâfazanlığıyla şöyle anlatıyordu gazetesinde: «Halk, kendini zirveye çıkardı. Paris'in bütün işçi mahalleleri boşaldı. Sokakta kadın ve çocuklardan başka kimse yok». Ve Joliot yazısını şairâne bir deyişle bitiriyordu: «Savaş yılları geliyor insanın aklına. O zaman da erkekler, kadınlardan ve çocuklardan uzakta, cephegediler».

Dessère iki günlüğüne çiftliğine kapandı. Grev haberi gelir gelmez, bütün randevularını geri aldı. Telefonu fişinden çıkardı. Ovidius'u okumaya koyuldu. Beklemeye başladı: Fabrikanın grevciler tarafından işgali öylesine tutarsız ve kısa ömürlü görünüyordu ki... sonuç çabuk alınacaktı. Ya grevcilerin öfkesi geçecek; evlerine dönecekler, ya da gerçekten ayaklanacaklardı. Pazartesi günü, grevin öbür iş yerlerine de yayıldığını öğrendi. Ertesi sabah Paris'e döndü. Sabah erkenden otomobil fabrikanın önündey-

di. Orada gözcü olarak bekleyen genç bir işçi yolunu kesti:

— Yabancıların fabrikaya girmesi yasaktır!

— İyi ya, ben Dessère'im; şirketin yönetim kurulu başkanıyım.

Genç işçi güldü:

— Sizi tanıyoruz, dedi. Fakat mösyö, içeriye girdiniz mi bir daha çıkamazsınız. Ancak...

— Ancak?

— Ancak mösyö Dessère isteklerimize boyun eğerse çıkabilirsiniz.

Kahkahayı koyverdiler ikisi de. Ama aslında Dessère dışarıya vurmak istemediği bir öfkenin içindeydi: Ne komedi? Ne biçim hürriyet? Evlerine girmelerine engel olunsaydı grevci beyler ne diyeceklerdi? Kızgınlığını gizlemeyi başardı ve deminki umursamaz gülümseyişle...

— Akıllı adamsınız... Yalnız herşeye rağmen beni içeriye bırakmanız gerekecek.

Gözcü bu konuda haber verebilmek için bir arkadaşını Michaud'nun yanına gönderdi. Ve beş dakika sonra Dessère'e şu cevabı verdi:

— Buyrun, girin! İstedığınız zaman serbestçe çıkabileceksiniz. Yalnız atölyelere girmek yasak... Taşkınlık yaratılmaması için böyle karar verildi.

Dessère dostça sırtına vurdu gözcünün:

— Hele şükür! dedi. İş çevirmeyi öğrendiniz..

Dessère Müdüriyet binasının boş odalarını bir bir do-laştı. Peşinden oflaya pufloya odacı çocuk geliyor, yanından bir an bile ayrılmıyordu.

— Kimse yok mu? diye sordu.

— Cumartesi günü hepsi gittiler. Mösyö Pierre'den başka kimse kalmadı. O sizi çok sayar ama gönlü işçilerle beraber.

— Makineleri kontrol ediyor mu?

— Sizi çok sayar ama o da grev yapıyor.

Dessère güldü. Yoksa Pierre de fabrikayı işgâl mi etmişti?

— Bana mösyö Pierre'i çağır, dedi çocuğa...

Genç adam gelince onu karşısına oturttu; sigara verdi:

— Rahatsız ettim sizi, dedi. Özür dilerim. Özel bir şey sormak istiyorum fabrikayı ele geçirdiğinize göre, niyetiniz sürekli kalmak mı yoksa geçici mi? Vaktimi ona göre kullanmak istiyorum.

— Kimsenin fabrikayı ele geçirdiği filcn yok. İşçileri haklı görüyorum.

— Tuhaf... Siz buna grev mi diyorsunuz. Yok, dostum, bu şiddet kullanmaktır. Kendi çıkarlarım bozulacak diye paniğe kapıldığımı sanmayın. Fransa için endişeleniyorum. Şiddet şiddetle karşılık görür de ondan...

— «Başka insanların mutluluğu benim için değerlidir» demiştiniz. İşte bu insanlar da daha iyi yaşamak, daha bağımsız ve mutlu olmak istiyorlar... Öyleyse...

— Ne demiştim size? Ülkenin mutluluğu çok basit, çok önemsiz bir tesadüf yüzünden çökebilir. Zor dengede duruyoruz, demiştim. Şimdi de uçuruma sürükleniyoruz diyorum.

— Her şey size bağlı. İsteklerini kabul etseniz hemen boşaltırlar fabrikayı.

— Pazarlığa yanaşmalıyım diyorsunuz. Eyvallah demeliyim yani. Ben alışmadım buna. Karakterimde de yoktur. Beklerim, daha iyi. Polis çağırmıyorum. Haklarımı gözetmesi için hükümete baskı da yapmıyorum. Neden? Çünkü oyumu Halk Cephesi'ne verdim. Ya siz ne yapıyorsunuz? Herşeyi bozuyorsunuz; Viard hükümetine reform yapacak fırsatı vermiyorsunuz.

— Tam tersine, yardım ediyorum ona... Halk kitlelerinden kuvvet alabilir şimdi. Viard'ın bizi destekleyeceğini adım gibi biliyorum.

Dessère ihtiyar Viard'ı, evindeki tabloları, lüks mobilyaları düşünerek gülümsedi. Uzlaşmaya hazır bir tavır takındı:

— Eminsiniz demek? Bu daha iyi sizin için... Şansınız açık olsun... Ha, az kalsın unutuyordum; karınız nasıl? Şimdi artık fabrikanızı terkedebilirim galiba? Hoşça kalın!

Pierre grev komitesine Dessère'le aralarında geçen konuşmayı anlattı. Sonra Michaud'ya döndü:

— Kırk yıl düşünsem böyle davranacağını aklıma getirmezdim, dedi:

Michaud, bastı kahkahayı:

— Dessère döner dolaşır, yine Dessère'dir sonunda.

O gece grev yapan işçileri oyalamak için eğlence düzenlemeye karar verdiler. Michaud bir gün önceden kültür Sarayına telefon edip yardım istemişti. Maréchal kendi tiyatrosunun oyuncularına haber saldı. Çoğu dolu olduklarını söyleyip istemediler. Jeannette hemen kabul etti, yeni ameliyattan kalkmıştı oysa.

Sahne avluya, Müdüriyet binalarının önüne kuruldu. Etraf bakımsızlıktan yabılaşmış yasemin çiçekleriyle doluydu. Ampuller çevre kandillerle donatılmıştı. Çalgıcılar hazırlığa başlamışlardı. Çalgılarını akord ediyorlardı. Fabrikanın avlusu bu haliyle bayram günlerindeki kasaba meydanlarını hatırlatıyordu insana.

Programda çok şey vardı. İkinci Maréchal, Rimbaud'nun «Le dormeur du val» şiirini okudu, sözlerin tılsımı dinleyenleri etkilemişti. Derin bir sessizlik vardı şiir okunurken. Sonra bir şarkıcı kadın Ravel'den marşlar söyledi; saçtan plâkların ve kırmızı bayrakların arasında gülüm-

seyerek tekrar okudu bazı şarkıları. Amatör bir şarkıcı Maurice Chevalier'nin şarkısını, «Paris daima Paris'tir» i söyledi. Kalabalık da söylüyordu şarkıyı, herkes gülüyordu: Hayır, Paris eski Paris değil artık! Ve sonra sıra Jeannette'e geldi.

Jeannette ne zamandır böyle büyük bir fırsat geçirmemişti eline... Mikrofonun önünde ruhsuz sözleri papağan gibi tekrar ederek geçirdiği uzun hareketsiz aylardan sonra şimdi ilk defa gücüne kavuşmuş hissediyordu kendini. Fenerlerin içinde gözleri pırıl pırıl yanıyordu ve sesi insanı ağlatacak kadar etkiliydi. O sahnede bir türlü oynamadığı «Fontaux-Cabres» isimli oyundan bir monolog okuyordu. Bitirdiği zaman çığlıklarla kesilen bir alkış yağmuru teşekkür etti ona. Pierre, sahnenin yınına koşup seslendi kızı:

— Gelin!

Kızı nereye ve neden çağırdığını kendisi de bilmiyordu. Jeannette'in gözleriydi belki bunu yaptıran. Mutlu bir yorgunluk içinde gülüyordu Jeannette.

Pierre gelmişti yanına; elini sevgiyle sıkarak:

— Çok güzel söylediniz! Görüyorsunuz ya, nasıl anlıyorlar sizi... Tiyatro seyircisi değil ki bu. Hepsi yaşayan insanlar. Çok yazık, Lucien göremedi. İşi vardı herhalde?

— Bilmem. Görmüyorum ki onu. Biz ayrıldık. Beraber değiliz artık.

Kısa bir süre Jeannette'in içini keder kapladı; kendi yalnızlığı, yeni yerleştiği otel odasındaki kimsesizlik, radyo anonslarının sıkıcı monotonluğu geldi aklına. O sırada bir şarkı yükseldi kalabalıktan; işçiler «Biz genç öncüleriz» şarkısını söylüyorlardı. Binlerce kol havaya kalktı; alabildiğine güzel bir ormanın ağaçları gibi, limandaki gemi direkleri gibi dimdiktiler. Kendi gözyaşlarına ve çevrenin gürültüsüne kapılmıştı Jeannette; başka şey düşün

medi artık, o da çocuk yumruğunu kaldırdı havaya. Göğüs geçirdi. Kimseye bakmadan kapıya doğru kayboldu.

Binaların hepsi bütün gece ışık içindeydiler. Michaud nöbetçileri bir bir dolaşıyordu.

17

Aynı gece, Jeannette, Seine fabrikasında grevcilerin arasında kendi kişiliğini yeniden kazanırken Lucien sözde «Sanatçılar kulübü» olan pis bir batakhane kumar oynuyor ve ondört bin frank kaybediyordu. Sıcak ve oyun hırsının etkisiyle bunalmış kumarcıların çevresinde dolandırıcılar, tefeciler, fahişeler dolanıyorlardı. Lucien cebinde kalan son bin franklık banknotu da kaybedince masada oturamadı. Soluk almakta güçlük çekecek kadar bunalmıştı. Açık pencerenin yanına gitti. Arkasından doğru bir ses duyarak irkildi:

— Yıldızları mı seyrediyorsunuz?

Lucien cevap vermedi bu soruya. Pencereden bakınca tam karşısında «Umumi Helâ» görülüyor ve binanın üzerindeki ışıklı yazılarda şu söz okunuyordu: «Gülen İnek. Peynirin en iyisi». İçini bulandıran bir ter kokusu geliyordu burnuna. Lucien döndü ve Berger'in yılışık suratı ile burun buruna geldi: Kumarda kaybedince tutmuş herife bir borç senedi imzalamıştı. Senedin karşılığını isteyecekti herhalde. Berger saldırgan bir tavırla:

— Babanıza haber vermem gerekecek anlaşılan, dedi.

O zaman Lucien anladı ki ne zamandır tasarladığı bir şeyi gerçekleştirmek zorundadır: Kaçmak, uzaklaşmak! Son günlerde bu rahatsızlığı bir ülserlinin midesindeki kama gibi işlemeye başlamıştı. Onuru yüzünden kendini

yiye bitiriyordu. Ölümün varlığını çok yakında duyuyordu: Bütün sesler ona gittikçe boğuklaşarak ulaşıyor, cisimleri çevreleyen ışık siliniyor, ayaklarına yılışık bir eter kokusu yapışıyordu sanki. Bazı geceler Jeannette sanarak hiç tanımadığı bir kadının peşine takılıyor; kısık gözleri sık sık karanlığın içinde belirip kendisine bakıyormuş sanarak irkiliyor, tutkulu bir ısrarla durmadan «Suç ben de değil!» sözünü tekrarlıyordu. Sanki Jeannette'in hayali yakasına yapışmış da onu azarlamış gibi. Kızın André ile oturduğuna inanıyor ve bu yüzden ressamdan öğreniyordu. Gitmek kararı göz açıp kapayıncaya kadar yer etti kafasında ve birdenbire bir yükten kurtulduğunu, rahatladığını anladı: Ölmüş bir aşktan kaçmak, Kùltür Sarayı'nın yalın ve şekilsiz insanlarından, alacaklılarından, tefecilerden kurtulmak onu iyileştiriyordu.

Ama sınır dışına gitmek için çok çok para gerekiyordu. Lucien şansını deneyecekti gitmeğe karar vermişti bir kere. Şimdi kumardan medet ummuyordu, elinde babasının yumuşaklığına ve zayıflığına sığınmaktan başka şey kalmamıştı. Babasını iyice uygulandırabilmek için nasıl davranacağını düşünüyordu. Çok ince hesaplar yaptığı hâlde babasının karşısında, bütün tasarladıklarını, nerden söze gireceğini bile unuttu. Nasıl geldiyse öyle girdi:

— Bahçıvanın köpeği gibi çöreklenmişsin paranın üstüne!

Tessat bir kuşunkini andıran gözleriyle ona dik dik baktı ve umursamadı.

— Gitmek istiyorum ben... Burada benim yapacağım hiçbir şey yok. Bakarsın Amerika'da bir iş bulurum... Bunun için para gerekli bana... Hiç olmazsa ellibin Frank.

Tessat esnedi; canı sıkılmıştı. Sonra birdenbire:

— Haydi, dedi... Gel birlikte Maxim'e gidelim.

Orada bir kadınlar kalabalığının ortasına düştüler

Dört bir yan güzel yüzleri insanı hareketsiz bırakan vücutları, şık ve pahalı gece elbiseleriyle pahalı kokular sürünmüş kadınlarla doluydu. Tessat onların arasında kocaman gözlerinin beyaz pırıl pırıl yanan, güzel yüzlü esmer bir genç kız gödü. Kızı göstererek Lucien'in kulağına fısıldadı usulca:

— Nefis değil mi?

Lucien başıyla onayladı babasını. Bu küçücük olay onları birbirine yaklaştırdı; yeniden arkadaş olmuşlardı. Şampanya böylesi bir yârenlik için havayı hazırlamıştı zaten. Tessat oğlunun isteğini hatırladı:

— Neden gitmek istiyorsun, dedi. Artık herşey senin istediğin gibi geliyor. Sanıyorum yakında devrim de patlak verecek.

— Hayır, bütün bu patırdı gürültüden tek sonuç çıkar; kabinede değişiklik olur. Hepsi bu. Devrim yapmak için adamlar gerekli. Adam yok ki Devrim olsun. Hepsini iyi tanıyorum şimdi. Komünistlere yanaştığım zaman böyle olacağını bilseydim... Başka şey umud ediyordum ben.

— Bak sen; ben de seni komünist oldu biliyordum. Tebrikler, Lucien!

— Neden seviniyorsun? Senin çevrenden komünistlerin becerebileceğinden daha çok tiksiniyorum. Hiçbir şekilde pazarlığa da yanaşmıyacağım!

Tessat gün boyunca hasretten kavrulmuştu; bunun acısını çıkarmak için bir bardak soda içti. Sonra tatlı ve inandırıcı olmaya çalışarak:

— Otuziki yaşındasın ama, dedi, hâlâ bir çocuğun mantığı var sende. Ben de anarşisttim, oğlum. Ve taş çatlasa onsekiz yaşındaydım o zaman. Seninle karşılaştırırsak benimki daha kolay bağışlanır bir çocukluk.

— Yani beni suçluyorsun...

— Yok, seni suçlamıyorum. Tam tersine. Seçimler-

den sonra davranışımın «şerefsizlik» olduğunu söyleyen, sen değil misin? Bütün ailenin benim sırtımda olduğunu; anneni, Denise'i ve seni kimin beslediğini hiç düşündün mü? Böylesi saldırgan oluşunu kime borçlusun?

Lucien güldü:

— Tabii ki sana borçluyum, dedi.

— Sanıyorsun ki bugün içinde yaşadığımız düzeni senden başka sevmeyen kimse yok. Kimsenin hoşuna gitmiyor aslında. Ama ne teklif ediyorsun bunun yerine? Adım gibi biliyorum; ne gelirse gelsin bugünkünden daha beter olacak. Sözüme kulak ver; insanın uyumaya alıştığı eski döşek hapishanedeki yeni döşegi yanında cennetliktir. «Senin çevren şöyle, senin çevren böyle» diye takaza ediyorsun bana. Kendin de aynı çevrenin içinde yaşıyorsun ama. Sosyal tenkit yazmakta gerçekten yetenekli çocuksun, fakat sen de içimizden biri olarak yeriyorsun bu düzeni. Komünistler seni belki alkışlayabilirler. Yalnız dikkat et; hiçbir yakınlık yok aranızda. Bunu sen de biliyorsun zaten. Bütün iş sonucu bulup çıkarmakta. Bir an önce harekete geçmelisin, tam vaktidir.

— Takındığım tavır zaten yeteri kadar belirli.

— Daha iyi. Bizde bir adamın gariplik yaparak işe başlaması hoşta gider; ilk büyük savaş sırasında Laval de aşırı solcuydu; benimle konuşmak lütfunda bile bulunmazdı. Sen başka ülkelere gitmek istiyorsun. Fena fikir değil. Yalnız benim param yok. Dessère'in verdiği de seçimlerde tükettim. Bir daha elime ne zaman büyük para geçer, kestiremiyorum. Herşeyi olduğu gibi, açıkça söylüyorum. Başka, başka bir teklif yapabilirim sana. Yazarlar, diplomatıktan, diplomatlığın verdiği rahattan hoşlanırlar. İşte Claudel, Paul Morand, Jean Girdoux gözünün önünde. Sendeki biliyorsun. Böyle birşey istersen, saniyede hallederim.

— Viard ve Blum'un temsilcisi olmak mı?

— Neden olmasın? Düşüncelerine ihanet etmiyorsun ki... İstedğini yazabilirsin. Sonra.. En önemlisi para sıkıntısından bir anda kurtuluyorsun...

Lucien acı zehir dolu birşey gırtlığını yakmış gibi suratını buruşturdu. Çok iğrenç birşeydi bu! Hayattaki herşey iğrençti zaten. Suç onun muydu? Devrimin yanında olmak istemişti, onu anlamamışlardı bile. Jeannette de anlamamıştı. Lagrange ölürken ne demişti: «Lucien, üşüyorum» dememiş miydi? Hayat gerçekten çok soğuktu ve onu gerçekten utanmaz olmadıkça aşır geçemiyordu insan. Babasından para dileneceğine, kendini durmadan aşağılanmış hissedeceğine... İyisi mi diplomat olurdu. Lucien toplum içinde önemli bir yere geldiği gün herkesten saygı görecekti. «Humanité»nin, kitabını yerden yere vuran kalın kafalı tenkitçisi bile ondan saygıyla söz edecekti. Ama ya mutluluk? Mutluluk yoktu ki zaten, Jeannette, André'nin kollarındaydı.

Lucien o hınçla babasına döndü:

— Tamam, dedi. Teklifin kabul ediyorum.

— Biliyordum kabul edeceğimi, çok iyi seziyordum. Benim oğlumsun çünkü! Şimdi daha iyiyim.

Tessat, yüzündeki teri kâğıt peçeteye sildi, esmer kız işaret ederek:

— Şu yavruyu masamıza çağıralım mı? diye sordu.

Ertesi gün Lucien odasından hiç çıkmadı. Başağrısından kurtulmak için boyuna aspirin aldı. Boş gözlerini perdelerle dikerek öylece oturdu. Hayattan bıkmıştı. Akşam yemeğinde Tessat karısına böbürlenerek müjdeyi verdi:

— Annesi, tebrik ederim seni. Oğlum Salamank ikinci konsolosu oldu. İspanya'ya gidecek. Lucien, sana fırsat işte. Yakından görürsün devrimi. Yabancı ülkedesin.

cebinde diplomatik pasaport da var; daha zevkli olur. Sonra İspanyol kızları da...

Gözü Denise'e takılınca sustu. Lucien suratsızdı:

— Anlatacaksan çabuk anlat! dedi.

— Viard'a telefon ettim. O da şirin görünmek istiyor bana. Ne komedi?

Ertesi sabah Lucien, Opera'nın önünde André'ye rastladı. Görmezlikten gelip uzaklaşmak istedi. Ama André durdurdu onu:

— Neler oluyor burada? Herkes grev yapıyor bak sana. Anlatır mısın lûtfen, nereye varacak bunun sonu. Sen bilirsin; anlarsın bu işlerden...

— Ben üç gün sonra İspanya'ya gidiyorum.

— Sahi mi? Orada da çok şey oluyormuş, gazetede gördüm.

Lucien ona ikinci konsolos olarak gittiğini söylemedi: Bu hiyara söyleyip de ne olacaktı? Sessizce elini uzattı. O zaman André sıkılarak sordu:

— Jeannette geliyor mu seninle?

Lucien şaşkınlığını gizlemekte zorluk çekti. Demek Jeannette onunla beraber değildi. Bir an sevindi; hele şükür dedi içinden. Sonra tekrar keder bastırdı. Evdeki son geceyi hatırlamıştı: Jeannette, oyuncak bebek, kızın boş gözleri ve yalnızlığı... Avucundaki bir kuş gibi bırakmış, kaçırmıştı mutluluğunu. Kumar gibi: kâğıdı vaktinde oynamamış, şansını harcamıştı. Dalgın gözlerle André'ye bakarak mırıldandı:

— Kusurumu bağışla. Başım ağrıyor da... Jeannette'i soruyorsun galiba. Bilmem. Gerçekten bilmiyorum ki...

Breuteuil beş yaşındaki oğlunun başucundaydı. Çocuk sayıklıyordu; çok ateşlenmiş, yüzü kıpkırmızı olmuştu. Karısı ağlıyordu. Breuteuil:

- Yeter! dedi öfkeyle. Tanrı bize bağışlar belki.
- Kaç kere söyledim sana, soğuk duşun altına sokma diye. Terliydi zaten, koşmuştu...
- Yeter! İyileştirmeliyiz bu çocuğu.

Gece olacaktı neredeyse. Karısı onun dık ve kuru gövdesini siluet olarak görüyordu: Gözyaşları yanaklarına doğru süzülüyordu.

Breuteuil, Lorraine'de doğmuş, yoksul bir ailenin içinde büyümüşü. Sınır doğduğu şehrin oniki kilometre ötesinden geçiyordu. Daha çocukken, Belford'un işgâl edildiği günlerin hatıralarıyla beslenmiş, bilmem hangi Alman teğmenin yaptığı eziyet, kaybedilen toprakların acısı onun çocuk kafasına çakılmışı. Almanlardan intikam almak gerektiğine inanmışı. Yeni bir dine inanırcasına hem de. Büyük savaş sırasında iki defa yaralanmışı. Metz şehrine ilk giren Fransız birliğinde o da vardı. Halası şehirde Fransız bayrağını görünce düşüp bayılmışı heyecandan. Oysa Breuteuil'de çok az şey Fransız karakterini taşırdı. Şakadan, aşırı heyecandan tiksindir, hiç şarap içmezdi. Temizlik konusunda manyaklığa varacak kadar titizdi.

Kuru ve ukalâ bir adamdı. Paris salonlarına yolunu şaşıp da tesadüfen gelmiş bir Alman benzerdi. Tessot gibi oynak ve kurt adamlarla karşılaştığı için politika yumuşatmışı onu biraz. Breuteuil aslında Meclisteki öbür milletvekillerini küçümserdi. Subaylardan, din bilginlerinden, eski aristokratlardan dostlar edinmişti kendine. Savaştan

sonra hemşehrisi Polncaré'nin «Fransa'nın yeniden doğuşu» formülüne inanmıştı. Oysa yıllar hiçbir değişiklik getirmeden tükenip gidiyordu. Briand, Herriot, Painlevé gibi masonlar ülkenin dizginlerini ellerinde tutuyorlardı. Bugün o çağ bile kaybedilmiş bir cennet gibi geliyordu ona. Leon Blum, Pierre Cot ve Viard Fransa'yı, nereye sürüklüyorlardı? İki yıl önce Breuteuil bir hükümet darbesinin kuruluş yolu olabileceğine inanmıştı. «Mussolini'nin Roma'ya yürüyüşü» İtalya'yı kurtarmamış mıydı? Hitler gittikçe yayılan marksizm cerahatini kızgın demirle öldürüyordu. Breuteuil gizli bir teşkilât kurdu. Bu teşkilâta bağlı her birlikte elli adam vardı. Bunlara «Haçlılar», şeflerine de «şövalye» deniyordu. Her cins adam geliyordu Breuteuil'ün teşkilâtına: Macera heveslileri, gericiler, hayatı kumar olarak görenler, o güne dek bir baltaya sap olamayıp da dünyaya hınçla bakanlar.. Zenginler onu, kendilerini korumaya yarayan bir maşa gibi görüyorlar, küçük esnaf onun sayesinde rahata ereceğini umud ediyordu. Herkes onu kullanarak avantaj sahibi olmayı kuruyordu kısacası.

«Haçlılar» arasında her cinsi vardı. Meselâ Versailles lokantasının şefgarsonu hiyerarşi düşkünü olduğu için katılmıştı teşkilâta. Onun gözünde hayat şaraplardan, kadehlerden, garsonlarla sarhoşlardan başka bir şey değildi. Floriot ırkçıydı; Yahudilerin ekmeğine ortak çıktıklarına inanıyor ve bu yüzden nefret ediyordu onlardan. Breuteuil, Fransa'yı Rothschild'lerden ve Yahudi asıllı doktorlardan temizleyeceğini söylediği için Breuteuil'ün peşinde gidiyordu. Büyük un fabrikatörü Bombard'ın oğlu Fransa'ya eski kudretini ve prestijini kazandırmak, kendisi de büyükelçi olmak istiyordu. İkinci bürodan zimmet suçundan ötürü kovulan Dinet masonların kurbanı olduğunu söylüyor, Millet Meclisi'ni dağıtıp Herriot'yu asmak istiyordu. Bir

hara sahibi olan, elinde kırbaç dolaşmayı ve melez kızları seven Grimaud için «Haçlı» teşkilâtına girmek erkeklik gösterisiydi. Fayans ve porselen satan bir mağazanın sahibi Goden ise komünistlerin işine ve parasına el koymalarından korkuyor, günün birinde gelip malını yağma edeceklerini sanıyordu. Geniş, omuzlu, kırmızı yüzlü bir adamdı. Her sabah sürekli jimnastik yaparak gelecekteki kavgalara hazırlanıyordu. Aubry metroda memurdu. Dünya yüzünde görülmemiş çirkinlikte bir yaratıktı. Vaktiyle sevdiği bir genç kızın ona çok eziyet ettiği söylenirdi. Her şeyden nefret eder, sadece Breuteuil'ün yanında yüzün gülerdi. Onun dünyayı düzeltereğine inanırdı. «Haçlı» ların arasında çok sayıda polis vardı. Haçlı birliklerinin varlığını Emniyet Müdürlüğü de biliyor ve göz yumuyordu. Breuteuil teşkilâtını kamufle etmek için spor ve dostluk dernekleri kuruyor, toplantılar düzenliyordu. Bu da para isteyen bir işti. Breuteuil defalarca büyük kapitalistlere başvurmuş, hep eli boş dönmüştü. Onlara, sadece propaganda işlerinden bahsetmiyor, alacakları parayla silâhlanacaklarını da anlatıyordu. Bu dobralığı kapitalistleri korkutuyordu. Son haftaların olayları Breuteuil'ü yine aranan adam yapmıştı. Tröstleri yönetenler üstüste patlıyan grevler karşısında ürkmüşlerdi. Artık hükümete yaptıkları baskı bile istedikleri sonucu vermiyordu. Şimdi hep Breuteuil'den medet umuyorlardı.

Hasta çocuğun başında haç çıkardı Breuteuil. Sonra kalktı «L'Amicale des Messins» isimli teşkilâtına gitti. Orada general Picard ile buluşacaktı. Büyük caddelerde bütün dükkânların vitrinleri aydınlanmıştı. Oralarda bile grevcilerin sloganları yazılıydı. Yazıların çevresine kırmızı kordelâlar bağlanmıştı. Bazı mağazaların önünde genç kızlar ellerinde teberru kutularıyla bekliyorlardı. Grevcilerin çocukları için yardım toplanıyordu. Bazı yayalar bunu görün-

ce kaşlarını çatıp adımlarını sıklaştırıyorlardı. Bazıları kızların elindeki kumbaraya para atıyorlardı. Önünden geçtiği bir genç kız kendisine kumbarayı uzatınca Breuteuil durdu; sert bir sesle...

— Hanyayı konyoyı çalışma kamplarında öğreneceksiniz! dedi.

General Picard, Breuteuil'ü bekliyordu. General altmış yaşlarında zayıfça, bacakları çarpık bir süvariye. Göğsü madalya doluydu. Kendini beğenmiş bir gülüşü vardı. Herkesi küçümserdi: Daladier'yi Gamelin'i İngiltere Kralını ve karısını, tiyatroları, gazeteleri, seçimleri... Ama Breuteuil'ü çok severdi, onun Fransa'yı ve orduyu kurtarabilecek tek adam olduğuna inanırdı.

Breuteuil sordu:

— Orduda durum nasıl?

— Bir yığın budala; üstelik hain hepsi. Blum kendilerini saf dışı edecek diye ödleri patlıyor.

— Askerin morali?

— Berbat. Komünistler fena çalışıyor. Ordu olsa olsa tarafsız kalır bu durumda. Kolonilerdeki birlikler için durum farklı tabii. Tunus'taki ilk alayı buraya, Vincennes garnizonuna getirmeyi başardım ben.

— O iki alaydan başkası bizi desteklemezse birşey yapamayız. Demek ki hareketi «Haçlılar» yapacak. İki şık var şimdi: Ya bize silâh vereceksiniz veya biz verelim diyenler var, onlardan alacağız.

— Kim?

Breuteuil generale baktı ve bozuk bir sesle cevap verdi:

— Kim verecek? Bu önemli değil; ne verecekler? O önemli. Altmışbin tüfek, dörtyüz mitralyöz ve cephane. Hepsi Düsseldorf'dan gelecek. Kendi programımızın dışın

da olan bir fedakârlık yapmayacağız hem. Yani içerde düzeni, dışarda barışı sağlayacağız.

Bir an duraladıktan sonra Picard düşündüğünü söyledi:

— Fena sayılmaz! Kendi payıma böyle bir iş için otomatik tüfekleri daha uygun görürüm. Ama siz alın silâhları. Ben de depolardan aşırım, olur.

— Önce hükümete duyulan güveni sarsmalıyız. Demek ki bölge bölge harekete geçeceğiz. Viard işçilerin-fabrikaları işgâlini kanuna uygun göstermek istiyor. Bu işe mutlak kan karıştırmalıyız.

İkisinin konuşması uzun sürdü. Ölgün bir ışığın aydınlattığı yan odada Grinet, esnemekten yorulduğu zamanlar tırnaklarını düzelterek Breuteuil'ü bekledi. Kültür Sarayı'ndaki büyük kargaşalığı çıkaran bu adam Breuteuil'e çok sadıktı, körü körüne inanıyordu ona. Kimsesiz, sipsivri bir adamdı Grinet. Şehir şehir dolaşarak ortopedi araçları satan, eski ve tersyüz edilmiş elbisesine uygun bir kırıvat seçebilmek için saatlerce düşünen, her tanrının gününü kendisini sevecek güzel kadın avına çıkan isterik bir çığırtkandı. Birinci «Haçlı» birliğinin şefiydi. Girişilecek ilk saldırı için Breuteuil onu seçmişti.

— Yarından sonra, sabah altıda, «Haçlılar» Seine fabrikasının önünde bulunacaklar. İş aramaya gelmiş gibi yapacaklar. Bilhassa dikkati çekmemelisiniz. Nöbetçilerle hırlaşın. Onları tahrik edin. Onlar ateş etmezlerse önce siz ateş edin. Polisin o civarda, yakında olması için herşeyi hazırlayacağım. Müthiş bir kavga kopmalı, anladın mı? Hristiyan işçiler sendikasıdan bütün «Haçlılar»a sendika kartı alacağım. İşin şeklini kimse bilmemeli. Seni seçtim; çocuğun yok çünkü.

— Bana güvenin, şef...

Grinet kalkmıştı, gitmek üzereyken Breuteuil onu durdurdu. Heyecanla sarıldı.

— Teşekkür ederim, dedi.

Breuteuil evine döndüğünde vakit geceyarısını geçmiş, saat iki olmuştu. Karısı çocuğun durumunu haber verdi ona:

— Zatürre.

Breuteuil sabaha kadar hasta oğlunun başında bekledi. Sonra bütün gün çalıştı. Dessère'i görmek ve ondan fabrikanın işçi aradığını ilân etmesini istiyordu. Bunu başaramadı. Çünkü Dessère kimseyle görüşmüyor, işçiler tahrik edilmesin istiyordu. Breuteuil polis müdürünü kendi tarafına çekmeyi başardı. Polisin fabrikanın yakınında rihtimde beklemesini ve bir çatışma olursa işe karışmasını kararlaştırdılar. O gece Breuteuil sadık adamı Grinet ile son bir defa daha konuşup hareketi en küçük ayrıntılarına kadar plânladı. Sonra geceyi tekrar çocuğunun başında geçirdi: Doktor hiç umud kalmadığını söylemişti ama Breuteuil, Tanrı'ya inanıyordu. Sabaha kadar bir dua mırıldandı durdu.

Güneşli ve güzel bir yaz sabahıydı; kuşlar bahçelerde ötüşüp duruyorlardı. Şehrin gürültüsü onların sesini henüz boğmamıştı. Arasıra bir sebze kamyonu geçiyordu. Ekmekçi kadınlar ekmeğin sepetten taşıp insanı keyiflendiren sıcak ve cömert kokusunu evlere taşıyorlardı. Evlerin üst katlarında camlar ılık ve pembe ışıklarla donanmışlardı.

«Haçlılar» teker teker geldiler Javel köprüsüne Grinet orada yoklama yaptı: Dört tanesi gelmemişti. Küçük guruplara bölündüler ve değişik yollarda fabrikaya yürüdüler.

Fabrikada grevin onbirinci günü sessiz başlamıştı. Ekipler nöbet değişiyor, o gece uyumuş olan Michaud kalk-

miş, yüzünü sabunlamış, yıkıyordu. Büyük kapının yanında Jeannot şarkı mırıldanıyordu. Pierre henüz kalkmıştı. Bir parça ekmeği kemirirken Verlaine'in aklına takılan bir şiirini düşünüyordu: «Sabahın soluk yıldızı, sen gitmeden...» Güneş yükselmişti. Yaşlı işçilerden bazıları kötü kötü düşünüyorlardı: «Bugün onbirinci gün... Ne zaman bitecek?» Kimisi de hükümetin fabrikayı zor kullanarak boşaltıracığını söylüyor; Michaud gülümseyerek bunun masal olduğu cevabını veriyordu.

—Jeannot, Mistinguette nasıl iniyor merdivenden, göster bakalım?

Jeannot güzel görünmeye çalışan yaşlı bir kokanayı taklit edip pantolonunu bir eteklik gibi büzerek yangın merdiveninden inmeye başladı. Birden durdu ve haykırdı:

— Kim var orada?

Kapının önüne adamlar birikmişlerdi.

— Açın!

— Biz çalışmaya geldik, pis herifler! Boşaltın fabrikayı!

Jeannot da lâfın altında kalmıyor, boyuna veriştiriyordu:

— Sersemler! Faşistler! Gelin... Gelin de sizi bir güzel ıslatalım!

Bütün işçiler bağırmaya başladılar; sözler anlaşılıyordu artık. Hele Grinet iyice azgındı. İşçilere doğru koşup küfür ediyordu. O anda yüzündeki bütün adaleler birbirine geçiyor, bir saralıdan farkı kalmıyordu. Michaud oradan oraya gidiyor, arkadaşlarını yatıştırmaya çalışıyordu. Ama boşuna uğraşıyordu. Faşistlerin azgınlığı işçileri çileden çıkarmıştı.

Michaud zaten günlerden beri bu saldırıyı bekliyordu; kapıların gerisine itfaiyecileri yerleştirmişti. Fakat önemli olan her türlü çatışmayı önlemektir. Hele Grinet'yi ve peşin-

deki kırk k     serseri  i görünce güldü: Kolaydı bunları susturmak. Öbür i    ler de yatışmıştı. «Haçlılar» yırtınıyorlar, i    ler ise küfürleri pek umursamadan, hatt   dalga geçerek cevap veriyorlardı. Hele Jeannot, Grinet'yle   ok dalga geçmeye başlamıştı:

— Bakın, arkadaşlar,   u ördek müsveddesine bakın! Makarnacıya bakın! diye bağırıyordu.

Bir el ateş edildi o sırada Jeannot oldu   yerde sendeledi. Michaud tabancasını çekmiş olan Pierre'i bileğinden yakaladı. Oradaki kalabalığın uğultusunu bastıran bir sesle haykırdı:

— Ateş etmeyin! Pompaları   alı  tırın! Su sıkın!

İtfaiyeciler oradan oraya ka  ı  an «Haçlılar»ı ıslatıyorlardı. Kapının önünde ıslandığına aldırmadan kuduz bir köpek gibi bağıran Grinet kalmıştı sadece. Polisler göründü birden. Onları gören Grinet bir anda yok oldu.

Michaud, Jeannot'un üzerine e  ilmi  tı. Jeannot'nun yüzü gülüyordu. Etrafı,   st   ba  ı kan içindeydi. Bu hayat dolu çocuğun ölümüne inanamıyordu. Doğruldu:

— Onu öldürdüler, dedi.

  b  rlerine baktı: «Hayır» derler umuduyla baktı. I    ler kasketleri ellerinde Jeannot'nun çevresine toplanmışlardı. Michaud bulanık bir sis tabakasının gerisinden görür gibi, Pierre'in acı içinde kıvranan yüzünü farketti.

Grinet nehre doğru ka  tı ve köprünün altına saklandı. Soğuktan ve sıkıntıdan tir tir titriyordu. Oradaki bir berduş hâlini beğenmeyip sordu:

— Suyu mı düştün yoksa? dedi.

Grinet berdu  un arkasından tükürdü. Uzun süre g  ne  lenip üstünü başını kuruttu. Böyle sırlıklam   h  re giremeyeceğini biliyordu.   nce berb  re gitti. Sakalını kestirdi. Kolonya d  k  nd   üstüne. Saçlarını d  zelttirdi. Ma,

kasın tıkırtısını, kokulu bir bahçede Ağustos böceklerinin ötüsüne benzetti. Henüz sersemliğini atamamıştı üzerinden. Bilgi vermek üzere Breuteuil'ün yanına girdiğinde saat onbirdi. Onu çalışma odasına aldılar: Breuteuil duvardaki Haç'ın önünde diz çökmüş dua ediyordu; çocuğu ölmüştü. Grinet'yi görünce ayağa kalktı:

— Ölen var mı? dedi.

— Ben, işçilerinden birini vurdum.

— Bizden ölen yok mu?

— Yok, Üstümüze su sıktılar. Biz de dağıldık.

— Kimse ölmedi demek. İyi halt ettiniz... Herşeye yeniden başlamak gerekiyor.

Grinet anlamamıştı. Şaşkın şaşkın Breuteuil'e baktı.

— Şövalye olarak «Haçlılar»ın hayatından sorumlu-
yum, dedi.

— Sen şövalye değil, budala bir hayvansın!

Breuteuil dönüp haçını önünde tekrar diz çökmüştü. Grinet sessizce çıktı. Dışarıda bir hizmetçi ağlıyordu. Grinet kadının yanında durdu:

— Patronunuz büyük adam. Bana gelince... Ben galiba hapi yuttum.

Jeannot'un öldürülmesi olayı basında büyük tepkile-
re yol açtı. Solcu gazeteler Breuteuil'ü suçladılar ve giz-
li faşist kuruluşlara karşı sert tedbirler alınmasını istedi-
ler. Sağcı gazeteler Jeannot'yu komünistlerin öldürdüğü-
nü yazdılar. Sebep olarak da grevin durdurulmasını Jean-
not'un istediğini yazdılar. «Le Matin» gazetesi, «komünist-
lerin harcadığı talihsiz delikanlı, annesine tapardı.» gibi-

sinden sözlerle dolu melodram bir yazı yazdı. Yalnızca Joliot'nun gazetesi kanlı olaya çok az yer ayırmıştı. «Suçlu kim olursa olsun şiddeti lânetliyoruz; bütün Fransızları barış içinde yaşamaya çağırıyoruz» diyordu. Şairâne sözdü bu ama, hiçbir şey söylemiyordu.

İki gün sonra olay Meclis'e getirildi. Önergeyi Breuteuil vermişti. Karışıklık çıkması beklendiği için dinleyici locaları hıncahınç dolmuştu. Oturum açılmadan, salonda müthiş bir uğultu vardı: Milletvekilleri daha şimdiden tartışmaya başlamışlardı. Başkan Herriot, cetveliyle kürsüye sık sık vuruyor ve bu hâliyle öğrencilerine sinirlenen bir öğretmene benziyordu. Sonunda dayanamayıp çanı çalmaya başladı ve gür sesiyle bağırdı:

— Susun!

Kısa bir sessizlik oldu. Fakat Breuteuil kürsüye gelirken solcu milletvekillerinin oturduğu taraftan büyük bir gürültü yükseldi:

— Kaatil! diye bağıyorlardı.

Milletvekilleri sıra kapaklarını vuruyor, büyük bir çatışma çıkmasından korkan idare âmirleri endişeli endişeli dolaşıyorlardı. Herriot çok güçlük çekecekti anlaşılan...

Neden sonra gürültü biraz yotıştı da Breuteuil konuşabildi:

— Bana kaatil diyenler kim? Günahsız ve saf bir işçiye kendi elleriyle öldürenler, kanla boğanlar kimler? Komünistler değil mi?...

Kopan gürültü onun sesini bir anda bastırdı. Breuteuil konuşmaya devam ediyor, fakat sözleri anlaşılmıyordu. Tek tek kelimeler anlaşılmıyordu: «Zavallı bir anne.. Anarşi hüküm sürerse... Blum'un başarısızlığı... Suç ortağı Viard»...

Hükümet sıralarında oturan Viard dalgın ve umursamaz bir rahatlık içinde önündeki kâğıda gemi resimleri

çiziyordu. Breuteuil'ün ne kendisi, ne söyledikleri korkutmuyordu onu: «Meclis çoğunluğuna beceriksizce bir saldırıydı herifinki... Viard başka şeyi, grevi nasıl durduracağını düşünüyordu. Bazı radikaller daha şimdiden homurdanmaya başlamışlardı. İşçiler direniyor, patronlar da tâviz vermeye yanaşmıyanlardı. Alkışlar ıslık seslerine karıştı yine: Breuteuil kâğıtlarını toplayarak kürsüden iniyordu.

Bir gün önce sosyalistler hükümet adına radikal bir sözcünün konuşmasını uygun görmüşlerdi. Daha akıllıca olacaktı böylesi. Başkan, Tessat'ya söz verince sosyalistler toplu olarak alkışladılar onu. Sağcılar susmuştu. Tessat konuşmasına başlayınca sesler kesildi: Jeannot'nun ölümüne ne kadar çok üzülmeleri gerektiğini anlattı, ülkeyi iç savaşa sürüklemek isteyenleri lanetledi. Verdun'ü savunanları göklere çıkardı ve Victor Hugo'dan pasajlar okudu. Herkes şaşırmıştı; milletvekilleri birbirlerine bakıyordu. Tessat birden Viard'dan tarafa döndü:

— Fabrikaların işgaline göz yummakla hükümet şiddet hareketlerini haklı çıkarıyor. Bunu üzümlere görüyorum. Ve sosyal adalete inanmış bir Halk Cephesi milletvekili olarak burada söylüyorum.

Öylesine beklenmedik birşeydi ki Tessat'nın dönecliği, kimse toparlanıp da bir söz edemedi. İlk ayılan Breuteuil oldu; ayağa fırladı. Hem alkışlıyor, hem «Bravo!» diye bağırıyordu. O zaman bir gürültü koptu salonda. Bütün sağcılar ve radikallerin yarısı alkışlıyorlardı artık. Herriot bu grubu yatıştırmak için boşu boşuna uğraştı. Beceremedi tabii: Alkışlayanlar avuçlarını birbirine vururken yenilgiye duydukları öfkeyi, Halk Cephesine olan düşmanlıklarını, son haftalarda çektikleri korkuyu kusuyorlardı. Radikallerden yarıya yakın bir kısmını alkışlarken görmek Viard'ı haklı bir endişeye sürükledi. Şimdi Halk Cephesi'nin geleceği ne

olacaktı? Gerçi Tessat sözü dolaştırıp bu sefer de hükûmette güvenmek gerektiğini söylüyordu. Ama herkes gönül almak için böyle davrandığını gayet iyi anlamıştı.

Tessat'dan sonra kürsüye bir komünist milletvekili geldi. Yüzü mavi çizgilerle kaplı kuzeyli bir maden işçisiydi.

— Hükümetin faşist katillere kesin biçimde engel olmasını şart koşuyoruz, dedi... Milletvekili Breuteuil'ün gizli ve kirli dolaplar çevirmesine engel olmalıyız...

Bu söz üzerine sağcılar sataşmaya başladılar ona. Breuteuil salondan çıktı. Ama taraftarları tam bir saat bağırıp çağırdılar. Sosyalistler olup bitene yabancıymışlar gibi hareketsiz kalıyorlardı: Komünistin sözlerini pek aşırı bulmuş olmalıydı. Sonunda Herriot şapkasını alıp çıktı; oturum kapanmıştı.

Milletvekilleri de dinlenmeye avluya çıkan okul çocukları gibi birer birer koridorlara ve büfeye dağıldılar.

Radikallerin Meclis Gurubu toplandı. Bazı milletvekilleri Tessat'ın yaptığı konuşmayı onaylıyordu; kimisi de «ülkenin bize bağladığı umud boşa çıktı» diyor ve Halk Cephesi'nin arasına ilk anlaşmazlık zehrinin sızdığını, sağcı komploların başarı kazandığını ekliyordu. Tessat boynunu bükerek cevap veriyordu: «Halk Cephesi'ni ve partiyi kurtarmak istedim». Uzun tartışmalardan sonra radikal-ler gelecekteki tutumları konusunda sosyalistlerle anlaşmaya karar verdiler. Bu arada işçilerin fabrikalardan çıkarılmasını uygun karşılayacaklarını da söyleyeceklerdi. Sosyalistler hemen cevap vermedi: Viard, Dessère'in ne düşündüğünü öğrenmek istiyordu. Herriot dinleyicileri hoyal kırıklığına uğratan bir teklif yaptı: Breuteuil tarafından verilen önergenin gece oturumunda tartışılmasını, şimdi ise salgın hayvan hastalıklarıyla ilgili bir kanun tasarısının gö-

rüşölmesini istedi. Bunun üzerine Breuteuil oturduğu yerden bağırdı:

— Radikal beyler korkuyor, Mösyö Viard ise Moskova'dan direktif bekliyor!

Bir sosyalist fırladığı gibi Breuteuil'ün üzerine atıldı. O da sosyaliste saldırınca ortalık karıştı. İdare âmirlerinden biri duvarın köşesine sıkışıp kalmıştı. Başkan çan çalıp duruyordu... Ortaklık yatışınca milletvekilleri büfeye gittiler; susamışlardı. Otuz kadarı oturumu izlemek için salonda kaldılar. Raportör monoton sesiyle kanun tasarısını okuyadursun... Onlar gazetelere göz atıyor veya seçmenlerine mektup yazıyorlardı.

Viard, Dessère'i görmeye çok isteksiz gitti. Bir bakan olarak daha düne gelinceye kadar Breuteuil'ün çetesini desteklediği bilinen bir kapitalistin ayağına gidip fikrini almak onuruna dokunuyordu. Fakat başka çaresi yoktu. Grevler durmak şöyle dursun dalgalar halinde dörtbir yana yayılıyordu. Sanki bütün Fransa grev yapıyordu. Paris'te başlayan hareket ülkenin öbür bölgelerine sıçramıştı. Otobüsler çalışmıyor, gemiler limanlarda demir atmış, öylece duruyordu. Hergün beklenmedik, yeni bir grev olayı karşılına çıkıyordu: Aktörler bir tiyatroyu işgal ediyor, gişeler kapanıyor, mezarcılar bile çalışmayı reddediyordu. Buna karşılık işverenler de direniyor; hattâ bazıları «bize göre hava hoş... Herşey batsın, daha iyi» diyorlardı. Ülkede hayat felce uğramıştı. Dessère kapitalizmin en önemli temsilcisiydi. Onunla anlaşmak, paylaşılacak koz varsa onunla paylaşmak gerekiyordu.

Dessère merakla sordu:

— Nasılsınız?

— Teşekkürler. Çok yorgunum.

— Anlıyorum.. Böyle bir grevi yönetmek..

— Sizin kadar üzülmüyoruz biz de.. Bu konuyu konuşmaya geldim. Siz ne diyorsunuz? Söyleyin bana.

— Aziz dostum, siz bir bakansınız. Ben de basit bir iş adamı. Emirlerinizi bekliyorum.

Viard çekip gitmek istedi bir an. Sorumlu kişi olduğunu düşündü ve vazgeçti. Onurunun kırılmış olmasına göz yumarak şirin görünmeye çalıştı:

— Neden böyle iğneli sözler söylüyorsunuz, anlamıyorum? dedi.

— Yok, iğneli konuşmuyorum. Kendimi savunuyorum. Siz kendiniz karar verin: Grevcilere karşı sert davranmanızı istesem ilerde diyeceksiniz ki «Savaş ve kargaşalık isteyen ikiyüz aile ülkeyi cennet yapmamıza engel oldular». Bekliyorum onun için. Belki gerçekten sihirbazlığınız vardır; herşeyi düzeltirsiniz.. Belki de tam tersi olur. O zaman işçiler de hiçbir şeyi değiştirmediginizi, değiştiremeyeceğinizi görecekler. Benim sözüm yok; işi zamana bırakıyorum.

— Nasıl olur? Tessat bugün işçilerin fabrikalardan atılmasını istedi.

— Dostumuz Tessat hep öyle ateşlidir.. Ben bekleme-yi uygun görüyorum. Polis tedbirleri alınmasına karşı değilim. Yalnız herşey vaktinde yapılmalı. Marguet'nin tablosunu nasıl buluyorsunuz? Sizinki kadar güzel değil ama şu yeşiller...

Dessère konuşmayı ısrarla resim konusuna döküyordu. Oysa Viard resim konuşacak halde değildi. İzin isteyip ayrıldı.

Ne yapmalı? Dessère karışık bir oyun oynuyor. Hü-kümet eden çoğunluğu bölmek istiyor açıkça. Şimdi radikallerin yarısı Tessat'ı destekliyorlar. Öyleyse? Fabrikaları boşalttırmalı mı? O zaman da işçiler komünistlerin peşinden gidecekler. Bu devrim demektir. Pis bir oyun: İki

halde de kazanmıyorsun, koybediyorsun. Viard uzun süre kıvrandı durdu. Yorgunluğu onu bekleyişe itiyordu. Beklemek... Çocukluğundanberi sıcak ve yakın bir dost gibiydi... Ömrü boyunca beklememiş miydi Viard? Seçimlerde kazanacağı günü, uygar ilerleyişin zaferini, büyük ve genel barışı beklemişti. Özel hayatında da mutluluğu, şan alacağı ve gönül rahatlığıyla dinleneceği günleri beklemişti hep. Dessère herşeyi zamanın akışına bırakmakta haklıydı. Beklemek gerekiyordu. Herkesin akli başına gelecekti. Önemli olan gereksiz davranışlardan kaçınmaktı bugün...

Gece oturumundan önce Viard'a gizli polisin bir raporunu getirdiler. Raporda grevcilerin ikiye bölünmek üzere oldukları yazılıydı. İşçi çoğunluğu grevin durdurulmasından yanaydı. Seine fabrikasında uzlaşma taraftarları gittikçe çoğalıyordu. Viard gülümsedi. Grevin kesin bir başarısızlıkla bitmesi sağcı radikallerin eline büyük bir koz verecekti. Buna engel olmak gerekiyordu. Pazarlıkla bir anlaşmaya varılabilirdi. «Zaman bize çalışıyor» diye mırıldandı.

Geceki oturumda radikaller dış geçiremedi. Hükümet önergeyi Viard'ın ağzından iki yönlü bir açıklamayla cevapladı: «Hem işçilerin çıkarlarını savunmak, hem kanunlara saygı gösterilmesini sağlamak zorundayız» deniyordu. Sağcılar protesto ettiler. Sosyalistler alkışladı. Radikaller susuyordu. Tessat oturduğu yerden bağırdı:

— Fabrikaları boşalttırmazsanız halkoyu sizi silip süpürecektir!

Sıra kapakları vuruldu yeniden.. Bol bol bağırıştılar milletvekilleri. Viard'ın yüzüne kederli bir gülümseyiş gelip yerleşmişti; bıkmıştı Viard...

Tessat günün adamı olmuştu, onu tebrik ediyorlar ve Mirabeau'ya, Lafayette'e, Gambetta'ya benzetiyorlardı. Gündüz oturumunda yaptığı konuşmanın sarhoşluğu için-

deydi daha; onun tadını çıkarıyordu. Kendini büyük bir halk adamı ve hürriyetin koruyucusu olarak görüyordu. «Yokuşu tırmanıyorum» diyordu.

Evine döndüğünde bitkin fakat mutluydu. Karısı her zamanki gibi yatakta kendisine sıcak su banyosu yaptıırıyordu. Lucien evde yoktu: Paris'teki son zamparalığına çıkmıştı. Tessat başarısını mutlaka anlatmak istiyordu. Kızının, Denise'in odasına girdi.

Ona Meclis'teki konuşmasını, mimiklerle bir aktör gibi oynayarak, alkışlara varıncayadek anlattı.

Öylesine dalmıştı ki, Denise'e bakmıyordu bile: Denise allak bullak olmuştu. Son günlerde babası üzerine çok düşünmüştü. Daha bu kış politikadan hiç anlamadığı günlerde babasının sıkıcı ama şerefli işler yaptığını düşünürdü. Artık toplantılara gitmeye, gazeteleri başka bir gözle okumaya başlamıştı. Babasının yemek sofrasındaki konuşmaları dayanılmaz bir işkence olmuştu bu yüzden. Her gece gün biraz daha iyi anlıyordu ki babası pis ve oportünist bir politikacıdır.

Paris'in o günlerdeki havası Denise'i çepçevre sarmıştı. Michaud'nun Seine fabrikasındaki grevcilerin başında olduğunu gazetelerden öğrenmişti. Genç adama sonsuz güveni vardı. Zaten grevi eşitlik uğrunda girişilmiş bir savaş kabul ediyordu. Jeannot'nun öldürüldüğünü okuyunca, Michaud'nun sözünü hatırladı: Sözler ve davranışlar inançla gerçeklik kazanır, demişti. Denise ne yapması gerektiğini düşünüyordu. Utangaç bir kızdı. Büyük sözlerden, jestlerden çekiniyordu. Ah! Geçmişte yaşadığı hayatı şöyle bir silkeleyište kaldırıp atabilse... Michaud'ya akıl danışmak istiyordu. Ama şimdi Michaud'nun işi başından aşkın... Babası da kalkmış vır vır ediyor, yaptığını marifetmiş gibi anlatıyordu ona. Birden susturdu onu:

— Yeter! dedi.

Tessat şaşkınlıkla baktı kızına: Denise'e ne olmuştu? Denise ayaktaıdı. Uzun ve ince görünüyordu. Sert ve ciddi bir güzelliğı vardı. Öfkeli gözlerini baabsına dikmişti.

— Neyin var senin? dedi Tessat.

— Artık dinleyemem seni! Uzölmeni istemiyorum, ama çok kötü şeyler söylüyorsun. Ben de senin gibiyim belki. Fakat başka türlü yaşamalıyız; kötü bizimki! İşkence bu!

Odadan çıktı. Tessat, öfkeyle karısının yanına girdi:

— Kızın da senin gibi, dedi. Bu sizin illetli dindarlığınız! Cennet... Cehennem... şeytan götürsün!

— Alay etmek kötüdür, Paul...

— Alay mı ediyorum? Hepiniz çıldırdınız siz. Hür düşünceli bir adamım ben... Cehenneme giderim daha iyi.

Tessat soluğı Paulette'in yanında aldı. Kadın onu yatıştırmak için boş yere uğraştı:

— Benim küçük bebeğim! Sarıl bana! diyordu.

Kılı bile kıpırdamıyordu. Tessat'nın ve söyleniyordu bo-yuna:

— Hepsini şeytan götürsün...

20

Jeannot'nun annesi Clémence Duval, geçimsiz görünürdü ama, çok iyi kadındı aslında; romatizmalı elleri, sarılığını yitirip grileşmeye yüz tutmuş saçları, ışıll ışıll yanan gözleriyle, gençliğinde güzel olduğunu gösteren bir havası vardı. Ev işleri görüyordu. Bekâr odalarını derleyip toplar, yerleri siler süpürür, bazan sökük diker, bazan da çamaşır yıkardı. Hayatını böyle kazanıyordu. Eskiden daha da güç şartlar altında yaşamıştı. Savaşın bitmesine yakın

kocası ölmüş, Clémence, kucağında iki çocukla ortada kalmıştı. Bir binanın yedinci katındaki daracık odada, ufak sobasıyla büyükannesinden yadigâr karyola arasında ne zor günler geçirmişti. Gün olur bir kova kömür almaya parası olmaz; çocuklar tir tir titrerlerdi. Kimi zaman Jeannot'ya yeni çamaşır, Annette için ders kitabı almak gerekirdi. Bütün güçlüklerle rağmen Clémence, ikisini de yetiştirmiş, büyütmüştü. Annette bir elektrikçi ile evlenmişti. Lyon'da oturuyordu şimdi. Jeannot da Seine fabrikasında çalışıyordu. Büyük bir şanstı bu! İşe ilk gideceği gün Clémence, oğlunun eline bir şişe şarap tutuşturmuştu. Paris'in kenar mahallelerinde Jeannot yaşındaki genç genç insanlar iş bulmak umuduyla bir fabrikadan öbürüne koşarlar ve bütün kapılarda şu yazıyı okurlar: «İşçi istemiyoruz». Çırak olarak bile alan yoktu onları. Komşu kadınlar hep o yaştaki çocuklarının iş bulamayıp aileye yük oluşundan dert yanardı. Clémence'a, Jeannot, ilk maaşını ona getirdiği zaman Clémence gözlerine inanamamıştı.

Oğlunun, hep girişken ve neşeli oluşu, onu böbürlendirirdi. Jeannot'nun alaycılığı, herkese sataşmayı, kavgayı sevişi Clémence'ı tedirgin ederdi. Korktuğu felâket çok cabuk gelmişti başına. Kaç kere de söylemişti delioğlana. Jeannot, onun gözünde soytarılık yaparsa bir tokatla cezalandırılacak bir çocuktu hâlâ! Jeannot, toplantılara gitmeğe başlayınca Clémence kuşkulandı. Yüreği sanki gelecekteki tehlikeyi sezmişti. «Boşver bunlara sen» diye oğlanın başının etini yer, onu korkutup vazgeçirmeye çalışırdı. Jeannot ise, böyle zamanlarda işi hep espriye boğardı. Bir bahar, bir Mayıs günü Jeannot annesinin yanından kırmızı bayrakla geçmişti. Clémence, kiliseye gitmezdi: Tanrı'nın varlığına erişilemeyeceğini düşünürdü. Ama o gün Jeannot'yu kırmızı bayrakla görünce, haç çıkardı: Oğlanın başına bir iş gelecek diye korkuyordu.

Sonra, grev patlak vermişti... Onun akli grevin böyle-sini almıyordu. Grev dediğın, işi bırakıp evde beklemektir. Eskiden böyle gürültüsüz olurdu. Fakat, bunlar fabrikaya yerleşmişlerdi. Pisi pisine yakalanacazklardı. Clémence oğlunu ayıplıyor, eve dönmelerini söylüyordu çocuğa: oğlan dinlemiyordu ki. Her akşam Jeannot'ya kaynamış yumurta, peynir ve sosis götürüyordu. Para sıkıntısı çektiği için üzül-müyordu, kendisinin için değil, oğlu için endişeleniyordu.

Ve sonunda felâket haberi gelmişti. O günden bu ya-na Clémence, sanki dilini yutmuştu. Ne komşuları, ne de Jeannot'nun arkadaşları onun ağzını açıp da söz ettiğini görmediler. Cenaze götürülürken sessizce ağlıyordu. Onun gerisinde Jeannot'nun halası ve çocukları, daha geride kendi komşuları vardı.. En arkadan Michaud ve Seine iş-çileri adına bir grup geliyordu.

İşçiler, kesin sonucu alınca kadar fabrikayı terket-memeye karar vermişlerdi. Bu yüzden cenaze töreni çok sessiz çok gösterişsiz oldu. Jeannot'yu, şehir dışındaki me-zarlıklardan birine gömdüler. Yakıcı ve sıcak bir yaz sabahıydı. Ortalığı çiçek kokuları kaplamıştı. Kuşlar ötüşüyordu. Kimse nutuk söylemedi. Jeannot'nun arkadaşları, tek tek Clémence'in elini sıkıp başsağlığı dilediler. Orada olayı hatırlatan tek şey, Michaud'nun taşıdığı çelenge sarılmış kırmızı kurdelaıydı.

İşçiler cenazeden döndüklerinde torna işçisi Sylvain onlara çıkıştı:

— Kimi nutuk söylüyor burada! dedi. Kimi de tavuk gibi boğazlanıyor.

Polis, Viard'a doğru bilgi vermişti: Seine fabrikasında durum gerçekten karışık. İki haftalık grev, işçilerden bir kısmını yıldırılmış. Şimdi işçilerin kadınları yalnızca yiye-

cek getirmeğe gelmiyorlardı fabrikaya, bol şikâyet de getiriyorlardı: Para tükenmiş, bakkal, kasap veresiye mal vermiyorlardı. Jeannot'nun vurulması grevcileri birkaç saat süren büyük bir öfkeye sürüklemişti; kaatilleri yakalamak ve intikam almak istiyorlardı. Michaud, güçlkle yatıştırdı onları. Akşam olunca öfkeleri sönmüş, içlerini yeniden umutsuzluk kaplamıştı. «Evdekiler aç» diye düşünüyorlardı. Grev başlayalı kaç gün oldu; onun hesabını yapıyorlar, «Sonuç ne? Hiç!» gibisinden söyleniyorlardı.

Fabrika yöneticileriyle el altından anlaşılanlar vardı aralarında ve bunlar çeşitli söylentiler çıkarıyorlar; mal ismarlanmadığı için fabrikanın Ocak ayına kadar kapalı duracağını yayıyorlardı. Polis, gûya «binaları boşaltın yoksa gaz kullanacağız!» demişti.

Durumdan memnun olmayanlar Sylvain'in çevresinde toplanıyorlardı. Sylvain, dengesiz bir adamdı. Grevin başında fabrikayı çalıştırmayı ve fabrikaya yöneticilerinin yerine bir işçi komitesi seçmeyi teklif etmişti. O zaman dalga geçmişlerdi bu teklifle. Sylvain de öfkeyle «Öyleyse biz kaybederiz. Dessère çok kolay bekleyebilir. Ama biz bekleyemeyiz» demişti. Karısı gelip evde süt bile alacak para kalmadığını söyleyince Sylvain patlamıştı: «Artık yeter bu meret grevden çektiğimiz!» İsteri nöbetine yakalanmış gibi konuşuyor ve sesinden ağlamak üzere olduğu anlaşılıyordu. Çevresine hergün yeni taraftarlar buluyordu. Gizli oylama yapılsa, onsekizbin işçiden onbininin grevden vazgeçilmesini isteyeceğini ileri sürüyordu. Michaud ise bu işin bir onur ve şeref meselesi olduğunu, açık oylama yapılmasını istiyordu. Arkadaşlarının sağlamlığına pek güveni yoktu. Yenilginin yaklaştığını Michaud bile sezinliyordu.

Dessère, fabrikada olup bitenlerden haberliydi. Gre-

vi baltalamak için harekete geçti. Pierre'i ikinci defa yanına çağırttı:

— Günaydın heyecanlı dostum! Çok iyi görünüyorsunuz, buraya kapanmak yaramış size... Grev Komitesine tekliflerim var. Siz de komitedeymişiniz, öyle söylediler bana. Günlük ücretler ve iş saatleri ile ilgili isteklerinizi kabul ediyorum. Toplu sözleşme ve ücretli tatil isteklerinizi reddediyorum. Onların gerçekleşmesi mucize olur. Siz daha güveniyor musunuz Viard'a? Ama belli olmaz bir mucize yaratır. Bana gelince... Siz bu grevi durdurmazsanız fabrikayı kapatacağım.

— Teklifinizin kabul edileceğini sanmıyorum.

Her zaman heyecanlı ve dosça davranan Pierre bu defa kuru ve soğuktu. Dessère onun düşman gibi durduğunu sezmişti:

— Neden kıızıyorsunuz? Kapitalistim ben. İşçiler de haklı kendilerine göre.. Ama siz? Et değilsiniz, balık değilsiniz. Ve biftek olmak istiyorsunuz. Kanlısından hem de... Hayal bunlar... Toplu sözleşmeye neden ihtiyacınız olsun? Ne kadar yırtınsanız, insanlar değişmeyecek ki; hep aynı onlar.

— Onlara inanıyorum ben.

— Hayır. Belki seviyorsunuz.. İnanıyorsunuz ama .En vahşi despotizme sürüklüyorsunuz halkı. Çok acı şey bu!

Pierre gidince, Dessère pencereden masmavi duran gökyüzüne, küçük, kırmızı bayrağa, Müdüriyet'in önünde devriye gezen delikanlıya baktı ve Pierre'in yerinde olmak istedi. Pierre, softı, fakat mutluydu. Birşeye inanıyordu. İnanıldığı şey değil, inanması önemliydi. Dessère kendini öksüz hissediyordu. Her sabah çöl gibi bomboş günler yaşamak için uyanmak!

Pierre, Dessère'in teklifini Michaud'ya bildirdi.

— Sabaha kadar kimseye birşey söyleme, dedi Michaud. Yarın oylama yaparız!

Pierre de tedbirli davranmak, herkesi tek tek inandırmak gerektiğini düşündü. Hele Sylvain'in bu tekliften hiç haberi olmamalıydı. İkisi uzun bir süre konuştular. Sonra Michaud, Pierre'e sarıldı; böylece sözlerini bulamadığı dostluğunu anlatmaya çalışıyordu. Pierre anlamıştı. Öylesine duygulanmıştı ki, edecek söz bulamadı.

Eskiden Michaud, Pierre'e pek fazla güvenmez, kızdığı zaman onun «ekmek gibi yumuşak» olduğunu söylerdi. Pierre'in sosyalistlere, hele Viard'a olan aşırı güvenine öfkelenirdi. Grev sırasında onu daha iyi tanımış ve sevmişti. Fabrikanın en iyi mühendislerinden biri, işçilerin safında yer alırsa, bu onun çıkarıcı olmadığını, cesur olduğunu gösterirdi. Zaten günlük hayatta Pierre'i sevmemek imkânsızdı. Onun hayal gücü imkânsızı yaratırdı. Michaud herhangi bir proje için «bunu beceremeyiz» dese hiç tartışmaz, hemen başka bir yol bulmaya çalışırdı. En güç zamanlarda bile arkadaşlarını güldürür ve rahatlatırdı: Hemen, Marsilya hikâyeleri anlatmaya başlar, sıkışırsa işi deliliğe vurur, yine güldürürdü onları. Pierre, kendisinden iki yaş büyük olduğu hâlde Michaud onun arkasından bakıp, kendi kendine «Bu çocuk be!» derdi.

Bazan da anlaşamazlardı. O zaman aralarında bir tartışma başlar; bitmek bilmez, sürüp giderdi. Ya gördüğü eğitim, yada iyi-yürekli ve çabuk kandırılan karakteri yüzünden Pierre, geçen yüzyılın fikirlerine takılıp kalmıştı. İnsanları da, çiçekleri olduğu gibi hortumla islatıp arıtmak istiyordu. Onun gözünde bütün insanlara doğruyu anlatırsan inandırabilirdin. Viard'ın, vaâz verircesine konuşmasını, olgunluğunun sonucu kabul ediyordu. Michaud, Viard'ı sevmezdi; Viard, söz konusu edilince çok saldırgan olurdu. O zaman Pierre, elinden en sevdiği oyuncacı alınmış bir çocuğu andırır; kederli kederli gülümserdi.

Michaud, şimdi de, toplantıda onun konuşmasını istiyordu:

— Dessère'le konuştuklarınızı anlatırsın hepsine.. Sen iyi anlatıyorsun. Meselâ ben bir şeyi hemen anladım: Dessère için de durum parlak sayılmaz.

— Tamam, doğru. Biliyor musun, grevden önce bile durum parlak değildi. Milyon da olsa, para paradır. O adamın hayatı da özlenecek birşey değil. Birlikte gezmeye çıkmıştık; bir gün anlattı bana. Dessère de eşek gibi çalışıyor işin ucunda; rahatça söyleyebilirim.

— Sen hep entellektüel mantığı yürütüyorsun. Biliyorum, yenilsek, bizden kopup gitmezsin. Bizimle aynı sepete girersin... Ama ya kazanırsak? İşte o zaman ne yaparsın bilemiyorum.. Bir inanıyorsan on misli acıyorsun çünkü. Öğrenci bir kız var tanıdığım; genç bir kız... İkinizin farkı yok. O da öyle; güçsüzlüğü, kuvvetten üstün tutuyor.. Şeytan çarpsın anlıyorsam... Neden diyeceksin? Çok güçlü bir kız kendisi de ondan. Hem de nasıl!

Dalgin ve sıkılğan; gülümsüyordu. Pierre keyiflendi: Michaud'nun bu meseleyi anlamasına sevinmişti. Michaud hemen uzaklaşmıştı yanından. Fabrikoyı dolaşıyor, durumu anlatıyordu işçilere.

Sylvain, Dessère'in teklifinden haberiyydi. Müdüriyet'in adamları teklifi ona iletmişlerdi. Sylvain, harekete geçmişti. Vakit kaybetmiyordu. Anlaşma yapılacağı söylentisi avluya, atölyedekilere kadar ulaşmıştı. Ailelerinin durumuna canları sıkılan, endişelenen işçiler üzerinde büyük etki yapıyordu tabii.. Anlaşma yapılırsa bu köpekçe hayat bitiverecekti. Sylvain şöyle söylüyordu hepsine: «Bizden saklıyorlar; sanki güttükleri politika kendilerine yarıyor da.. Çoluk çocuğumuz açlıktan ölsün mü yâni?..»

Akşama doğru durum daha da karıştı. Pierre, hepsine, Dessère'in oynadığı tehlikeli oyunu açıklamaya çalıştı. Ama Sylvain'in taraftarları kovdular onu: «Sen karışma, mühendis!» dediler... «Banka hesabın kabarık, birikmiş paran var!»

Gece saat onda Sylvain'in işçileri toplayacağı haberi geldi: Dessère'in teklifi kabul edilecekti. Pierre'in umudu kırılmıştı, yenildiklerini düşünüyordu. Böyle düşünen o değildi sadece. Michaud, soğukkanlı ve neşeli görünmeye çalışıyordu. Kendi kendine «Bizi bu çıkmazdan bir mucize kurtarabilir» diyordu. Karar vermek gerekiyordu; arkadaşlarının ve belki de Paris'teki bütün grevlerin geleceği Michaud'nun durumu kurtaracak birşey bulmasına bağlıydı.

Hava kararırken Legreux'yü kenara çekti:

— Dinle, dedi. Bir iki saatliğine gidiyorum. Kimseye söyleme bunu: «Kaçtı!» derler sonra.

— Nereye gidiyorsun? Komiteye mi?

Michaud cevap vermedi.

Clémence, kirli kafesli penceresinin önündeydi; ölü bir ağaç kadar hareketsizdi. Michaud girdi yanına. Usulca kadının davul gibi şişip kırmızılaşmış elini avucunun içine aldı. Konuşmak istiyor, bir türlü başlayamıyordu. Yardım istemeye gelmişti bu kadından, fakat Clémence'in çektiği cı, onu da yakıcı bir bulut gibi kaplamıştı. Önceden hazırladığı bütün sözleri unutmuştu. Grevi, Sylvain'i, anlaşma tehlikesini; hepsini unutmuştu. Karşısında arkadaşının annesi vardı. Jeannot'yu anlattı; ölümünden birkaç dakika önce nasıl keyifli olduğunu, cesaretini anlattı. Kesik kesik ateşli anılardı söyledikleri ve şimdiye kadar hiç böylesine güçlük çekmemişti konuşurken:

Karanlık basmıştı. Clémence yakmadı ışığı; Jeannot bu karanlıkta yeniden yaşıyordu annesinin hayâlinde. Bu,

odada büyümüştü Jeannot; pencerenin önünde oynamış, okul ödevlerini yapmış ve sonra annesine arkadaşlarını, katıldığı gösterileri, polislerle nasıl çatıştıklarını bir bir anlatmıştı bu odada. Clémence anlamıştı ki oğlu, o kısacık ateşli hayatıyla herşeyi dolduruyor. O kısacık hayat varlığını şimdi bir fabrikada toplanmış insanların yüreğinde sürdürüyor. Jeannot'yu şu yanında duran ve hiç tanımadığı adama bağlayan şey onu da heyecanla titretiyordu. Belki bu adamı da vuracaklarını düşündü ve dehşete kapıldı. Bunlar kimseden korkmuyorlardı çünkü!

Michaud sustu; fabrikayı, Legreux ve Pierre'i hatırladı. Ayağa fırladı:

— Yardım edin bize! dedi.

Hiçbir şey söylemedi Clémence. Kalktı ve adamın peşine takıldı. Grevin ilk gününde olduğu gibi, fabrikanın avlusunda toplanmışlardı bütün işçiler: Sylvain, Michaud'nun yokluğunu fırsat bilip hepsini toplamıştı. Onlara, «İşveren, bütün tekliflerimizi kabul ettiği hâlde grev komitesi bizden saklıyor» demiş, kandırmıştı işçileri. Michaud, kalabalığa yaklaştığında, oylama başlamak üzereydi. Her taraftan «Anlaşmayı kabul edelim» sözleri duyuluyordu. Ne olup bittiğini tam olarak kestirmek de zordu. Kollar boyuna havaya kalkıp iniyor, kimse neye oy verdiğini pek bilmiyordu. Bağırışmalar, küfürler, gürültü; herşey birbirine karışmıştı.

Michaud, bir kamyonun üzerine fırlamıştı. Oradan bağırdı:

— Bir dakika arkadaşlar!

Sylvain, araya girip susturmak istedi onu:

— İstemez! Kararımızı verdik bizi!

Michaud susmadı:

— Hepimiz konuşabiliriz, karar verebiliriz. Ama içi-

mizde birisi var ki o susuyor: Jeannot. Unuttunuz mu Jeannot'yu? Jeannot yanımızda. Bizimle beraber.. Şimdi onun yerine annesi konuşacak.

Müthiş bir sessizlik oldu. Jeannot öleli çok geçmemişti; üstelik annesinin acısı bir sancı gibi onların üzerinde dolanıyordu. Kır saçları ve ağlamaktan kızarmış gözleriyle kamyonun tepesinde belirdi. Hiçbir şey söylemedi; yumruğunu sıkarak havaya kaldırdı: Jeannot, böyle yapardı mitinglerde, Clémence, konuşmak istedi; dudaklarını belli belirsiz oynattı. Ses çıkmadı ama. Sıkılmış yumruğu kalabalığın önünde bir sembol gibiydi. Bütün kollar havaya kalktı. O zaman Michaud arkadaşlarına seslendi: «Anlaşmak isteyenler kolunu indirsin!» Kimse indirmede kolunu, Sylvain bile greve devam ediyordu: Clémence, dik dik bakıyordu ona.

— Byrada kalıyorum! dedi.. Jeannot'nun yerine kalıyorum.

Michaud'yu bakışlarıyla okşayarak, titrek bir sesle:

— Kapıdan uzak dur! Seni de öldürürler! dedi.

Grevin onbeşinci günüydü. O gece bir çocuk kadar keyifliydi Pierre. Bağıra bağıra Michaud'nun çevresinde dolanıyordu:

— Kazandık! Kazandık!

Üç gün sonra Dessère, Viard'a telefon etti:

—İşçilerin şartlarını kabul ediyorum; karar verdim. Acele istenen işler aldık. Sonra, birşey söyleyeyim mi size... Yenilgiyi kabul etmesini bilersen kazanırsın.. Bunu size öğretmeye kalkışmak bile saçma. Aziz dostum, siz bunu Napolyon kadar ustaca başarıyorsunuz...

Bu kaba şakasıyla kendi kendini avutmaya çalışıyordu. Aslında işçilerle uzlaşmak; böyle bir pazarlığa zorlanmak onuruna dokunuyordu. Pierre, herhalde çok gülecekti kendisine. Fakat hergün birbuçuk milyon lira para göz göre

göre sokağa atılmazdı! Politika da bir oyundu; Borsa'dan farkı yoktu ki... Şimdi işçiler denize tatile giderken ücretlerini o ödeyecekti. Ama yarın.. Yarın belki de çalışma kamplarına gideceklerdi. Ünlü cambaz Dessère şaşırmaya başlamıştı. Günü gününe uymuyordu artık. Kalbi de yorulmuştu; içkiyi, kahveyi, sigarayı yasak etmişlerdi ona. Doktorları dinlemiyordu ama.. Yürek bu: aşk bulamayınca yerini alacak başka şeyler arıyordu.

Grev başladıktan ondokuz gün sonra, akşam yediye doğru iki taraf anlaşma imzaladılar; Dessère'in işçilerin ilk isteklerini değiştiren teklifleri önemsizdi. Herkes zaferin kazanıldığını artık anlamıştı.

Savaş bayrağını Seine fabrikasının işçileri açmıştı; onların kazanması, bütün grevcilerin zaferini müjdeliyordu. Zaten o gün başka işverenlerin de uzlaşmak istedikleri öğrenilmişti. Joliot, yine şairâne sözler yumurtlamış; «Barış imzalandı. Fransızlar, artık çalışalım! Yaralarımızı sar-mak zorundayız!» diye yazmıştı.

Gece sekize doğru, Seine işçileri bayraklarını katlayıp, düzenli sıralar hâlinde isteyerek katlandıkları üç haftalık bir mahkûmiyeti geride bıraktılar. Bir orkestra'nın peşinde fabrikayı boşalttılar. Clémence ve Michaud, onların başında yürüyorlardı. Her geçtikleri yerde halk toplanıyor, sevgi gösterisi yapıyordu onlara. Grevcilerin karıları, çocukları, işçi semtlerinin halkı, sendikacılar, hep yollara dökmüştü. Onbinlerce insandılar. Yeni bir yaz gecesi usul usul başlıyordu. Gökyüzü henüz aydınlıktı ama gecenin ilk yıldızları parlamaya başlamışlardı. Batan güneşin altın renkli ışıkları içinde onların maviliği şaşırtıyordu insanı. Halk sokaklara taşmış, kahvelerin tıraçalarını doldurmuştu. İşçiler alkışlanıyor, işçilere çiçekler atılıyor, içkiler ismarlanıyordu. Michaud, Clémence'in koluna girmişti. Son olaylar yaşlı kadın iyiden iyiye harpalamıştı. Güçlkle ayak-

ta duruyordu. Michaud'ya kanı kaynamıştı; bir anne dikkâtiyle gözlüyordu Michaud'yu. Biraz sonra ayrılacaklar ve birbirlerinden kopacaklardı. Michaud, kendi işine dönecek, Jeannot gibi mitingten mitinge koşacak, susturuluncaya kadar bağırarak, savaşıyordu. Clémence da artık bomboş kalan odasına dönecekti. Genç adama döndü birden:

— Neden evlenmiyorsun? dedi. Daha iyi değil mi? Sen hep yalnızsın. Günün birinde... vursalar seni, öldürseler peşinden kim ağlayacak sana? Kötü bu... kötü!

Michaud, şaşkınlıkla gülümsedi. Ağaçlar beyaz bir fonun üzerine kalemle çizilmiş gibi siyahlaşıyorlardı: şimdi. Mavi bir bulut Seine nehrini örtmüştü. Michaud nereye baksa tanıdık ve dost bir çehreyi, Denise'in gülümseyen yüzünü görüyordu.

21

André, kendi kendine atelyenin oturulamayacak kadar boğucu olduğunu bahane ederek sehpasını duvara yasladı ve çıktı. Kaç zaman var ki canı çalışmak bile istemiyordu. André dostlarına —Pierre ve Lucien'e— politikadan anlamadığını söylerken yalan söylemişti. Dört kocaman ay geçmişti aradan. Ve çok şey değişmişti onun kafasında. Politika onun atelyesine de dâvetsiz bir konuk gibi gelmişti. Şimdi her sabah André, gazeteleri baştan sona okuyor, sokakta insanların ne konuştuklarına kulak veriyordu ve görüyordu ki grevlerden, parti mücadelelerinden, savaştan başka insanları ilgilendiren şey yoktu. Paris şehrini kaplayan hava onda da, o güne kadar yabancı olduğu yeni duygular yaratmıştı. Halka çok bağlı adamdı André. Umu-

dun ve dayanışmanın dışında yaşayamazdı. Bütün bunlar tamam.. Ya resimleri, natürmort'ları?...

Bir gün tesadüfen, Sovyetler Birliği'nde buğdayın aşılanması konusunda bir yazı okudu. Toprakla ilgili herşeyi sever, ilgi duyardı. Yazı onun içinde, yüreğinde ve kafasında yaşayan köylüyü yeniden uyandırdı, küllerinden temizledi. Sonra sokak sokak gezinirken tekrar o yazıyı düşündü ve kendi kendine «Resmin sonu kötü» dedi. Öyle ağaçlar vardır ki aradan yetmiş seksen yıl geçtikten sonra yeşerirler. Bahçıvan tohumu atarken ağacı göremeyeceğini bilir. Belki oğlu kim bilir belki de torunu sahip çıkacaktır. Ektiği tohumun ağacına. Bazan bakarsınız ki bir bitkinin hayatındaki iki üç gün koca bir bölgenin görünüşünü bütünüyle değiştirir. Tabii, bu içinde yaşadığımız devirle sıkı sıkıya ilgilidir. Ressam da böyledir. Sessizliği arar. Onun besini hareketsizliktir. Şekillerin ve renklerin değişmezliği içinde çizer dünyayı. Kurulmuş hayat düzenlerinin bozulduğu, temelinden sarsıldığı ve yıkıldığı devirlerde ressam güçsüzdür. Lucien, Kültür Sarayı'ndaki konuşmasında zevksiz bir devrimci düşünölemeyeceğini söylemişti. Ne enayice söz bu! Öyle devirler vardır ki «zevksizlik» insanların mutluluğuna taş koyan pis bir yük oluverir. 93'te nasıl insanların kellesine malolan «pis kan» olduysa öyle... Tarih kişilerden çok devirleri eski itibarına kavuşturur. Çünkü bir devrin ürünü Robespierre olmuşsa bir başkasının Delacroix olmuştur. Robespierre nasıl David'in resimlerinden sorumlu tutulamazsa Delacroix da Louis-Philippe gibi aşağılık bir kralın varlığından sorumlu tutulamaz. Lucien tarihin akışı içinde gerçek olarak yaşanmış şeyleri mizansen düzeltir gibi düzeltmek çabasında.. Ama o bir sahneye koyucu değil, basit bir figürandır aslında insan henüz vakit varken, bir atelye sahibiyken başladığı resmi bitirmeli... Boyası da var nasıl olsa... Olmuyor ama... André

çalışmak niyetiyle sehpanın başına geçiyor. Birinci saatin sonunda böyle yürümeyeceğini anlıyor ve bırakıyor elindekileri.

Hep beklediği birşey var André'nin: Jeannette. Belli saatlerde radyonun başına geçiyor, Jeannette'in konuştuğu reklâm programlarını bekliyor. Kızın tadı tuzu olmayan reklâm anonslarında bile güzelliğinden kaybetmeyen sesi ona Laforgue'un şiirlerini, Pasquin'in akvarellerini hatırlatıyor.

Sık sık şu soruyu kendi kendine soruyor: «Neden hep Jeannette?». «Aşk» sözünü anmak istemiyor bir türlü. Kızı çok az tanıdığını biliyor. Belki de kızla ortak olabileceği, beraberce paylaşabileceği hiç bir şey olmadığını, bu tutkunun kendi yarattığı bir hayâl olduğunu düşünüyor. André, duygularına sonsuz bir süre için teslim olur, yapısı böyledir. O çok zor bağlanır bir insana, yakınılaşabilmek için duygularının okşanmasını, kırılıp bozguna uğramamasını ister. Lucien'le son karşılaştığında bütün gün acı içinde kıvranmıştı. Kıza olan bu bağlılığından utanıyordu. Hani Lucien tutup da «Sana ne oluyor? Ne sorup duruyorsun Jeannette'i» dese... Jeannette'e duyduğu bu delice yakınlığı bir söküp atabilse içinden... Yapamıyordu ki... Karanlık basınca soluğu radyonun başında alıyordu.

İnsan böyle bir durumda nasıl çalışır? Etraftaki sokaklarda binalarda kurulmuş iskeleler bayraklarla donanmıştı. Grev yapan yapı işçilerinin bayraklarıydı bunlar. Radyo'da Jeannette bir şurubun faydalarını sayıp döküyordu. Hava adamakıllı bunaltıcıydı. Gece bile serinlemiyordu hava bu mevsimde. André çok bitkin görünüyordu.

Temmuz başında Paris'in zengin semtleri boşalmıştı. Eskiden yazlığa gitmek için ay sonu beklenirdi. Yollardaki trafik kazaları, trenlerin tıka basa dolu oluşu burjuvaların

gözünü korkutuyordu. Ama bu sefer Paris karışmış, bu sefer burjuvalar işçilerin şehri ele geçireceğini sanarak çok uzaklara, Güneye doğru kaçmışlardı. Hem de vaktinden önce. Plajlarda şimendifer makinistleriyle marangozlarla dirsek dirseğe yaşamak korkusu saygı değer beylerin uykusunu kaçırıyordu. Gazeteler kıyı şehirlerinin baskına uğradığını yazıyorlardı. Paradan yana talihli doğanlar çoktan İsviçre'ye İtalya'ya gitmişlerdi yazı geçirmeye. Kimse Paris'te kalmak istemiyordu. Bütün burjuvalar 14 Temmuz'da, Kurtuluş Bayramı'nda işçilerden korkuyorlardı. Eskiden bu bayramı herkes kutlardı. Oysa şimdi 14 Temmuz'u kutlamak Halk Cephesi'nin zaferini kutlamaktı burjuvaların gözünde. Başkentte kolmış Breuteuil taraftarları da halk çoğunluğunun sevincini paylaşmamak için pencerelerinden bayrakları indiriyorlardı.

İşçi semtleri de alabildiğine iyimser bir havaya girmişti. Dessère'in uykularını kaçırان ücretli tatil heveslileri eski yaşayışlarına dönmüşlerdi bile. Artık bütün konuşmalar «Neresi daha güzel?» ya da «Nerede daha çok balık var?» gibi soruların çevresinde dolanıyordu. Dessère işçi kahvelerini şöyle bir gördükten sonra: «Ne garip ülke burası! demişti. Herkes devrim beklerken adamlar balığa çıkıyor!» Haziran'daki fırtınadan sonra Temmuz çok anlamsız kalmıştı. Komünistler işverenlerin karşı hücumu geçeceklerini, Breuteuil'ün komplo hazırladığı söylüyorlardı. Ama onların sözü, turistik bir yol kılavuzunun, yeni bir bisikletin ya da bir mayonun yanında kolayca unutuluyordu. Ücretli tatil alanların çoğu Ağustos'ta gidecekti. Şimdilik 14 Temmuz'a hazırlanıyordu işçiler. 14 Temmuz bazı Paris'liler için askerî geçit töreni, başkaları için miting ve sokaklarda dansetmek anlamına geliyordu. Sokaklar daha 13 Temmuz akşamı balodan geçilmiyordu. Ve tabii, o günlerde boşta kalmış çalgıcı yoktu Paris'te. Nereye bakılırsa çalgı sesle-

ri ıslık seslerine karışmış oluyordu. Meydanlarda orkestralar için yerler hazırlanmıştı. Boyun damarları şişmiş bakır tenli çalgıcılar iştahla yudumluyorlardı biralarını. Bütün sokaklar renk renk ampullerle süslenmişti. Masaların o gece dolup taşacağını bilen kahveler masaya iskemleye benzer ne buldularsa kaldırıma çıkarmışlardı: Oyun masaları, yemek masaları birbirine karışmıştı kaldırımlarda.

Hava çok sıcak olduğu için insanlar yazlıktaki gibi soyunup dökünmüşlerdi. Eğlence başlamıştı. Küçük bebekler annelerinin kucağında ya tepiniyor ya da uyukluyorlardı. Hokkabazlar sokağa dökülmüştü. Kimi ateşi yutuyor, kimi şapkadan cıvıv çıkarıyordu. Seyyar satıcılar, kâğıt yelpaze, çiçek, elma şekeri gibi şeyler satıyorlardı. Çevreye barakalar kurulmuştu: Falcı kadınlar, piyangoların her çeşidi, nişancılık oyunları; insan ne arasa bulabilirdi. Atlı döner dolaplar, günün modası uçaklar vızır vızır işliyordu.

Paris'in, yüzlerce, küçük bölgeye ayrılan, her bölgesinde, sineması, belli başlı sokakları ve kahramanlarıyla ayrı ayrı dünyaları yaşatan, bu koca şehrin taşra şehirlerini andıran özellikleri böyle bir karışıklığın içinde daha iyi, belirliyordu. Daha çok gelip geçen yayaların can verdiği şehrin ortasındaki mahalleler şimdi bomboştı. İşçi mahallelerinde de kimse dolaşamıyordu. Orada herkes birbirini tanır zaten: balolar da aile arasındaki eğlenceye benzer.

André bütün gece şehirde dolaştı. Halk bayramlarını severdi o. Bayram günlerinin silik ama içten havası hoşuna giderdi. İnsan yanındaki kızın adını şeker kalıplarına yazabilirse; bunu severdi. André Akordeonu, laternânın gürültüsü ve melânkolik sesini severdi. Ama bu gece kendini gerçekten çok yalnız hissediyordu. Öksüz bir çocuk gibiydi. Hele Bastil meydanına gelince yalnızlığı ivice bastırdı: Eskiden de yine böyle yakıcı bir yaz gecesi insanlar bir

kan deryâsının çevresinde garip ve anlamsız bir dansa başlamışlardı. Binlerce çift dolaşıyordu meydanda. Onları uzaktan gören çalkantılı bir denize benzetebilirdi. Seine nehrine doğru yürüdü André. Sonra oradan çok sevdiği bir yere, Contrescarpe meydanına yöneldi. Durmadan yanıp sönen ışıklı levhâlarla yeşil yapraklı kestane ağaçlarının kucak kucağa yaşadıkları bir yerdi burası. Vakit gece yarısını geçmişti. André bir kahveye oturmuş ılık birasını yudumluyordu. Başını kaldırıncı birden biraz ötesinde Jeannette'î gördü. Kızın yanında başka kadınlar —artist olmalıydılar— vardı. Sevinci öylesine büyük oldu ki bağırverdi André. Kısa bir kararsızlıktan sonra yaklaştı Jeannette'e:

— Dansedelim ister misiniz? dedi.

Kız şaşırdı, gözlerini kocaman kocaman açarak baktı ona. Sonra hiç konuşmadan yanyana dolandılar bir süre. İkisi de birbirlerini gördükleri için öylesine sevinmişlerdi ki ne yapacaklarını şaşırp kasılmış kalmışlardı. Birbirlerine olan tutkularında ikisi de dürüsttüler. André elinin Jeannette'in vücudun sürünüp durduğunu ve kıza iyice sokulduğunu farketmemişti. Bulundukları yer çok kalabalıktı. Sık sık başka çiftlere de çarpıyorlardı. Ama sanki kalabalığın arasına sıkışmamışlar; çok uzaklarda bir tarlaya kaçmışlar, bir çöle sığınmışlardı.

André gezmeyi teklif etti kıza. Jeannette:

— Arkadaşlarım var yanımda dedi. Ama olsun, söyleyim onlara. Beni beklerler.

İyi aydınlanmamış daracık bir sokaktaydılar. Elele tutuşmuşlardı. Karanlıkta böyle yapar çocuklar; onların yaptığını yaparlar. Jeannette fabrikadaki geceyi anlatıyordu André'ye...

— Anlamadığım çok şey var. Doğru dürüst gazete okumuyorum bile. İnsan oradakilerin gerçek birşeyi yaşadığını hemen seziyor. Nasıl dinliyorlar, bilsen... O, ka-

dar dokundu ki bu bana. Boyuna ağladım evde. Sebebini bilmeden. Onları öyle gördüğüm için belki de.

— Şu son günlerde hep dolaştım ben de... Etrafımı dinledim. Sonu neye çıkar, bilmiyorum... Fakat olağanüstü birşey var hepsinde. Herşey basit ve gerçek... Kaynaklarını seziyor insan.. Oysa biz... Biz başka şeyi düşünüyoruz; başka insanları belki çok incelikle, zevkle düşünürüz. Hiç bağlanmayız ama... Üfürülse bütün bağlarımız kopar. Bazı bitkiler vardır; topraktan koptular mı sürüklenir giderler, nereye gittikleri bilinmez... Bir kapris bir tesadüf...

Jeannette durdu ve kederli bir sesle:

— André bu bitki biziz... İkimiz, dedi.

Işık içindeki İtaiya meydanına çıktılar: Müzik, eğlence fişekleri, kahkahalar.. Çok canlıydı burası.

— Beni şaşırtan, diyordu Jeannette, kolay kırılması... dağılıp gitmesi...

— Neyin kolay kırılması?

— Herşeyin... Çocuk filân değilim artık... Alışmış olmalıyım buna... Alışamadım ki!

André allak bullak oluvermişti; kendisi ne düşünüyor- sa kız aynı şeyleri, tıpatıp aynısını söylüyordu:

— Nasıl oluyor da düşündüklerimiz bu kadar benziyor? dedi.

— Sanatçıyız ikimiz de; eminim bundandır... Fabrika- da, o gece çok iyi anladım böyle olduğunu. Bizi kendilerinden sayabilirler. Sevebilirler bizi... Ama bir an gelecek biz de kenara itileceğiz.. Anlatamıyorum ki.. İnsanların «sa- nat» kelimesini söyleyişlerine dikkat ettiniz mi hiç? Bazen bir duanın ilk sözcüğü; çoğunlukla da bir hastalığın adını koyarmış gibi: Vebâ ya da kolera gibi meselâ... Yakında aşısını da bulurlarsa hiç şaşmam. André dönme dolaba binsek mi ne dersiniz?

Yeşil, sarı, türlü renklerde ve esrarengiz hayvanlar;

ejderhalar, o masallarda anlatılan ve yarısı insan, yarısı at hayvanlar, tek boynuzlu masal canavarları çılgın bir hızla dolabın çevresinde dönüyorlar, bir yükselip bir alçalıyorlardı. Devâsa bir org durmadan çalıyordu. Mavi bir filin üzerine yerleştiler.. Havadaki boğucu tatsızlık yerini serin serin esen bir rüzgâra bıraktı. Havalanmışlardı bile.

Sarmaş dolaş indiler dönme dolaptan. Yine susuyorlardı. İnsanın dönüp arkasına bakmaktan, küçücük bir el hareketi yapmaktan ve konuşmaktan çekindiği sayılı anlardan birini yaşıyor, mutluluğu dağıtmak istemiyorlardı.

Kendini ilk toparlayan Jeannette oldu. Boğulacak gibiydi. Gitmesi gerekiyordu. Hemen şimdi gitmeliydi. Felâketi kabullenenecekti yoksa. Göz göre göre kabullenenecekti. Gelip geçici bir ilgi değildi André'ye duyduğu. Her on biraz daha ısındığını; bu duyguya daha fazla yakalandığını seziyordu. Birlikte yaşayamazlardı ikisi; biliyordu. Aynı kumaştan yapılmışlardı. Ne demişti André? O bitki işte; o topraktan sıyrılınca dolanıp duran diken... André ile yaşamak? Kısa ömürlü ve gizli bir zina olurdu bu.

— André, gitmeliyim; Beni bekliyorlar, dedi.

Meydanın karanlık bir köşesinde; bir kestane ağacının yan başında, yapayalnız lâmbanın ölgün ışığında, şefkâtle, onu kaybettiğini bilmenin doluluğu içinde öptü André'yi. Bir erkeği öper gibi değil, çok değerli, çok cici bir armağanı kucaklıyormuş gibi. André çekinerek kollarının arasına aldı kızı.. Jeannette sıyrıldı usulca:

— Hayır, dedi. Bu olmasın..

Nedenini sormadı André. Sessizce rastlaştıkları meydana döndüler yine ve sessizce ayrıldılar.

Arkadaşları takıldılar, Jeannette'e: «Esrarengiz bir hayranın galiba?» dediler. Cevap vermedi; sustu. Susuzluktan kıvranıyordu; su niyetine acımsı bir şarap içti. Doha çok yükseldi ateşi; şakakları zonkluyordu. Ve ilerdeki org mutsuz biten bir aşkı haykırıyordu. Jeannette daldı birden:

Fil de herhalde böyle anlatıyordu aşkını.. Mavi fil. Ne yapmıştı? Bağırarak bağırarak! Alabildiğine haykırmak, sesinin çıktığı kadar haykırmak istedi.

— Çok tuhaf! diyordu. Ömrü boyunca toprağın altında hapsetmişler onu, metroya kapatmışlar.. Hayır bir madene... daha derinlere cehenneme gömmüşler. Sonra günün birinde çıkarmışlar oradan «koşsana» demişler, «Gülsene! Soluk al bakalım». «Hayır» diye cevap vermiş. Neden? Koşamaz, gülemez. soluk alamaz da ondan. Yapamaz! Gerçekten yapamaz!

— Neden bahsediyorsun? Cevap veren kim?

— Kitaptaki peri kızı.. Arkadaşın biri. Maréchal, üzülme sakın; sen değilsin. Sanatçı değil. Bir bira tüccarı ya da ben. Ne farkedersin?

— Biraz fazla içtin; ondan oldu.

— Bilmiyorum. Konuşmak istiyorum ama. Onu da beceremiyorum işin kötüsü. Maréchal, söylesene, hiç mutluluğu hayâl ettiğin oldu mu senin?

— Hayır. Kimse düşünmez mutluluğu!

— Yanlışın var. Ben meselâ; hep düşünüyorum ben. İnsanlara bakıp bakıp düşünüyorum. Baksana nasıl koruyorlar mutluluğu.. Cam bir kavanozun içine kapatıyorlar; peynir saklar gibi. Ya da pamuk örtülerin altına gizliyorlar. Ve dansediyorlar. Durmadan dansediyorlar. O şiliri hatırlıyormusun?.. «Lizbon yıkıldı. Ve Paris'te dansediyorlar..» Zelzele olmuş o zaman. Burada da olur bakarsın. Bir volkan yeniden lâvlarını döker; vebâ salgını başlayabilir. Bakarsın, gökten bomba yağdırırlar üstümüze. Ne bileyim? Daha bir sürü şey.. Öyle çabuk zedelenen, öyle kolay dağılıp, giden bir şey ki mutluluk. Soluğunu kesmelisin, Maréchal. Korumalısın kendini!

Gözlerinden yaşlar boşanıyordu. Gün ağarıyordu. İnsanlar yavaş yavaş evlerine dönüyorlardı. Yanlarından geçen biri:

— Boşver şekerim, yarın yine dansederiz, diye takıldı.

Gün ışığında insanların yüzü garip bir «fantomatik» derinlikler kazanıyordu. Bomboş meydana ezilmiş çiçekler, portakal kabukları, izmaritler, şişe kapakları, kestane fişekleri can çekişiyordu şimdi.

André atelyesine döndüğünde büyük ve pembe bir güneş, ışıklarını evlerin damarlarından aşırıp içeriye gönderiyordu. Herşey ılıktı, titriyordu. Pencereye oturdu. Keder ağır ağır yerleşiyordu yüreğine. Herşeyi tekrar yaşıyordu kafasında: Uzakta, bu inanılmaz gecenin karanlıklarında kestane yapraklarının arasında küçücük bir lâmba hâlâ yanıyor. Şu dışardaki güneşe benziyor. Dönme dolap çok hızlı dönüyor. Zaten herşey delice bir hız içinde sürükleniyor. Hiçbir şeyi göremiyor insan, anlayamıyor. Vakit kalmıyor ki buna. Fırtına ve ağaç ayrı ayrı takvimlere göre yaşıyorlar.

Cézanne'ın hep aklına gelen bir sözünü hatırladı André: Tabiatı çok dikkatli gözlemek gerektiğini söylemişti Cézanne. İnsan ancak o zaman gördüklerini ışığın etkisinden, kalıcı olmayan şeylerden ayıklayıp anlayabiliyordu. Cézanne'ın yaptığı gibi Aix'te, sessiz bir şehirde yaşarsan böyle konuşmak çok olağan, çok basit birşey oluveriyordu. Sonra o, bizimkine hiç benzemeyen başka bir devri yaşamıştı. Jeannette «Bu olmasın» demişti. Ne olmasın? İstemek mi? Umutlanmak mı? Anlamak mı?

Güneş iyice yükselmişti. Bu kasıp kavuran ışığın altında şehir yorgunluktan bitmiş uykuya dalmıştı. Güneşin ışığı bütün renkleri silmişti. André bir körden farksızdı. Anlamadığı bir dünyayı şaşkın şaşkın seyrediyordu. İskemlesinde öylece uyuyakaldı. Temmuz güneşi onu çepçevre sarmıştı.

22

General Picard kahverengi atının üstünde çok gösterişli duruyordu. Tunus'lu askerlerin arasında yaşlı bir ressamın fırçasından çıkmıştı sanki.

Her yılın 14 Temmuz'unda askeri geçit töreni yapılırdı. Bu tören çoğunlukla tesadüfün halâ şehirde tuttuğu burjuvalar, üniforma meraklısı moda uzmanları ve mahalle çocukları tarafından ilgiyle izlenirdi. Fakat bu yılki seyirciler değişmiş, başkalaşmıştı. Champs-Elysées'nin demirbaşları uzakta, kıyı şehirlerinde, kaplıcalardaydılar. Bu şık mahalleye şimdi işçiler girmişlerdi. İnsan nereye baksa kasketli işçilerle karşılaşılıyordu. Sadece bazı sokak köşelerinde bask bereleriyle şık ve kendini beğenmiş tavırlı genç adamlara rastlanıyordu. Bunlar Breuteuil'ün taraftarlarıydı. Onlar «Yaşasın Ordu» diye bağırınca işçiler karşılık veriyordu: «Yaşasın Cumhuriyetçi Ordu!». Cumhuriyet'in yetmişinci yaşında bile bu söz bir çeşit meydan okuma anlamına geliyordu. Yer yer kavga çıkıyordu.

Son zamanlarda gazeteler savaş tehlikesinden çok sık bahsetmeye başlamışlardı. Ren nehrinin ve Alp dağlarının ötesinde pis bir kaynaşma vardı. Halk törende geçen çelikbaşlıklı askerlere, topçulara, havacılar umutla bakıyordu. Askeri bando bıkip usanmaksızın Lorraine marşını, Sambre-et-Meuse'ü tekrarlıyordu. Kaldırımlarda siviller askerlere benzemeye çalışıyorlardı yürürken; vücutlarını dik tutuyorlardı. Bütün yüzlerde yiğitlik taslayan bir hava okunuyordu. Ordunun halkı kendine yaklaştıran bir çekiciliği vardı. Her boydan askerler yanyana, seferde nasıl yürünürse öyle yürüyerek geçiyorlardı. Bütün seyredenler yankınlık duyuyordu onlara.

Bereli genç adamlar Picard'ı çılgınca alkışlıyorlardı. Kalabalıkta onların sesi sokağın gürültüsüne karışıyordu. Picard küçümseyen bir gülümseyişle bakınıyordu çevre-

sine. Belki de ilk defa görünüşüyle de kafasının içini doğruluyordu. Bu sevmediği kalabalığın askerleri alkışlaması onuruna dokunuyordu. Bıraksalar, Tunuslu askerleri nasıl büyük bir keyifle bu heriflerin üzerine gönderecekti? Onurunu kıran şeyleri görmemek için başını eğmişti. Eski devirlerin şanlı ve güzel günlerini yaşamış olan Zafer Anıtı şimdi işçi kepezeliğinin eline düşmüş olan bu şehirde yabancılık çekiyor; işçi takımına yakışmıyordu onun fikrinde. Ya, kendisi? Büyük asker, kahraman general Picard bu heriflerin ve masonların maskarası değil miydi?

İşçiler Zafer Anıtının yanında toplanmışlardı. Picard tam önlerinden geçerken Michaud olanca kuvvetiyle bağırdı; «Yaşasın...» Breuteuil'ün adamları dayanamadılar bu harekete; işçilere saldırdılar. Polisler düdük çalmaya başlamışlardı. Atı huysuzlanmaya başladığı halde Picard bir kere olsun başını çevirip kaldırımdakilere bakmadı. Yüzündeki küçümseyen çizgiler daha belirlendi sadece. İçinden küfür etti onlara: «Orospu çıkardıkları...»

Champs-Elysées iki yıldır faşistlerin merkezi olmuştu. Orada hergün, solcu gazeteleri satan müvezzileri dövüyor, kan revân içinde bırakıyorlardı. Halk Cephesi'ne bağlı olduğundan şüphelendikleri işçiler ve Yahudiler aynı şekilde dayak yerlerdi. Kahve taraçalarında pinekleyen şık beyler, hanımlar sağcı gençliğin bu çeşit kahramanlıklarını sık sık seyrediyorlardı.

Ama bugün Champs-Elysées'ye bambaşka mahallelerden bambaşka insanlar gelmişti. Bu sefer öncekilere benzemeyen bir kavga başladı orada. Faşistler cop ve bıçak kullanıyorlardı. Yüzü gözü kan içinde bir işçi yere yuvarlandı. Michaud etrafını çevirmiş olan faşist çemberini yarıp kurtulmak istedi. İşte o sırada bıçak darbesine benzeyen bir sızı hissetti sırtında. İngiliz anahtarını kavroyarak

kendisine saldıranlara vurmaya başladı. Polis faşistleri açıktan açığa koruyor, Blum - Viard hükümetini umursamıyordu bile. Eski bir alışkanlıkla üstleri başları düzgün olmayan işçilere vuruyor, iyi giyimlilere dokunmuyordu. Arkadaşları Michaud'nun yardımına koştular. Michaud yana çekilerek kendisini bıçaklamak isteyen bir faşistten korundu. Sonra anahtarıyla vurup devirdi herifi.

Geçit yapan askerler kavgayı seyrediyordu.

Faşistleri kovalamışlardı. Rahat bir soluk aldı. Michaud. Tatil günleri giydiği ceket bir baştan bir başa yırtılmıştı. Sırtında yanık lekesini andıran kıpkırmızı bir leke belirmişti. Michaud bu yaranın ağrısını farketmemişti henüz. Bir eczaneye götürdüler onu. Herkesi kahkahalarla güldürdü orada: «Soytarılar!» dedi «Miting var diye süslenmişim. Bakın, ne yaptılar elbiseme?»

Geçit töreninden sonra general Picard yemeğini aceleyle yedi. Üniformasını çıkarıp sivil giyindi. Şehir dışına çıktı. Yolda her kavşakta arabasını durdurmak zorunda kaldı. Genç çiftler caddelerin ortasında bile dansediyorlardı. İnsanlardaki bu sevinç onu çileden çıkarıyordu. Gözlerini yumdu: Şu akordeon sesini, şu saksafon gürültüsünü duymamak için çok şeyi gözden çıkarabilirdi.

Breuteuil onu Ferté yakınlarında, bir evde bekliyordu. Güzel bir yerdi; sevimliydi bu ev. Komplo kurmak için değil ama flört etmek, sevişmek için çok uygun bir yerdi. Marne ırmağının yüksek ve kayalık kıyısına bakıyordu. Taraçadan ırmak, sazlıklar, ineklerin pineklediği yeşil otlaklar görülüyordu. Salkım çiçekleri kaplamıştı taraçayı. Hos kolları insanı güzel bir uykuya çağırıyordu.

Her zaman soğukluğu içinde Breuteuil son olavların yorumunu yapıyordu:

— Tessat önemli sayıda milletvekili topladı çevresine. Fakat hiçbir şey sonuçlandırılmaz bu Meclis'te. Asıl işimiz Meclis dışında. Çok yakında İspanyollar harekete geçecekler. Eğer Halk Cephesi'ni dağıtmayı başarırlarsa sonbahara doğru biz de burada yükleneceğiz.

Picard, Champs-Élysées'deki halk kalabalığını unuttamıyordu:

— İyice zehirlemişler halkı, dedi Yüzbinlercesini ortadan kaldırmak gerekiyor. Ordunun alacağı tavrı bilmek zor. Askersiz subay nedir ki? Salak bir romantizm olur böylesi... Hangi kuvvete güvendiğinizi bilemiyorum.

— Bunu konuşmak için vakit erken... Düsseldorf'tan gönderilen silâhları aldık. Tabii bu işin garnitürü sadece başlangıcı. Adamınızın, o albayın gönderdiği ile kıyaslarsak çok önemli ama... Şimdi, başka şey konuşalım... Seferberlik plânlarını ele geçirip bize vermelisiniz... Baştaki beyinsizler hükümet ettikçe herşeye hazır olmalıyız. Savaş patlarsa bizi gafil avlamasınlar!

Picard ne söyleyeceğini bilemedi. Şimdiye kadar Breuteuil'e kayıtsız şartsız inanmıştı. İlk defa tereddüt ediyordu: Breuteuil'ün bu isteğini kabul etmeli mi? Picard asker soyundan gelen bir insandı. Askerlikle ilgili her şeyi kutsal bilirdi. Bu, savaş anılarıyla, yaşadığı çevrenin gelenekleriyle, léne ve Austerlitz'den Marne ve Verdun'e kadar tanınan adlarla onun içinde pekleşmiş bir duygu. Ve bu soğuk adam ilk defa bir çocuk tedirginliği ile cevap verdi Breuteuil'e:

— Ben, savaş olursa aramızdaki çekişmeler bir yand bırakılacak sanıyordum.

Breuteuil, sessiz, taraclarda gezindi. Sonra generalin önünde durdu:

— Ben de öyle sanıyordum, dedi. Umarım ki vatanseverliğimden şüphesiz yoktur. İkimiz de cephede, savaşın

içindeydik. En iyi arkadaşlarımızı orada kaybettik .Ama inan ki bugün ortada millet yok. Bugün sadece iktidarı ele geçirmiş bir zümre var karşımızda. Onları, devirmek için Almanlarla bile işbirliği yapacağım. Böyle bir durum yaratmasın diye hergün dua ediyorum Tanrı'ya! Değil yapması, söylemesi bile zor bir iş çünkü. Katı yürekli olmak, insanlık dışı davranmakla mümkün ancak. Ama böyle olacak. Çünkü onların savaşı kazanması devrimin kazanmasıdır.

— Ya ordu? Ordu ne olacak?

— Ordu Fransa'yı diriltebilir yeniden... Bunu yapmazsa görevi biter.. Hiç olmazsa yüz yıl...

Picard susuyor, ısrarla uzaktaki tarlalara bakıyordu. Düşünceliydi. İlerde göz kamaştıran, dayanılmaz beyazlıktaki ışıktan herhangi birşeyi seçip ayırmak mümkün değildi. İçinde, yüreğinin şurasında bir fırtına kıvrandırıyor Picard'ı. Bağırarak, sürahiyi yere vurup parça parça etmek, defolup gitmek istiyordu sonra. Şu taroçayı çepçevre süsleyen, güzel kokularıyla insana yaşama sevinci veren çiçekler almasa...

Champs - Elysées'deki kalabalığı tekrar hatırladı Picard. Ah! O kepaze herifler olmasa... Fransa onlar mı yahu? Hayır! Öyleyse, haklı Breuteuil. Hitler bile onlardan iyi. Picard konuştu sonunda; sesini kendisi de tanımadı. Boğuk, ölgün bir sestir.

— Eğer gerçekten doğruyu görüyorsanız... Müthiş bir sorumluluk altına giriyorsunuz. Yanılıyorsunuz... Hayır, bunu düşünmek bile istemem! Emir almaya alışmış bir insanım ben... İşte size şimdi her şeyimi; hayatımı ve şerefimi teslim ediyorum.

Breuteuil onu şehre bırakabileceğini söyledi, general istemedi. Yalnız kalmak istiyordu artık. Arabasında gözlerini yumdu ve kendini uykulu bir kâbusun kollarına bıraktı.

Org gürültüsü vin vin ötüyordu kafasında. Paris yakınlarında arabasını durdurup beklemek zorunda kaldı: Mitingçiler Bastille meydanından dönüyorlardı.

İşçiler bir kahvenin tıraşında oturan askerleri görünce keyifle bağurdılar: «Yaşasın Cumhuriyetçi Ordu!»

Picard gözlerini açtı; homurdandı ilkin ve şoföre seslendi:

— Başka yoldan gidin... Hangisi olursa.. Çauk yalnız. Acelem var...

23

Miting bütün gün sürdü; bir milyondan fazla Parisli katılıyordu yürüyüşlere. Kalabalık bitmeyecek sanılıyordu insan... Bastille Meydanından, Cumhuriyet Meydanından; bütün meydanlardan ve sokaklardan fışkırıyordu. «Tamam, bitti» denecekken yeni kalabalıklar çıkıyordu ortaya.

Mitinglerin keyifli oluşu başka bir hava getiriyordu. Geçen yıl, yine 14 Temmuz'da sinirli ve kavgaya hazır insanlar dolaşıyordu meydanlarda. Bu yıl mitingler karnaval yürüyüşünü andırıyor ve hiç biri kavga çıkarmayı düşünmüyordu. Kuvvetli olduklarını bilmek rahatlatmıştı hepsini: «Sekizyüz bin kişi geçti! Bir milyon!... Bir buçuk milyon!...» diye sayıya vuruyorlardı kendilerini.

Koca şehrin hemen hemen yarısında polise rastlamak mümkün değildi. Polisle işçiler arasında olayların çıkabileceğini düşünerek polisi şehrin pek çok mahallesinden geriye çekmişlerdi. Yürüyüş düzenini görevli işçiler sağlıyordu. Zaten olay da çıkmadı; ne küfürleşen oldu ne kavga eden.

Ülkenin dört bir yanından işçi temsilcileri gelmişler:

Picardie'den gelen madenciler lâmbaları, kömürden kap-kara olmuş iş elbiseleriyle yürüyüşe katılıyorlar. Güneyli bağcılar kartondan üzüm salkımları kesip uzun sıırıklara asmışlar; Alsace'lılar milli kıyafetler içinde kendi şarkılarını söylüyorlar. Breton'lar gayda çalarken Savoie'lılar halk dansları oynuyorlar.

Eski muhripler; küçük arabalarının içinde kötürümler, kılavuzlarının kolunda yürüyen körler, savaşın perişan ettiği yüzbin insan «Kahrolsun savaş» parolasını haykırıyorlar.

1871'in Komün savaşçıları en önde yürüyorlar. Sayılar ya yirmi ya otuz; yaşlılık hepsini çökertmiş. Henüz delikanlılık çağlarında Montmartre'in, Belleville'in dar sokakçıklarında son barikatları onlar kurmuşlar, o zaman yenilgi ile biten hürriyet savaşında son kavgayı onlar yapmışlar. Artık solgun dudaklarında çocuksu bir gülümseyişle yıllar ve yıllar sonra torunlarının torunları tarafından kazanılmış bir zaferi kutluyorlar şimdi.

Gençler yepyeni, kırmızı bayraklar taşıyorlar... Bu bayraklar onurlandırıyor onları; rüzgârda dalgalanan ipek kumaşlar yeni zaferlere çağırıyor hepsini. Henüz yeni olmuş yazar Gorki'nin resimleri geçiyor eller üstünde: Bu yabancı çehre hepsine bayrak olmuş.

Sıralar tükenmek bilmiyor; maden işçilerinin peşinde deri işçileri yürüyorlar. Onları yazarlar ve öğrenciler izliyor... Sonra resmî elbiseleri içinde gaz şirketinin memurları, tiyatro oyuncular, itfaiyeciler hemşireler ve tekrar maden işçileri, tekrar deri işçileri.

Uçsuz bucaksız bir salı andırır Paris: Bütün ülkelerin boğulmak istenen insanlarına kucağını açan şefkatli bir anne gibidir.

İşte Paris'i yeni bir vatan gibi kucaklamış insanlar geçiyor şimdi; Fransızlarla omuz omuza yürüyorlar. İki

adımda bir bilinmedik bir ülkenin diliyle konuşulmuş sözler duyuluyor. Bayrakların, flâmaların üzerinde yabancı sözler yazılmış. Sicilyalı, Napoli'li marangozlar; Asturya kahramanları bunlar. Avusturya'dan gelmiş terziler, şeker-ciler.. Romanya'daki, Polonya'daki getto'lardan kaçıp gelmiş Yahudiler bunlar da... Kunduracılar, ressamalar, perdahçılar, Şangay'lı öğrenciler, Araplar, Zenciler... Şimdi hepsi hep bir ağızdan Enternasyonal'i söylüyorlar.

Şapka işçileri kocaman bir kasket yapmışlar, taşıyorlar. Fransız işçisinin geleceğinde, semboldür kasket. O koskoca kasketin altında «İşçi, kasket senin tacındır!» yazısı var.

Çelik işçileri avuçlarında çiçeklerle geçiyorlar. Onların peşinde de çiçekçi kızlar yürüyor. Güleç yüzlü insanlar hepsi. Gümüşten yapılmış bir çekic taşıyor onlar da.

Bütün yol boyunca yani Bastille meydanından Vincennes kapısına kadar bütün evlerin penceresi açık. Kırmızı ne varsa asmışlar pencerelere; perdeleri, halıları ve mendilleri. Balkonlarda kırmızı bluzlu kadınlar duruyor. Fransa toprağının yarattığı bütün kırmızı çiçekleri bulmuşlar. Bütün kırmızılar Paris'te buluşmuşlar bugün.

Neşeli ve güleç çocuklar kuşlar gibi tünemişler ağaçlara. Ne eğlenceli şeyler seyrediyorlar: Vatan haini Doriot'nun mankenini yapmışlar meselâ; yakıyorlar. Bir darağacında tombul ve cansız bir Mussolini sallanıyor, ipe çekmişler onu. Saman yastıklardan yaptıkları Hitler'i her fırsatta boğazlıyorlar. Upuzun cambaz ayakları takmışlar Flandin'e...

Seine fabrikasının işçilerini alkışlıyor herkes. Bastille hapishanesinin bir maketini yapmış onlar. Altına da şunu yazmışlar: «Bastille'in nasıl alındığını unutmayın! Alınması gereken başka yerler var, unutmayın!» Michaud, Lègreux ve Pierre en önde yürüyorlar.

Tribünlerde bakanlar, sendika temsilcileri, yazarlar, işçiler, komünistler ve radikaller var. Blum'un yüzünde melankolik bir gülümseme okunuyor. Daladier, ağzının kenarında ısrarlı bir bükülme, havada tuttuğu yumruğunu hiç indirmiyor yere. Viard «Bu son savaşımızdır...» adlı marşı mırıldanıyor.

Seine işçileri tribünlerin önünden geçerken bir ses yükseliyor:

— Pierre Dubois! Viard seni tanımak istiyor!

Genç mühendisi anlatmışlar Viard'a. Sosyalist Partinin üyesi olduğunu, son grevlerde çok etkili çalıştığını söylemişler. Hükümet işlerinden bunalmasına rağmen partideki görevlerini aksatmayan Viard görmek istemiş onu. Sevgiyle uzatıyor elini Pierre'e:

— Hele şükür! diyor. Bizde en küçük devrimci kıvılcımın yaşamadığını söyleyenlere en iyi cevapsın sen!

Öylesine şaşıyor ki Pierre saçma bir cevap veriyor:

— Teşekkür ederim.

— Ben babanı tanıyorum galiba? Perignan'lı mısın?

Viard daha dün konuştuğu bir milletvekilini unutabilir. Gençliğinde yaşadığı hiçbir şeyi unutmuyor: Sınıf arkadaşlarını, konferans verdiği şehirleri, eski kongrelerin delegelerini unutmuyor.

— Babanla beraber, diyor, İsapnyol Ferrer'in asılmasını protesto etmek için yürüyüş hazırlamıştık. Sen pek hatırlamazsın bu adamı. O devirde çok uyanıktı ülkemiz! Halkımız büyük bir halktır! Yardıma çağırımları boşuna değildir halkımızı. Başka halkların acıları karşısında dayanışma gösterir de ondan.. Hadi, şansın açık olsun!

Eski günleri hatırlayınca duygulanıyor Viard. Yeniden gençleşip Pierre gibi baş eğmeyen biri oluveriyor. O za-

man şu sokakları dolduran nümayişçileri başka bir gözle görüyor. Sanki kendisi de aynı kararlı adımlarla düşmana yürüyor. Tarım işçileri sevinç içinde selâmlıyor şapkası ile.

Radikal milletvekili Piroux, günün gerçeğine çağırıyor. Viard'ı. Piroux'un Halk Cephesi'ne olan düşmanlığını bilenler orada ne aradığını merak ediyorlar. «Hangi bakanın halk tarafından daha çok sevildiğini mi anlamaya geldi?» diyorlar. Şarkı söylemiyor, kimseyi selâmlamıyor; bir heykelden farksız. Milletvekili seçildiği Doğu Pireneler bölgesinden dün gelmiş. Viard'ın yanında duruyor. Sonra kulağına eğiliyor sosyalist liderin...

— Polis Müdürü söyledi; bazı bölgelerde topraklar işgâl edilmiş... İspanyollar taklit ediliyor. Bakıyorum bu gibi hareketleri yönetenler hep dışardan gelmiş yabancı unsurlar. Eskiden yabancılar politik mücadeleye karıştırılmazdı... Şimdi bu ayak takımını komünistler yönetiyor. Endişe verici bir durum var...

Viard onun Tessat'nın yakın dostu olduğunu biliyor; hoş tutmaya çalışıyor adamı:

— Hemen bugün Dormoy'a ilgilenmesi için direktif vereceğim, diyor. Gayet tabii, yabancıların politika yapmalarına engel olmalıyız. Saygı değer meslektaşım, gönlünüzü hoş tutun, gelenekleri bozduurmayaacağız... Biraz güvenin bize; herşey düzelecek...

Piroux teşekkür edip uzaklaşıyor. Viard konuşmayı yakından izleyen bir komüniste dönüyor:

— Tessat çetesini susturmazsak ezerler bizi, diyor.

Viard böyle davranarak politik kurnazlık yaptığını ve zafere yürüdüğünü sanıyor.

Küçücük Laon şehrinin temsilcileri geçiyor tribünlerin önünden. Kadife ceketli, dudaklarına sıkıştırdığı sigarası ile bir ihtiyar ve dört genç işçi hepsi. Üzerinde «Laon fa-

şistlerin kazanmasına engel olacaktır!» yazısı bulunan bir bayrak taşıyorlar. Viard, Laon'da en fazla üçyüz işçi olduğunu hesaplıyor ve «Çocuk bunlar!» diyor kendi kendine... Belki homurdanıyor hayıflanıyor belki de... Kim bilir?

Pierre heyecanlı, mutlu şimdi. Arkadaşlarına yetişiyor.

Viard'la ne konuştuğunu söylemiyor; her zamanki alaycılığı ile Michaud «ağzının tadını kaçırarak» diye çekiniyor.

Sabahki kavgayı ve parçalanmış ceketini çoktan unutmuş Michaud. Sırtı biraz ağrıyor ama keyfi yerinde: Mitingin başarılı geçtiğine inanıyor. Yalnız Vincennes kapısında doğru biraz dalgın, biraz düşünceli oluveriyor. Hava kararmış artık. Sokak lâmbaları yanmış. Benzin istasyonları ışık içinde... Yeşilli, sarılı kırmızı levhalarıyla aydınlanmış Paris banliyösü...

— Neden dalgınsın Michaud?

— Dalgın değilim, terliyorum sadece.

Elinin tersiyle alnında biriken teri siliyor ve birden dönüyor arkadaşına:

— Geçende Blanqui'nin hayatını okudum, imreniyorum adama. Güzel ve basit bir hayat yaşamış. Barikatların önünde iki üç gün dövüşmüş, ömrünün geri kalan kısmını zindanda geçirmiş... Oturmuş, gökteki yıldızlar üstüne bile yazı döktürmüş... Bir tek şey önemliymiş eskiden: Ölümü göze almak? Oysa bugün yaşamak gerekiyor, yenmek gerekiyor... Ne pahasına olursa olsun. Ve bu daha zor... Fakat gerekli.

Pierre şaşkın şaşkın dinliyor onu, ve birden Michaudun kafasında ne denli çetrefil düşünceler dolaştığını, çok sağlam ve gerçek formüllerin gerisinde alabildiğine tutkulu, çeşitli acıları yüreğinde taşıyan, ateşli, çimen yaprakları ya da vahşi bir hayvanın tüyleri gibi ateşli ve yırtıcı bir adam yaşadığını anlayıveriyor.

— Sen büyüdün, Michaud, diyor. Bugüne kadar bir arkadaş gözüyle bakıyordum sana... Şimdi yönetebilirsin insanları; anladım bunu.

Michaud'nun bütün cevabı yüzündeki çocuksu bir kırışma. Ve saka kuşunu taklit ederek ıslık çalmaya başlıyor. Müthiş güzel ıslık çalıyor.

Mitingçiler geçiyorlar, tükenmek bilmiyor mitingçiler, hep geçiyorlar sokaklardan. Dudaklarında çok eski bir dost gibi hiç unutulmayan bir marşın sesi var. «Bu son kavgamızdır...»

24

Ertesi sabah Pierre tatile çıktı. Önünde kocaman bir ay boyunca güzel bir sessizlik uzanıyordu. Turistik afişlerdeki mavili, yaldızlı hareketsizliği andıran bir sessizlik.

Agnès bir hafta öncesinden gitmiş, okyanus sahilinde küçücük bir balıkçı kulübesi kiralamıştı. Ev Concarneau yakınlarındaydı. Bir kaya parçasının üzerine kurulmuştu; dört köşe bir kutuya benziyordu. Bembeyazdı. Aşağıdaki, sahilde kadınlar masmavi balık ağlarını tâmir ediyorlar ve denizde rüzgârla kabarmış pembe yelkenliler dolaşıyordu. Çok rüzgârlı, denizin kıyıya vurup vurup geri çekildiği, gece gündüz Okyanusun sesiyle çınlayan bir yerdi burası.

Pierre gelince tertemiz, beyaza boyanmış, süslü bir oda buldu karşısında. Herşeyde, odanın heryerinde; yatakta, perdelerde ve hattâ duvarlarda balık kokusu seziliyordu.

Paris'teki olayların heyecanıyla doluydu Pierre. Vi-

ard'la yaptığı konuşmayı biraz da övünerek anlattı karısına. Mitingi de anlattı, faşistlerin saldırısını da. Agnès susuyordu. Pierre öfkeleni onun suskunluğuna: İnandığı şeylerin önemine, doğruluğuna karısının da inanmasını is temek hakkı değil miydi

— Bu bile yaşamak için yeterli, dedi. Anlamıyor musun?

— Hayır . Anlamak istemiyorum ayrıca. Bir oyun bu; çocuksu bir oyun değil üstelik, pis bir oyun.. Yalanla dolu... Eski olan hiç bir şeyden vazgeçmek istemiyorlar. Vi ard da ihanet edecek! Heps i birbirine benziyor, gömüyor musun?

— Biz onları adam edeceğiz.

— Hayır. Başka şeye dalmışsınız siz: Yeni boya sü rüyorsunuz onlara. Böylesi daha kolay. Ne can sıkıcı şey. Tanırım! Ne sahtekârlık...

Pierre geldiği gün böyle kavga ettiler. Sonra o ken dini dinlenmeye verdi. Üç gün boyunca hiçbir iş yapma dı, hiçbir şey düşünmedi. Denize girdi, kumda uzandı. Ka yalıklara tırmandı. Saatler boyunca gittikçe yükselen de nizi ve dalgaları seyretti. Güney sahilinde çok kalmıştı. Okyanus çok etkiledi onu. Önce dayanılmaz bir bunaltı nın çevreyi sardığını sandı. Sanki tabiat müthiş bir felâ ketin gelmesini bekliyordu. Sonra denizdeki bu hırçınlığın kendi içindeki tedirginliğe çok benzediğini farkettil. Koca man ağaçları toprağa doğru yatıran, ona evin kapısını aç tırmayan rüzgâr, nasıl bir şey olduğunu anlayamadığı rüz gârın gücü bir mutluluk getirdi ona.

Üç gün geçti böyle. Pierre'in yüzü değişmiş, rengi tunçlaşmıştı. Sanki varlığı hava değiştirmişti. Paris- teyken çok önemli kabul ettiği öyle şeyler vardı ki şim di bunlar aklına gelince umursamıyor; gülümsüyordu sa- dece. Buna karşılık tanımadığı, bilmediği şeylerin farkına

varıyordu şimdi. At kestanelerinin görünüşü meselâ. Sonra yosunların kokusu. Ve bir yerden bir başka yere göç ederken hep aynı yolu izleyen sardunya balıkları.

Gazeteler oraya çok geç ulaşıyordu. Pierre bu yüzden o üç gün içinde yeni bir haber alamadı Paris'ten. Yonında getirdiği küçük radyoyu çıkardı. Radyo dinleyerek avundu. Borsa haberleri, Çin - Japon çekişmesi, bir iş adamları toplantısında Tessat'ın konuşması... Alışılmamış bir umursamazlıkla omuz silkti. Çıkıp yengeç avladı.

Agnès şimdi gerçekten mutluydu. Paris'teyken Pierre'in başına bir iş gelebilir korkusuyla tedirgin oluyor; kocasının olaylar karşısında gösterdiği ilgiyi de kıskanıyordu. Kendi yetiştiği çevre, yaşadığı zor hayat aslında, onun Belleville'deki sefalet önünde kardeşçe düşünmesine yol açmalıydı. Ama genel ve soyut olan herşey Agnès'i irkiliyordu: Siyasi toplantıların ve gazetelerin dilinden, programlardan, tartışmalardan hoşlanmıyordu. Bunlara öfkelendir; hepsini politika sayardı. O ancak tek tek insanların kaderiyle ilgileniyordu.

Meselâ, grevlere ilgi duymamıştı da, Pierre ona ölen çocuğun annesini, Clémence'i anlatınca dayanamayıp ağlamış, kocası gözyaşlarını görmesin diye de saklanmıştı. Kocasının Halk Cephesi'ne olan bağlılığını gereksiz bir didişmenin, bir gevezeliğin sonucu sayıyordu. Kendi kendine «insan bunun için ölmez ki!» diyordu. Bunu biraz da pek farkına varmadığı bir bencillikle düşünüyor; ömrü boyunca ilk defa yakaladığı huzuru birdenbire kaybedivermekten korkuyordu. Gebeliği bu bencilliği daha da koyulaştırıyordu: Artık iki insanı, çocuğunu ve kendisini savunuyordu Agnès. Kocasının radyo dinlemeyişi bile sevindiriyordu onu.

Dördüncü günün akşamına doğru bir fırtına patladı. Pierre ve Agnès sahilde oturmuşlardı. Birdenbire geldi

fırtına. Ve rüzgâr. Büyük bir kum bulutunu onlara doğru savurdu. İki, üç dakika içinde ortaklık karıştırdı. Deniz kabarmıştı. Dalgalar kıyıyı dövmeye başlamıştı. Rüzgâr, evlerin damlarını uçuracaktı nerdeyse. Güçlkle döndüler kulübelerine.

Agnès, pencerenin önünde dikişe oturdu. Hava çoktan kararmıştı ama lâmbayı yakmadılar. Kopkoyu mörliğunun içinde çok güzel görünüyordu Okyanus. Şimdi burada bir istiridye kabuğunun içinde gibiydiler ikisi. Ve ikisi de aşkın yumuşacık güzelliğini, yaşatıcı gücünü böyle daha iyi anlıyorlardı.

Pierre radyoyu açtı. Yeşil göz aydınlandı; denizin gürültüsüne uzun hıçkırıkları ve cızırtılarıyla morsun gürültüsü de eklendi.

İngilizce konuşan bir kadın sesi: «Borsa'da aksiyonların değeri yükseliyor.. Bugün Royal-Dutch aksiyonları...»

Caz müziği.

Bir Alman şarkısı: «En güzel sarışın sensin..»

Burası Paris. Il-de-France verici istasyonu. Maurice Chevalier'yi «Paris'tir» müzikalinde dinleyiniz!

Lux aspiratörlerini tercih ediniz. Şimdi Lux'ün sunduğu programı dinleyeceksiniz.

İtalya... Faşist parti sekreterinin konuşması: «Genç lejyonerlere erkekçe yaşamayı gösterecek eğitim yaptırmalıyız...» Dans müziği.

Fransa bisiklet turu: «Pau-Carcassone etabında Belçikalı Grenier aradaki mesafeyi...»

«Saat ayârı... Üçüncü vuruşta saat ondokuz olacak...

Günün olayları... İki bin ölü var...»

Agnès elindeki dikişi bıraktı. Pierre boğacakmış gibi abandı radyoya. Spiker devam etti; «Barselona'da askerî birlikler Kolon Otelini topa tuttu; Madrid'de hükûmete sâdik kalan birlikler, işçilerle birleşerek Montaña

garnizonunda yuvalanmış olan asî kuvvetlere hücum etti. Toledo'da yoksul halkın oturduğu Triana kesiminde sokak savaşları. General Aranda, Oviedo'yu ele geçirdi. Bursta kütle halinde idamlar başladı.» Ve aynı spiker hemen sonra aynı soğuk ve heyecansız sesle haberleri okumaya devam etti: «Kraliyet bahçesinde açılan gül sergisinde birinciliği kazanan...»

Pierre dışarıya fırladı.' Dışarda fırtına iyice azmıştı. Deniz fenerinin ışığı, yükselen dalgaların arasında kaybolmuştu; zor seçiliyordu. Dalgalar sıra sıra asker kümeleri gibi hışımla saldırıyorlardı karaya.

Aşağıda titreşen kırmızı ışıklar vardı. Denizin gürültüsü devâsa bir sireni düşündürüyordu insana. Pierre, yarıdan kulübeye döndü. Islanmıştı. Agnès kapının eşiğindeydi o girdiği zaman. Tatlı bir sesle kocasına mırıldandı:

— Sabah altıda bir tren var. Yetişirsen akşam Paris'te olursun.

Ve, sarıldı kocasına Yanyana oturup öylece kaldılar, orada şafağı beklediler. Fırtına hiç durmadı ve devam etti.

25

Onbinlerce insan salona girememişler, dışarda bekliyorlardı. Pirene'lerin öbür tarafında silâhların konuşması Paris'lileri uyarmıştı. Aşırı heyecanlı olanlar tribünlerden aşağıya atlamış, geçitleri tıkamışlar, kürsüye tırmanıyorlardı. Cachin, Badajos katliamını anlatırken sesi titriyordu. Sokakta Enternasyonal çalınıyordu o sırada...

Bazan ağır ağır verilen bir yemin gibi yavaşlıyor, bazan hızlanıyordu.

Yaşlı bir adam geldi kürsüye. Traşlı ve zayıf yüzünde, İspanyollara o trajik görünüşleri veren derin çizgileri taşıyordu. Madrid sendikalarının önde gelen yöneticilerinden biriydi bu adam. Adı Munez ve mesleği öğretmenlikti. Sesi soluğu kesilmişti salondakilerin: İç savaşın kucağından kopup gelmiş bir adam vardı karşılarında ve bu adamın konuşmasını bekliyordu hepsi. Fakat aralanmış dudaklarında belirlenen açık bir bekleyişle duruyordu. Munez konuşmuyor, susuyordu. Tribünden gür bir sesin haykırışı duyuldu.

— Oğlunu öldürdüler bu adamın!

O zaman haykırdı İspanyol:

— Silâh lâzım bize!

Ve bu çığlık, salonun bir başından öbür başına bir çığ gibi büyüdü, sokağa taştı. Sokaktaki kalabalık çığlığı daha büyütürken geri verdi salondakilere:

— Silâh Silâh!

Sonra, kendisinin radikal olduğunu söyleyen bir profesör kürsüye çıktı. Hayatı boyunca hep aynı ısrarla Aude bölgesindeki bağcılar da, Dreyfus'ü de, Trablusgarb'i de savunmuş, hep aynı ısrarla bu bölgenin şarabına «şampanya» denmesini istemiş bir ihtiyardı bu.

«Korkusuz ve kimsenin kusur bulamadığı şövalye»yi anlatmakla başladı gevezeliğe, sonunda da İspanyol Cumhuriyetçilerinin «mânevî» yönden desteklenmesini istedi.

En son Michaud konuştu kürsüden:

— Bugün, Fransız toprağına bir faşist bombardıman uçağı indi. Mussolini tarafından Franco'ya yardıma gönderilen uçaklardan biri. Hikâyeyi siz de biliyorsunuz: 54, 57 ve 58 nci İtalyan uçak filoları. Hitler, Cumhuriyete kasteden asilere tanklar gönderiyor. İspanya'daki Cum-

huriyetçiler av tüfeği ile dövüşüyorlar. Biz de Halk Cephesi'nin hükûmetine haykırmalıyız! İspanyol Cumhuriyetçilerine uçak verin demeliyiz!

«İspanyollara uçak!» sözü bir sembol oldu yeniden. Salon tempo ile bağıırıyordu. Wagram'da, daha uzakta bu saatlerde hep تنها olan ve şimdi bir bayram yerini andıran Etoile meydanında, ve bu meydana açılan bütün caddelerde, halk aynı sözü haykırıyordu: «İspanyol Cumhuriyetçilerine uçak» Bu insan okyanusu kısa bir an içir sâkinleştiği zaman bile boğuk ve ince bir sesin haykırmaya devam ettiği görülüyordu. Ve yeniden Paris'in yüreğinden fıskıran bu sözler, şehrin gürültüsünü bastırıp her evin kapısını çalıyor, metronun tünellerine kadar giriyor; oradan şehrin yoksul semtlerine koşup ora insanlarını uyanıdırıyordu.

Toplantı bitince Michaud, Pierre'i bir kenara çekti:

— Munez, uçak satın almaya geldi, dedi. Sen biliyorsun bu işi; yardım edebilirsin ona...

Munez, yirmi bombardıman uçağı almak istiyordu. Üç gündür bir Bakanlıktan öbürüne gidip geliyordu; ona dostluk gösterileri yapıp «Düşünelim bu konuyu» diyorlardı. Büyük sanayici Mejeu ile görüşmüştü. Adam ona sigara tutmuş, sevimli görünmeye çalışarak dinlemişti Munez'i. Sonra da «Franco ne kadar çabuk kazanırsa o kadar iyi» demişti.

Michaud, bunları özetledikten sonra ekledi:

— Dessère'e bir söylesen?.. Ticaret değil mi?... Yapmak ister belki.

Munez, Pierre'le birlikte çıkmıştı sokağa. Durumu anlattı ona:

— Tabanca, tüfek bıçaktan başka bir şey yok bizimkilerde. Çok gülünç ve tüyler ürpertici birşey bu. Köylü-

lerin elinde ağızdan dolma tüfekler var sadece... Onlar da kıyâmetten kalma.. Onbeş gün içinde herşey belli olacak; ya kazanacağız, ya kaybedeceğiz. Hızla ilerliyor bu herifler. Savoia'lar var ellerinde, Alman tankları var. Bizim elimizde, avucumuzda olan şey de bir düzine posta uçağı. Bomba atabilmek için delikler açtık uçaklarda. Hepsi hurda zaten.. Gördükleri yerde düşürüyor herifler bunları... Sizin adamlarınıza bir türlü anlatamadım: Oradakiler bizi ezerlerse, buradakiler sizi daha kolay ezecekler diyorum; kimse aldırış etmiyor.

Çevrelerindeki kalabalığın dilinde «İspanyol Cumhuriyetçilerine uçak!» sözü acılı bir çığlık gibi büyüyor ve yayılıyordu. Munez güldü:

— Bu bağırانlar, uçak verirler bize... Ne yaparsınız, bunların da bize verecek uçağı yok.

Ertesi sabah Pierre erkenden Dessère'i görmeye gitti. Dolambaçlı söz etmedi, dobra dobra söyledi durumu:

— Grev sırasında yollarımız ayrıldı; siz barikatın bir tarafındaydınız. Ben öbür tarafında. Şimdi, fabrikalarımız tehlikede filân değil... Bugün İspanya'da iktidarda komünistler yok: Giral Azana ve Siyasî ortaklarınız var iktidarda. Bombardıman uçakları gerekli onlara. Ve sizden almak istiyorlar.. Peşin para veriyorlar. Yirmi tane A - 68 uçağı alacaklar.

Dessère güldü:

— «Peşin para» sözü hoşuma gitti. Ne yâni Dessère'i parayla kafese koyacağınızı mı sanıyorsunuz? Mejeu, İspanyolların gelip uçak istediklerini anlattı dün. Hem böbürlenerek ne dedi biliyor musunuz? «Tersledim onları. Ben kendi sınıfıma ihanet etmem» dedi. Ne cevap verilir böylesine? Hiç! O da sizin gibi mantık yürütüyor. Marksist mantığı.

— Neden Méjeu'ye gitmiyorum da size geliyorum ben. Méjeu, faşistin biri... Oysa siz...

— Herşeyden önce Fransızım ben... Barışın sağlanması, İspanya'dan daha değeri benim gözümde.

— Komşu bir ülkeye uçak satmanıza kim engel olur?

— Enayilik etmeyin! Bugün size yirmi A - 68 satsam İtalyanlar yarın kırk Savoia uçağı gönderirler Franco'ya... Azana'yı, General Franco'ya yeğ tutarım tabii, İspanyollar için yüz bin frank vereceğim size, yalnız benden aldığınızı kimseye söylemeyeceksiniz. Parayı sevinerek veririm. Uçak satamam ama. Fransa'nın rahatını tehlikeye düşürmek istemem. Atasözü bile var: «Kendi eti insana, gömleğinden daha yakındır.»

— Yâni adamlar orada ölürken biz seyredeceğiz, öyle mi? Alçaklık bu! Méjeu böyle yapabilir, tamam. Ya siz? Ne çabuk unuttunuz geçen geceki konuşmamızı? Uçakları satmadığınızı Munez'e nasıl söyleyeceğim?

Pierre, odanın içinde dört dönüyor, haykırıyor, masaları yumrukluyordu. Dessère, yorgun ve alaycı gözlerle onu seyrediyor ve için için hayranlık duruyordu mühendise. Pierre gitmek isteyince engel oldu.

— Arjantin için onbir tane A - 68 ismarladılar, dedi. Manu isminde biri teslim alacak uçakları. Fazladan para teklif ederseniz uçakları size bırakır. Görüyorsunuz ya benim kazancım yok bu işte.. Uçakların, Cumhuriyetçileri kurtaracağına inanıyorsanız yapın bu işi... Manu kabul eder teklifinizi; ben söz veriyorum size; kabul edecek... Uçakları böyle alırsanız kimse gürültü koparamaz. Bilivorum ben; Blum tek bir uçak göndermeyecek dışarıya... Siz de göreceksiniz.

— Olmaz böyle şey! Viard'la görüşeceğim gerekirse!

— Onun da ne halt edeceğini göreceğiz. Hayâl kuru-

yorsunuz! Alın, Manu'ya verilecek lisanslar (belgeler) bunlar. Memnun musunuz şimdi?

Pierre dalgındı. Onu selâmlayıp çıktı. Manu'yu bulması gerekiyordu.

Manu aslında Romanyalı, pasaportuna inanırsanız Honduras vatandaşıydı. Ama çok uzun bir süredir, Paris'te yaşıyor; kendisini de Fransız sayıyordu. Karanlık işlerle uğraşan bir adam. Şans yeni yeni gülmeye başlamıştı ona; İspanya İç Savaşı onun gibi karanlık işler yapan bir yığın insanı harekete geçirmişti. Madrid ve Barselona'dan her Tanrı'nın günü cepleri para dolu insanlar gelip buluyorlardı onları. Savaş malzemesi almak için geliyorlardı. Bakanlıklar gönderiyordu bu adamları; sendika temsilcileri, askerî makamlar, gazeteciler, Cumhuriyetçiler, komünistler, anarşistler geliyorlardı. Genellikle birbirlerini tanımıyorlar ve hep aynı komisyonculara başvuruyorlardı. Herifler hepsini aldatıyor, soyup soğana çeviriyorlardı. Burgos'un adamları da silâh satın almaya geliyordu. Komisyoncular günden güne fiyat yükseltiyorlardı. Kendisine A - 68 uçaklarından söz açılınca Manu, üç misli para istedi.

— Uçakları size verirsem, dedi, Buenos - Aires Hükûmeti ile aram açılır. Sonra benimle iş gören, rahat uyur: Hükûmet, uçakların dışarıya çıkmasına engel olmaz. Benim malım sınırı geçer. Lisanslar da bende.

— Lisanslar bende dostum. Sizde değil!

Manu düşündü: Karşısında kolayca kazık atabileceği bir İspanyol yoktu. Bir uçak mühendisi vardı. Üstelik bu adam Dessère'in yakın dostuydu. Uzlaşamazlarsa, Manu'yu harcar, tek başına da uçak bulup alabilirdi. Böyle bir adam gelmişti karşısına.

— Son sözümü yarın söyleyeceğim size, dedi Manu.

«Yarın». Munez acı acı göğüs geçirdi. Yarın, geleli

tam bir hafta olacaktı. Madrid'in Cumhuriyet'in geleceği bu uçaklara bağlıydı onun kafasında. Geldiğinden beri hergün aynı gazeteleri yeni haberleri öğrenmek umuduyla teker teker alıyor, radyonun başından ayrılmıyordu. Pierre'i telâşla karşıladı:

— Leon hücum etmiş... İki zırhlı oto... İrun'da geriye sürdük herifleri. Asıl büyük tehlike Estramadure tarafında; Medina'ya yürüyor herifler... Ve Medina... Medina...

Çevresindekilerin nasıl olup da keyiflenebildiklerini, yemek yiyip, gezinti yaptıklarını, tiyatroya gidebildiklerini Munez'in aklı almıyordu. Paris'in bu umursamazlığı onu kudurtuyordu. Hani Pierre'i tanımasa, Paris için ağzına geleni söyleyecekti. Pierre de kendisi gibi hep gazetelerin son baskısını bekleyerek yaşıyordu.

Ertesi gün Manu, uçakları vermeyi kabul etti: Yüzde yirmi nispetinde fazla para istiyordu ama. Uçaklar, Toulouse yakınlarındaki bir hava alanında üslenmişlerdi. Munez şifreli bir telgraf çekti Madrid'e, uçakları aldığını bildirdi. Aynı gece Pierre'le birlikte Toulouse'a hareket edecekti. Son dakikada elçilik aracılığıyla bir telgraf aldı İspanya'dan: Onbir uçağı az bulmuşlar, hiç olmazsa yirmi bombardıman uçağı daha alınmalıydı. Ayrıca, Dewoitine modeli otuz avcı uçağı istiyorlardı. Fransız hükûmeti yardım etmezse bu kadar uçak bulamayacaklardı tabii: Uçak fabrikaları ya faşistlerin, ya da Dessère'in elindeydi. Pierre, Paris'te kalıp Viard'la görüşmek istedi. Munez sabırsızlanıyordu oysa; bulduğu onbir uçağı kaybetmekten korkuyordu. Pierre'in Toulouse'a gitmesini, Munez'in de tek başına Viard'la görüşmesini-kararlaştırdılar sonunda.

— Viard'ı tanım ben, dedi Munez. Uluslararası kongrelerde çok karşılaştık.

Pierre, gardan bir kart postaladı Agnès'e: «Bir haftalığına Toulouse'a gidiyorum» diye. Bindiği tren çok ka-

labalıktı; boğulacak gibi oluyordu insan. Şehirde kalmış Paris'liler, Ağustos sıcağını görünce, deniz kenarına ya da dağlara kaçmaya başlamışlardı. Gezmekten, denize girmekten, yelkenlilerle dolaşmaktan başka şey konuşulmuyordu aralarında. Pierre, onların içinde bir yabancı gibi duruyordu. Elindeki gazeteyi katladı; okumamıştı bile. Munez nasıl yapıyorsa o da öyle kendi kendine sayıklamaya başladı; «Medina» diye. Gidebildiği kadar çabuk gitmesi gerekiyordu. İşe yarayacağını bilse, trenden atlar bütün gücüyle iterdi treni: Ara istasyonlarda beklemek kudurtuyordu onu. Birden Viard'ın kendisine dayanışmak gerektiğini söyleyen namuslu ve iyilik dolu çehresi geldi gözünün önüne. O müthiş sıcağın kucığında, sigara dumanının ve mayo çeşitleri ile Pirene dağlarından başka şey konuşmayan bir kalabalığın ortasında, yarı uykulu bir düşünceyi evirip çeviriyordu kafasında: İspanyolları ortada bırakamayacaktı Viard; istediklerini verecekti. Böylece uyuyup kaldı Pierre.

26

Munez, Viard'ı yıllar sonra tekrar gördüğü zaman geçmişini hatırladı. Bâle şehrindeki kongre geldi aklına. Yaşlanmış bir Bebel'in katedralin içindeki konuşmasını, genç kızları taşıyan arabayı, dökülen gözyaşlarını hatırladı. Sonra, savaşın hemen arkasından Bern'de karşılaşmıştı Viard'la. O zaman, parça parça olmuş porselen bir bardak gibi duran II'nci Enternasyonal'i toparlamaya çalışıyorlardı. Sömürgelerin durumunu, yeni bir savaş ihtimalini, savaşın yaralarını nasıl sarmak gerektiğini görmüşlerdi hep beraber. O zaman Viard'ın saçları koyu kahverengi,

sesi gürdü. Tam onaltı yıl geçmişti aradan.. Ve Viard yaşlanmıştı. Munez de yaşlanmıştı.

Onu görünce Viard'ın yüreğinde de eski anılar ayaklanmıştı. İki arkadaş gençliklerinin şimdi unutulmuş, ateşli gölgelerini düşündüler: Plekhanov, Jaurès ve Iglesias'i düşündüler.

Şöyle diyordu Viard:

— Belli bir yaşa gelirse insan, bütün yollar mezara yöneliyor. Nereye baksam mezar taşı görüyorsun.

Ve bu «mezar» sözü uyandırdı onu: Munez'in neden kendisini görmeye geldiğini biliyordu. Sabahtanberi bu karşılaşmaya hazırlamıştı kendini. Munez'i bir partinin ya da bir yabancı hükümetin resmî temsilcisi olarak mı karşılamalıydı? Hayır, eski bir arkadaşı Munez. Böyle şeyleri unutamaz Viard. Hele karşısındaki adamın çektiği büyük acıyı bilmezlikten gelemez.

— Acınızı haber verdiler bana, dedi.

Munez, umursamaz görünmeye çalıştı. Acısını kimse bilmesin istiyordu. Oysa, sevgili oğlunu, Pepe'yi bütün uykusuz gecelerinde karşısında buluyordu. Bir öğle vakti ölüsünü bulmuşlardı Pepe'nin. Duvarların, tozun, toprağın bembeyaz olduğu bir öğle vakti. İnsanların sıcaktan ve yorgunluktan bitkin düştükleri bir öğle vakti. Bir samanlıkta yakalamışlardı Pepe'yi, dışarıya çıkarıp vermişlerdi kurşunu.

Munez derisini soyup, vücudunun içini, yüreceğini seyredenler varmış gibi ürperdi; şimdi daha da keskin bir acı yerleşmişti içine. Susuyordu. Viard konuşmasına devam etti:

— Dostum anlıyorum sizi. Üç yıl önce karımı kaybettim ben de. Yakınlarını kaybeden insanın onlarsınız yaşaması çok korkunç! Müthiş şey bu! Böyle yaşayıp da süründüğüne yaniyor insan...

Munez, Viard'ın sözlerinde, kendisini kıran, inciten şe-

yin ne olduğunu çözememişti daha. Ayağa kalktı. Bir süre dolaştı odanın içinde ve sonra birdenbire ancak siyasî toplantılarda becerebileceği gür bir sesle konuşmaya başladı:

— Uçak satın almaya geldim ben. Durumumuzu biliyorsunuz. Siz yardım etmezseniz bizi ezerler... Halk Cephesi, sosyalizmin son kozudur. Böyle, elimiz kolumuz bağlı, düşmana teslim edecek misiniz bizi? Sosyalistsiniz siz. Ben de bir sosyalist olarak konuşuyorum sizinle. Herşeye rağmen, eski günlerimizden kalma bazı şeylerin içimizde hâlâ yaşadığına inanıyorum. Evet, oğlumu öldürdükleri doğrudur. Bunun sözünü bile etmek istemem. Fakat hergün adam öldürüyor bu herifler. Daha bugün Cordoba'da insanlarımızı yaylım ateşine tutitular. Hepsi fanatik; cizvit papazı kimi de. Faslıları getirdiler yurdumuza. En geri kafalıları getirdiler. Büyücüleriyle beraber. Her tarafa saldırıyor ve her yeri ateşe veriyorlar. Yoldaş Viard!

— Elbette kalbim sizinle beraber. Ayaklanma başladığı günden bu yana inanın ki gözüme uyku girmede. Başınıza gelen felâketi kendi başıma gelmiş kabul ediyorum. Ama bugün bütün bir ülkeden sorumluyuz biz. Anlayın bunu. Fransa, barış istiyor. Asıl dram burda kopuyor zaten. Orta hâlli Fransız'ın gözünde yabancı bir ülkedeki siyasî rejimin ne önemi var?

— İnsan istemiyoruz ki... Uçak satın bize. Eski anlaşmalarımıza dayanarak savaş malzemesi verin.

— Bu savaş, dışardaki bir düşmanla yapılsaydı, bir saniye bile düşünmezdim. Ama iç savaş denir sizin yaptığınıza.

— Yâni, «meşrû» bir hükûmeti asilere karşı desteklemek yetkisine sahip değilsiniz, öyle mi?

— Yok, yok. Bu değil de... Dünyanın siyasî dengesizliği karıştırıyor herşeyi. Franco'nun arkasında Hitler

var. Mussolini var. Size uçak versek bunun yeni bir dünya savaşına yol açmayacağını nereden bilebiliriz?

— Ve bize ihanet etmek daha kolay geliyor!

— Neden böyle koyuyorsunuz meseleyi? Cumhuriyetçilerin kazanmasını istediğimizi biliyorsunuz siz de. Ama bizim elimiz kolumuz bağlı. Uçak satamayız size. Doğrudan doğruya uçak fabrikatörleri ile konuşsanız? Hiçbir tehlikeden çekinmediğimi bilirsiniz... Fakat yine de temkinli davranmak iyi olmaz mı? Size yardım etmediğimizi açıklayacağız bütün dünyaya. Alın uçakları ve gönderin. Biz kapıyoruz gözümüzü; görmüyoruz.

— Ya gerçek durumu bilmiyorsunuz, yada bilmek istemiyorsunuz. Bir haftadır buradayım. Sonuç ne? Topu topu onbir A - 68 uçağı. Hem de ne güçlkle aldık uçakları. Allahtan ki Pierre Dubois'yi tanıdım. Arkadaşımız...

— Mühendis mi? Görüyorsunuz ya. Bir de sitem edip duruyorsunuz bize. Çok iyi bir arkadaştır Dubois; tanırım onu. A - 68 çok iyi bir uçak. Daha fazla alın, engel olan mı var size?

— Satmak istemiyorlar ki...

— Ne yapabiliriz ki... Bu da onların hakkı...

— Ordunuzdaki uçaklardan verebilirsiniz.

— Hava kuvvetlerimiz neden zayıflasın? Hayır dostum, imkânsız bu? Hem radikaller ne diyecek? Bir düzine uçak yüzünden hükümet düşer sonra. Böylesi sizin için de daha kötü olur. Tekrar söylüyorum: Ne gönderirseniz görmezlikten geleceğiz. Mültecilere yardım edebiliriz, mesele sağlık yardımı yapabiliriz, buğday ve çocuklar için süt tozu gönderebiliriz size... Ama savaş göze alamayız. Hayır! Hayır!

«Hayır» sözünü iki - üç defa üstüste tekrarlayınca rahatladı. Mendiliyle alnında biriken teri aldı. Zile uzandı.

— Size ne ikram edebilirim? diye sordu. Çay? Limonata?

Munéz kalkmıştı.

— Medina düştü, dedi. Bunun anlamını biliyor musunuz? Mola'nın emrindeki orduyla bizi parçalayacaklar demektir. Diplomat değilim ben ve altmış dört yaşımdayım. Yoldaş Viard, şimdi buradan çıkıp gitmek daha uygun düşer. Kalırsam oturup size söylenmesi gereken herşeyi söylemekten korkuyorum. Bunun için gelmedim oysa; uçaklar için geldim.

Ve çıktı Munéz, Viard kireç gibi olmuştu. Dudakları titriyordu. Görüşme sandığından daha zor geçmişti. İspanyol Cumhuriyetçilerinin yenilgisi kesindi; ufacık bir çocuk bile kolaylıkla anlayabilirdi bunu. Yirmi uçak sonucu değiştirmeyecekti ki. Önemli olan Fransa'da Halk Cephesi'ni kurmaktı. Küçücük bir dikkatsizlik herşeyi yıkabilirdi. O zaman burada da yığınla Franco heveslisi çıkacaktı ortaya. Onlara karşı direnmek için kime güvenecek? Laon kasabasındaki üçyüz işçiye mi? «Bunlar oynatmış hepsi» dedi Viard. «Uçuruma sürüklüyorlar bizi... Üstelik komünistler değil, bizim partimizin adamları yapıyor bunu.» İnsan Munéz'i anlıyor: Ne demek bir adamın oğlunu göz göre göre kaybetmesi. Ama ya ötekiler? «Cumhuriyetçilere uçak verin» diye bağırırlar? Viard'ı lânetleyecekler şimdi. Oysa kusur arıyor kendinde, bulamıyor. Bütün prensiplere sadık kalarak Devlet'i yönetmek? Olacak şey mi? Böyle ağır yükün altına girersen eziliyorsun tabii. Hiçbir şeye karışmaktı en iyisi; girmemektir böyle işlere. Öbür insanlar gibi bir adam olabilseydi keşke... Bu mutluluğu arıyor Viard; Öbür insanlardan farksız olmalıydı. Onlar gibi oy verebilmeli, bağırıp çağırabilmeli, sonra bahçesindeki kameriyeye şöyle bir güzel yerleşmeli, kuşların cıvıltısını dinlemeli o

da. Ama işleri de yönetecek biri gerekmiyor mu? Kendi mesleğinden başka aşâğılık meslek yok mu yeryüzünde? Lâğımcılar, kasaplar, cellâtlar... Bu kadarcık mı hepsi? Viard acıdı kendine. Öylece, bu acıma duygusunun altında ezilerek, oturdu kaldı. Sekreteri girdi odaya:

— Sizi telefondan istiyorlar, dedi. Tessat görüşmek istiyor. Çok aceleymiş.

Tessat hemen gelip başbaşa görüşmek istiyordu. Kabul etmek zorunda kaldı. Gerçekten tatsız birgün geçir-mişti Viard.

Tessat her zamanki sırnaşıklığı içindeydi yine. Viard'ın sırtını okşadı gelir gelmez. Sonra da zehirini kustu:

— Kolla kendini, dostum, dedi. İspanya bir tuzaktır. Napolyon bile orada aldı boyunun ölçüsünü. Ve binsekiz yüz yetmişte aldı...

— Ne ilgisi var bizimle?

— Aradaki ilgiyi göremiyor musun? Kötü öyleyse... Eğer kızılara uçak verirsiniz savaş çıkar. Kaçınılmaz sonu-çtur savaş. Mussolini'yi bırak bir kere Hitler bağışla-maz bunu.

— Azana ve Giral neden kızıl oluyorlarmış, anlaya-madım? Nasıl oluyor da senden daha kızıl oluyorlar son-ra?

— Evet, Azana'dan bahsediyorum ben. Tüfekler kim-de? İşçilerin elinde değil mi? Benim ne düşündüğümün önemi yok zaten. Bütün Avrupa kızıl biliyor onları. Tekrar söylüyorum; ayağını denk atmazsan savaş var sonunda.

— Sana kalsa meşru hükümetle ticarî ilişkileri bile kesmemiz gerekecek?

(Farkına varmadan Viard Munez'in deminki sözlerini tekrarlıyordu.)

— Gereksiz bir vicdan çekişmesi bu. Siyasî yakınlık-

İnancınız yüzünden halkı neredeyse katliâma sürükleyeceksiniz. Ne biçim yöneticilik sizinki? Berlin ve Roma'yı mutlak ayırmalıyız birbirinden... Ama siz adamları birbirine yaklaştırmak için ne gerekiyorsa yapıyorsunuz!

— Nasıl ayırabilirsin onları? Görmüyor musun, İspanya'da nasıl omuz omuza iş çeviriyorlar?

— Şimdilik görmezlikten gelin. Mussolini'nin kafasına uygun hareket ederseniz İtalya elbet bir gün bir lâtîn ülkesi olduğunu hatırlayacaktır. Fransa'nın partici fanatiklere ihtiyacı yok artık, diplomatlara ihtiyacı var. Özellikle bu İspanya meselesinde temkinli olmalısınız. Alba dükü Londra'da dalga geçmedi herhalde. İngilizler eski durumun geri gelmesini istiyorlar. Alfons'un kral olması ya da Franco'nun başa gelmesi *küçük bir detay onların gözünde. Barselona'lı anarşistlerin yerine bir generalin iktidara gelmesini isterler. Tabii. Hemen söyleyeyim: Fransa yapayalnız kalıyor. Halk Cephesi'ni savunduğumu bilirsin...

— Öyle mi? Farketmemiştim. Grevler sırasında yaptığın konuşma...

— Hükümeti kurtardım böylelikle. Senin politikana biraz yüklendim tabii. Başka türlü yapamazdım ki!.. Hepsi ayaklanmışlardı sana karşı. Hükümet için güven oyu istedim ben de. Neler döndüğünü biliyor musun radikal grupta? Malvy, Marchandeu Meyer koro halinde tutturmuşlardı; «İstifa etsin!» diye. Grevler çok geride kaldı şimdi. Bugün durum gerçekten tehlikeli. Malvy ateş püskürüyor. Bütün İspanyol büyüklerinin yakın dostu değil mi o? Auguste inan ki ben de senin gibi Azana'yı tercih ederim Franco'ya. Ömrüm boyunca tepeden tırnağa sivil ve demokrat kalmışımdır. Fikrimi soran yok ki bana ... Sana bile sormuyorlar. Soruyorlar mı? Bütün istedikleri bizim iş burnumuzu sokmadan beklememiz.

— Onlar burunlarını sokuyor ama...

— Böyle durumlarda benim sözüm şu: Quod licet ha-
ve, non licet Jove. Almanların ve İtalyanların gözü kara,
işin sonuna kadar gidecekler. Savaş istemediğimize gö-
re susmaktan başka yapacak şey var mı? Madrid hükümeti-
ne yüz uçak da gönderseniz durum değişmeyecek ki... Na-
sıl olsa onlar beşyüz uçak gönderecekler Franco'ya. Yan-
gına körükle gitmek budalalık olur.

— Ben barışı korumak için elimden geleni yapaca-
ğım.

— Biliyorum. Fakat düşmanların harekete geçtiler
bile, Radikal grupta tam bir şaşkınlık var şimdi. Malvy
senin Fransa'nın çıkarlarıyla alay ettiğini haykırıyor. Söz-
leri de çok etkili oluyor. Sağcılar hiç söylemiyorum sana.
Breuteuil hem kaçık hem budalanın biri. Yalnız unutma
ki biz pek benzemeyiz İspanyollara, öncü bir halk sayılırız.
Oradaki siyasî rejimi kuramayız ki zaten. Dikkat et, Bre-
teuil'ün sözüne kulak veren çoktur. Savaşa sebep olan
bir suçlu olarak sanık iskemlesine oturtacakmış seni. Dün
söyledi. Oyunlarını bozarsın, biliyorum. İnandığım için de
barışın en büyük garantisi olarak savundum seni. İçim ra-
hat etmeli, kesin bir «evet» cevabı almak isterim senden.
Tessat sallanarak odanın öbür ucuna gidiyor, oradan tek-
rar gelip Viard'ın burnunun dibine kadar sokuluyordu. O
kadar yakın duruyordu ki konuşurken etrafa saçtığı tü-
kürükler Viard'ın yüzünü ıslatıyordu. Viard öylece seyre-
diyordu onu, gülümsüyordu. Umulmadık bir direnme gös-
teriyordu. Munez'in gölgesini her an yanında hissediyordu
Viard. Daha bir saat önce kaderin bağladığı onurlu bir Mu-
nez vardı karşısında. Aynı yerde şimdi Tessat kalkmış ko-
medi oynuyordu aklınca. Demin eski arkadaşıyla yüreksiz
ve katı bir diplomat gibi konuşan Viard, Tessat'ın üstü ka-
palı savurduğu tehditler karşısında yenilmemek için di-

reniyordu. Diplomatça davranmak gerektiğini bile unutmuştu. Tessat kesin cevap isteyince «Görevimi yapacağım» diye susturdu onu. Tessat, Viard'dan başka birşey koparamadı.

Odada yalnız kalınca tükenmek üzere olan gücünü toplayıp küçük divana uzandı Viard. Bacaklarını topladı ve ne yapması, nasıl davranması gerektiğini düşünmeye başladı. Başı adamakıllı ağrıyor, gözü kararıyordu. Nasıl aşağılık, iğrenç bir yaratıktı şu Tessat! Salyanlar püskürüyor, herkese çamur atıyordu. Acaba onu seven kadın var mıydı yeryüzünde? Tessat'ı mutlak gönderenler vardı ona. Belki sağcı radikaller göndermişlerdi, belki de Breuteuil. İtalyan Elçiliğinden de gönderilmiş olabilirdi. Bu iş gittikçe karışıyordu. Heriflerin çok kararlı oldukları belliydi. Demek ki bunun sonu savaş. Peki halk ne diyecek o zaman? Viard, o yıllardan beri savaşın suratına tüküren adam şimdi tutup milyonlarca insanı ölüme mi gönderecekti? İspanya'da bunca insanın ölmesi yetmiyor mu?

Gözlerini yumdu Viard. Taşların arasında üzerine sineklerin hücum ettiği insan ölüleri, paramparça edilmiş cesetler gördü karşısında. Ve yıkılmış binalar... Neye karar verecekti: Tessat «Tek bir uçağın bile Cumhuriyetçilere verilememesi gerekir» demişti. Yoksa... Radikaller hükümetten çekilir, basar giderlerdi. Savaşın dehşetini o an için unutmaya çalıştı Viard. Tekrarlaya tekrarlaya artık ezbere bildiği bir hesabı toparlamaya girişti. İspanyollara yardım konusunda hükümet kaç oy toplayabilirdi? Hükümet azınlıkta kalacaktı tabii Radikaller sağcılarla işbirliği yapacaklardı o zaman. Bu bir başlangıç olacaktı. Breuteuil radikallerle hükümet kurmakla yetinmezdi ki. O diktatörlük heveslisiydi. Yeni bir 6 Şubat olayı daha feci sonuçlar yaratacaktı. Grevlerin bunalttığı esnaf ve çiftçiler Breuteuil'ün peşinden gideceklerdi. Sosyalist Parti dağılacak

Viard yüksek mahkeme önünde suçlu iskemlesine oturtulacaktı. «Savaşı başımıza musallat etmek isteyen herif bu işte!» diye onu gösterecekti herkese. Tek bir uçağın bile Franco'cular tarafından düşürülmesi Cumhuriyetçilerin uçakları Viard'dan aldığını ortaya çıkaracaktı. Savcının sesini duyar gibi oldu. «Viard'ın yardımıyla A-68 bombardıman uçakları...» diye başlayacaktı okumaya. Hayır, böyle işlerde dalga geçmeye gelmez!

Gecenin onuna kadar kararsızlık içinde bocalayıp durdu, ne yapacağını bilemiyordu ki. Sonunda başındaki ağrıdan ve umutsuzluktan allak bulak olmuş yüzüyle gizli polis şefini yanına getirdi.

— Mühendis Pierre Dubois'nın onbir tane A-68 bombardıman uçağı Barselona'ya göndereceğini haber verdiler bana. Bu yüzden devletler birbirine düşebilir. Uçakların gönderilmesine engel olmalıyız. Yapabilir miyiz? Ne dersiniz?

— Tabii yaparız. Uçaklar Seine fabrikasına ait alanlardan birinde olmalı. Ya burada ya da Toulouse yakınlarındaki alanda. Şimdi gerekli emri gönderiyorum.

Polis şefi çıkar çıkmaz Viard yeniden divanın üzerine uzandı. Başındaki ağrıyı durdurmak için iki aspirin içti. Yavaş yavaş üstüne bir ağırlığın çöktüğünü hissediyor, hâsizlikten elini bile kımılatamıyordu. Midesi sancılanıyor ve ayakları üşüyordu. Hiçbir şey düşünmek istemiyordu: Artık yapılacak iş kalmamıştı ki beklemekten başka... Bilemediği bir yerden «ihanet» sözü gelip takıldı kafasına, unutmaya, söküp atmaya çalıştı. Beceremedi ama. «Ben kimseye ihanet etmedim» diyordu kendi kendine. Yer yarılsa Cumhuriyetçiler yenilecekti İspanya'da. İkiyüz uçağın karşısında topu topu onbir tanecik uçak ne yapabilir? Cumhuriyetçiler de çocuk! Laon kasabasındaki işçilerden

farkları yok! Halk Cephesi'ni kurtarmıştı ya... Sosyalist partiyi kurtarmıştı ya... Barışı kurtarmıştı ya... Görevini yapmıştı. Daha ne yapsın? Korkan bir çocuğun annesi nasıl yapıştırırsa Viard da kendi korkularını yenmeye, sindirmeye çalışıyordu böylece. Ama o söz, «ihanet», karanlıklardan fırlayıp tekrar çıkıyor karşısına, simsiyah ve yapışkan bir balık gibi peşinden geliyordu.

Sınırdaki küçük Cerbère kasabası aklına geldi birdenbire. Uzun süre kalmıştı orada. Hele bir keresinde Pierre'in babasıyla birlikteydi... Kasabanın gerideki dağlara yaslanmış evlerini hatırladı. Balıkçı kayıklarını, üzüm bağlarını ve telâş içindeki tren istasyonunu hatırladı sonra. Hele ora şarabı? Ne güzel şaraptı o. Hiç olmazsa onlar, o sınır kasabasındakiler saygıyla anacaklar Viard'ın adını. Savaş, onların yanbaşında çünkü: Tepeyi aşp tünelli geçersen, yıkılıp yıkılmış evler, ağlayan kadınlar göreceksin. Yok.. Savaş olmayacak! Kasabadaki analar «Viard korudu barışı» diyecekler, «Viard, korudu çocuklarımızı» diyecekler.. Viard... Viard... ve Viard kendi adını sayıklayarak uyudu orada.

27

Avazı çıktığı kadar bağıırıyordu Pierre:

— Bunu yapamazsınız! Viard'a telefon edeceğim, di-yordu.

Yağmur olanca hızıyla yağıyordu ve onlar bir sokak lâmbasının altındaydılar. Sel basmış ta, ortalığı sular alıp götürmüştü sanki. Yerde biriken ve kabaran suların içinde başıboş tahta parçaları geziniyordu. Polis komiserinin üzerindeki yağmurluk sıırıslık olmuştı.

— Emir Paris'ten geliyor, dedi. Bakanın haberi vardır mutlak.

Madrid'tekiler uçakları bekliyordu. Radyo, faşistlerin yeni bir saldırıya giriştiklerini demin söylemişti. Paris'le konuşmak istedi Pierre. Uzun süre telefon başında bekledi. Viard'ın sekreteriyle görüşebildi ancak. Adamın sesi soğuk ve düzmece bir incelik gösterisiyle cevap verdi. Pierre'e: «Sayın Bakana bilgi vereceğim... Sayın Bakan meşgul şimdi... Sayın Bakanın, polisin işine karışacağını sanmıyorum, efendim...». Pierre, bu konuşmanın saçmalığını çabucak anladı, kapattı telefonu. O şaşkınlığının arasını da gerçekten önemli birşey hatırladı: Viard'ın sekreterinin de bir sosyalist olduğunu.

— İlk trenle Paris'e gidiyorum, dedi.

Cevap vermedi komiser. Pierre istasyona yakın küçük bir kahveye girdi. İçerde soğuk ve yağışlı havalarda sıcak bir yere sığınanların meydana getirdiği bir kalabalık vardı.

Öylesine dalmıştı ki, ne içeceğini birkaç kere üstüste sormak zorunda kaldılar ona. İşin başında herşey Madrid çevresinde geliyordu. Haritada, Madrid'i çepeçevre saran bir çember ve bu çembere doğru dört ayrı koldan yürüyen dört ok vardı. Munez, A - 68 uçaklarının en geç ertesi sabah Barselona'da olacağını haber vermişti Cumhuriyetçilere. Bu haber yeniden umutlandırmıştı hepsini. Uçakları bekliyorlardı. Oysa şimdi herşey bitecekti. Yoksa Viard mıydı bunu?.. Viard'dan bu kadarcık bile şüphe ettiği için kendi alçaklığına hükmetti sonra. Küçük bir kadeh konyağı dikti. Sigara içiyordu durmadan. Komşu masada konuşulanlara kulak veriyordu arada: Marie adında bir kadın komşusunun tavşanlarını zehirlemişti.. Yağmurun sesini dinliyor, bazan Agnès'in, şimdi çok uzağında yaşayan gözlerine dalıyor, bazan da sokak lâmbası-

nın suyun içindeki hayâliyle uğraşıyordu. Ama sonunda, akli fikri hep Viard'a takılıyordu. Kötü ve amansız bir hastalığın başlaması gibi onun içinde de inatçı şüpheler doğuyordu. Michaud'nun acı mı acı sözlerini hatırlıyor, Munez'in «Sosyalistler beni nasıl mı karşıladı?» diyerek içini döken acılı çehresini unutamıyordu. Hayır, bütün bu düşündükleri ısmarlama şeylerdi. Aslında olmayan, kendi kafasından uydurduğu düşüncelerdi. Belki de hastalanacaktı? Alev alev yanıyordu vücudu. Trenin hareketine iki saat vardı aksi gibi. İlk uyuklamayı denedi. Yapamıyınca gazetede hayvanların satış fiyatlarını okudu. Bildiği şiirlerden mısralar getirdi aklına. Sonra tekrar burun buruna geldi Viard'la: Tribündeydi Viard, gülüyordu. Kırmızı bir bayrağın gölgesindeydi.. Peki ne olmuştu öyleyse? Ne olmuştu da bir hiç olan, basit bir memur olan sekreter bile soğuk davranmıştı ona. Ne olmuştu da polis, uçak işini engellemeye gelmişti? Ve sonra Viard, ilerici Viard, faşistleri niye kovmamıştı da yerlerinde tutmuştu? Demin komiser, İspanyol hükümetine «kızıl» damgasını basıvermişti. Üstelik sırnaşık gülüşüyle onları küçümseyerek söylemişti bunu. Breuteuil'ün çetesiyle bu herifler!.. Şimdi, uçakları yollamasına engel olan komiser hizaya gelecekti gelmesîne.. Kocaman bir gün kaybedilmişti ama. Orada, İspanya'da umutla bekleyenler vardı. Ne sıkıntı bu?

Kahve tenhalaşmıştı. Çoğu evlerine gitmişlerdi. Treni bekleyen yolcular kalmıştı kahvede. Onlar da uyukluyorlardı. Kahvenin, etli göbekli sahibesi de bir köşede sızmıştı. İlerdeki masalardan birinde bir işçi ekmeğini kırmızı şaraba banarak yiyor, bir yandan da yanındaki arkadaşıyla konuşuyordu. Pierre onlara kulak verdi:

— Bizim geleceğimiz İspanya'dakilere bağlı, diyordu adam. Oraya gideceğim. Göreceksin. Yardım etmeliyiz onlara. Bizi de ezecekler yoksa.

Kendini aşmak, yüreğinin bütün gücüyle bu adama yaklaşmak, onun elini katıksız bir dostlukla sıkmak ve «Bravo!» diye haykırmak istedi Pierre. İşçiye gülümsedi. Öbürü gördü bunu ve anladı. Gözünü ahbabça kırptı.

Pierre, Paris'e varır varmaz Bakanlığa gitti. Bakanın meşgul olduğunu söylediler ona. İki saat bekledi. Başka bekleyenler de vardı orada. Çoğu Lejyondonör nişanı peşinde koşan sosyalistlerdi. Ya da hiç çalışmadan Devlettten aylık alabilecekleri görevler isteyen sosyalistler. Ufak tefek bir kadın, sinirli sinirli söyleniyor. «Beni kırmaz, onu etrafı karıştırdığı günlerden tanırım ben» deyip duruyordu. Viard, o kadını, başka bekleyenleri kabul etti yanına. Pierre hep bekledi. Sonunda «Bakan yemeğe çıktı. Saat üçte gelecek» dediler ona.

Pierre, onu caddedeki bir bankın üzerinde saat üçe kadar bekledi. Çevresinde hayat her zamanki bildiğimiz akışını sürdürüyordu. Terzi kızlar bir parça ekmek ve bir parça çikolatayla karın doyuruyorlardı. Bir mağazanın önüne kadınlar üşüşmüştü. Orada sergilenmiş ipekli kumaşları paylaşıyorlardı aralarında. Taksi şoförleri eskisi gibi küfürleşmeye devam ediyorlardı. Yaşlı beyler, hanımlar kuşlara yem atıyor, kılavuzlar İngiliz turistlere şehrin zenginliğini tanıtıyordu. Borsa'nın son durumu tartışılıyor. İspanya'yı, Madrid'i hiç kimse hatırlamıyordu. Pierre, öyle bir başına kaldırımdaki banka oturmuş sıkıntılı düşüncelere dalmıştı: Talavea'nın düştüğü gerçek miydi? Sanki Pierre, bütün günü burada, şu şimdi oturduğu yerde bekleyerek geçirmişti. Oysa saat üç olmamıştı daha.

Viard, yemekten sonra, Bakanlığa tekrar geldi. Pierre onu bekliyordu. Bu kere yalnızdı. Viard'ı, kendisinden başka kimse beklemiyordu. Sekreter yanına geldi:

— Sayın Bakan affınızı rica ediyor, dedi. Çok acele

bir işle ilgilenmesi gerekli. Sizinle konuşmak için beni görevlendirdi.

O zaman Pierre ona Toulouse'daki komiserin nasıl olup da gelişigüzel bir kararla uçakların gönderilmesine engel olabildiğini sordu. Sekreter, Pierre'in sözünü kesti:

— Sayın Bakan, durumu biliyor, dedi. Biz sosyalistler, yalansız dolansız konuşabiliriz kendi aramızda. Çok güç durumdayız. Seçmek zorundayız. İspanyollara yardım edersek herşeyi kaybedebiliriz. Savaş çıkar. İçerde de faşistler ezer bizi.

— Madrid'teki Franco'nun bizim Breuteuil'den ne farkı var?

— Aynı şey olduğunu sanmıyorum. İspanya, Avrupa'nın bir kenarına atılmış, geri kalmış, yarı feodal bir ülkedir. Hangisi daha doğru, söyleyin: Sağlam temellere oturmadan kurulmuş İspanya Cumhuriyetini korumak mı? Yoksa, ileri bir ülkede sosyalizmi yerleştirmek mi? Bu ülke bizim kendi ülkemiz olursa bir de.. Sayın Bakan kesin biçimde tarafsız bir politika uygulamaya kararlı.

Allak bullak oldu Pierre. Son haftalardaki yaşamasının katıldığı, Okyanus kıyısındaki Bröton köyünden, o denizi kasıp kavuran fırtınadan başlayarak, kaldırımın kenarında bankta oturup Viard'ı bekleyişine, İspanya'da yaşanan dramın vahşetine aldırmadan kahkahayla gülebilenlerin içinde uyandırdığı tepkiye varıncaya kadar herşey, hele o uykusuz geçirdiği gece, Viard'a artık güvenilemeyen kafasının bulanıklığı, İspanya'dakilerin onu her an fazla tasalandıran ezilmişliği.. Bütün bunların hepsi bir bıçak keskinliği ile haykırdığı sözlerde boşalıverdi:

— Sayın Bakan mı? dedi. Bir hain o!

Bu söz öylesine beklenmedik birşeydi ki, sekreter anlayamadı.

Ama Pierre, çoktan merdivenlere fırlamış, koşarak inmişti aşağıya. Bakanlıktaki odacılar onun bu öfkesini sezerek alaycı gözlerle seyrettiler çıkışını. Onu da her gün düzinelerle gelen avantacılardan biri sanmışlardı.

Kendine gelebilmek için sokaklarda koşuşması boşunaydı. Öyle koşmakla filân geçecek şey değildi: Acı, öylesine yüreğine çökmüştü ki, bu öfkenin yatışması imkânsızdı. Bütün benliğini çepeçevre saran boşluk duygusu, rahat soluk aldırmiyordu ona. Agnès haklıydı demek! Üzerine, hayatını ve inanclarını kurduğu şey boş bir hayâl, basit insanlara kurulmuş hergelece bir tuzaktan başka neydi ki?.. Herşeyi alıp götürmüşler, soyup soğana çevirmişlerdi bütün benliğini. Daha bir saat öncesi insanların iyiliğine, arkadaşlığa, uğrunda ölmekten kaçınamayacağı bir amaca inanıyordu. Munez'in yüzüne nasıl bakacak şimdi? Talavera da elden gitti!...

İspanya'yı aklına getirince toparlanır gibi oldu: Hayır o uğursuz konuşmadan bu yana değişen birşey yoktu. Madrid'tekiler eskiden nasıl dövüşüyorlarsa, şimdi de dövüşüyorlardı. A - 68 uçakları olmadan düşüyorlardı hem. Av tüfekleriyle dövüşüyorlardı. İspanya'ya gidecekti Pierre ve ölecekse orada ölecekti. Böyle bir ölüm, bir kurtuluş yolu olarak mihlandı kafasına.

Hareket hâlindeki bir otobüse atladı. Michaud'yu hemen bulmalıydı. Madrid'e gidebilmek için ne yapmalı Michaud'dan öğrenecekti bunu.

Daha Pierre, ağzını açıp tek kelime bile söylemeden Michaud, herşeyi anladı:

— Uçakları bırakmadılar galiba.

— Evet, Kim yaptı biliyor musun? Viard. Duydun mu, Viard. Kuduracak gibi oluyorum. Oraya İspanya'ya gitmiyorum. Yardım edeceksin bana... Artık Viard'a küfretmek bile gelmiyor içimden. Konuşmak boşuna zaten...

Michaud, onun çok acı çektiğini anladı. Usulca elini sıktı arkadaşının. Pencerenin önündeydiler ikisi de. Aşağıda, sokakta çocuklar birdirbir oynuyorlardı.

— Munez'e üç tane Potez modeli uçak satmak istiyorlar, dedi Michaud. Bu uçaklar neyin nesi, bilmiyor tabii. Uçak işinden anlayan bir sen varsın aramızda. Acı çektiğini biliyorum. Ben belki giderim İspanya'ya. Sen burada kalacaksın. Sen olmazsan yüzüstü kalır işlerimiz...

Karşı koymadı Pierre. Hayır demedi. Yarın sabah hava alanına gidecek, uçakları görecektir. Söz veriyor, burada kalacak. Kurtuluş yolu diye kendine ayırdığı şeyi de kaybetti böylece.

Sokakta çevresini kararsız bakışlarla seyretti. Nereye gitsin? Sorsanız André'yi görmek için şehri bir baştan öbür başa neden dolaştığını kendisi de söyleyemez. Cherche-Midi sokağındaki atelyenin cansızlığına ve terk edilmişliğine neden gittiğini o da bilmiyor.

Altı ay geçmiş aradan. Altı aydır birbirlerinin yüzünü olsun görmemişler. Bu altı ay Pierre'e düzineyle yıl geçmiş gibi görünüyor. Son görüştüklerinde acemi bir çaylakmış, bunu şimdi anlıyor.

— Ne haber, André? İyi misin?

André ne cevap versin? Ne söylesin? Yaz boyunca yaşanan olayların çok sarstığını, çok değiştirdiğini mi? Yoksa Jeannette'i tekrar bulup tekrar kaybettiğini mi anlatsın?

— Bak, bir natürmort'a başladım ama yürümüyor.

Pierre şaşkın gözlerle bakıyor yine:

— Hiç değişmemişsin. Hatırlıyor musun? Nasıl sürüklemiştim seni Kültür Sarayı'na?

André bu «nasıl»ı bir ıslıkla gösterdi ona.

— Biliyor musun Lucien İspanya'da? dedi.

— Konsolos olmuş gazetelerde okudum.

— Yapma! Oraya dövüşmeye gittiğini sanıyordum ben de...

Kocaman bir kahkaha savurdu Pierre. Bu André çocuk be! Eski Pierre'den farkı yok. Oturdu. Viard'ı anlattı ona. Konuşurken sesi gittikçe yükseliyordu. Şimdi burada atelyede duvarlara asılı duran ne kadar resim varsa hepsi de bu ihanetin üzerine tüküsün isterdi. André susuyordu. Pierre dayanamayıp sordu ona:

— Sence, bu heriflerin yaptıkları olur şey mi?

— Tabii.

— Bunca sahtekârlığı anlamak mümkün müdür yâni? Bir keresinde bir İspanyol'u kurtarmak istemiş sözde... Babamla birlikteymiş.. Şimdi hepsine, herkese ihanet ediyor. Bunu anlamak mı? İhanete göz yummak mı?

— Goya'nın resimlerini hatırlasana..

Pierre, kendisinden geçmişti. Haykırmaya başladı:

— Bu mu senin sanatın! Ne biçim insanlarsınız siz! Sülük gibisiniz, emiyorsunuz herşeyi... Kandan, mutsuzluktan ve kokmuşluktan bile zevk payı çıkarıyorsunuz kendinize!

Koşarak çıktı atelyeden. André'ye seslendi giderken:

— Affet beni.. Artık başka bir gün uğrarım.

Kendi kendine öfkelenmişti André. Onun peşinden merdivenlere geldi. Pierre çoktan gitmişti. Kederli kederli piposunu tüttürdü. Neden bu kadar ağır konuşmuştu Pierre? O sadece «İhaneti anlamak mümkündür.» demişti. Öyle ya, Viard, bu sözünü doğrulamıyor mu? Ya Lucien? Kuşbeyinlinin teki o... Köpeklerin arasında rahat yaşar. Köpekler de ısırır birbirini; güzel ve gereksiz sözlerle heveslenmeden ısırırlar üstelik.. Hep böyle olur. Ama Pierre haksızlık etti: André de sevmiyor ihaneti.

Çok zor günler başlamıştı Pierre için. Fabrikada çalışırken hınçlıydı. Neden yorsun kendini? Bu motorları

o yapıyor. Ama Franco, Breuteuil kalıbında adamlar sahip çıkacaklar bunlara. Üç Potez uçağı alıp gizlice göndermişlerdi İspanya'ya. Aradan bir ay geçmeden de iki avcı uçağı kaçırmışlardı. Bütün bu yaptıkları, ucsuz bucaksız bir denize düşen su damlalarına benziyor. Madrid'ten umutsuz telgraflar alıyorlar. Fransız polisi gözünü dört açmış, kimse uçak kaçırmamasın diye bekliyor. Ve Viard'ın temiz yüzü, gazetelerin baş sayfalarından seyrediyor herkesi. Savaş girmeyişini marifetmiş gibi göstermeye çalışıyor; «Biz, barışı kurtarıyoruz» cinsinden iri lâflar ediyor. İspanyol çocuklarına süt tozu alınması için açılan kampanyaya beşbin frank bağışladı geçenlerde. Bütün çocuklar için vermiş parayı; çalımlı çalımlı söyledi bunu. O gün Pierre, Agnès'e, «Çocukları seviyorum. Ama Viard'ın çocuğu olsaydı, boğardım.» dedi.

Her geçen gün Alman yapısı bombalar Madrid'i, Madrid'in evlerini ve sokaklarını biraz daha dövüyor, biraz daha eziyorlar. Paris'te duvar afişlerinde resimler var. Resimlerde, parça parça edilmiş ya da sakat bırakılmış çocuklar yaşıyor. «O resimleri seyrede mem, diyor Agnès. İşkence bu!». Pierre susuyor; çok önce başladı onun işkencesi. Franco, Toledo şehrini aldı. Madrid kapılarında şimdi. Bazı gazeteler faşistleri göklere çıkarıyorlar, öbürleri ise yüzlerce yaralının faşistler tarafından işkence edilerek öldürüldüğünü yazıyor. «Fransızlığımızın bize çok eskiden verdiği bilgelik, böyle felâketlerden koruyor bizi»: Bunu Joliot yazdı gazetesinde. Breuteuil'ün taraftarları, Franco, Madrid'e girdiği gün eğlence yapacaklar, hazırlanıyorlar şimdi. Sabırsızlanıyorlar. Cumhuriyetçiler kolay teslim olmuyor İspanya'da.

Pierre, Viard'ın ihanetini herkesin ihaneti sayıyor: Kendisinin, Agnès'in, bütün Fransa'nın ihaneti. Kovsan da gitmeyen yapışkan bir koku gibi yerleşmiş bu düşünce

ona. Paris alışkanlıklarının bir tekini bile bırakamadığı için Pierre, Paris'ten de tiksiniyor: Akşam saatlerinde dolup boşalan kahveler eskiden farksız. Hep aynı siyasî tartışmalar yapılıyor, insanlar yine aynı pokeri ya da briçi oynuyorlar. Müzikholler çıplak baldırlı kızlarıyla yine aynı. Ne bir düdük sesi var, ne bir bomba patlıyor, Numaradan olsun dökülen tek bir gözyaşı yok.

Okullar açıldı. Çantaları bile yenilendi çocukların. Her yerde bağrışıp duruyorlar. Pierre, onlardaki bu neşenin fiyatını iyi biliyor: Bunu Madrid kapılarında ölenler ödüyor. Paris bulvarları, kestane ağaçlarının geciken sararmışlığını seyrediyorlar. Av mevsimi de geldi: Chamboun markisinin çiftliğine çağırdılar Tessat'ı. Bir kuş vurup kayboldu ortalıktan. Genç bir oda hizmetçisini de aldı yanına. Bu olayı Meclis koridorlarında konuşuyorlar şimdi. Avı sevmez Tessat, kan görmekten hoşlanmaz: Barışçıdır!. Kızgınlıkla soruyor Pierre: «Ot yiyici de olabilir. Neden olmasın?» diyor.

Yalnızca Michaud teslim olmadı bu pisliğe, kendini koyuvermedi. İlk gönüllü birliğini gönderecek İspanya'ya Pierre ona olan hayranlığına, biraz da onun gibi olamamaktan gelen sıkıntısını katıştırıyor. Gerçek bir adam Michaud! «Yenmek daha zor» demişti ya bir gün. Pierre şimdi anlıyor onu. Zaferin resmini kanatlı çizerlerdi. Oysa, toz toprakla, kanla örülmüş ağır ve yaralı ayakları var zaferin.

Lucien, yeni mesleğinden, yâni diplomatlıktan hoşlanmadı. Gerçekte, mesleğinin gereği olarak yaptığı işler fazla vaktini almıyordu. Ama Lucien, boş vaktini nasıl değerlendireceğini bilemiyordu. Rönesans binaların caf-

caflı görüntüsünü, öğrencileri ve yük katırlarını aynı umur-samazlıkla seyrediyordu. Paris'ten, Paris'in kahvelerinden, bu kahvelerin yattığı yatak gibi, ağızlığı gibi alıştığı saçma sapan tartışmalarından, oralarda yaşanan dramlardan uzaktayken, yalnızlık çekiyor, yaşayamıyordu. İspanya karıştığı ve olaylar onun üzerine olanca ağırlığıyla bindiği sırada Lucien, konsolosluktan da, aldığı bütün maaştan da vazgeçmek üzereydi. Biraz yollardaki trafik çizgilerini andırır Lucien. Hani otomobillerin farı vurunca aydınlanır, sonra yine karanlığa gömülürler ya... Lucien, biraz böyledir. İspanya olaylarını görünce gerçeği yeniden bulduğuna inandı bu sefer de. Hükümete karşı girişilen ayaklanma, Lucien'i önce dış görünüşüyle, cilâsıyla bağladı kendine. İnancı, uzun ve hastalıklı çehreli insanlar inanmamışları öldürüyor, yakıyorlardı. Bazıları göğüslerinde tuttukları hacı, kendileriyle birlikte bir dostun kucağına atarcasına ölümün kucağına atıyorlardı. Her yerden şekilsiz yaratıklar fışkırıyordu: İspanya'da karıncalardan daha çok olan körler, kamburlar ve iyiler. Hepsi... Başörtülü kadınlar makineli tüfeklerle kucak kucağa yaşıyorlar. Kadın yelpazeleri, el bombalarıyla garip bir dostluğu sürdürüyorlardı. Bütün bunlar Lucien'in hayatında yeni şeylerdi. Bu tumturaklı ve alacalı bulacalı zevksizlik onu etkilemişti.

Falanj teşkilâtını yöneten önemli adamlardan biriyle, celimsiz ve somurtkan bir binbaşı olan José ile tanıştı. Binbaşı azgın fakat soğuk bir adamdı. Gündüz insan kesiyor, gece dinî, fanatik konuşmalar yapıyordu. Lucien bu adamı tanıdıkça kendi benliğinde gizli kalmış bütün isteklerinin gerçekliğini anladı. José insanlar arasındaki eşitsizliğin Tanrı'dan geldiğini, zekânın, kabiliyetin ve irâdenin kitlelere hükmetmesi gerektiğini söylüyordu. O böyle konuştuğunda Lucien'in aklına Paris'te onurunun nasıl kırıldığı, «Humanité» gazetesindeki eleştirmecinin alayları, Pierre'-

in ve onun gibilerin tatsız varlıkları, seçimlerin pis havası, kimselere kabul ettiremediği üstünlüğü geliyordu. Falanjistler, silâh zoruyla baskı yapıyorlardı. José, halk temsilcilerinin düşüncesini hiçe sayan yazılar yazıyordu. Lucien'in sık sık tekrarladığı birşey vardı: «Şu köhne dünyamızı bazı adamların gözüpekliği değiştirebilirdi ancak». Bir komplo değiştirebilirdi. Bunu söylediği zaman komünistler dalga geçmişlerdi onunla. «Halkın bilinçlendirilmesi, büyük kitlelerin harekete geçirilmesi» cinsinden sözler ediyorlar, hep geçmiş, Marks'ı Komün'ü, demokrasiyi yaşıyorlardı. Müzelik şeyler bunlar! Marx'ın, İnsan Hakları Bildirisinden, Ansiklopedist'lerden, o insanın doğuştan iyi olduğu saçmalığını herkese yutturmaya çalışan budala düşünceden geldiğini görmüyordu hiçbir. Toplum, herhangi bir evin karesi değildi ki! Toplum bir piramitti. Faşizm yeni ölçüler, yeni değerler getiriyordu: Fizik gücün; kitapların değil, spor aşamalarının; araştırmaların ve tartışmaların değil, Devlet ve hükümet kurumlarının silâh zoruyla alınmasının; seçimlerin değil, makineli tüfeklerin dünyasını istiyordu.

O soğuk İspanyol'un sözünü ettiği birşey daha vardı ki Lucien'in kişiliğine çok etkili oluyordu. Ölümün en büyük değerlerden biri olarak gösterilmesi idi bu. Uzun bir süreden, Henri'nin ölümünden beri, Lucien hiçliğin önemini; onun genç ve canlı bir insanın bütün davranışlarına olan baskısını kavramıştı. Bu konu üstüne roman bile yazmıştı. Ya bir zamanlar komünizme duyduğu yakınlık? Neydi o? O yakınlığı şimdi bilemediği bir neşenin kendisine bulaşması, anlamsız bir debelenme, gençliğinin körü körüne başeğdiği bir devre kabul ediyordu. O da José gibi ölümü, sadece bir düşünce konusu değil, mutlak bir değer sayıyordu. Yâni, tesadüfen yaşadığımız hayatın düzeltilmesi. Bu yüzden de hayat kadar ölümün de güvensizlik getirdiğine inanıyordu.

Lucien, bu yeni bağılığa teslim etti kendini. Binbaşı ondan Paris'e gidip falanjistlerle Breuteuil arasında temas kurmasını isteyince hemen kabul etti.

Görevinden çekilmeden önce ne Paris'e danıştı, ne de elçiliğe. Artık iğreti yüklendiği işini düşünmek bile zor geliyordu ona. Onuruna dokunuyordu daha doğrusu. Jacca yolundan dönecekti. Alabildiğine dolambaçlı, viroajlarla dolu bir yoldu bu. Arabası kızıl toprağı alev alev yanan dağları, tepeleri aştı. Tek bir ağaç, tek bir insan yoktu geçtiği yerlerde. Bu dekor Lucien'in düşünceleriyle akrobalik kurmuştu. Lucien'in ölüme, ateşli ve kızıl saçlı bir kızkardeş gözüyle baktığını biliyordu sanki.

Yaşadığı İspanyol rüyasından sonra Fransız toprağı anlamsız göründü ona. Sessiz, gürültüsüz otlaklar; vergiler ve ücretli tatil konusunda uzayıp giden konuşmalar.. Ülkenin her yerinde «refah» vardı. Daha ilk günden herkesin ağzında şu uğursuz sözü duydu: «Herşey yatışacak... İlk şekline dönecek.»

Babası, bağrına bastı onu: Asî bir çocuk değildi artık. Diplomat olarak dönüyordu (Kendisini Fransa'ya getiren şeyin sebeplerini babasına söylemeyecek kadar akıllanmıştı şimdi). Tessat, İspanya'yı sormadı oğluna; Franco'nun kazanacağını biliyordu, gerisi de viz geliyordu zaten. Lucien'i karşısına oturtup gelecek için tasarladığı şeyleri anlattı: Dışişleri Komisyonu'na başkan seçilmişti. Şimdi, gizli raporları inceliyordu. Uygun bir zamanda bir konuşma yetecekti ona; tek konuşmayla devirecekti hükümeti.

Lucien esnedi; eski parlâmento soytarılığı hiç değişmemişti!

Breuteuil, insanları konuşarak tavlamayı iyi biliyordu: Grinet cinsinden «Haçlı» larla konuşurken gayet sert, şid-

detten yana görüyor; milletvekillerine karşı yumuşak, hattâ gereğinden fazla tatlı davranıyordu. Lucien'e çok iyi ve kendisiyle eşit tutarak davrandı. Lucien, havalara uctu keyfinden: Sonunda onu anlayan bir adam bulmuştu. Nasıl karışıklık çıkarılması gerektiğini konuştular önce. Franco'nun gerçekleştirdiği ayaklanma örnek olmalıydı. Breuteuil, şimdi para topluyordu; Alcazar'ı savunan Albay Moscardo'ya törenle som altından bir kılıç armağan edecekti. Breuteuil asıl büyük tasarsını açtı Lucien'e: Silâh ve Bor-gos'a uçak pilotları gönderilmesi, arada sürekli bağ kurulması —Barselona'da çalışan casus şebekesinin bir ucu da Paris'teydi çünkü— filân...

— Ne zaman döneceksiniz? diye sordu Breuteuil.

— Henüz bilmiyorum.

Breuteuil kolundan tuttu onu:

— Benden gençsiniz. Fakat yaşımızla ölçemeyiz hayatı. Nefret nedir? Bunu siz de bilirsiniz... Neden İspanya'ya döneceksiniz sanki? Herşey burada halledilecek.

— Komplo mu hazırlıyorsunuz?

— Evet.

Breuteuil ona «Haçlı» birliklerini anlattı:

— Büyük bir görev düşecek size, dedi. Babanız...

— Babamla ilişğim yok benim!

— Anlıyorum. Babanız Meclis'te bir Komisyonun başında şimdi. Benden çok şeyi saklıyorlar. Oysa siz öğrenebilirsiniz bunları. O zaman oyunumuzu karşımızdakilerin durumunu bilerek oynarız. Tabii, bu iş Madrid için dövüşmek kadar gösterişli değildir... Ama herşey vakti gelince yapılmalı...

Lucien onayladı onun sözünü. Ayrılırken de şunu söyledi:

— Herşeyi neden göze aldığımı biliyor musunuz? Her neslin bir kaderi var. Tarihsel uğursuzluk denebilir buna.

Ölüm, bizim için, insan hücrelerinin yokolması, maddenin amaçsız dönüşmesi ya da öbür dünyaya geçiş değildir; bireysel bir yaradılıştır ölüm.

Breuteuil kızıl saçlı genç adama baktı. Kederli sesiyle cevap verdi:

— Siz haklısınız belki de. Ama ben insanın ölümsüzlüğüne olan inancımdan vazgeçemem. Bir oğlum öldü...

Tessat onun diplomatlıktan vazgeçtiğini, bu işi küçümsediğini öğrenince kıyamet koptu. Tepindi, ağzına geleni söyledi babası. Nerdeyse kavga edeceklerdi. Lucien neden böyle davrandığını açıklamaya yanaşmıyordu. Bu yetmiyormuş gibi bir de para istedi...

İspanya yavaş yavaş onun gözündeki pırıltısını kaybetti. Breuteuil'ün sözünü ettiği komplo da Lucien'e bir oyun gibi görünüyordu. Ortada ne plânlanan birşey vardı. ne kesin bir tarih kararlaştırılmıştı. Her sorduğunda Breuteuil «Daha beklemeliyiz» cevabını veriyordu. Oysa öbür tarafta José'nin adamları Madrid kapılarına gelip dayanmışlardı. Lucien babasının bürosunda gördüğü bütün dosyaları elden geçiriyor, sonra da aldığı notları Breuteuil'e veriyordu. Ama bu iş vaktinin çok azını dolduruyor; Lucien evinin koridorlarında, Breuteuil'ün bekleme salonunda ve sokakta yoğun bir sıkıntıyı yaşıyordu.

Vakit öldürebilmek için bütün eğlencelere katılıyor, dansediyor, yığınla saçmalığı göze alıyor ve kızlarla flört ediyordu. Büyük sanayici Montigny'nin kızı âşık olmuştu ona. Neşeli, hep gülen, kendi havasında bir kızdı Josephine. Lucien'in romantik görünüşü, İspanyol fanatizmi üzerine anlattığı hikâyeler, modern bir toplantıda tam konuşurken birdenbire susup alaycı alaycı önüne bakışı; bütün bunlar kızı bağlamıştı ona. Tessat, oğlunun Montigny'nin kızıyla flört ettiğini öğrenince Lucien'in ikinci konsolosluk görevini boşuna bırakacak kadar enayi olmadığını düşündü.

Josephine, Lucien'in kendisine olan aşkını ne zaman söyleyeceğini merakla bekliyor, ona تنها pastahanelerde, Boulogne ormanında randevular veriyordu. Ama Lucien kızın durumunu farketmemiş görünüyordu. Sonunda Josephine dayanamayıp onun eline sarıldı. Aydınlık bir sonbahar günüydü. Bakır çalığı ve kırmızı renklerin oynaştığı bir yoldaydılar ikisi. Josephine olanca utangaçlığı ile ona dönmüştü. Lucien usulca elini çekti: Açık konuşalım, dedi. Hoşuma gldiyorsunuz. Zenginsiniz üstelik. Ben, kol saatimi rehin bıraktım. Ama size de elimi sürmeyeceğim. Ben neyim biliyor musunuz? Ben... Arkadaşım José gibi ölümle nişanlıyım ben..

29

Tessat oğlunun artık Josephine'le buluşmadığını öğrenince şaşırıldı. «Bu serseri, bir defacık olsun düzgün iş yapmayacak» diye geçirdi içinden. O gün beklemediği bir darbe geldi. Roma büyük elçisinin gönderdiği raporu okurken uyuklamaya başlamıştı ki Denise girdi odasına. Sevin-di Tessat: kaç zamandır sevgili kızını görmemişti. Karısı, Denise'in rahatsız olduğunu, bu günlerde iyi görünmediğini söylemişti. Tessat Meclis'teki konuşmasını anlattığı geceden beri kızının kendisine karşı huysuzluk ettiğini fark ediyordu. Zaten politika yüzünden koca yaz mevsimi zehir olmuştu onlara. Karısı kaplıcalara gitmek istememiş, Lucien haber bile vermeden geri dönmüştü İspanya'dan, Ya Denise'e ne buyurulur? Kız gerçekten hastaydı belki de: Yüzü gözü solmuş, gözlerinin altı çökmüştü. Ona sağlık durumunu soracaktı. Oysa Denise babasına zaman bırakmadı:

— Ben gidiyorum. Artık ayrı yaşayacağım, dedi.

Hırsla ayağa fırladı Tessat:

— Metres mi oturacaksın? diye bağırdı.

— Tek başıma oturacağım.

Tessat kızına baktı şaşkınlıkla. Galiba gerçekten hastaydı bu kız! Kendini tutmaya, yumuşak ve alaycı görünmeye çalıştı:

— Bu kararın sebeplerini anlatmak istersin herhalde.

— Geçen geceki konuşmamızdan sonra bunu anlamalıydınız, baba. Başka türlü yapamam. Sana bağlı yaşamak istemiyorum.

Tessat patladı:

— Tabii ağabeyin gibi, bir herifle metres oturmak işine geliyor!

— Anlamayacağını biliyordum. Seni affettirecek tek şey de bu galiba. Lucien'i hoş görmek imkânsızdır. Çünkü o hayatını değiştirebilirdi. Sen herşeyi çok rahat yapıyorsun: Aynı rahatlıkla rüşvet alıyor, sahtekârları koruyorsun; İspanyolları da aynı rahatlıkla ezmeğe kalkıyorsun. Şimdi bana hakaret ederken bile rahatsın. En iyisi sana hiç bir şey söylememek.

— Dur, nereye gidiyorsun?

— Kendi yerime... Bir oda kiraladım.

— Annenden, yâni benden aldığın parayla mı?

— Hayır. İşe girdim. Çalışıyorum.

— Ne alıyorsun değerli çalışmaların için?

— Ayda sekizyüz frank.

Tessat gülümsememek için kendini zorladı:

— Beceriksiz! Senin okutmak için yaptığım masrafın karşılığında bunu yapıyorsun bana! Bekle!..

O şaşkınlığı içinde, kızı bir çocuğu kavrır gibi yakalamıştı kolundan. Öfkesi yüreğindeki acıma duygusunu bastırmıştı. Sersem şey. Bütün bunların hepsi sinir bozukluğundan geliyordu. Bu kızı evlendirmeli. Kaç defa söyledi bunu karısına.

— Yeter, Denise! Git, dinlen biraz, kendine gel. Basit bir «növrosteni» bu sendeki. Gençliğimde ben de böyle krizler atlattım. Dur!

Denise çıkmıştı odadan. Peşinden koşup dışarıda yetti ona. Kızının avucuna para sıkıştırmak istedi:

— Çılgınsın sen! Al, bunu. Rica ediyorum, al... Hatırım için!..

Denise, parayı almadan gitmişti. Tessat odasına döndü, divana attı kendini ve ağlamaya başladı. Sonra kendisi de şaştı bu işe: Hiç ağlamış mıydı bugüne kadar?.. Zavallı sersem kız! Ama uzun sürmez, perişan olur. Ayda sekiz yüz franka yaşanabilir mi hiç? Bir ay bile dayanamaz, besbelli. Ve bir çift çorap için ilk önüne gelene teslim eder kendini, ondan sonra da elden ele dolaşır. Bütün bunlar hep o kahrolası politika yüzünden!.. Kimin ne işine yaramış zaten politika?..

Bu bayağılık kokan evi terkedince Denise kendisini rahatlamış hissetti. Arkadaşları tarafından «insanlardan kaç» diye bellenip «köstebek» adı takılmış olan bu kız, şimdi durmadan gülümsüyordu. Katlanmak zorunda kaldığı yoksulluk, neşesini yok etmemişti. Büroda homurdanıp durmasıyla ün salmış olan veznedar, Denise'e seslenmek istediği vakit, alaycı bir tonla «Kuşumuz» diyordu. Elektriğin gündüzleri bile açık tutulduğu karanlık yazıhanede Denise, bir yandan İngiltere'den gelecek bilmem kaç ton antrasiti bildiren mektupları okuyor, bir yandan da gülümsüyordu hep. Bu gülümseyiş, küçük bir otelin çatı katında kiralamış olduğu odasına döndüğü vakit de devam ediyordu. Otelin loş merdiveni, küf ve ucuz pudra kokusuyla doluydu. Kirli duvar kaplamalarıyla örtülü ufak odada ancak bir tek yataklık yer vardı ama gene de bu oda, güzel görünüyordu Denise'e. Ve duvarda, asılı duran rengi atmış ayna, ilk olarak, neşeyle dolu bir yüz yansıtmaktaydı.

Denise'in kararları yavaş yavaş olgunlaştı. İlk olarak, Michaud'yu tanıdı o ilkbahar gecesinde kurtuluşunu hayal meyal sezmişti. Şimdi ise sonbahar yağmurları bütün gece boyunca çatı penceresini dövmekteydi. Ve Denise'in kendi kendisinin şuuruna varıp bir karar verebilmesi için yaz olaylarının geçmesi, Michaud ile uzun uzun konuşması ve inceden inceye düşünmesi gerekmişti. Ama vardığı kararın kesinliğini ve dönülmezliğini, garip bir şekilde kırmış alnından ve içten gelme gülümseyişinden anlamak mümkündür. Uzun bir aradan sonra bir akşam gene Michaud'yu buldu ve ona sadelikle:

— «Eylem»den konuşalım, dedi... Ben de bir şeyler yapmak istiyorum İspanyollar için. Akşamları boşum.

Sébastopol bulvarında yürüyorlardı. Koyu bir sis kaplamıştı ortalığı, Paris sonbaharının ilk sisiydi bu. Sokak fenerleri sarı bulutların arasında yüzüyor gibiydiler. Hiç bir şey seçilemediğinden, yoldan geçenler sık sık birbirleriyle tolaşıyorlardı. Kızarmış kestane, kadın parfümü ve yanık kokusu karışmaktaydı rutubetli havaya. Ve kırmızı harflerle yazılı kelimeler: «Frégate», «Tilleul», «Fleurs», duman demetleri arasında bir an görünüp kayboluyorlardı.

— Telefon etmek istedim size.

— Telefonum yok artık. Taşındım.

Herşeyi anlayıp elini sıktı onun. Denise gülmeğe koyuldu, reklâm harfleri gibi parladı gözleri sisin içinde.

Komite'ye geldiler. Bütün ağızlarda bir tek ad dolayıyordu: «Madrid». Savaş hayalleri gören gençler; kucağında bebekleriyle, ellerinde avuçlarında ne varsa hepsini Madridli annelere vermek için getirmiş kadınlar; boyacı

lar, garsonlar, öğrenciler, yabancılar, herkes hep bu adı tekrarlıyordu durmadan. Paris'in huzursuz ama daima uyanık bilinci, bir Madrit haritası ve Cumhuriyet'in renklerini taşıyan bir İspanyol bayrağıyla süslü bu iki daracık odaya dolmuştu. Birisi boğuntuyla mırıldanıyordu: «Madrit kapılarına dayandılar!» Sonra aynı kimse kendini teselli ediyordu: «Püskürtülecekler ama!» Ve insanlar, paralarını, kollarının gücünü, hayatlarını sunuyordu.

Denise'in her akşam işten sonra Komite'ye gelmesi kararlaştırıldı. Kızın herkese, sanki öteden beri böyle hitap edermişçesine: «Arkadaş» deyişine bakarak gülümsedi Michaud.

Onu geri götürmek için çıktı. Kestane aldılar. Denise bir yandan kestaneleri okşayarak üşümüş parmaklarını ısıtmaya çalışıyor, bir yandan da yeni hayatını anlatıyordu:

— Veznedar, son derece ters bir adam. «Gene sizin yüzünüzden kâğıda mürekkep damlattım!» der durur iki de birde. Şefe gelince, bir faşist. Alçağın biri. Madrit'in çoktan düştüğü iddiasında. Geçenlerde beni sinemaya davet etti ve aylığımlı arttırabileceğini söyledi, tabii istediğini yaparsam. Yoksa beni de attırabilirmiş. Ben de ona bir dostum olduğunu, bu dostumun son derece kışkırtıcı ve üstelik de çok iyi bir nişancı olduğunu söyledim, hemen yakamı bıraktı.

Gülüyorlardı şimdi, neşeliydiler. Mutluluğu, el yardımıyla ilerlenebilen bu karanlık sisin içinde bulmuş gibiydiler.

Sonra Michaud, birdenbire:

— Yarından sonra gidiyorum, dedi.

— Oraya mı?

Bir baş hareketiyle «evet» dedi Michaud.

— Döneceksiniz değil mi?

Susuyordu.

— Biliyorum ki döneceksiniz.

Cevap vermedi Michaud: Sonsuz bir keder kaplamıştı içini. Niye herşey durmadan bu kadar kötüye dönüyordu sanki.. Bugüne kadar sık sık görüşmüşler, uzun uzun konuşmuşlardı ama, bir şey vardı asıl aralarında söylenmesi gereken, o söylenmemiştii henüz. Ve şimdi de kalkıp gitmek gerekiyordu..

— Dönmenizi istiyorum, Michaud.

Eski neşesine yeniden bürünerek cevap verdi Michaud:

— Tabii döneceğim. Yenmiş olacağız ve ben de döneceğim. İşte o zaman...

Otelin önündeydiler. Küçük kırmızı ışık güclükle seziyordu, kapıda durdular. Sonra her zamanki gibi, sadelikle ayrıldılar birbirlerinden. Ama Denise anı bir dönüş yaparak Michaud'ya koştu ve beceriksizce sarılıp yanağından öptü onu. Genç adam kendine geldiği zaman Denise çoktan otele dalmıştı. Tek başına ve gülümseyerek, uzun süre durdu kaldı orada. Yer yer ışık huzmeleriyle delinen sis, dalgalanır gibiydi.

Seine işçilerinin, İspanya'ya giden arkadaşlarını kutlamak üzere toplandıkları akşam, gazeteler, Londra Komi-

tesindeki Sovyet temsilcisinin bildirisini yayımlamışlardı. Bu birkaç satırlık kısa telgraf bütün Paris işçilerini heyecanlandırmaya yetmişti. Sokaklarda, metroda, kahvelerde, şimdi herkes: «Artık İspanyollar yalnız değil!» diyordu.

Michaud ise, kelimenin tam anlamıyla, sevinçten uçmaktaydı. Gidişin verdiği neşeye bir başka sevinç, hayatını adanmış olduğu fikrin zafere ulaştığını görmekten gelen sevinç, eklenmişti ve yüreği çarparak konuştu:

— Uzun zaman bir rüya gibiydi bu! Saint - Antoine mahallesinin «sansculotte»larına coşkunluğunu ilham eden Baböf'ün rüyası!... Ölüme gitmeden önce, yargıçlarına: «Bizim devrimimiz, ondan daha büyük ve daha güzel bir başka devrimin habercisidir!» demişti Baböf. 48'de işçiler millî muhafızların kurşunları altında can verirken: «Ya iş, ya ölüm!» diye bağırıyorlardı. Sosyalizm onların gözünde müphem bir rüyadan, sihirli bir ekmekten, masal yapısı atelyelerden ibaretti. Ve babalar ölürken, oğullarına: «Sosyal devrim gelecek...» diyorlardı son söz yerine. Adını anmaktan bile kaçınıyor gibiydiler. Ve onların çocukları kaldırdı Komün bayrağını. O günün Paris'i bugünün Madrid'inden farksızdı. En iyilerinden on binlercesini kurşuna dizdi Versaylılar. Ama kurşuna dizilmeyi bekleyen mahpuslar: «Gelecek!» diye haykırıyorlardı hapishanelerde. Bir rüyaydı, evet. Fourmies grevcileri bu rüya için öldü, bu rüya için can verdi Jourès. Verdun kazamatlarındaki, Şampanya sipperlerindeki askerlerin kafasında konuklayan hep bu rüyaydı. Ama bu rüya artık canlanıp bir vücuda büründü. Hiç bir şey örtemez bu gerçeği, hiç kimse inkâr edemez. Ve biz bugün, ilerde gerçekleşecek olan bir şey için değil, bugün gerçekleşmiş duran bir şey için savaşmağa gidiyoruz.

Blum'la Viard'ın emri üzerine sınırı kapatmışlardı. Buna rağmen her gün Pirene'leri yüzlerce gönüllü aşmaktay

dı. Bunların kimisi ticarî temsilci ya da gazeteci olarak trenle gidiyor, kimisi de dağ patikalarından yayan geçiyordu.

Michaud'yla birlikte sekiz işçi daha vardı giden. Sınırı aşabilmek için gerekli kâğıtları hazırdı. Michaud, Voie Nouvelle'in özel muhabiri olarak gidiyordu. Pierre ayarlamıştı bunu. Ayrıca doksan dört gönüllü de, gizlice Katalonya'ya geçmek üzere Perpignan şehrine hareket ediyordu.

Tren akşam sekizde kalkacaktı. Orsay yeraltı garında, çocukları uğurlamak üzere bir alay arkadaş birikmişti. Birinci ve ikinci mevki vagonların önündeysen bir kaç kişi gözükmekteydi. Bir iki yeni evli vardı gülüşen. Yaşlı bir adam, kapağında çıplak kadın resminin boy gösterdiği bir dergi tutuyordu elinde. Vagonun kapısında bir bayan, elindeki demeti sinirli bir hareketle buruşturuyordu. Dünyanın dört bir bucağındaki otellerin rengârenk etiketleriyle süs-lü valizleri taşıyordu hamallar. Güneyde sonbahar sisleri içinde dinlenmeğe giden Parisli hanımlar, tüccarlar, Ceza-vir'e dönen memurlardı bunlar. İspanya olaylarını konu-sanlar da vardı aralarında: «Üç dört gün içinde Madrid'i alırlar ve her şey eski sâkin hâline döner gene...»

Üçüncü mevki vagonların önündeysen her vakit raslan-mayan cinsinden bir kalabalık göze çarpıyordu. Burada da kırmızı güller ve karanfiller vardı, dumanların arasında kü-çük bayraklar gibi duruyorlardı. Giden gönüllülerin dostla-rı, arkadaşları, anaları ve karıları, hep oradaydılar. Alçak sesle söylenen aşk ve bağlılık sözleri, şarkılar, çığlıklar ve sevinçli bir uğultuyla kesiliyordu: «Şimdi biraz zor alırlar Madrid'i!». Kalabalığın içinde sıkışıp kalmıştı Denise, an-cak memur: «Arabalara!» diye bağırdığında birinci sıraya kayabildi ve Michaud'yu kolundan yakalayarak fısıldadı:

— Bekleyeceğim.

Bir düdük sesi çınladı ortalıkta ve ritimdeki bütün yumruklar havaya kalktı. Sıkılı yumruklar belirdi üçüncü mevki vagonların kapısında ve «Ne iğrençlik!» diye haykırdı birinci mevki vagonun yanında duran bayan. Mendilini salladı Denise, sisin arasından doğru Michaud'yu gördü. «Hem de nasıl!» diye haykırmaktaydı. Gönüllülerden birinin yaşlı anası hıçkırıyordu ve bir savaş türküsünün yankılandığı tünelin içinde kırmızı ışıklar pırıldıyordu.

Michaud, şu son günlerin faaliyetinde o derece yorulmuştu ki, hemen uyudu. Uykusunun arasında tekerleklerin gürültüsü tartışmalara karışıyor, gar adları çalkalıydı kulaklarında. Şafak vakti, tren Narbonne yakınındayken uyandı. Söğütlerle çevrili su birikintilerinin kıyısından geçiyorlardı. Hareketsiz suyun üzerinde çok alçaktan kuşlar uçuşmaktaydı. Sonra su, güneş ışığı altında birdenbire pembeleşti. Ve Michaud, hiç bir şey düşünmeksizin, sadece Denise'i, onun ılık ellerini, son sözlerini anıyor ve bu anıyla yaşıyordu. Kederle değil, sınırsız bir huzurla doluydu içi.

İşte deniz! Dümdüz, sâkin!.. Burada herşey, bağlar, Güney güneşi ve balıkçıların ağları, mutluluk için yaratmış sanki. Ama bu mutluluğun yanı başında, şu dağların ardında savaş tütüyor. Trende herkes kırmızıya bürünen bu bağlara dikmiş gözünü: Öte yanda kader bekliyor.

Yumrukları havada bekleyen İspanyol sınır bekçileri handiyse bomboş bir trenle karşılaştılar. İlk harabelerin gölgesinde çocuklar, melankolik ve tasasız Riego Marşını söylüyorlardı ıslıkla.

Altı hafta sonra, Paris Komünü taburundan teğmen

Michaud, yüz kadar Fransız başında, Madrit yakınlarındaki yarı yarıya tahrip edilmiş küçük bir köyü savunmaktaydı. Şafak sökmeden bir saat önce gelmişlerdi köye. Ve çevreleriyle Kastıyla dağları taştan bir deniz gibiydi. Bu manzarayla şu insanlar arasında hiç bir benzerlik yoktu! Yüzleri neşeli, şakaları hareketli ve candandı. Bu aman vermez ve güzel topraklarla, bu toprağın ciddî, ağırbaşlı ve gizliden gizliye tutkulu insanlarıyla bağdaşmalarına imkân yoktu. Şakacı ve hareket dolu bir şehrin, Paris'in çocuklarıydı onlar, ve yabancı hissediyorlardı kendilerini burada. Sadece, aynı davaya inanmışlık ve İspanyolların dostluğu hafifletiyordu huzursuzluklarını.

Faşistler, kısa bir topçu ateşinden sonra, saat sabahın yedisinde hücumla geçtiler. Dört mitralyözcü bir mermi ile öldürüldü. Michaud'yla arkadaşları, bir tümseğin tepesine alacele kazılmış ve yeterince derin olmayan siperlerin içine uzanmışlar ve faşistlerin, taşlık dağ yolları boyunca sürüklenerek ilerlediklerini görüyorlardı. Mitralyöz ateşiyle durdurdular düşmanı, ama ilk dalgağın ardından bir ikinci dalga geldi.

— El bombaları! diye emretti Michaud haykırarak.

Bütün bir gün kadar uzun gelen bir kaç dakika geçti. Ve hücum püskürtüldü. Michaud'nun bir arkadaşı tesviyeci Janteuil öğleye doğru öldü. Çok acı çekiyor ve durmadan: «Ona dersin ki...» diye mırıldanıyordu Michaud hiç bir şeyin farkında değildi.

Akşama doğru Fransızların nöbetini bir İspanyol taburu aldı. Yüz Fransızdan ancak kırk ikisi sağ kalmıştı, bunların on yedisi de ambülanlarla sevkedildiler.

Ateş yaktılar. Şişmiş ayaklarını ısıtıyor ve çorba pişiri-

yorlardı. Kederli bir ses yükseldi: «Hiç bir şey yok ki içine koyacak!...» Genellikle yemek sırasında şakalaşırlar ya da şarkı söylerlerdi hep bir ağızdan. Ama bugün, kazanılmış olan başarıya rağmen, kimsenin ağzını bıçak açmıyordu: Tümseğin üzerinde, taşların ve dikenli otların arasında nice dost bırakmışlardı! Hava soğuktu, buz gibi bir rüzgâr esiyordu. Üst başları pek de düzgün olmadığından hepsi büzülmek zorunda kalmışlardı. İçlerinden biri küfredmekteydi durmadan: Küfrederek teselli buluyor ve sakinleşiyordu sanki. Rüzgâra, çorbaya, faşistlere, savaşa, sözün kısası her şeye öfkeleniyordu.

Oturanlar bırakıp kaçmış olduğu için köy bomboştu. İki-üç evde ışık görünüyordu, o kadar. Yaşlı bir kadın, karanlığın içinden bir hayalet gibi sıyrılarak ateşe yaklaştı. Siyah elbiseli ve başında siyah bir örtü taşıyan basit bir köylü kadındı bu. Michaud'ya bir şeyler söyledi ama, anlamadı genç adam: Bir kaç kelimeden başka İspanyolca bilmiyordu. O zaman kadın, bir jambon parçası getirip: «Ye...» diye işaret etti. Jeannot'nun annesini düşündü Michaud: Bu kadın da Clémence'in bir eşiymiş işte.. İçini çekiyordu şimdi. «Bir gün gelip seni de öldürecekler...» diye düşünüyordu şüphesiz. Ne kadar küçük ve ne kadar kolay anlaşılır bir şeydi şu dünya!

Yanındaki arkadaşına anlatıyordu Michaud:

— İspanyollar diyor ki: «Bizim için savaşıyorsunuz.» Hayır, Paris için savaşıyoruz biz, Fransa için savaşıyoruz. Ve bugün Janteuil, Paris için can verdi. Bir gün onu görmeğe gitmiştim. Küçücük bir meydan düşün, ve zemin katında bir kahve...

Cevap olarak: «Ah, ne güzeldir bilsen benim köyüm. Paris'im, Paris'imiz!» dedi arkadaşı.

31

Her zamanki hayatını yaşıyordu Paris: Tiyatroların prömiyerleri, Meclislerin açılışı, yeni modalar, iflâs eden bir banka, zengin bir Amerikalı kadının ortalığı heyecana boğan kaçırılışı, bir kaç yeni şarkı, bir kaç intihar. Tessat hâlâ Blum'ü devirebileceğini umuyordu. Oysa Meclis koridorlarında hükümetin güçlendiği söylentisi dolaşmaktaydı. İspanya savaşına karşı takınılan müdahaleden uzak tavır, radikalleri bayağı teskin etmişti. Kızıl bayraklar da ortalıkta görünmez olmuştu artık. Dessère gene kazanmıştı. Halkın sağduyusuna güvenmekte ne kadar hakı olduğunu anlıyordu. Öteki ülkelerde insanlar birbirini boğazlar, kemerleri sıkıp savaşa hazırlanır, kaleler ve hapishaneler yapar, politikacı ve generallere alkış tutarken Paris gene, bıkip usanmaksızın «Paris daima Paris'tir..» şarkısını söyleyen Maurice Chevalier'yi alkışlıyordu.

Ama bu sâkin hayat örtüsü altında mücadele sürüp gitmekteydi. Anaforlar gibi derinden derine kaynıyordu tutkular. Aileler ikiye parçalanıyordu. Ve bugünlerde Tessat, aile huzurunu yitirmiş olan tek insan olmaktan uzaktı. Kahvelerdeki tartışmalar bazan kurşun darbeleriyle, çoğu zaman da sessiz bir bozuşmayla sona eriyordu. Yabancı adların eksenini üzerinde dönmekteydi herşey. Yakın ama aynı zamanda alabildiğine uzak bir ülkedeki, İspanya'daki mücadele iki kampa bölmüştü Paris'i. Yaz boyunca sürüp giden grevlerden öfkeye kapılanlar, molları ellerinden gidecek diye içleri tltreyenler, gösteri yapanlar geçerken perdelerini kapatanlar, haritalarına, faşist orduların

ilerleyişini gösteren sarı - kırmızı küçük bayraklar iğneliyorlardı umutla. Ama işçi mahallelerinde oturanlar, aynı haritalara bakarak: «Madrid dayanıyor işte...» diyorlardı.

Kasım ortasına doğru, Breuteuil'ü tutan gazeteler bile General Franko kumandasındaki kitaların Madrid kapılarında durdurulduğunu teslim etmek zorunda kaldılar. Paris'in kenar mahallelerinde, Manzanarès ırmağının kıyılardan kopup gelen büyüğü sözler dolaşıyordu: «Geçemeyecekler!» Madridli işçilerin kahramanlıkları hakkında et-saneiler anlatılıyor, gönüllü enternasyonal birliklerinden Roland'dan bahsedilir gibi söz ediliyor ve her seferinde demir - çelik ya da tekstil işçileri: «Bizimkiler de orada!.. Duval... Jacques... Henri...» diye ekliyordu gururla.

Sabah gazetelerini okuyunca Viard gülümsemişti: Madrid dayanıyordu, üzüm olgunlaşmamıştı henüz!... Bakan olduğundan beri, fikir mücadeleleri, sınıf çatışmaları ve günlük hayatla olan ilişkisini kesmiş gibiydi. Politika onun için, şuna buna verilen tâvizlerden, hükümeti destekleyen milletvekili sayısının her gün ve bazan her saat yeniden hesaplanmasından, tâyinlerden, nişanlardan, değişikliklerden ibaret kalmıştı. Son derece nazik ve değerli biblolarla dolu daracık bir oda olmuştu dünya: Şöyle bir kımıldamak hattâ kolunu uzatmak için bile yer yoktu. Ancak şimdi, Madrid'in hep dayandığını düşününce, Viard bu daracık odadan bir an için kurtulup: «Aslanlar!» diye haykırdı sevinçle. Ve düşündü: Bizimkilerden de var orada, sosyalist işçiler de var...

Sekreterine:

— Gazeteleri okudunuz mu? dedi. Breuteuil pek erken davranmıştı zafer şarkıları düzmekte. Ama onun, en küçük bir tehlike karşısında tavşanlar gibi tabanı yağlayan «haçlı» larına benzemez işçiler.

Çok geçmeden, soluk aldırmayan çalışmasına yeniden dalmıştı. Ziyaretçileri kabul saatiydi. Kaçamak cevaplar vermek, sevimli bir gülümseyişle redetmek, imkânsız şeyleri vaad etmek gerekiyordu gene. Önce, 14 Temmuz gösterileri sırasında Viard'ın başının etini yemiş olan milletvekili Pireux'yü aldılar içeriye. Şikâyeteye geliyordu tabii:

— Her gün yüzlerce insan, sınırı gizlice aşmakta gene. Franko'yu zora sokmaktayız. Oysa, yarın, memleketin efendisi o olacak. Ve benim seçim bölgemin sâkinleri, yöneticeleri kim olursa olsun, İspanya ile iyi ilişkiler konusunda son derece titiz davranıyorlar.

Cana yakın bir gülümseyişle konuştu Viard.

— Kimin galip geleceğini henüz kesinlikle bilmiyoruz aziz meslekdaşım. Son haberleri okumadınız mı yoksa? Şimdilik itiraz edecek hiç bir şeyimiz yok. Gönüllülerin İspanya'ya gecmesini engelleyeceğimize söz verdik ve sözümüzde de duracağız.

Pireux gittikten sonra da sekreterine:

— Pyrées . Orientales valisine sınır nöbetçilerini takviye etmesi için emir vermek gerekiyor, dedi.

O gün, ne mutlu ki, hiç bir resmî dâvet yoktu. Midesini yormuş olan bunca ziyafetten sonra Viard, bir alakok yumurtayla biraz ispanağı zevkle yedi. Gün, iyi geçeceğine benziyordu. Meclis yerine estetik heyecanlara hazırlamıştı kendini. Uzun zamandan beri, genç ressam André Corneau'nun tuvallerini görmeye niyetlenmişti. Son Salon sergisinde nefis bir peyzajını görmüştü bu ressamın: Bodur bir kestane ağacı, solda bir atlı karınca, sağda bir duvarın

yanıbaşında ince bir silüet, Öteki resimleri de ilgi çekici olmalıydı, çok söz ediliyordu bugünlerde Corneau'dan... Viard, o görmüş olduğu peyzajı satın almayı koymuştu kafasına. Cimri değildi gerçi ama, parayı har vurup harman savurmaktan da hoşlanmazdı. Salon'da bu peyzaj için üç bin frank istendiğine göre, rahatça iki bine kapatabilirim, diye düşündü Viard.

Ziyaret kendisine haber verildiğinde André, Pierre'in anlatmış olduklarını hatırladı hemen, kaşları çatılmıştı. Şeytan görsün suratını!.. Atölyeye şöyle bir ceki düzen vermek? Ne münasebet. Değer mi ki...

Viard her tuvalin önünde uzun uzun duruyor ve konuşuyordu: «Tonlardaki hafiflik hârika doğrusu!.. Şu sandalyenin altındaki havayı duymamak mümkün değil!.. Papatyalar biraz kuru nedense.. En iyi devrindeki Utrillo'yu andırıyor bu peyzaj!..» André dinlemiyordu. İlk önce Viard'ı dikkatlice gözden geçirmiş ve resmini yapmağa değmez, kararına varmıştı. Yüz değil, çamur vardı sanki karşısında. Fiposunu yakmıştı sonra ve uysal bir çocuk edâsıyla bir yandan tuvaleri indirip kaldırıyor, bir yandan da üzerine düşen kalın toz tabaklarını silkeliyordu. Satın almak iste-yecekti şüphesiz, resim meraklısı olduğu belliydi adamın... Bu düşünce, ne sevindirdi ne de üzdü André'yi. Paraya karşı tamamiyle ilgisizdi, eline geçeni hemen harcar, eli-ne geçmezse ekmek sucuk yiyerek gününü gün ederdi. Önceleri, eserlerine kıskançlıkla bakmış, hangi ellere geçtiklerini öğrenmek istemişti. Ama, hemen hemen bütün tuvallerinin resim tüccarları tarafından alındığını akli kesince, tablolarına, atelyelerden çıkar çıkmaz kaybolan şeyler olarak bakmağa başlamıştı.

— Salon'da sergilediğimiz peyzajlarınızdan biri pek hoşuma gitti, dedi Viard. Hani şu, ağaçlı olanı...

André sessizce, şövalenin üzerindeki tuvali değiştirip bir başkasını koydu. Bütün resimlerinin içinde en çok bunu seviyordu. Jeannette'le karşılaştığı geceden sonra soluğu İtalya meydanından almış ve orada yapmıştı bu resmi... Sisli bir gündü. Bir genç kız birini bekliyordu resimdeki sokak köşesinde ve atlı karıncanın atları hareketsizdirler.

— Bu peyzajı almak isterim.

Birdenbire karardı André, pipoyla masayı tıkırdattı önce, sonra da tuvali yerinden indirerek yüzünü duvara çevirip yere bıraktı.

Viard şaşırmıştı:

— Yoksa satılık, değil mi? diye sordu.

Bir çocuğun umursamazlığıyla, hiç düşünmeden, kelimelerini bile seçmeğe lüzum görmeden cevap verdi André:

— Bu resmin, sizin duvarınızda asılı durmasını istemiyorum. Anlamadınız mı daha? Herşeyin bir sınırı vardır. Siz? Bu resmi seyredeceksiniz, öyle mi? Katiyen!

Hakarete uğradığı vakit, bütün yüzü titremeğe başladı Viard'ın: Kelebek gözlüğü, bıyığının uçları, alt dudağı çenesi. Terbiyeli bir sesle: «Nasıl istersiniz.» dedi. Sonra da André'ye, sâyesinde duyduğu hazdan ötürü teşekkür ederek resmî bir edayla çıktı atelyeden. Bir an arkasından baktı André ve «Şaklaban!» diye mırıldandı. Yaşlı kadınların Meryem Ana'ya inanması gibi, Pierre'in de tutup bu mas-karaya inandığını düşünün bir de! İnsanların körlüğünün de bir sınırı yok muydu yoksa? Hele Pierre gibi mert insanların... André omuzlarını silktiler ve Viard'ın gelişiyi kesi-len çalışmasına döndü yeniden. Resim yürümüyordu, ama André de tuvalin önünden ayrılmayı gözüne yediremiyor-du bir türlü: Düşüncelere dalıp öfkelenmekten ve keder lenmekten korkuyordu.

Karanlık bastığında, ışığı yakmadan divana uzanıp, Jeannette'in sesinin ölü atelyeyi dolduracağı saati bekledi. Müptelâsı olduğu bir uyuşturucu ilaç gibiydi bu ses. Her gün aynı saatte ve nerede olursa olsun, radyoyu arıyordu gözleri. Ve bugün, kestane ağacıyla tahtadan atlar hâtıralarını canlandırmıştı. Saatler ağır ağır geçiyordu. Nihayet radyonun yeşil gözü parladı. Bir ses şarkı söyledi, bir keman gıcırdadı, sonra Jeanette başladı... Deniz dibinden konuştu önce, kabuklu hayvanları ve onların bitip tükenmemek bilmez gürültülerini anlattı. Sunî inciler için reklâm yapıyordu. Sonra da, André'nin adını kapamadığı bir şairden mısralar okudu:

Ne yazık ki ölüyorum aldatılmış olarak.
Kılıçların şakırtısı duyulurken gecede...

Keman gıcırıltıları ve şarkılar başlamıştı yeniden. André, mekanik bir hareketle düğmeyi çevirdi. İnce bir kadın sesi, Fransızca olarak başladı: «Burası Madrit. Bugün. Manş savaşçılarıyla enternasyonal gönüllülerden kurulu kitalarımız, Üniversite sitesine yapılan hücumları püskürtmüşlerdir. Bir karşı hücumla Tıp Fakültesi binasında kümelenmiş olan faşistleri sürüp çıkarmış bulunuyoruz. Alman uçakları, şehrin Kuzey mahallelerine hücumu kalkmıştır. Ölü ve yaralı sayısı henüz tesbit edilememiştir...» André, pencereden dışarı baktı. Uyumaktaydı eski Cherche-Midi sokağı. Antikacılar, şen şakrak ayakabı tamircisi ve çiçekçi de uyuyordu şüphesiz. Chien qui fume'ün müdavimleri de uyumuştı, kediler de.. Tek tük gelip geçenler vardı sokakta. Gürültüyle uzaklaştı bir kamyon. Sonra yeniden sessizlik çöktü ortalığa. Gri evler terkedilmiş gibiydi. Sonsuz bir kedere boğuldu André, Madrid'i düşündü. Bu şehri hiç görmemişti ama, tasarlamak, gözlerinde canlandırmak istiyordu. Beyaz mı, karanlık renkli mi, gürültülü mü,

sâkin mi? Bilmiyordu. Bir şey biliyor gibiydi yalnız: Gece-leri gökyüzünün tutuştuğunu, ve bir kadının haykırdığını aşağıda... Ve her gece böyle olduğunu bunun... Ölümünden de beterdi bu! Çıldırısı geliyordu insanın, bombalardan ötürü değil, o tek başına boşlukta asılı çığlıktan ötürü... Ve yardım etmenin mümkünü de yoktu. İşte herkes penceresini kapatmış, yorganını çekmiş uyuyordu şimdi. Rahat olsalar gerekti, çünkü dışarısı soğuk ve rutubetliydi. Rahat olsalar gerekti, uzakta bir Madrit'te birtakım evler yanıyordu çünkü şu anda. Rahat olsalar gerekti, evet!... Ve bir gök gürültüsü dolduruyordu ortalığı birdenbire. Siyah ve düşman gece canlanır gibi oluyordu. Bir projektör, güçsüz ve telâşlı, göğü taniyordu: Bulamıyordu uçağı! Derken bir çatırtı! Sonra bir çatırtı daha kopuyordu ve ardından bir tane daha... Ve yarın radyoda bir spiker: «Ölü ve yaralı sayısı henüz tesbit edilememiştir» diyecekti. Ve bir kadın haykıracaktı gecenin içinde. Jeannette belki. Niçin aldatıyorlardı, onu bu sessizlikle? Niçin hemen uyan- dırıp da. Kaç tarlalara doğru, denize doğru, nereye olursa olsun kaç! demiyorlardı? Niçin aldatıyorlardı böyle herke- si, ayakkabı tâmircisini, kedileri, hepsini? «Ölüyorum, dememiş miydi Jeannette, aldatılmış olarak...» Apaçıkta herşey. Apaçık ve korkunç.

İKİNCİ BÖLÜM

1

Salı, Montigny'lerin kabul günüydü. Puro dumanlarıyla kaplı geniş çalışma odasında, Breuteuil'le dostları beyaz Martinik romuyla revnaklandırılmış kahvelerini yudumlayarak politika meselelerini tartışırken, hanımlar da salon-da çay içip dedikodu etmekteydiler. Montigny'nin kızı Joséphine, erkeklerin salona geçmesini sabırsızlıkla bekliyordu, her salı evlerine gelen Lucien'den bir türlü soğuyamamıştı kızcağız.

Halk Cephesi kurulalı neredeyse iki yıl olacaktı. Ve Dessère'in dediği gibi, herşey eski düzenine çoktan dönmüştü. Viard: «Artık hükümet etmeyi öğrendim, diye kurumlanıyordu, ama bundan böyle göze çarpmamaya gayret etmeli». İşler iyi gidiyordu. Siparişleri yetiştiremez hâle gelmişti fabrikalar. Mağazalardaki satıcı kızlar, müşteri bolluğuna güç yetiremez olmuşlardı. «Kiralık» ilânları silinmişti ortadan. İktisatçılar, ekonomik krizin sona erdiğini sevinçle ilân ediyor ve uzun bir refah dönemini müjdeliyorlardı ağız birliğiyle.

Ama bu yüzeydeki sükûnetin altında genel bir hoşnutsuzluk kaynamaktaydı. Haziran grevlerini unutmamış-

tı burjuvalar ve çektikleri korku yüzünden, Halk Cephesi'ne diş biliyorlardı. Toplum hayatındaki bütün pisliğin sebebi, kırk saatlık iş haftası ile ücretli tatil değil miydi? Bunun böyle olduğuna, sadece Montigny'lerin sofradaşları değil, fikirlerini gazetelerden edinen bir alay fakir fukara da inanmaktaydı. Küçük dükkân sahibi kadın, müşterilerine sabunun dört metelik daha pahalılandığını bildirdikten sonra: «Ne yapalım? İşçi beylerimiz tâtıl yapıyor!...» diye eklemeyi unutmuyordu. «Tembel alayı!» diye homurdanıyordu gelirini açıklarken çiftçiler. Ve onların gözünde «tembel»ler postadaki iki memurla öğretmen ve bir de komşu kasabanın işçileriydi. İşçiler de kendi yönlerinden öfkelenmekteydiler duruma. Fiyatlar durmadan yükseliyordu ve iki yıl önce söküp koparmış oldukları ücret artışı sıfıra inmişti. Her gün bir grev patlak vermekteydi. Patronlar anlaşmaya yanaşmıyordu. Viard, Fransızların sağduyusuna çağrılar düzerken faşistler, herkesin gözü önünde, savaş birlikleri kurup teşkilâtlanıyor ve işçiler soruyorlardı kendi kendilerine: «Bizi kim savunacak? Polis mi? Polis bizimle olan eski hesaplarını görmek için küçücük bir fırsat bekliyor!» İspanya'da savaş devam etmekteydi. Ama Katalonya ile Madrit'in irtibatı kesilmişti ve işçiler, yürekleri burkularak: «Cumhuriyetçileri faşistlere teslim ettiler...» diye mırıldanıyorlardı. İhanet, bir küf gibi, milletin ruhunu kemirmekteydi. Bütün basın, savaş tehlikesinden söz ediyordu. Alman birlikleri Viyana caddelerinde resmi geçit yaparken, burada ihtimaller hesaplanıyordu: Şimdi sıra kimindi acaba? İnsanlar bir an için endişeye kapılıyor, kahvelerde enine boyuna tartışıyor, sonra da evlerine gidip rahat rahat uyuyorlardı. Alışılmadık derecede soğuk olan 1938 baharı, Paris'i, sâkin ama şaşkın, doygun ama hoşnutsuz bulmuştu sözün kısası.

Breuteuil bu arada bir çok teşebbüse birden girişmiş bulunuyordu. Montigny'lerde karşılaştığı dostları, onun bu çok yönlü faaliyetinden tamamiyle habersizdiler. Bütün kötülüğün, saçma sapan bir barışçılıktan ileri geldiğine inanan Breuteuil, bu bir yılı terör faaliyetleri düzenlemeğe hasretmişti. En ince ve gerçekleştirilmesi hüner isteyen işleri, Grinet'ye veriyordu. Altı askerî uçağı kundaklayan, bir demiryolu tüneline bomba yerleştiren, hep Grinet'ydi. Kapitalistleri ürkütmek isteyen Breuteuil, Fransız Patronları Genel Konfederasyonu'na ait bir binayı havaya uçurmakla gene Grinet'yi görevlendirmişti. Bomba, sadece binanın cephesini hasara uğratmış ve kapıcıyı öldürmüştü.

Sağcı basın, bütün bu yıkıcı faaliyetlerin suçlusu olarak komünistleri gösteriyordu tabii. Ve Viard, gazetecilere, kaçamaklı bir dille: «Bu câniyane teşebbüslerin kesin mahiyeti henüz tesbit edilmiş değildir...» diye gevelemekle yetiniyordu. Enerjik tedbirler alınmasını isteyen Halk Cephesi taraftarlarının sıkıştırdığı Viard, onları yatıştırmak için, «bir komplo keşfetti». Ne Breuteuil'e, ne de «haçlılar»ın silâh depolarına ilişilmedi pek tabii olarak. Polis sadece, çeşitli mahzenlerde bir kaç mitralyöz ele geçirdi ve elli kadar «haçlı» yı tevkif etti. Bu komployu bir çocuk oyuncacı olarak tanıtmak isteyen Viard'ın verdiği bilgilere uyan basın da, fesatçılara, Ortaçağ kukuletalı taşıdıklarını ve maske taktıklarını ileri sürerek «kukuletalılar» adını koydu. Meclis'te ise Breuteuil, hükümeti, «gerçek vatansever»leri zincire vurmakla suçluyor ve çok geçmeden de tutuklular saliveriliyordu.

Bu olaydan sonra Breuteuil, taktik değiştirdi. Milletlerarası durumdaki kargaşalığın hükümet çoğunluğunu parçalamak yolunda kendisine yardımcı olacağı umuduyla bombaları bir yana bırakıp parlamento entrikalarına verdi gücünü, «Halk Cephesi Fransa'yı savaşa sürüklüyor!»

diye haykıran afişlerle doldu bütün duvarlar. Ve Breuteuil'ün adamları taşraya yayılarak, «barışı kurtarmak» için köylüleri yardıma çağırdılar. Yeni bir kabine buhranı, an meselesi hâlini almıştı. Sosyalistlerle işbirliği yapmak, radikallerin gözünde hâlâ bir zül teşkil ediyordu. Sermaye üzerinden alınacak verginin kopartacağı fırtınalar ise Blum'ü, bütün ihtiyatlılığına rağmen, devireceğe benzerdi! Ve işte o vakit, Tessat'nın yıldızı parlayacaktı belki de.. Breuteuil, yaşlı avukatın yanından ayrılmaz olmuştu. Ona Rouen tarzı ördekli, sülün yahnili ziyafetler çekiyor ve nutuklarını övüyordu durmadan. Tessat ise, yemekleri bir ahbap ağzıyla değerlendiriyor ama işin can alıcı noktasında tedbiri elden bırakmıyordu. Hattâ Viard'la aralarının son derece iyi olduğunu özellikle belirtmeğe itina etmekteydi: «Sosyalistler, diyordu, hâlis birer Fransız olduklarını ispat ettiler.» Böylelikle, yakınlaştığını sezdiği bir zafer için sosyalistlerin oylarını da garantiyle almış olacağını hesaplamaktaydı şüphesiz. Ama belki de radikallerin sol kancasını ve özellikle de Fougere'yi, Breuteuil'den daima «Hitlerci» diye söz eden azgın milletvekilini yatıştırmak istiyordu.

Kabineyi devirmek, hiç şüphesiz ki, bir binayı havaya uçurmaktan çok daha zordu.. Ve Breuteuil, yeni yardımcıları aramak zorunda kaldı. Grinet ile öteki «şövalyeler» bu ara işsiz kalmağa mahkûmdular. Breuteuil, Montigny'lere gelip giden iki itibarlı milletvekilinin, Ducamp'la Grandel'in dostluluğunu kazanmayı başardı. Mizaçları katiyen uyuşmayan iki adamdı bunlar. Bir taşra veterinerinin oğlu olan Ducamp, gençliğini ihtiyaç içinde geçirmiş, ama gene de sosyal hareketin dışında kalmıştı. İdeali, kanaatkâr ve mağrur bir Fransa'ydı. Domremy'li çoban kızın efsanesi, Chartes ve Reims katedralinin adsız yapıcıları, milletin ayrısız gayrısız bir bütün olarak ele alınışı heyecanlandı-

rırdı onu. Savaş sırasında pilotluk yapmış, ağır yaralanmış ve iki kere de madalya almıştı. Sonra politikaya kaptırmıştı kendini ve «eksiksiz bir milliyetçilik» üzerine vaazlar vermeğe başlamıştı. Bir bağ ilinden milletvekili seçilmiş olan Ducamp, Meclis'te, aşırı soğucuların arasında yer alıyordu gerçi ama, sık sık da umulmadık beyanlarda bulunarak komşularını ürkütmekten geri kalmıyordu. Nitekim bir gün, aynen şöyle haykırmıştı kürsüden: «Komün'ün vahşeti bugün yeniden hortlayacak olursa, Paris'i savunmayı, bir Thiers'in kalles rolünü oynamağa tercih ederim.» Alçak gönüllü, hattâ silik bir adam olan bu ellilik milletvekilinin telâffuzunda bir garip bozukluk vardı. Heyecanlandığı vakit dili öylesine dolaşıyordu ki, kendi yakınları bile ne dediğini anlamakta güçlük çekiyorlardı. Meclis'te nâdiren söz aldığı halde, meslekdaşları arasında hatırısayılır bir nüfuza sahipti. Namusluluğundan olduğu kadar bilgisinden ötürü de saygı görüyordu, çünkü Ducamp havacılık konusunda Meclis'in en iyi uzmanıydı ve Hava Komisyonu'nun da başında bulunuyordu. Halk Cephesi'nin Fransa'yı bozguna sürüklediğine inandığı için Breuteuil'ü tutmaktaydı şimdi ve yeni dostunu ürkütmemeğe dikkat eden Breuteuil de, onun yanındayken, Almanya ile işbirliğinden katiyen söz açmıyordu.

Ama Ducamp'ın Meclis'te ve askerî erkân arasında tanınmış olmasına karşılık Grandel bütün Fransa'da ünlüydü. İnce yüzlü, genç ve yakışıklı bir adam olan Grandel, hafifçe kemerli burnu, mavi ve dalgın gözleriyle, Saint Jüst'ün portrelerini hatırlamaktaydı. Hayranlık uyandırıcı bir konuşma tarzı vardı ve hasımları bile onu, bir bülbülü dinler gibi, büyülenerek dinlerlerdi. Küçükken bir hârikâ çocuktu: Akıl durduracak kadar iyi keman çalardı. Mütarekeden sonraki borsa oyunları ile kısa zamanda büyük

servet yapmış olan babası çok geçmeden iflâs edince, Grandel kendi ekmeğini kendi kazanmak zorunda kalmıştı: Masal kahramanlarıyla dolu sosyal eğilimli piyeslerin yanı sıra «yoksulluğun mistik yanı» ve «kosmik fırtınalar» hakkında denemeler yazdı. Bir kaç yıl önce Sosyalist Partiye katılmıştı. Mitinglerde, konuşmasıyla halkı en fazla coşturan oydu. Ama milletvekili seçildikten sonra, birdenbire, Blum ve Viard'ın enternasyonalizminden tiksindiğini, kendisinin herşeyden önce bir Fransız olduğunu ve Marx'a değil de Proudhon'a bağlanan ve de yabancılardan emir almak istemeden Fransız işçilerini temsil ettiğini ilân ederek sosyalistlerden ayrılınca, büyük kahraman haline gelivermişti. Şimdi radikaller, cumhuriyetçi sosyalistler ve demokratlar kendisine teklif üzerine teklif yağdırmaktaydılar. Grandel, kendisinin bir «bağımsız sosyalist» olduğunu söylüyordu ve daima sağcı muhalefetle birlikte oy kullanıyordu. Breuteuil'le arasının çok iyi olmasına karşılık, bir alay düşmanı vardı. Meclis koridorlarında genç milletvekili hakkında hiç de hoş olmayan birtakım söylentiler almış yürümüştü son zamanlarda. Alman elçiliğinden bir ateşşeyle sık sık görüştüğü fısıldanıyordu. Hattâ radikal Fouger'nin elinde, Grandel'i zor durumda bırakabilecek birtakım belgeler bulunduğunu söyleyenler bile vardı. Ama bütün bunlar birer imâ olmaktan öteye geçmiyordu. Grandel ise, ince kaşlarını tiksintiyle kaldırmakla yetiniyor ve: «Hem hasmına kara çalmak, hem de ortağı bulandırmak,» diyordu. Eskiden beri bilinen bir tarzda bu. «Zamanı gelince, Fou gor'nin bir Moskova ajanı olduğunu ispat edeceğim.»

Grandel, aşağı yukarı üç yıldan beri, Marie adlı cici bir melez kızla evliydi. Sinek diye ad takmıştı kadına. Grandel daima karısıyla gezer ve dostları da onlar için «bitişik kardeşler» deyimini kullanırdı. Yani Montgny'lerin konukları arasında Sinek de vardı. Ama hemen hemen hiç konuşmaz, dalgın bir edâyla eski albümleri karıştırır-

dı. Josephine, bu kadının kendisi için ciddi bir rakibe olduğunu seziyordu. Sinek, Lucien'i görür görmez bakışlarını çalışma odasının kapısına doğru yöneltir ve yüzü heyecanla dolardı.

Breuteuil'ün siyasî kampanyasını Montigny beslemekteydi. Buldog suratlı, sert bir adamdı bu ve Joséphine, baba evinden ayrılabilceği günü iple çekmekteydi. Sürdüğü dudak boyası için değilse de okuduğu kitap için, saatlarca azarlardı kızını Montigny, dar kafalı bir despottu. Breuteuil'ün işçileri dize getireceğine derin inancı vardı. Gerçi şu son yılki kazancından bir şikâyeti yoktu ama, işçilerin karşısında küçük düşmüş gibi duyuyordu kendisini: «Haftada 40 saat çalışma öyle mi?... Namussuz alayı! Sanki ben sayıyor muyum haftada kaç saat çalıştığımı? Üstelik bütün risk de bana ait: kötü zamanda zarara uğrayan benim. Onlarsa ücretten başka hiç bir şey düşünmüyor. Maskaralar!» Dessère'den farklı olarak Montigny, işçileri birer hasım gibi değil de, herşeyi yok etmeğe hazır korkunç böcekler gibi görüyordu. Bunun için de aç gözlülüklerinden tembelliklerinden söz ederdi saatlarca.

Nitekim o akşam da, daha hiç kimse ağzını açmağa fırsat bulamadan, işi artık lavabolar için de ayrı bir lokal istemeğe kadar varıran işçilerin küstahlığından belki yüzüncü kere şikâyetle koyulmuştu.

— Yakında birer banyo dairesi de isteyecekler, görürsünüz! Bizimkiler denize giderken Almanların günde yirmi dört saat çalıştığını düşünüyorum da...

Breuteuil onun öfkeden öksürmeğe başlamasını fırsat bilip, Meclis'te çok geçmeden başlayacak olan mücadele-den söz açtı. Ducamp'ın desteğini sağlamak için de, Alman tehlikesini ileri sürdü:

—Almanların mayısta Çekoslovakya'ya saldıracaklarını sanıyorum. o zamana kadar mutlaka, gerçekten millî bir hükümet kurmalıyız. Ben kendi payıma, tabii komü-

nistlerin desteğinden vaz geçmesi şartıyla Tessat'ya hiç bir itirazda bulunmuyorum.

Lucien kaşlarını çatmıştı. Breuteuil komplodan çok parlamento entrikalarıyla uğraşmağa koyulduğundan şüphelenmekteydi bir süredir. Ama babasının vatan kurtarıcı durumuna getirilmesini beklemiyordu doğrusu! Şimdiye kadar boşuna zahmete katlanmıştı demek? Esnemesine güçlük engel olarak: çabuk bitirseler bari! diye düşündü. Bir an önce Sinek'i bulmak için can atıyordu.

Breuteuil'ü Grandel destekledi:

— En ehven-i şer olanı Tessat'dır, evet. Ama üstadı, Fouger çetesinin elinden mutlaka kurtarmak gerekiyor. Dün işittiğime göre, söz konusu olan sahte belgeyi Fouger, Tessat'ya teslim etmiş. Gidip derhal kendisiyle görüştüm tabii. «Beni neyle suçladıklarını lütfen söyle.» dedim. Son derece sevimli davrandı ama en ufak bir açıklamaya bile yanaşmadı. Planları apaçık. Komisyonda şamata koparmak. Klasik usûle baş vuruyorlar yani: Blum'ü kurtarabilmek için yeniden, ortalığı heyecana boğucu bir haber icad edecekler.

Ducamp haykırdı:

— Fouger'nin böyle bir alçaklık yapabileceğine ölsem inanmazdım. Temiz bir insan izlenimi uyandırmıştı bende. Bir Verdun savaşçısı... nasıl olur da siyasî hasımlarını iftira yoluyla çökertmeğe çalışır! Ama onu susturmak, sizin gibi bir hatip için çocuk oyuncağıdır, Grandel!...

--- Beklemek zorunda kalışıma kuduruyorum! Hazırlık yapmak imkânım bile yok: ellerindeki sahte belgenin neden bahsettiğini bile bilmiyorum çünkü.

Breuteuil girdi söze:

— Tessat'dan ben de bu konuda bir açıklama koparmak istedim ama sıyrıldı: her iki tarafa birden oynuyor. Ne var ki kendisiyle eski dostuzdur. Seçimlerdeki zaferini

bana borçlu işin ucunda. Hem zaten bu masailarin tek ke-
limesine bile inanmadığına kalıbımı basarım. Ama işte
parti disiplinini bozmak istemiyor, tabii bir de farmason-
ları, Herriot'yu kızdırmaktan çekiniyor...

Belli belirsiz gülümsedi Lucien ve birdenbire:

— Babam namuslu adamdır, dedi. Fazla gevşektir
yalnız.

Milletvekilleri oy hesabına oturdular. Altmış kadar ra-
dikal Blum'ün aleyhine dönmüştü. Hükümet çoğunluğu
gün geçtikçe biraz daha erimekteydi ama işlerini sekteye
uğratacak kadar yavaş erimekteydi. Bekleyecek zaman
yoktu önlerinde: Almanya bir aya kalmaz faaliyete geçe-
cekti.

— Senatörler bu işi halledecek. Blum'ü alaşağı ede-
ceğine yemin etti Caillaux.

Ducamp homurdandı:

— Tilkinin biridir Caillaux, bozguncudur da üstelik.

Gelecek hükümetin programını tartışmağa koyuldu-
lar. İlk şart: Tessat, komünistlerle ilişkiyi kesmeli. Südet-
ler meselesinde kararlı ama aşırılığa kaçmayan bir poli-
tika. Her iki taraf için de makbul bir çıkış yolu bulmak ya-
ni. General Franko'yu derhal tanımak gerekiyordu. Ve
Laval'i de Roma'ya yollamak: İş işten geçmeden önce
anlaşmalı Mussolini'yle. Basın kontrol altına alınacak.
Uçak sanayiine yeni krediler sağlanmalı (Ducamp'ın şar-
tıydı bu). Ve haftalık iş süresi 60 saat.

Breuteuil, Montigny'nin hoşuna gitsin diye ekledi:

— Fabrikalar işçilerin işgâline uğradığı takdirde kuv-
vete baş vurulacaktır.

Ve Montagny gürledi:

— Zehirli gaz paklar onları, zehirli gaz! Sıçanlar gibi
tıpkı! Ve davayı da kısa kesersek, diye ekleyin. Terörcü
hareketlere ölüm cezası. Konfederasyon binasına bomba

koyan o sefil yarattığı eninde sonunda bulacağız herhalde. Giyotin azdır ona...

Mantigny'nin küt suratına baktı bir an Breuteuil: Böyle bir budaladan her şey beklenebilir! Ve acele bir iş olduğunu bahane ederek izin istedi.

Ötekiler salona geçtiler. Joséphine gözleriyle hep Lucien'i arıyordu ama, o kendisine bakmıyordu bir türlü. Gidip Sinek'in yanına oturdu ve Giraudoux'nun son piyesi «Troya Savaşı Yapılmıyacak» hakkında modern bir tartışmaya girişti.

— Adını iyi seçmiş doğrusu: bütün rahatlamak isteyenler görmeğe koşar. Sinek fısıldadı bu arada:

— Perşembeye benimki yok. Kapıyı kendim açacağım...

Ducamp, aktif bir politika tutturma vaktinin geldiğini ispatlıyordu Grandel'e heyecanla:

— İtalya'yla birlikte ya da İtalya'ya karşı olmuş, önemli yok. Artık söz konusu olan, Südetler değil, Çeklerin Majino hattıdır..

— Şüphesiz. Ama Südetlerin de Alman olduğunu unutmayınız. Sonra Hitler, Batı'dan hiçbir talepte bulunmayacağını beyan etti...

Ducamp coşmuştu, bağıırıyordu şimdi, ama ne dediğini anlamak gerçekten imkânsızdı, kauçuk çiğniyordu sanki. Grandel gülümseyerek:

— Tamamiyle haklısınız, diye kapattı.

Joséphine, Lucien'e koridorda yetişti ve bakmadan konuştu aceleyle:

— Başınıza bir iş gelecek olursa, unutmayın ki sizin için herşeye hazırım, Lucien.

Bu sözler Lucien'e dokunmuştu ama, belli etmek istemedi.

— Teşekkür ederim. Ama koridor çok soğuk, üşüteceksiniz.

Joséphine'in gözleri dolmuştu:

— Nefret ediyorum sizden!...

Şiddetli bir doğu rüzgârı esiyordu dışarda, pardösüsünün yakasını kaldırdı Lucien. Herşey tiksinti veriyordu ona artık: Breuteuil de, Joéphine'in o budalaca aşkı da, Sinek de..

Breuteuil, bir metro kontrolörü olan Aubry'yi bulabileceği mahallelerden birine gitmişti. Kinle dolu ve hayatta hiç bir bağı bulunmayan kavruk bir adamdı Aubry.

— Dinle Aubry, sana ihtiyacım var, bir haini ortadan kaldıracaksın.

Aubry büyülenmiş gibiydi: Uzun süredir, kahramanlığını gösterebileceği bir fırsat bekliyordu. Bir tek kere ödev verilmişti kendisine. Buna da ödev demek gerekirse: Wagram avönüsünde, bir Huma satıcısını vahşice yaralamıştı.

—Sizi dinliyorum, şef!

—Şövalye Grinet'yi yok etmek gerekiyor. Ve özellikle de yakalanmamak. Sonra da şunu baş ucuna bırakırsın...

Ve cüzdanından, komünist partisine ait bir kart çıkarıp uzattı.

Aubry, heyecandan kekeledi:

— Tamamdır, şef!

Breuteuil evine dönünce, ne o gün gelmiş olan mektupları okudu, ne de karısının sorularına cevap verdi. İnce dudaklarında hafif bir kıpırtı vardı: Dua ediyordu. Zavallı Grinet! Ama elinden başka ne gelirdi ki?.. Bir yazar yeni bir bölüme geçerken beyaz bir kâğıt seçer. Bülbül gibi konuşturabilirlerdi Grinet'yi rahatça... Namuslu bir adam, evet, ama bir aptal: «Şövalyeyim ben...» Şövalyelerin cennette yeri hazır. Ama Breuteuil gibileri bekleyen akıbeti kimse bilmiyor. Çok sorumluluk almıştı sırtına, ve

hepsinin hesabını bir bir vermek gerekecekti günün birinde. Ölümler için okunan duayı bir kere daha tekrarladıktan sonra karısına dönüp:

— Grinet diye birini tanımıyoruz, dedi. Anlaşıldı mı?

Ellerini önlüğüne sildi kadın (kaymaklı pasta yapıyordu, bayılırdı Breuteuil) ve gözlerini kocasına çevirerek:

— Canavar! dedi yırtıcı bir sesle.

Breuteuil, cevap vermedi.

2

Verney garından terkedilmiş bir avcı kulübesine uzanan çamurlu patikada ilerlemekteydi Grinet. Uzun bir soğuk döneminden sonra, güneşin ilk açtığı gündü. «Paskalya geldi bile...» diye düşündü Grinet. Ormanın ortasındaki ağaçsız meydana ulaşınca pardösüsünün düğmelerini çözdü: terlemişti. Sivri yapraklı ince çiçekleri yeşermekteydi ağaçların altında, bir aya kalmaz Parisliler doldururdu ormanı... Sâkin bir hayat tablosu Grinet'de çoğunlukla bir kin duygusu uyandırır, başkalarının kaygısızlığına haset ederdi farkına varmadan. Ama o gün, güneşin okşayışı ve şu bahar havasının hareketliliği karşısında yumuşamıştı. Ve buraya inci çiçeği derlemeğe gelecek olan genç çiftleri hayal ediyordu tatlı tatlı.

Bakalım Breuteuil onu bu sefer nereye gönderecekti? İspanya sınırına mı? Bretagne'a mı? Gençliğinden beri yolculuklara alışmıştı Grinet: Sigara dumanıyla dolu vagonların ağır havası, aktarma yapılan garların soğuğu ve sıkıntısı, yolcuların birbirlerine hiç değişmeyen tatsız hikâyeler anlattıkları üçüncü sınıf restoranlarda yenen tabldot yemekler, duvarları kirli, sobasız bir odada pis bir yastığın altında geçen geceler, yabancısı değildi. Gezmekten

hoşlandığı söylenemezdi, ama kendini yerleşik bir hayatın içinde de pek düşünemiyordu. Eski mesleği, Breuteuil'ün ona verdiği nazik ödevlerin yerine getirmesini kolaylaştırmaktaydı: Bütün bir hafta ortadan kaybolsa bile, otelci kadın şaşırıyordu. Cebinin içi gibi bilirdi Fransa'yı, Grinet. Her yerde bir bildiği, kabareciler arasında dostları, poliste tanıdıkları vardı. Dört aydır, boştu, ama Aubry'nin mektubu onu ne sevindirdi, ne de canını sıktı. Öteberisiyle bir şişe konyağı kayıtsızlık içinde tıktı valizine, pantolon cebine de rövelveri yerleştirdi. «Annecy'ye âlet götürüyorum» demişti otelci kadına, sonra da düşünmüştü: «Ne âleti? Protez âleti mi, bomba mı? Amaan, önemi yok...» İki yıl önce ona bir vazgeçilmez oyun, bir roman kahramanlığı gibi gelen şeyler bugün, dakikası dakikasına ama coşkunluk duymadan yerine getirdiği bir ödevden farksızdı gözünde.

Güneşle ve kuşların çığlıklarıyla dolu bir nisan gününde Grinet, içinin kaynaştığını duyuyordu. «Haçlılar» dan çok Annecy'deki otelcinin kızını, küçük buketli Loulou'yu düşünmekteydi şimdi. Biraz da onun için Annecy'ye gidiyorum demişti otelci kadına. Bunun kadına, hiç farkına varmadan, kendiliğinden söylediğini hatırladı birdenbire. Kelimeler ağzından dökülüvermişti sanki... Herşeyi bırakıp Loulou'yla evlense ve bir kahve ya da bir otel açsa! Ne mümkün!.. Tutumlu bir adam değil bir kere. Breuteuil'den gelen para, üsttü, baştı, Loulou'ya hediyeledi derken eriyip gitmişti çoktan.

Aubry, onu beklemekteydi. Âşıkların üzerinde adlarını ve buluşma tarihlerini kazıdıkları yıkık beyaz duvarlı bir bağ eviydi, av köşkü dedikleri yer. Taştan bir sıraya oturmuş olan Aubry, güneşe, sırayla bir sağ, bir sol yanını çeviriyordu. O da koyuvermişti kendini baharın güzelliğine. Allah be! Asit ve sabun kokan metronun boğucu atmosferi içinde altı ay geçirdikten sonra kendini böyle birden-

bire bir derenin kıyısında, yeşeren ağaçların altında haki-ki bir cennette bulmak... Buraya niçin geldiğini sanki unutmuştu. Öyle ki, Grinet'yi karşısında iki dirhem bir çekirdek ve sinek kaydı traş olmuş görünce dayanamayıp içini çekti: Masal âlemi bitiyordu işte...! Tokalaştılar.

— Oturalım, dedi Aubry. Şövalye Delbasse nerdeyse gelir, Haber onda.

Grinet bir gazete çıkarıp yaydı: Yeni pantolonunu kirletmekten çekiniyordu.

— Hava rutubetli değil, güneş var. Ben de sağlığıma dikkat ederim. İnsan o kadar kolay yakalanıyor ki nezle-ye!

Gümüş pırıltılı dereyi sessizce seyretmeğe koyuldular. tatlı bir gevşeklik sarmıştı gene içlerini...

— Şef gelmeyecek mi?

— Hayır. Hasta sonra. Hem onun yaşında...

— Kaç yaşında dersin ?

— Altmıştan fazla.

— İhtiyarladı bayağı. Hele oğlunun ölümünden sonra. İki yıl oldu ama daha dün olmuş gibi hatırlarım. Grevler sırasındaydı.. Nasıl ağlıyordu karısı. Kendisini ise dua eder-ken buldum

— Acı bir darbe tabii. Peki sen, sen de evli misin?

— Hayır, ya sen?

Aubry'nin korkunç yüzünü kısa bir an için ürkek bir gülümseyiş aydınlattı.

— Henüz değil.

— Yâni evlenmeyi düşünüyorsun?... Aslını ararsan en iyisi o. Ben yakında evleniyorum. Annecy'de rasladım kıza... Babası avukat. Mülkleri de var. Öyle bir istiyorum ki, gidip orada yerleşmeyi... Bir otel satın alacağım... Bir alay İngiliz var oraya gelen... İngilizlerin parası boldur. Biraz bir şeyler biriktirmiştım ben de vakti zamanında... Kız gerçekten iyi. Bir şarkı söylüyor görsen!

Loulou'nun şarkı söylediği falan yoktu ama, Grinet bir kere yalan söylemeğe başladı mı zapdedemezdi kendini. Yalan söylemiyordu, daha doğrusu, şimdi: Yüksek sesle hayâl kuruyordu. Ve çevrelerinde bütün orman kuşları çalgın gibi cıvılamaktaydılar.

Grinet'in ayakkabılarına takıldı gözü Aubry'nin, son moda portakal rengi iskarpinler... Onun için evlenmek kolay! diye düşündü acı acı... Ya bana kim dönüp bakar? Belki bir yaşlı orospu! O bile güç ya...

— Şu... şu şey... Delmasse... yolu şaşırmış olmasın?

— Gelir, merak etme.

Gelecek olan kimse yoktu oysa, Aubry'nin plânı vardı, o kadar. Ve işini biraz daha sonra, tadına vara vara görmek istiyordu. İçki şişesini çıkarmıştı Grinet. Bunun üzerine Aubry de, bu yorucu olacağını tahmin ettiği gün için hazırladığı ekmekle sucuğu çıkardı ortaya. Beklemeden yemeğe karar verdiler. Lâstik gibi bir şeydi sucuk! Ama Grinet zevkle çiğniyordu gene de: Gezinti iştahını açmıştı.

— Şerefinel dedi Aubry, şişeyi dikerek.

Konyak, Grinet'yi iyiden iyiye gevşetmişti. Uyku bastırmıştı ve bir yandan esniyor, bir yandan da dalgın dalgın dereyi seyrederek:

— Oltayla avlanmağa bayılırım, diyordu. Annecy'de nah bu kadar ala balıklar var, görsen!..

Böylece uyuya kaldı. Şapkası kulağının üzerine kaymış, ağzı aralanmıştı. Tiki kaybolunca soluk yüzü gerginlikten kurtulmuş ve pembeleşmişti güneşten. Çocuksu bir şey vardı bu adamda, karar veremiyordu Aubry bir türlü. Yalnızlığı düşünmüyordu artık, hayal de kurmuyordu. Kendi kendine durmadan: Haydi! demekteydi. Bir bulantı kaplamıştı içini, biraz önceki gevşekliğin yerini bir yarı mâsumluk almıştı şimdi. Yüzünü buruşturdu: pis konyak! Uyuyor işte hergele! Bir otel açacakmış öyle mi, Vic-

toria ya da Mon Repos adında? Yağma yok, arkadaşım!.. Ama bir de hain değilse? Ya bütün derdi sâkin bir hayat sürmekten ibaretse? Oltayla balık avlamak daha hoştur tabii, tersini düşünen kim? Ama onun da, Aubry'nin de hakkı değil mi bu? Neden sâkin bir hayata hiçbir vakit sahip olamadı o? Vurmak, boğazlamak... Namussuzlar! Kime yöneldiği belli olmayan bu küfür canlandırdı Aubry'yi. Kinle doluydu, bir asit tadı vardı boğazında. Kamasını çekti.

İki dakika sonra, «şövalye» Grinet'nin öldüğüne iyice kanaat getiren Aubry, Breuteuil'ün vermiş olduğu kartı sıranın altında bırakıyordu. Jacques Delmasse adınaydı kart. Ellerini, pardösüsünü, pantolonunu dikkatle inceledikten sonra Aubry şoseye döndü. Baharın güzelliği onu büyülemiyordu artık. İçinde hep o bulantı vardı ve yediği lâstik gibi sucuğu hatırlıyordu hep tiksintiyle. Tükürmek istedi, beceremedi. Kupkuruydu ağzı.

Akşam bastırıyordu. Otobüs durağında bekleyen iki genç kız, Aubry'yi görünce kahkahayı bastılar. Birisi:

— Gülegüle! diye haykırdı alaylı.

— Oropular! dedi Aubry hırsla.

Breuteuil'ü gece geç vakit Büyük Harp Malûlleri Federasyonu'nda buldu:

— Tamam.

Breuteuil, onu divanda yanına oturtup tebrik etti.

— İlk imtihanındı bu.

O zaman Aubry dayanamayıp sordu:

— Gerçekten bir hain miydi?

— Evet, dedi. Haydi, seni daha fazla tutmayayım.

Ve uzaklaşan Aubry'nin ardından bakarak düşündü. İşte yok edilmesi gereken biri daha!

Ertesi gün Grinet'in resmi bütün gazetelerin baş köşesindeydi. Esrarlı bir el tarafından öldürülmüş olan bu adamın sağcı olduğunu ve 6 Şubat gösterilerine katılmış

bulunduğunu bildiriyordu muhabirler. Bir metelik bile miras bırakmamıştı, yoksuldu. Yâni parası için katledilmediği aşıkardı adamın. Komünistler, pek tabîî olarak, Jacques Delmasse'ı tanımadıklarını beyan etmekteydiler ama, Grinet'yi Katolik Gezgin Satıcılar Sendikası'nda nüfuz sahibi olan siyasî bir hasımdan kurtulmak için öldürdükleri apaçıktı.

Gazeteleri okumadı Aubry. Esrarengiz Verney korusu cinayetinden hiç kimseye söz açmadı. Her zamanki gibi bilet deliyor ve sarsılarak esniyordu. İşten sonra ilk kahveye dalıp bir perno ısmarladı. Şaşkınlı büsbütün sersemletir içki. Bir bardak, bir bardak daha...

Kasketli adamlar vardı yan masada. Ne konuştuklarını dinlemek istemiyordu Aubry, ama durmadan söylenen Grinet adını işitmek çileden çıkardı onu. Çoktan ölüp gitmişti. Grinet, bu hayvanlara da ne oluyordu!

— İyidir, iyidir! Bir namussuz daha eksildi...

— Bu tip bir adam faşistlerle olunca, satılmışlığına kalıbımı basarım.

Aubry birden fırlayıp adamlara yaklaştı ve cakalı bir edâyla:

— Palavracılar! dedi. Bir otel sahibi olmak istiyordu o. Komünistler öldürdü onu, senin gibi dilenci kılıklılar öldürdü. Anladın mı rezil?

Cevap olarak adamlardan biri kalkıp suratına vurdu. Kırılan bardakların gürültüsü işitildi bir an. Aubry yerdedi. Kahve hızla boşaldı. Yaşlı garson, tabaklarla kaşıkları toplamağa koyulmuştu bile.

Tessat bir gün önce altmış yaşını kutlamıştı. Aldığı sayısız mektup ve telgraf, hep altmış rakamıyla doluydu.

Altmış küçücük mumla süslü kocaman bir pasta göndermişti genç avukatlar, akşam mumları ateşledikten sonra uzun bir süre titrek mavi alevleri seyretmekten kendisini alamamıştı Tessat. Yürüye geldiği uzun yolu ve yaklaşan sonu düşünmeğe çabalıyarak kederlenmek istemiş, ama başaramamıştı: Soyut birtakım düşüncelerdi bunlar hep, aslında Tessat kendini hiç bir zaman bugünkü kadar genç hissetmemişti. Güzel bir monogram olurdu altmış rakamı, o kadar: Tessat henüz yaşamağa başlıyordu. Bugün ünlü bir avukattı, memleketin belli başlı şeflerinden biri olacaktı yarın. Ve işte o zaman adı, Temps gazetesinin adliye haberleri veren beşinci sayfasından birinci sayfaya atlayacaktı. Aşırılıkların vakti geçti artık, memleket huzura susadı, Halk Cephesi'nin sıkılı yumruklarından olduğu kadar Breuteuil'ün Roma tarzı selâmet yolundan da usandı memleket, dostça bir el sıkışma istiyor ve bakışların umutla Tessat'ya, bu ölçülü politikacıya, eşsiz hatibe, bu ağzının tadını bilen örnek aile babasına çeviriyor.

Dünkü gün, ailevî kaygılarla gölgelenmiş olmasına rağmen çok iyi geçmişti, evet. En iyi profesörlerin konsültasyonu boşa gitmişti, madam Tessat'nın iyileşmek için Vittel'e yollanması da boşunaydı. Hastalık durmadan ilerliyor, krizler her geçen gün biraz daha artıyordu. Dünkü heyecan Amélie'yi haddinden fazla yormuştu ve akşam Tessat, altmış mumu seyrederek mutlu kılacağı Fransa'yı düşünürken karısı, ilâç kokularının dalgalandığı yatak odasının yarı karanlığında iniltilerini güçlkle zapt ediyordu.

Tessat'nın tasası bununla da bitmiyordu. Lucien artık yola getirilebilir olmaktan çıkmıştı. Amélie'nin gözünde hep o eski «yavrucak»tı Lucien, ama «yavrucak» nerdeyse otuz dördüne basacaktı. Oğlunun diploması kariyerine bağladığı umut çoktan sönüp gitmişti. Aylak oğlan en sonunda garip bir para kapısı bulmuştu kendine: Joliot'nun

gazetesinde at yarışları hakkında tahminler yapıyordu. Başkalarını hatâyâ sürüklemek için jokeylerle ortak çalıştığı ve kazandığı parayı da Joliot ile bölüştüğü söyleniyordu. Bir bakanın oğlu böyle mi olmalıydı? Tessat, sinirlerinin bozulmasından ürktüğü için, oğluna bir tek kelime bile söylemez olmuştu. Yemekte ikisi de susuyor ve Lucien ağzını açtığı zaman, kavga koparmamak için Tessat dikkatle geriliyordu.

Denise, babasını daha da çok kaygılandırmaktaydı. Duygular plânında adaletin mevcut olmadığını artık anlamıştı Tessat. Kendisi için korkuyordu Lucien'i düşünürken: Ya oğlu kendisi için bir yüz karası haline gelirse? Lucien birdenbire ölüverirse, Tessat ağlamasına ağlardı ama, içi de rahat ederdi doğrusu. Denise, söz konusu olunca iş değişiyordu. Evi terketmiş, Gnome fabrikasına paketçi kız olarak girip babasının adını kirletmiş oluşu, hattâ gizli polis şefinin verdiği bilgilere göre, fabrikadaki bir hücreye katılması, bütün bunlar Tessat'nın, kızının sağlığından duyduğu endişe yanında hiç kalmaktaydı. Zayıf bir bünyesi vardı Denise'in, ağır işe gelemezdi, sonra o saçma sapan gösterilerden birinde öldürülebilirdi de... Kızının haberini gizli polis vasıtasıyla yada haberleşme işlerinde uzmanlaşmış bürolar aracılığıyla alıyordu Tessat. Ona mektup da yazmış ama hiç bir cevap alamamıştı. Babasını sanki reddetmişti Denise. Bunu her düşünüşünde gözleri dumanlanıyordu. Altmış muma bakarak Denise'in çocukken kendisine pembe kâğıda yazılmış kafiyeli şiirler yolladığını hatırlamıştı. Nerdeyse heyecandan sarsılarak ağlamaya koyulacaktı ki, Senato başkanının bir acele mektubunu getirdiler. Dürüst ve akıllı bir Fransa'nın kurulabilmesi için tek ümidin kendisinde olduğunu düşünerek gülümsedi Tessat. İnce uzun burnunun üzerini küçük ter damlaları kaplayıverdi bir anda. Heyecan ve mutluluk duyduğu vakitler hep böyle olurdu. Nitekim

şimdi de Denise'i çoktan unutmuş ve bakanlık kolktuğuna oturur oturmaz vereceği demeci tasarlamağa başlamıştı.

Ertesi sabah, yeniden gözden geçirmek üzere Praha elçisinin raporunu alıp da, Fouger'in vermiş olduğu belgenin kaybolduğunu görünce, ciddi şekilde endişe duydu. Halkoyuna yapılan gürültülü açıklamalardan hiç hazetmediği için, bu Grandel meselesi zaten canını yeterince sıkmaktaydı. Nazik bir iştir politika. Güzel nutuklar atmakla bitmez iş, koridor fısıltılarını da hesaba katmak gerekir, yemek sonu itiraflarını da, nüanslarla imâları da... Hele bu türlü açıklamalar hiç oyuna gelmez. O Allah'ın cezası Staviskey hikâyesinde kendi başından da geçmemiş miydi bunun benzeri? Breuteuil takımının kopardığı gürültüyü daha dünmüş gibi hatırlıyordu. Nasıl da kolayca karıştırmışlardı onun da adını bu meseleye!.. Komünist oyları olmasa Fouger'nin milletvekili seçilemeyeceğini düşündü: Halk Cephesi'ni niye bu kadar tuttuğu şimdi anlaşılıyordu üstâdın.. Ama Grandel'in tam bir fırsatçı olduğunu anlamak için Tessat'nın kimseye ihtiyacı yoktu. Hayır, hayır; Kolay yutulur lokmalardan değildi Grandel. O ne hitabet, ya Rabbim! Dinleyicilerini bu derece büyüleyen bir tek Briand'ı hatırlıyordu... Ama canım, neden ille de ortalık gürültüye boğulsun gene? Fouger daha sonbaharda söylemişti Tessat'ya Grandel'in Alman casusluk teşkilâtıyla temasta olduğunu. Tessat da ağzını kapayıvermişti hemen: Bir milletvekili ihanet edecek ha? Haydi canım sen de! «İhanet» kelimesi bile başka bir dünyanın malıymış gibi geldi ona. Kumar masasında dekave olmuş subaylar ya da Lucien tipinde aylak herifler yani çaresizler takımı tutup da bir yabancı devletin hizmetine girse neyse ne! Bu cinsten zafırları anlamakta hiç bir güçlük çekmiyordu Tessat. Hattâ insan, büyük sanayicilerle de dudak dudağa gelebilir ve birtakım dolandırıcıları bile savunabilirdi gerektiğinde...

Tabii, meselâ bir anonim şirkete tamamiyle kanunî bir iştirakta bulunmakla bir Stavisky ya da bir Oustric skandalına karışmak arasındaki farkı da unutmamak şartıyla. Ama ihanet etmek!.. Victor Hugo'nun mısralarını hatırlamıştı. Tessat, Şeytan adasını, hainin kafasında parçalanan kilici hatırlamıştı ve: Hayır! demişti, hayır! Bir milletvekili bunu asla yapamaz!.

Ama üç gün önce Fouger gelip de kendisine o pis kâğıdı teslim edince işler değişivermişti. Tessat, kâğıda şöyle bir göz attıktan sonra, ilerde incelemek niyetiyle, Dışişleri Komisyonunun dosyasına koymuştu. Kissingen ve Baden - Baden maden sularının reklâmını yapması karşılığında Grandel'e iki milyon verildiği açıklanmaktaydı. Ve Tessat homurdanıyordu: Alman banyo şehirlerini methederek para kazanabilir Grandel pekâlâ, bunun ihanetle ne ilgisi var. Buna karşılık, Grandel'in Alman sularını nerede ve ne zaman övdüğünü ispatlayarak kendisini temize çıkaramayacağını iddia ediyordu. Milletvekillerinin özel hayatına bu türlü karışılmasından hazetmezdi Tessat, bunu da Fouger'nin yüzüne karşı söylemişti ama ne çareki öteki ısrar ediyordu: «Dışişleri Komisyonunun üyelerine mutlaka ve mutlaka göstermelisin bu mektubu.» Çok tatsız bir durumdu bu. Hele; sağcıların yardımıyla ve solcuların desteğini de kaybetmeksizin Blum'ü devirmek söz konusu olduğu şu sırada... Fouger'nin isteğini reddetmek imkânsızdı: reddettiği takdirde, bütün solcu radikaller yeni hükümet için kırmızı oy kullanacaklardı besbelli. Evet ama, Tessat tuttu belgeyi komisyona aktardı diyelim, o vakit de Breuteuil hırçınlaşacak ve sağcılar radikallere yüklenmeğe sürükleyecekti. Tabii radikaller de bir kere daha ve kendilerine rağmen Blum'ü kurtarmak zorunda kalacaklardı. İşte bütün bu ihtimalleri hesaplayan Tessat, işi on beş gün kadar uyutmağa karar vermişti: o vakte

kadar, kabine buhranı nasıl olsa patlar, diye düşünüyordu.

Ama kim bu kâğıdı aşırırmış olabilirdi ondan? Tessat, hayatında ilk defa olarak böyle bir muammayla karşı karşıya kalıyordu: Çalışma masasının bir gözüne bırakmıştı dosyayı ve giderken de daima bu gözü kilitlerdi. Masada bütün kâğıtları yerli yerinde bulmuştu. Sadece belge yoktu ortada. Şimdi bunu Amélie'ye anlatsa, karısı derhal uşağı suçlamağa kalkacaktı...

Meclise gelince herşeyi unuttu Tessat... İki veteriner okulu daha açılması hakkında bir proje inceleniyordu. Salonda ilgili vilâyetlerin milletvekillerinden gayri hiç kimse yoktu. Ötekilerse koridorda ya da büfede, eli kulağında bekleyen kabine buhranından söz etmekteydiler ve Tessat'ın etrafını sarıp da sıhhatıyla ilgilenmeleri bile. Blum'un günlerinin sayılı olduğunu ispata yetiyordu. Altmış yaşına bastığı için Tessat'ı tebrik eden Viard, melankolik bir şekilde içini çekerek:

— Altmışıma bastığım vakit bir gün gelip de bakan olacağım aklımdan bile geçmiyordu, dedi. Sen erken başlıyorsun, dostum. Haydi hayırlısı!..

— Altmışlık bir bâkireyim öyle mi, dedi Tessat... Bâkire dedim de hatırıma geldi... Ve açık saçık bir hikâye anlatmağa koyuldu. Viard kızarak uzaklaştı. Tam bu sırada ortalığı kaplayan sigara dumanlarının içinden doğru Fouger'nin yüzü belirdi. Milletvekilinin gözlükleriyle sakalını farkederek etmez (Fouger, geçen yüzyılın ünlü «papaz yiyen» radikallerine tıpatıp benzemeyi şiar edinmişti kendisine) kayıp belgeyi hatırladı Tessat. Fouger, döndürüp dolaştırmadan girmişti söze:

— Grandel meselesini ne zaman götüreceksin komisyona?

Kollarını havaya kaldırdı Tessat:

— Acelemiz ne Allah aşkına? Çok iyi düşünmek ge-

rekiyor. Herriot'ya açacağım bu meseleyi. Bugün her zamankinden daha ihtiyatlı olmalıyız, azizim. Yoksa bütün müteredditler karşımıza dikilir.

Fouger, pek öyle kolay kolay kanacağa benzemiyordu:

— Niye? diye atıldı. Sağcılarla anlaşmamız söz konusu olamaz. Solda ise, bir tek düşmanımız bile yok bildiğim kadarıyla. Sonra bu iş bir parti meselesi değil ki, Devlet meselesi. Devlet, anlıyor musun?.. Durum meydana çıktığında, Breuteuil namusluysa eğer, Grandel'i derhal kapı dışarı etmesi gerekir. Çünkü Grandel iki kere iki dört bir Alman casusu... Paris-Midi'yi okumadın mı yoksa, Berlin'de olup bitenleri?.. Südetlerdeki karışıklık, Almanların Strasbourg'a yürümesi için pekâlâ bir sebep teşkil edebilir. Ve ben böyle bir anda, bir beşinci kol temsilcisinin aramızda boy göstermesine müsaade edemem, anlıyor musun!.

— Evet ama niçin böyle öfkelendiğini anlayamıyorum. İspanya'da değiliz, dostum: Bizde insanlar ne zamandan beri birbirlerini öldürerek işleri hâletmeğe başladılar acaba. Sâkin ol, çok rica ederim. Senin büyüğünüm, tecrübem de seninkinden fazla. Vakti gelince, kâğıdı ortaya süreceğimden emin ol ve şimdi de bana müsaade et Dala-dier'yle görüşmem gerekiyor...

Tessat bu can sıkıcı milletvekilinden böylece yakayı sıyırmıştı ama belgenin çalındığı fikri onu bir daha terk etmeyecekti. Meseleyi gömmek elindeydi şüphesiz. Fouger'ye, belgesini ekspertize yolladığını söyleyebilir, sonra da bütün suçu eksperlerin ya da İkinci Şube'nin üzerine atabilirdi kolayca. İkinci Şube'de durumu kurtaracak dostları da vardı... Kaldı ki, Fouger'ye izahat vermek zorunda da da değildi hiç. Belgenin sahte olduğunun anlaşıldığını bildirir, daha da olmazsa, meseleyi gruba getirip güven oyuna sunabilirdi. Ne olacaktı yani, Grandel şu ya da

bu yemlikten çöpleniymiş, pek mi önemliydi şu sırada?.. Püritenlik elverir! Ciddi politika yapalım biraz da baylar!..

Gene de kafası, dönüp dolaşıp o pis kâğıda takılıyordu. Nasıl olup da ortadan kaybolduğunu bir türlü açıklayamıyordu kendi kendine. Viard'ın ajanları ve hattâ, olur mu olur, Denise'in arkadaşları tarafından gözetlenmediğini kim temin edebilirdi ki ona? Bunu düşününce titredi. Tessat'nın gözünde komünistler, herşey yapabilecek tiynette bir cani sürüsünden başka bir şey değildi. Hattâ kendisini bir tuzağa düşürüp Moskova'ya gizlice göndermeleri bile mümkün... Sakın komünistler olmasın bu kâğıdı aşırıanlar?..

Eve dönünce, sâkin ve soğukkanlı görünmeğe gayret ederek çalışmağa koyuldu. İlk iş olarak, dosyanın içindekileri bir kere daha dikkatle gözden geçirdi: Mucize bekler gibiydi... Ama, heyhat! belge, yer yarılmış içine girmişti sanki... Praha elçisinin bir raporunu incelemeğe daldı Tessat. Uzun zamandır, Südetler meselesinde Hitler'le pekâlâ anlaşabilecekleri fikrini savunmaktaydı ve dostlarına: «Carlsbad, diyordu, hârika bir ılıca şehri, kabul, ama ben asıl ilgilendiren Carlsbad'ın ne olacağı değil, Vichynin ne olacağıdır.»

Yatak odasından gelen bir inilti üzerinde dosyayı bırakıp karısının yanına koştu.

— Ne olur bana kızma, diye fısıldadı. Amélie... Öyle korkuyorum ki... Yakında ölüp gideceğim... Lucien ne olacak?

Tessat, karısının soluk ve kansız yüzüne daldı bir an, sonra da:

— Merak etme, Amélie, dedi. İyileşeceksin. Eminim iyileşeceğinden, bütün doktorlar aynı fikirde. Yakında se-

ninle birlikte Vittel'e gideriz, ister misin? Söz veriyorum...

Amélie, kendisini değil, gerçekten oğlunu, bugüne kadar bütün şefkatiyle bağlandığı Lucien'i düşünüyordu. Tekrarladı:

— Söyle, Lucien ne olacak?..

— Küçücük bir çocuk değil ki Lucien. Kendini kurtarır elbette... Durup dururken sinirlerini bozman doğru değil, Amélie.

Çalışma odasına dönerken odadan çıkmakta olan Lucien'le burun buruna geldi. Ve bir şimşek çaktı kafasının içinde sanki: Belgeyi kendi oğlu çalmıştı! Son zamanlarda Lucien olur olmaz çalışma odasına girip çıkar olmamış mıydı?.. Hem de ne kadar sudan bahanelerle; yok efendim kibrit arıyormuş da, akşam gazetesini alacakmış da... Bütün bunları kızara bozara ve kekeleyerek söylemesi de caba!.. Evet, evet... hiç bir şüphesi kalmamıştı şu anda: Lucien gibi bir adamın elinden her şey, ama her şey gelebilirdi...

Tessat, oğlunun odasında aldı soluğu. Masanın üzerinde birtakım at fotoğrafları, bir kadın eldiveni ve bir revolver duruyordu. Divana oturdu, yüzündeki terleri eliyle silerek kısık bir sesle konuştu:

— Grandel'in mektubunu sen mi aldın, Lucien?

Lucien cevap vermiyordu ve Tessat artık dayanamayıp haykırdı:

— Demek Almanların hizmetindesin!

Lucien elini kaldırarak babasının üzerine yürüdü ama hemen geriledi ve fısıltı halinde bir söz çıktı ağzından:

— Sefil!..

Yetmiyormuş gibi, bir de babasına hakarete yelteniyordu rezil!.. Tessat kelimeleri güçlkle telâffuz ederek

— Derhal bu evi terket! diyebildi.

Hızla çalışma odasına döndü. Çok geçmeden, Lucien'in annesiyle vedâlaştığını işitti. Amélie ağlıyordu. Bir an, herşey bitmiş gibi geldi Tessat'ya. Bakan olmak neye yarar ki artık? Kızı kendisini terketmişti, oğlunu o kovmuştu. Oğlu: yani bir casus!.. Başına gelenleri düşünüp kendi kendine acıdı Tessat, uzun uzun burnunu sildi. Yatak odasında Amélie hâlâ ağlıyordu. Karısının yanına gidip yatağın kenarına oturdu:

— Bobon (heyecanlandığı vakitler böyle hitap ederdi karısına), gördün mü Bobon, tek başımıza kaldık işte...

— Niçin kovdun sanki onu? Gururlu olduğunu bilmezmiş gibil!.. İmkânı yok dönmez artık bir daha...

— Adım atmayacak bu eve, adım... Biliyormusun ne yaptığını? Casusluk! Hem de Almanlar hesabına!...

Karısının cahil ve budala olduğunu bilmez değildi ama verdiği cevap şaşırttı Tessat'ı:

— Hep söylemez miydim ben sana politikanın ne kadar pis bir şey olduğunu... Lucien de sana uymuş işte... Almanlarla anlaşmanın mümkün olduğunu ve Hitler'i Thorez'e tercih ettiğini söyleyen sen değil miydin?

— Sus... Bu türlü konuşmana katiyen tahammülüm yok... Lucien diplomat değil, casus. Aradaki farkı anlamıyor musun daha?

Ve dayanamayıp kapıyı çarparak çalışma odasına döndü. «Bir casus. Bir satılmış, sefil!» diye söylenerek doluşmağa koyuldu odada. Sonra yorulup bir koltuğa attı kendini. Şimdi öfkelenmeyi bir yana koyup herşeyi dikkatle hesaplamak gerekiyordu. Eğer Lucien bu belgeyi almakla görevlendirildi ise, demek ki iş ciddiydi. Yani Grandel gerçekten... Evet ama, belge de kayıptı şimdi. Hırsızlıktan söz açmak demek Lucien'in hapisaneyi boylaması

demektir. Yani Amélie'nin de öbür dünyayı boylaması... Ya kendisi ne kazanacaktı ki bu işten? Casus bir oğulla Fransa kurtarıcı rolüne çıkmak! Evet, bir kere bu hırsızlık hikâyesini unutmak lâzım. Haydi diyelim ki Fouger'ye verdiği belgenin sahte bir belge olduğunu da yutturduk. Ama ya Grandel?... Millet Meclisinin ta içinde bir casus bulunduğu nerde görülmüş! Elde vesikasız, Fouger'nin iddiasını yaymağa kalksa, sağcıları kendine düşman etmekten gayri neye yarar? Hem biraz da soğukkanlılıkla düşünelim, efendim: Grandel, diyelim ki, sahiden bir Alman ajanı. Ne kötülüğü dokunabilir bunun Fransa'ya. Ordu komisyonunda değil ki Grandel... Üstelik Almanların binlerce casusu var... Bir fazla ya da bir eksik olmuş, ne çıkar yani... Hem sonra bu türlü karışık işlerle uğraşmak Tessat'ya değil. İkinci Şube'nin sayın baylarına düşer! Durumu iyice tarttıktan sonra, bu meseleyi tamamiyle gömmeye karar verdi. Oğlunu evden uzaklaştırmasını da, Lucien'in dengesiz ve «gayri kabil-i islâh» bir kimse oluşuyla açıklayacaktı.

Karısının yanına döndü:

— Bu casusluk hikâyesinden hiç kimseye bahsetmek yok, tek kelime bile söyleme. Saçma bir hikâye bu, öfkemden söyledim. Gitmiş gene borçlanmış, senedi getirdiler... Üstelik bir de hakaret etti bana. Canın isterse ona ara sıra para gönderebilirsin, ama bu evde yüzünü görmek istemiyorum artık.. İyi geceler!

Çalışma odasına gidip uzandı. Lâmbayı söndürmüştü. Gözleri tavana dikili, hayatın kendisini hep hayal kırıklığına uğratmış olduğunu düşünüyordu şimdi. Ve kafası dönüp dolaşıp Denise'e takılıyordu hep. Hayatında ilk defa olarak: Kız belki de haklı, dedi kendi kendine. Ölü bir evi lânetli bir yuvayı terketmişti. Neydi, ne olabilirdi ki kızının gözünde? Bir çocukta farksız olurdu Denise muhakeme ederken: Nerden anlayacaktı adalet'in ne olduğunu.

Canileri bile savunduğu olmuştu Tessat'nın, sabıkalı dolandırıcıların davasını aldığı bile olmuştu: Meslek! Evet ama, Denise için sadece bir yalancı, bulanık bir vicdan. Politikanın ne demek olduğundan da haberi yoktu kızının. Fransa'yı kurtarmak istemişti Tessat, Fransa'yı kurtarmak için hem Breuteuil'le dost geçinip hem Viard'a kur yapmaktan başka çıkar yol yoktu. Evet, ama, Denise için kirli bir tutumdur bu, ve kız isyan etmişti sonunda. Evet, evet: Hayatı şüpheli bölgelerle dolu bir babayı, kör inançlı bir anneyi, casus bir kardeşi, tabii bırakıp gidecekti günün birinde! Hayata doğrudan bakan ve inandığından dönmeyen bir kızdı Denise...

Kızının sert yüzünü görüyor şimdi Tessat... Gevşiyor yavaş yavaş ve aile anıları, birtakım tablolar ve heykellere karışıyor. Jeanne d'Arc gibi bir kılıç çekmiş Denise. Ama hayır, kılıç değil, kanlı bir hançer tutuyor elinde. Louise Michel'in karanlık bakışı bürümüş gözlerini ve Tessat mırıldanıyor: «Kundakçı!» Komünistlerin azıllı birer kaatil olduğunu biliyor Tessat ve kendisini öldürmeğe gelen kızının ruhu için dua ediyor şimdi... Denise ilerliyor hep, yüzü alçıdanmış gibi bembeyaz ve gözlerinin yerinde iki korkunç delik var... Boğazına sarılıyor işte babasının.

Tessat bir çığlık atmıştı. Amélie uyandırdı onu. Kocası bağırdığı vakit Amélie kalkmış ama gücü yetmediğinden yere yuvarlanmıştı, sonra da sürüne sürüne kocasının yanına kadar gelmiş ve boynuna yapışmıştı Tessat'nın.

— Paul! Neyin var, Paul?

Oldukça uzun bir süre geçmesi gerekti kendine gelebilmesi için.

— Rüya gördüm, Denise... Bak, tek başımıza kaldık işte Bobon...

Telefon çalıyordu. Tessat sıçradı: Bu vakitte kim ol-

bilirdi ki? Sakın Lucien'in başına bir felâket dolanmasın?

Titreyerek aldı cihazı. On dakika önce Senato'da oylama yapıldığını bildiriyor Marchandean. Blum tam yetki istemiş ve kırk yedi beyaz oya karşı iki yüzden fazla kırmızı oy çıkmıştı!

Heyecandan kekeleyerek karısına döndü Tessat:

— Yarın bakan oluyorum... Yaşasın!

Amélie'yi sevindirmek, ona güven vermek istiyordu ama sinirleri kendisine ihanet etti: Üstünde movi pijamaları, çalışma masasının üzerine oturup ağlamağa başladı. Bir yandan da, ceketinin koluyla burnunu siliyordu.

4

Senatörler, derin bir öfke içinde ve kısıp kısıp öksürerek Blum'ü dinlerken, on beş günü aşkın bir zamandır grevde olan Seine işçileri de, fabrika müdüriyetinin cevabını incelemek üzere şehrin öteki ucunda toplanmış bulunuyorlardı. Dessère, işçiler fabrikayı boşaltmadıkça, müzakerelere oturmayı kesin olarak reddetmişti. Asilâne düşüncelerle parlak lâfların çağı geçmişti artık... Ama öte yandan, işçiler de, iki yıl önce kendilerine zaferi kazandırmış olan o önünde durulmaz ateşi yitirmiş görünüyorlardı. Seine fabrikası, öteki fabrikaları izlemekteydi, o kadar: Grev, bütün savaş sanayiine bulaşmış durumdaydı. Ama grev yerlerinde artık bayraklar dalgalanmıyor, konserler tertiplenmiyor ve grevciler, polislerle dalaşmamaya dikkat ediyorlardı. Hayat çekilmez bir hâl aldığı için grev yapılıyordu. Grevin zaferle sonuçlanacağından ise pek kimsenin umudu yoktu.

Michaud yoktu: İspanya'da savaşmaktaydı hâlâ. Ar-

kadaşları, onun hayatta kalıp kalmadığını bile bilmiyorlardı. Şubat çarpışmaları sırasında Paris Komünü birliğinin ağır kayıplara uğradığını işitmişlerdi. Pierre gene grevcilerin yanındaydı ama şu son iki yılın altında ezilip kalmış gibi bir hâli vardı. Şakakları ağarırken yüzüne bir karanlık çökmüştü sanki. O çocuksu ve her an coşmağa hazır eski Pierre'den ne kadar farklıydı şimdi! Viard'ın ihaneti iyiden iyiye bükümüştü belini. Ama mücadeleye devam ediyordu. Ve, ne çıkar kaygıları, ne Agnès'in miyop gözlerinden taşan kahr, ne de Doudou'nun artık bir yaşına basmış oluşu, Pierre'in Barselona ve Kartahena'ya son derece tehlikeli hava yolculukları yapmasını önleyemiyordu. Hiç bir aldanişa kapılmaksızın, ancak umutsuzluğun verdiği o acılıkla savaşımaya devam ediyordu.

Grevi, Legreux yönetmekteydi. Ve nasıl Michaud'nun yiğitliği haziran grevlerinin sembolü hâline gelmiş idiyse, Legreux'nün ağırbaşlı ve suskun kesinliği de, bu bir türlü gelmek bilmeyen bahar sırasındaki çetin mücadeleye uygun düşmekteydi.

Legreux, Müdüriyetin kısa cevabını bir ölüm sessizliği ortasında okuduktan sonra greve devam olunmasını teklif etti. Ne alkış, ne protesto gösterisi, bir genel bıkkınlık, o kadar.

— Söz almak isteyen var mı?

Umut kırıcı bir sessizlik ve bu sessizliğin ardında da bir yenilmişlik duygusu var. Tam o sırada işte, hangarı kaplayan yarı karanlığın dibinden doğru boğuk bir ses yükseldi:

— Ben söz istiyorum.

Ve ihtiyar Duchène'in kürsüye ilerlediği görüldü. Eski bir döküm işçisiydi bu, ama uzun zamandan beri fabrika bekçiliği yapıyordu. Ve artık güçlülük yürümesine rağmen, fabrikadan ayrılmayı reddetmekteydi: «Evde canım

sıkılıyor» derdi hep ne zaman emekliye ayrılacağı sorulduğunda. Duchène'i herkes tanırdı, ezelden beri orada çalışmaktaydı sanki. Mühendisler onun gözlemlerine özel bir dikkat gösterir ve Dessère, karşılaştığı her yerde onun elini sıkmaktan geri kalmazdı. «Medar-ı iftiharımız» derdi onun için... Herkes kulaklarını dikmişti: Ne söyleyecekti acaba Duchène? Aklına ne gelirse söyleyen takımından değildi çünkü... Ücretlerin düşüklüğünden, gittikçe artan hayat pahalılığından söz açmak boşuna... Herkes biliyor artık bunları, 1936 da değiliz ki.. Dessère direndikçe direniyor işte, ve evde çocuklar aç. Sözün kısası, hiç bir anlamı kalmamıştı bu grevin işçilerin gözünde, hiç bir çıkış yolu kalmamıştı... Ve bakalım, hayatı boyunca başından bunca bâdire geçmiş olan ihtiyar Duchène ne söyleyecekti?

Duchène, kürsüye çıkmış susuyordu. Nihayet ağzın açarak ince sesiyle haykırdı:

— «Dünyanın lânetlileri, ayağa kalkın...»

Hepsi de yumruklarını sıkıp sessizce ayağa kalktılar.

— İşte bütün söyleyeceğim bundan ibaret.

Greve devam kararı alındı. Öteki fabrikalara hitaben yazılacak bildiri üzerinde tartışılıyordu ki, birisi:

— Legreux Komiteye! diye bağırdı. Hükümet düşmek üzere deniyor...

Michaud ile birlikte ilk gelmiş olduğu akşam konuştukları, yüzünde yara izi olan işçiye hemen tanıdı Denise. Legreux bir şeyler biliyor mu acaba?... Denise, Michaud'dan sık sık mektup almıştı. Michaud'nun, çarpışmaları, İspanyol dilinin güçlüklerini, bölük yoldaşlarını, köylülerin kahramanlığını, Aragon toprağının ayazını yada dayanılmaz sıcaklığını anlattığı mektuplar... Bazan cephede alelacele karalanmış küçük kâğıt parçalarıydı bunlar, bazan da bitip tükenmek bilmeyen nameler. Bazan Denise'le birlikte

geçen akşamları hatırlıyor, bazan da askerî harekâttan, Teruel siperlerinden ve «ölüm habercisi» adını taktıkları avcı uçaklarından söz ediyordu uzun uzun. Ve son mektubunda, Teruel'in kenar mahallelerini düşmana kaptırmamak için verdikleri dişediş savaşı coşkun bir dille tasvir ettikten sonra, kurşun kalemle bir cümlecik eklemişti: «Seni seviyorum, hem de nasıl.» İşte bu mektubu Denise hep koynunda taşıyor ve durmadan orada olup olmadığını kontrol ediyordu. Her kelimesini ezberlemişti mektubun, ama gene de okumaktan bıkip usanmıyordu.

Hayatı, ilk bakışta, pek de iç açıcı geçmiyordu: İş, işten sonra toplantı yada bir kitap ve bir deftere işlenen adlar ve sütun sütun rakamlar. Ama Denise artık biliyordu ki, bu da savaşın bir parçasıdır ve bunları yapmakla Michaud'nun yanında, onunla omuz omuza olmaktadır. Bıkkınlık zamanlarında onu destekleyen şey, Michaud'nun birer asker raporunu andıran ama yer yer, sanki ağzından kaçmışçasına çocuksu aşk kelimeleriyle süslü mektuplar olmuştu. Ve şubattan beri de, bir tek mektup almamıştı Michaud'dan! Kötü kötü düşüncelerle mücadele etmekteydi hep. Yaşıyor! diyordu kendi kendine ve farkında olmadan Michaud'yu taklit ederek ekliyordu: «Hem de nasıl.» Ama duyduğu endişe de gün günden artmaktaydı. Ve şu anda Legreux'yü görünce, derdi depreşmişti birdenbire: Legreux'nün, ne olup bittiğinden pekâlâ haberi olabilirdi.

Toplantıda, hükümet buhranı söz konusu edildi. Senato, Blum'ün istifasını istiyordu. Halk Cephesi yıkılabilirdi; Radikaller ikiye parçalanmışlardı. Tessat'yı ürkütüp komünistlerle başbaşa kalmaktan korkan sosyalistlerse iki ayrı ağız konuşmaktaydılar. Paris'te grevler gittikçe daha yaygın bir hâl alıyordu ama, buna karşılık, işçilerde o eski ateşten eser kalmamıştı. Ve karşı taraf, köylüleri

işçilere düşman etmeyi başarmıştı. Durum, geçen yıla kıyasla kötüleşmişti sözün kısası...

— Fırsatı kaçırdık, dedi birisi.

Ancak o zaman bir dirilme görüldü toplantıda: Gerçeğin çizgisine dönüldü. Halk Cephesi'ni savunmak üzere Paris'i ayağa kaldırmak pekâlâ mümkündü! Blum, istifayı reddettiği takdirde karşı koyacak kim vardı ki? Breuteuil'ün adamları, papaz takımı ve belki polis. Ama ordu, faşistlerin arkasına takılamazdı. Yeter ki Blum'le Viard, mücadelede direnmeyi kabul etsinler...

Bir çağrı tasarısı hazırlandı. Hükümet çekilmemeliydi. Viard, başta general Picard olmak üzere, bütün mültecileri tevkif ettirmeliydi. İspanya'ya yardım etmek şarttı. Sınır kapıları artık açılmalıydı! Bu son noktayı yazmayabilirlerdi de, ezberlemişlerdi çünkü. O kadar tekrarlamışlardı ki, tıpkı «günaydın» ve «iyi akşamlar» gibi bu kelimeler de anlamlarını kaybetmişlerdi artık.. Duclos'nun Blum'le, Legreux'nün de Viard'la gidip görüşmesine karar verdiler. Viard'ın seçimi kazanmasına Legreux yardım etmemiş miydi? Sonra, bir milletvekili değil de bir işçi göndermek, ayrıca uygun düşüyordu: Anlasın ki halk konuşmaktadır!

Toplantıyı kapatmadan önce de, grev meselesini incelediler. Dayanmak gerekiyordu! Kabine buhranının sonucu bir çok şeyi halledebilirdi. Denise'i, Gnome fabrikasındaki durum üzerine sorguya çektiler.

— İşçilerin hepsi de greve son vermek gerektiğini söylüyor, dedi. Ama hepsi de biliyor ki, grev şarttır. Öteki fabrikalar dayandıkça biz de dayanırız.

Legreux gülümseyerek:

— Bizde de durum aynı! dedi.

Denise, sokakta yetişti ona:

— İspanya'dan haber var mı?.. Ya Michaud?

Heyecanı, sesinden belli oluyordu. Legreux ise karar-mıştı: Nerdeyse üç aydır hiç bir haber alamamıştı o da... Gene de sâkin bir sesle:

— Gayet iyiymiş, dedi. Geçenlerde bir arkadaş gel-mişti, o görmüş Michaud'yu...

Sevincini gizleyemedi Denise... Ve fabrika dumanları arasından yükselen bir ilkbahar günü gibi belli belirsiz bir gülümseyiş de Legreux'nün karanlık yüzünü aydınlattı.

— Yarın sizin fabrikaya uğrayacağım, dedi. Çocukla-rı güçlendirmek gerekiyor... Aslında bizim fabrikada da durum parlak sayılmaz. Bugünkü toplantıda yaşlı bir işçi kurtardı grevi... Enternasyonal'ı söyleyerek... Birbirlerin-den utandıkları için dayanıyorlar.

Denise'den izin isteyip rıhtımlara doğru yöneldi Legreux. Burada Paris, Paris'e benzemez: Bembeyaz yeni evler ve fabrikalar, fabrikalar... Düdükler, bir limandaymışsınız gibi... Ne kadar tuhaf bir ilkbahar bu! Nisana gelip dayandık, hâlâ soğuk yapıyor. Öfkeleniyor tabii insanlar, büzülüyorlar büsbütün. Ve kestane ağaçları nerdeyse çiçek açacak. Yemyeşil dallarıyla, bu keskin kış rüzgârı altında, ne yapacaklarını şaşırmış gibiler. Denise'in mutlu yüzünü görür gibi oluyor Legreux. Ama ya Michaud'nun başına bir felâket geldiyse? Allah kahretsin!.. Delicesine âşık olduğu besbelli kızın. Sevimli kız, evet. Bir üniversiteli demişti Michaud. Seni seven birisi olmalı bu dünyada. Seni seven varsa için daha rahattır, derler. Yalan. Daha az rahattır için. Ama gene de güzel şeydir sevmek: Daha bir derinden yaşarsın...

Geçmişine doğru ne kadar inerse insan daima yalnız olmuştu Legreux. Babasını hiç tanımadı, ve henüz bir kız çocuğu gibi giyinmekteydi annesi öldüğünde. Amcasının eline kaldı: Bir domuz kasabı ve pinti mi pinti, Domuz ka-

niyla dolu göğümleri aktarırdı Legreux ona durmadan ve ateşi yakardı ve yerleri siler, yıkardı. Sonra... sonra, fabrikaya girmişti işte.

Savaş da tam sırasında gelip çatmıştı hani: Legreux o sıralar Anne - Marie diye bir kıza âşık. Güleç ve kuş gibi cıvıldaayan bir genç kız... Hep onu düşünürdü Argonne siperlerinde. Tamamiyle bir yeraltı savaşıydı savaş, canını dişine takmıştı her iki taraf da... Ve yüzündeki yara izi, o savaştan bir anıdır. Cepheden döndüğünde, Anne - Marie'nin Amerikalı bir tayyareciyle evlenip gittiğini öğrendi.

Ve, kadınlara karşı asık suratlı bir adam olup çıktı Legreux. Sıkıntıyla dolu bir hayat sürüyordu. Sinema ve zaman zaman da içki.. Sonra politikaya sardı. Ve yeniden âşık oldu ve yeniden kaçırdı o şansı; Margot'ya açılmayı becerememişti bir türlü. Kadınlar tarafından tiksintiyle karşılandığına inanmıştı. Mücadele dolu bir yaz üstelik: Sacco ve Vanzetti'yi kurtarmağa uğraşıyordu insanlar.. Ve Legreux, mitingden mitinge koşuyordu. Sonbahar gelince de, Margot Dubon'la evlendi. Onunla daha mutlu olur diye düşündü Legreux... Dubon o yılbaşı gecesi dostlarını çağırmıştı, hiç unutmaz. Kale duvarlarının altında bir evde oturuyorlardı. Geç vakte kadar konuşup içtiler. Hava almak için bahçeye çıkmıştı Margot. Ve Legreux giderken seslenip yanına çağırmıştı. Filmlerden söz ediyordu hep ve nihayet sormuştu: İstirap Adası'nı gördün mü? diye. Sustu Legreux, cevap vermedi. Ve Margot birdenbire: «Benim asıl sevdiğim sizsiniz...» dedi. Sonra misafirlerin yanına döndü koşarak. Kendi kendine karşı hırslandı Legreux ve mutluluğa lâayık olmadığı sonucuna vardı.

Ama niye hatırlıyor şimdi bütün bunları? Josette var da ondan... Josette... Bir arkadaşının kızı. Bazan, kız kendisine sevgiyle bakıyormuş gibisine geliyor Legreux'nün Ama yirmi dört yaşında henüz, o ise kırk iki. Nihayet da-

yanamayıp: «Sizin için, demişti, haddinden fazla yaşlı bir insanım ben.» Ve öfkelenmişti Josette... Konuşması gerekir aslında onunla bütün bunları, ama erteliyor, her nedense, henüz vakti değil diyor. Ve şimdi, Denise'i gördükten sonra, içindeki yılan kımıldadı gene. Düşünüyor. Koskoca bir hayat da böyle geçip gitmez ya...

Atkısını boynuna dolamıştı. Ne olacak ilkbahar! Yağmur mu bu yağın yoksa kar mı? Viard'a telefon etmeli, evet... Blum de düşecek olursa, Dessère'i dize getirmek hepten imkânsızlaşır. Zor yoluyla atarlar işçileri fabrikalarından... Daha düne kadar, duruma hâkim olduğumuzu sanıyorduk, işe bak!.. Yarın sadece Breuteuil'ün dediği olacak... Gereğinden fazla güvendik kuvvetimize: Coğunluk dedik, seçimler dedik. Halk Cephesi, gösterdiler... Ve bütün bu sırada ötekiler, temeli çürütüyorlardı... Fırsatı kaçırdık, evet... Margot'yu kaçırdım gibi... Of bu ne soğuk!..

Legreux, grev komitesinin oturduğu odaya girince etrafını çeviriverdiler: Ne haber?

— Üç nokta var. Önce grev. Dayanacağız. Öteki fabrikalarda moral durumu iyi. Gnome'da, her ne pahasına olursa olsun gerilemeyeceğiz, diyorlar... Delegelerle konuştum... Dessère iyice sıkışık durumda. Çünkü, vakit kaybetmeden uçak imâl etmeye girişmesi gerekiyor. Hitler, eli kulağında bekliyor... Dessère'in boğazına kılçık kaçmış durumda, sözün kısası... Siparişler yığılı... İkinci nokta da, hükümetin durumu. Kabineye hitaben bir çağrı yayımlamağa karar verdi parti: Hükümetin istifa etmemesini sağlayacağız. Meclisten güven oyu alınmadı mı yâni? Senato dersiniz, Senato, bir bunaklar topluluğundan başka nedir ki! Bütün bu sakallı üstadların çoktan emekliye ayrılmaları gerekirdi. Gidip Viard'ı bulacağım, kendisini desteklediğimizi söyleyeceğim ona. İcabında sokağa bile dökülürüz.

— Bokun biri Viard.

— Kabul ama, boktan boka fark vardır. Kaldı ki bizim durumumuz da pek öyle parlak sayılmaz. Seçmek gerekiyor. Ve yapacağımız seçim de, iki gülden birini seçmek olmayacak elbette... Tessat iş başına gelse, daha mı iyi olurdu yâni?

— Doğru, evet. Peki ya üçüncüsü?

— Üçüncüsü?

— Üç nokta var, dememiş miydin?

Gülmeğe başladı Legreux:

— Tamam tamam, dedi. Unutuyordum az kaldı. Üçüncü olarak da, hazır sıvamışken şu havanın da bir çaresine bakmalı... İlbahar dediğin böyle mi olur da arkadaşlar? İnsanla alay etmekten beter bu!

5

Bir meraklı kalabalığı, sabahın erken saatlerinden itibaren, şık Fobourg Saint - Honoré sokağında, Elysée sarayının önüne birikmeğe başlamıştı. Röportajcılar, makinelerini hazır tutuyorlardı. İddiaya göre çoktan başlamıştı: Cumhurbaşkanı kimi görevlendirecekti acaba yeni kabineyi kurmakla? Civar kahveleri dolduranlar grog içerek tartışıyorlardı. Saat tam dokuzda, parmaklığın önünde lüks bir araba durdu. Yeni traş olmuş ve son derece şık giyinmiş olan Tessat, çevik adımlarla tırmandı merdivenleri. Bir yandan röportajcılara güler yüzle poz veriyor, bir yandan da kendisini soru yağmuruna tutan gazetecileri işâret parmağını havada sallayarak şakacıktan tehdit ediyordu:

— Cumhurbaşkanı, görüşlerimi öğrenmek istemiş. Ancak bu kadarını söyleyebilirim size. Tomurcuklar ner-

deyse çiçek açacak, bakın. Aceleye ne lüzum var? Sabredin biraz lütfen, sabredin dostlarım!..

Belgenin ortadan yok olması, Denise'in verdiği endişe, karısının hastalığı: Hepsi unutulup gitmişti: «Altmışını geride bırakmış adamın hâli böyle mi olur?» diye mırıldanmaktan kendini alamadı.

Fotoğrafçılar şimdi de Herriot, Daladier ve Bonnet'nin etrafını sarmışlardı. Milletvekilleriyle, senatörler günlük alışkanlıklarını unutmuş gibiydiler. Aralarından hiç biri öğle yemeğini vaktinde yemedi. Meclis koridorlarında az raslanan cinsinden bir hareketlilik göze çarpıyordu. Oyunlar yorumlanıyordu yüksek sesle. Cumhurbaşkanı, Senato Başkanına teşekkür ettikten sonra, heyecandan ağlamıştı. Daladier, bu durum karşısında, rakı içmeyi bile unutacaktı nerdeyse. Tessat ile Breuteuil alenen kucaklamışlardı. Sözü'n kisası, Comédie - Française oyuncular, dansözler, koro kızları ve bütün güzel kadınlar, nüfuzlu hâmlerini alışık oldukları saatte boşuna beklediler: O gün yapacak başka işleri vardı, milletin temsilcilerinin!

Aynı gün Viard için raslanmadık bir şekilde sâkin gececeğe benzemekteydi. Gazeteciler, Bakan olduğundan bu yana ilk defa o gün yakasını bıraktılar. Meclise de gitmedi Viard, oyunun dışında kalmayı tercih etti. Radikallerin yeni bir ihanete hazırlandıklarını daha kışın anlamıştı. Ve şimdi hiç bir hınç yoktu içinde. Çeşitli ev işlerine kattı kendisini, tablolarını paketleyen işçilere nezaret etti. Vakit geçirmeden eski evine dönmek istiyordu. Avallon'daki kâhyasına, tâmirat meselesini temmuza kadar halletmesini yazdı. Nihayet bu yaz, uzun zamandır ilk olarak, tâtilin tadını doya doya çıkarabilecekti işte!..

Kabine buhranından birkaç gün önce küçük kızı gel-

mişti. Nancy'de oturuyordu Violette. Kocasının bir seyahat acentası vardı orada. Ve babasını alabildiğine kaygılı bulmuştu geldiğinde. Oyları hesaplıyor, senatörlere atıp tutuyor ve anlaşılmadığından yakınıyordu durmadan. Oysa bugün, Viard, kremayı uzun uzun üfleyerek ve afaaaan bir çocuk gibi kızına göz kırparak koca bir bardak kahve içti. Son olayları bilmeyenler, onu zaferi kazanmış sanabilirlerdi.

— Bugünden itibaren bir kış gibi hürüm artık. Boétie sokağındaki sergileri gezeriz birlikte. Son Derain'ler nefis, göreceksin.

Çalışma odasına geçti. Sekreteri, acele bir iş için beklemekteydi. Chrante - Inférieure valisi, vilâyetinde bir su baskını felâketi olduğunu bildirmişti. Kazazedelere yardım için derhal tedbir alınmasını istiyordu. Bir gün önce olsa böyle bir haber Viard'ı heyecanlandırabilirdi: Siyasî durumu kurtarmak için tabiat felâketleri kadar kolayca faydalanabilecek başka bir şey var mıydı ki!.. Ama bugün işte rahatça omuz silkeleyebiliyordu Viard:

— Benden sonra gelecek olan düşünsün, dedi. Kim gelecekse gıpta etmiyorum, biliyor musunuz! Breuteuil'in dostlarından Chrante valisi. Üstelik vilâyet de gerici doludur. Siz mi söylemiştiniz Chrante'in üzümleri iyidir, diye?

Ve sekreterinin cevabını işitmeden düşüncelerine daldı. Boz ve sâkin ırmağı hayâl etti, orda burda yarı beline kadar sulara batmış ağaçları, kuzgun yuvalarını... Devlet sorumluluğundan kurtulmuş olan bir Viard'ın gözünde sel felâketi, şiir dolu bir tabiat olayından başka bir şey değildi artık... Ama çok geçmeden, tedirginlik verici bir ziyaretçi gerçeğe döndürdü onu: Legreux gelmişti.

— Parti adına sizi gerilememeğe çağırıyorum. Seçim-

lerde zaferi kazanmış olan, Halk Cephesi'dir. Memleket irâdesinin tek temsilcisi de Meclis'tir.

— Ama Anayasa...

— Anayasa, Senato oylamalarını hesaba katmak zorunda tutmaz sizi. Örnek mi istiyorsunuz? Senato, radikal kabineye oy vermediği zaman Léon Bourgeois kılını bile kıpırdatmamıştı. Bir de durumu görelim şimdi. Sizin gitmeniz demek faşistlere yolun açılması demektir. Önce Daladier, Bonnet, Tessat gelecek iş başına. Ardından da Breuteuil...

— Tehlikeyi bu derece büyötmeyiniz dostum. Halk Cephesi'ni organize eden kim? Daladier. Ve hattâ Tessat bile sandığınız kadar korkunç değil. Yanılmıyorsam, sizlerin desteğiyle girdi Meclise?.. Tipik bir radikal, mütereddit ama namuslu..

Olduğundan başka türlü görünmeyi beceremezdi Legreux. Ayağa kalktı ve sesini yükselterek konuştu:

— Bir gün benim önümde, kaderinizin işçi sınıfının kaderine bağlı olduğunu söylemişsiniz. İşçiler kalmanızı istiyor. Sizi aldatacak değilim: Güttüğünüz politikayı sık sık mahkûm ettik, siz de biliyorsunuz bunu. Ama bugün polemik yapacak vaktimiz yok... Faşistler bütün işçi teşekküllerini yok etmek istiyorlar. Sizi savunmağa hazırız. Kalmanız gerek. Yarın Senatonun önünde büyük bir gösteri yapılacak. Kuvvetin hangi tarafta olduğunu göstereceğiz o tiritlere...

Belli belirsiz bir gülümseyiş dolaştı Viard'ın yüzünde.

— Bana gösterdiğiniz güvenden ötürü size ve partinize minnettarım, dedi. Ama şu anda bütün bunların artık önemi kalmadı... Blum bu sabah, bütün kabinenin istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuş bulunuyor.

Legreux yeniden oturdu. Elini alnına dayamıştı:

— Bütün bu işlerin sonu kötü olacak, dedi. Önce işçileri ezecekler. Sonra? Sonra da Avusturya'da olanlar olacak. Almanlar gelecek yani. İspanya son günlerini yaşıyor. Çekleri de teslim edecekler Almanlara. Breuteuil herkesle anlaşabilir. Mussolini'yle, Hitler'le... Yeter ki «âsayiş» dediği şeyi kursun...

Viard, bir baş hareketiyle onayladı onu. Artık solcu bir milletvekilinden başka bir şey değildi: Duygularını gizlemeğe lüzum görmüyordu artık.

— Tamamıyla haklısınız, dedi. İspanya'ya karşı iğrenç şekilde davranıldı. Aslını isterseniz. Men-i Müdahale Komitesi utanç verici bir komediden başka bir şey değildir. İtalyanlar istediklerini yapıyorlar işte.. Karamsarlığınızı ben de paylaşmaktayım.

Bir an: «Kabahat kimde?» diye soracak oldu Legreux, ama sustu: Konuşmanın yersizliğini anlamıştı. Acılı bir jestle kollarını açtı Viard, yapacak bir şey yok demek istercesine. Ve Legreux onu, bundan iki yıl önce, bir mitingde kendisini kucaklarken görür gibi oldu. Tekrarladı sadece:

— Utanç verici bir komedi... Hoşca kalın! Daha fazla rahatsız etmeyeyim sizi.

Hafiften de olsa bir kibarlığı var, diye düşündü Viard o gittikten sonra, bitap bir hâlde bulunduğunu anladı hiç olmazsa... Ötekiler bunu da anlamak istemiyor, bırakmıyorlar yakasını... Ama ne söyleyecekti sekreterine, unutmadan...

Bir an sonra sekreter, elinde bloknotu, karşısındaydı.

— Yarın Senatonun önünde bir gösteri yapılacaktı. Polis müdürüne bu gösterinin yasaklandığını bildirin. Şantaj yapıyor denilmesini istemiyorum hakkımda. Yenildik ve gidiyoruz: Parlamentoculuğun kurallarına sonuna kadar riayet etmekteyiz.

Sonra oda uşağını çağırdı.

— Burası çok soğuk oldu, dedi. Şömineyi yakın! Bana da pantuflarımı getirin.

Kütüklerin çıtırdamasına öteden beri bayılırdı. Ayakkabılarını çıkararak içi kürklü sıcak pantuflarını giymişti ve sabahın onbirinde, tek başına, hürriyetini tadımlıyordu şimdi. Herhangi bir yere gitmek zorunda olmamak!.. Hep mutluluğa ve sükûna doğru açılıyordu düşünceleri... Legreux işleri mübalağa ediyordu, evet. Bir muammadır Fransa, bir muamma... Her on yılda bir can çekişmeye başlar ama hiç bir zaman ölmez. Bu sefer de öyle olacak, ölmeyecek... Belki de senatörler haklı, kimbilir?.. Milletlerarası durum ağırlaştıkça ağırlaşıyor. Tessat, Daladier, Sarraut, hattâ Laval... Fransa'nın alışık olduğu ayakkabılar bunlar! Tıpatıp gelirler ona. Halk Cephesi'ne gelince? Durumda bir değişiklik oluncaya kadar ıskartaya çıkarınız, olur biter...

Violette gelmişti. Sevindi Viard: Şimdi rahat konuşabiliirdi kızıyla. Kocasının durumunu sordu ona, işlerini sordu, aile hayatını...

— Bir erkek çocuk doğurmanı bekledim hep. Şımartacak bir torun istiyorum kendime, ama bir erkek torun. (Öteki kızının iki kız çocuğu olmuştu.)

— Maurice, şimdi sırası değil diyor. Biz Nancy'de, savaş ne zaman kopacak diye bekliyoruz hep..

Violette, siyasî vaziyeti sormak istiyordu babasına. Maurice: «Baban ne düşünüyor?» diye sıkıştırıp durmaktaydı onu.

— Şu son iki yıl benim için öylesine güç oldu ki bilemezsin baba... Nancy'de hiç anlamıyorlar seni. Yanlarında ben varken herkes susuyor tabii, ama Maurice ve Jeanne, insanların neler düşündüğünü hep naklediyorlardı... Niçin herkes sana kızıyor, anlamıyorum. Kimisi işçilerin dizginlerini iyice koyuverdiğini ileri sürüyor. Bunu kaç ke-re kendi kulaklarımla işittim. Hattâ kabarede şarkı bile

uydurmuşlar senin için.. Kimisine de sorarsan, papaz takımının dizginlerini koyuvermişsin... Daha şimdi hatırlamadığım neler de neler... Herkes şikâyetçi... Ağladığım bile oldu zaman zaman.

Bir küskünlük duygusu kaplamıştı Viard'ı çenesi ürperiyordu. Ne cevap verebilirdi kızına? Büyük adamların daha yaşarken mahkûm edildiğini mi? Kendisinin iki yıl Fransa'yı bir kanlı çatışmadan esirgemiş olduğunu mu? Bu iri lâflar ona bile yersiz göründü. İçini çekerek ateşe yaklaştı.

— Herkes benden nefret ediyor, dedi, biliyorum. Annenin ölümünden sonra hayatta kimsem kalmadı.

Sonra kalktı ve binbir itinayla, bir bardağa bir ilâçtan yirmi damla damlattı.

— Az kaldı unutuyordum, gördün mü!.. dedi. Metabolizmayı kolaylaştırsın diye, yemekten tam bir saat önce almak gerekiyor bunu.

6

Lucien'e niçin bu kadar bağlıydı Sinek? Lucien onu sevmiyordu, yalan da olsa sevdiğini bile söylemiyordu. Fethedilmiş yeni bir kaleydi onun gözünde, o kadar. Sevimli bir kadındı, bugüne kadar hiç kimseye teslim olmadığı söyleniyordu üstelik. Ama Lucien, şu sıralarda, Jeannette'e duyduğu sevginin aslında ne kadar derin olduğunu kavramaktaydı. Kıskançlık kemiriyordu içini böyle zamanlarda, Sinek'i kıskanıyordu. Her randevuyu sabırsızlıkla bekliyor, en küçük bir soğukluğa, en basit bir uzaklaşmaya tahammül edemez oluyordu. Aslında Sinek onun için bir eğlencelikten başka bir şey değildi. Ve çelişmeli bir duygunun itişiyi, kadının artık kendisini sıkmağa başla-

yan öpücüklerini yeniden alevlendirmek için, kocasıyla yaşamağa devam edişini yüzüne vuruyordu durup dururken, Sinek o zaman yaşlara garkoluyor ve: «İstersen hemen terkederim onu, diyordu. Lucien'in babasıyla bozuştugundan beri oturduğu o kirli otel adasına yerleşmek, gerçek bir mutluluktur gözünde. Onunla birlikte açkalmak, çoraplarını yamamak onun, yazılarını gazeteye götürmek. Ne var ki Lucien'in kıskançlık krizleri pek çabuk geçiyor ve: «Hayır, diyordu, hayır. Ben unutabilirim seni. Ama o seviyor.» Ve Sinek daha da çok ağlıyordu. O zaman Lucien bıkkınlıkla kaşlarını çatıyor. Sinek de kendine hâkim olarak şakalar yapmağa yada Havay türküleri okumağa çalışıyordu.

Küçük bir Bretagne plajında Grandel'le tanışalı beri üç yıl geçmişti. O anda, hemen hoşuna gitmişti kocasının. Kayalıkların arasında geziniyorlar ve Grandel ona «feza fırtınaları»ndan söz açıyordu. Yazarlığa henüz başlamıştı da... Kışın evlendiler. Her ikisi de genç, güzel ve zekiydi. Sonra Grandel'in şansı açıldı: Milletvekili oldu para kazandı. Auteuil'de güzel bir apartman kiraladılar, misafirlerle dolup taşıyordu ev ve Sinek en iyi terzilerde giyiniyordu. Altında Kadılık'ı vardı artık ve şoför, arabayı daima, en sevdiği çiçeklerle, Parme menekşeleriyle süslenmeyi unutmuyordu.

Herşey onları mutlu kılmak için yarışa girmiş gibiydi başlangıçta. Ama üç yıllık evlilik hayatından sonra Sinek Lucien'le karşılaştı ve ipin ucunu birdenbire kaybetti. Her şeyden önce, Lucien'in dış görünüşü büyülemişti onu. Grandel de güzeldi, ama soğuk ve duygusuz bir güzellikti bu, bir gravürün güzelliği daha çok. Lucien ise baştanbaş bir ateş gibiydi. Kızıl saçları, gözlerinin o garip pırıltısı, daha başlarken biten belli belirsiz gülümseyişi, uzun ince elleri. Öyle ki, Sinek onu daha yakından tanıdığı zaman, o

güne kadar Lucien'e benzeyen hiç kimseyle karşılaşmamış olduğunu düşündü. Bir tek kelimedен alevleniveriyor, sonra da sessiz ve sebepsiz bir kedere bırakıveriyordu kendini. Lucien'in kendi öz benliğiyle bir oyun oynadığını farketmemiş değildi Sinek, ama Lucien'in bu oyunu oynarken bile kendi kendine sadık kaldığını, hep o kalabalığa varan derecede ters ve kendi kendini durmadan aşağılayan, en asil davranışlara olduğu kadar en alçakça işlere de hazır bekleyen adam olarak kaldığını da farketmişti. Lucien'in ertesi gün ne yapacağı, ötekilerin önünde tam bir muammaydı. Ama, kendi gözünde de bir muammaydı bu. Onun gecirmiş olduğu hayat, çelişmeli tutukları, ihanetleri, köklü dinsizliği coşturuyordu Sinek'i. Bir küçük sömürge memuruydu Sinek'in babası. Babasının kaçamaklarından annesinin dualarına, gizlice alınan rüşvetlerden yaşlı hizmetçiye cimrice ödenen paraya kadar herşeyin ölçülü olduğu saygıdeğer bir aile içinde büyümüştü. Ve kendisine bir roman kahramanı gibi görüldüğü için bağlanmıştı Grandel'e. Ama üç yıllık ortak hayattan sonra anlamıştı ki, kocası âdi bir fırsatçıdan başka bir şey değildir. Bir gün Grandel ona, nüfuzlu bir milletvekili ile dostluk kurabilmek için kendisini milletvekilinin metresiyle aldattığını itiraf etmemiş miydi? Bir tek tutkusu vardı kocasının: kumar. Bir zamanlar, Monte Carlo ve Biarritz gazinolarından çıkmaz olmuştu. Ama milletvekili olunca uslanmış gibiydi: Politikanın da bir çeşit rulet olduğunu söylüyordu Sinek'e. Ve Sinek'in inancı kalmamıştı kocasına, tiksiniyordu ondan, «Sanki beni satın alıyor...» diyordu Lucien'e. Lucien ise hakaret etmeğe koyulurdu böyle zamanlarda Sinek'e. Hattâ bir gün dövmüştü de. Ama çoğu zaman, alay etmekle yetinirdi: «Orospuları seviyorum ben, onlar hiç değilse daha namuslu oluyorlar.»

Lucien'in babasıyla bozuşmuş ve bu yarı sefil hayatı kabul etmiş olması Sinek'in ona olan bağlılığını daha da

arttırmaktaydı. Ama Lucien'in, Grandel'e kötü söz gelmesini istememesini bir türlü anlayamıyordu. Aslında, kocasının işleri ilgilendirmiyordu onu, sormuyordu bile. Yalnız bir gün ona öyle gelmişti ki, Grandel, onun Lucien'le bir ilişkisi olduğunu anlıyor. Ve, kocasının elinden her türlü pisliğin gelebileceğini bildiği için, sevgilisi adına korku duymuştu. Ama Grandel, Lucien'le meselâ Montigny'lerde her karşılaşışında son derece kibar davranıyordu.

Lucien ailesiyle bozuştüğünü hiç kimseye söylemiyordu. İş Joliot'nun kulağına giderse, kazanç kaynağından olabilir diye çekinmekteydi. Tessat da kendi yönünden oğluyla ilişkisini kestiği konusunda susmayı tercih etmişti. Sadece Sinek biliyordu bütün olup biteni. Ve Grandel ona Allahın günü Lucien'den söz eder olmuştu. Hep susuyordu Sinek. Nihayet kocası dayanamayıp: «Aranızın çok iyi olduğunu biliyorum, dedi. Boşuna inkâra kalkma, çünkü kıskanmıyorum.. İstediğim bir tek şey var sadece: Onu bize dâvet etmen. Oturup kendisiyle başbaşa görüşmem gerek.»

Ve Sinek o günkü randevuya kalbi çarparak geldi. Nasıl anlatmalı Grandel'in teklifini Lucien'e? Herşeyi mahvolacak gibi bir duygu içinde. Ama nasılsa Lucien de o gün son derece keyifliydi. Ve Sinek, seviştiklerinden beri ilk defa olarak, Lucien kendisine sarıldığında sadece korku duydu, bir titreyiş sardı içini, sevgilisinin kollarından kurtularak:

— Seni görmek istiyor, dedi. Korkuyorum Lucien, senin için korkuyorum!

— Haydi canım. Grandel'i Otello ile karıştırıyorsun galiba!

— Anla beni, ne olur... Kıskançlık değil mesele. Korkunç bir adamdır Grandel, seni ağına düşürmek istiyor-

Onun o kurnaz gülümseyişini bilmez olur muyum hiç!.. Ne istiyor senden, bir bilsem?

— Babamla bozuştüğümü bilmiyor herhalde. Onun güvenini kazanmak istiyor olmalı. Fırsatçının biri. Aman canım, yeter. Gel bakayım...

Sarıldı Sinek'e, Kadınsa kollarından sıyrılıp damdan düşer gibi sordu:

— Kimdendi mektup?

— Saçmasapan bir sahte vesika. Bir para hikâyesi Kielmann imzalı.

Başını yastığın içine gömdü Sinek. O zaman Lucien onu omuzlarından yakalayıp sarstı:

— Yoksa bildiğin bir şey mi var? Konuş!

— Öldürecek seni...

— Konuş, diyorum! Biliyor musun o mektubu?

— Bilmiyorum, hayır. Ama Kielmann'ı tanıyorum. Allahını seversen kimseye söyleme bu anlattıklarımı!.. Öldürecek seni... Luzern'deydik. Grandel bizi bir an için başbaşa bırakmıştı. Odalarımız yanyanaydı zaten.. Antipatik bir adam, bastonyuttu gibi... Ensesi traşlı.. Garip bir şekilde konuşuyordu. Fransızca'yı, «t» leri hep «d» gibi telâffuz ederek.. Tam bir Alman yani.. Ama yalvarırım, tek bir kelimesini bile kaçırma ağzından bunların! Hiç kimseye!.. Bana ağzımı sıkı tutmamı tenbih etmişti. Müthiş sinirliydi. Oysa bilirsin genellikle ne kadar sâkindir Grandel. Yalvarırım işbirliğine kalkışma onunla...

Lucien dinlemiyordu artık. Hızla giyindi.

— Cabuk giyin! diye bağıırıyordu bir yandan.

Sinek'se donup kalmış gibiydi. Ellerini öpmeğe çalışıyordu sevgilisinin.

— Lucien, öfkelenme! Sana yemin ederim ki benim bu işte hiç bir suçum yok!

Ağlıyordu. Sonra, Lucien'in hoşuna gider ümidiyle süslenmeğe koyuldu.

— Davran! diye haykırdı Lucien, pudro kutusunu ellerinden çekip alarak.

Birlikte çıktılar. Fısıldar gibi konuşuyordu:

— Lucien... Seviyorum seni.. Ve korkuyorum!

Sonra birdenbire, gömleğinin düğmelerini iliklememiş olduğunu farketti ve bir kapıdan içeri daldı. Çıktığında Lucien çoktan gitmişti. Bir banka oturdu yavaşça. İnsanla doluyordu ortalık: Bir otobüs durağı. Ama o kimseyi görmüyordu. «Tehlike devam ediyor!» diye haykırdı bir gazete satıcısı kulağına doğru. sıçradı. İsterik bir çığlık atarak ağlamaya koyuldu. Bir kadın yaklaştı yanına ve şefkatle:

— Sâkin olun! dedi. Kocam savaş olmayacak diyor

7

Lucien, Breuteuil'ün evine geldiğinde saat sekizi gösteriyordu. Hizmetçi onu salona alarak biraz beklemesini rica etti: Breuteuil yemek yiyordu.

«Haçlılar»ın büyük önderi, ortak, hâlli bir burjuva hayatı sürmekteydi. Bir piyano duruyordu salonda, hiç kimsenin açmadığı bir piyano, kırmızı atlas mobilyalar toz tutmasın diye olacak, örtüyle kaplıydı. Yuvarlak masonın üzerinde aile albümleri ve bir de büyük bir kitap göze çarpıyordu: Loire Şatoları. Duvarda ise peyzajlar: Denizde batan güneş ve çiçek açmış bir meyve bahçesi.

Aralık kapıdan yemek odası görünmekteydi. İçinde eski kristallerin pırıldadığı bir büfe.. Ve karısının karşısında, sessizce elma kompostosu yiyen Breuteuil.. Bir çocuk iskemlesi köşede: İskemlenin hep yerinde kalmasını istemişti karısı. Peçetesini dikkatle katladıktan sonra kalkıp misafirine doğru ilerledi Breuteuil.

Lucien'in allak bullak yüzünü görünce kaşlarını çatmıştı: Dâvet edilmeden ziyaretime gelinmesinden zaten hoşlanmıyordu. Özür bile dilemedi Lucien, kendinde değildi henüz, Sinek'ten ayrılalı bir saat bile olmamıştı. Damdan düşer gibi konuştu:

— Mektup sahte değilmiş.

Breuteuil gülümsedi:

— Kim söyledi? Saygıdeğer babanız mı yoksa?

— Hayır. Ona inanmazdım. Ama şimdi biliyorum ki Kielmann diye birisi mevcuttur ve Grandel de onunla temastaydı.

Breuteuil, yarı karanlığın içinde odayı arşınılıyordu boylu boyunca. Göz ucuyla ona bakıyordu. Lucien: Bir öfke, şaşkınlık yada hiç değilse bir hayal kırıklığı ifadesi arıyordu. Ama Breuteuil'ün kurumuş, köşeli yüzü ifadesizdi.

— Kim anlattı bunu size?

— Önemli olan bu değil... Ad veremem, ama eminim...

Breuteuil elektriği yakmıştı. Ani aydınlığın etkisiyle gözlerini kırıştırdı Lucien. Breuteuil, eli iskemlenin arkallığında, hâkim bir tavır takınmıştı.

— Size, söylediklerinizi unutmanızı tavsiye ederim. Birtakım eller, sizi kendisine oyuncak etmiş olmalı.. Adını bile veremediğiniz bir kimseden emin olduğunuzu söylüyorsunuz. Bense size, Grandel'den emin olduğumu söylüyorum.

Lucien kalkmıştı. İzin almadan çıktı. Karanlık holde

şapkasını aradı uzun süre. Sonra birden fikir değiştirip salona döndü. Breuteuil hep aynı yerde duruyordu. Lucien ânide sâkinleşmiş, hattâ düşünceli bir hâl almıştı, kelimeleri teker teker telâffuz ederek konuştu:

— Sizinle çalışmağa başlayalı nerdeyse bir buçuk yıl oluyor. Bugün düşünüyorum da: Siz kör müsünüz, yoksa Bu Kielmann'ı siz de mi tanıyorsunuz? diye, bir türlü karar veremiyorum...

Breuteuil'in atılıp kendisini tokatlamasını ya da hiç değilse: «Sefil!» diye haykırmasını beklemişti. Ama öteki hareketsizdi.

— Bana hakaret etmek için henüz çok küçüksün, dedi. İyi bir öğüt size: Siyasetle uğraşmayın. Sizin işiniz bu değil. İkinci sınıf bir hırsız olabilirsiniz siz ancak, ya da bir pezevenk. Şimdi defolun!

Yumruklarının kendiliğinden sıkıldığını sezdi Lucien. Ama atılmadı Breuteuil'ün üzerine, uslu bir çocuk gibi çıktı. Ancak dışarda akli başına geldi: «Neden vurmadım ona?» diye düşündü. Ama uğradığı hakareti derhal unuttu: Kendi kendisine karşı sınırsız bir nefret bürümüştü içini. Soğuk rüzgâra aldırış etmeksizin (mayıs sonu olmasına rağmen kış berdevamdı) sokaklarda dolaştı durdu.

Bir kere daha Lucien, hayatını dayamış olduğu şeyin yıkıldığını görüyordu. Ve biliyordu ki bu sefer, tâmir imkânı da yok. Ensesi traşlı bir Kielmann için çalışmıştı işte... Tuuuuh! Ve Sinek, Grandel'le yaşıyordu. Kadının kaç kere kocasını terketmek istediği halde kendisi tarafından caydırıldığını unutmuştu sanki, bir suç ortağı olarak görüyordu şimdi onu. Belki Sinek de Kielmann'ın metresiydi, kimbilir!.. Hep aynı bokun soyu işte!.. Ve babası haklıydı demek: «Almanların hizmetindesin!» diye haykırırken...

Ve baba evine dönemezdi artık. Kültür Sarayı'ndaki enayilerin arasına da dönemezdi. Bütün gemileri yakmıştı. Girişebileceği yeni bir şey de yoktu artık... Ve yarın Joliot, babası tarafından kovulduğunu öğrenince, tek geçim kapısı da kapanmış olacaktı. Niye bölüşmeğe devam et-sindi yani Joliot?.. Breuteuil onu küçük düşürdüğünü sanmıştı, ama doğruyu söylemişti aslında: Hırsızlık da yapabilirdi yarın, pezevenklik de... Onların politikasından ne farkı var sanki!

Birdenbire afallayıp durakaldı: Şenlik arabaları geliyordu karşıdan doğru üzerine. İpince elbiseler giyinmiş kızlar, soğuk rüzgârın altında titreşip büzülerek, tek tük gelip geçenlere soluk gülümseyişler dağıtmaktaydı. Çiğ bir ışığın içinde yüzüyordu herşey, ve bu, daha da üşütüyordu insanı. Buzları hatırladı Lucien, Henri'nin ölümünü hatırladı... Alçıdan yapılmış kocaman kuğu kuşları ve biçimsiz başlıklı, biçimsiz süslenmiş kızlar taşıyan beyaz bir araba geçiyordu şimdi önünden. Nerden çıkmıştı peki bu karnaval?.. Evet evet, güçlkle hatırladı Lucien: Gazetede okumuştı... Paul Tessat, sevimli Fransız halkını eğlendiriyordu.. Yeter artık havalanmış sıkılı yumruklar, kızıl bayraklar, bu kurutucu politika yeter! Yaşasın sevinç ve yaşasın ticaret! Bütün dünyaya ispatlamak istiyor ki Tessat, ne devrimden korkar Paris, ne de savaştan... İşte bu karnaval defilesiyle açılıyordu mevsim: Prömiyerleri, Büyük Ödülleri, baloları, moda sergileriyle. Davranın İngilizler, Amerikalılar! Getirin liralalarınızla dolarlarınızı! Bütün müzikli kahveler. bütün büyük terziler, bütün parfümcüler ve bütün crospular sabırsızlıkla bekliyor sizi... Fransa'nın kurtarıcısı Paul Tessat bekliyor ve de!.. Bir araza daha geçiyordu işte. İri yarı bir kadın, ellerinde Fransız renklerini taşıyan bir eşarpla elektrikten bir meşale tutuyordu: Fransa'ydı bu. Ve soğuktan gözleri buğulanmış, dudakları morarmıştı ka-

dının. Durup bir süre baktı ona Lucien. Sonra da birdenbire tıpkı bir çocuk gibi dilini çıkardı.

8

Daha şu son zamanlara kadar, «savaş» kelimesi insanlarda sadece eski birtakım hâtıralar uyandırmaktaydı: Ellisini bulmuş erkekler, yani şu barışsever şarapçı ya da veznedarlar, uzun kış geceleri boyunca, gençlik fırtınalarına yeniden dalmak istedikleri vakit anıyorlardı savaşı. «Savaş sırasındaydı...» diye başlarıydı hep anlatmaya. Ve bazıları, bir vakitler karşılaşmış oldukları tehlikeleri dinleyicilerinin gözünde büyütme amacıyla, ölenlerin hırıltısını ya da mermilerin gürültüsünü taklit ederlerdi. Bazıları için de savaş bu bıkkınlık verici karanlık hayatın başında yer alan büyümlü bir mâceralar bütünüydü. Bunlar, siperlerin çamurunu, bitleri ve korkuyu nedense unutarak, kahramanca başardıkları keşifleri, bol yemekleri ve aşk hikâyelerini anlatırdı. Babalarının gençliğini süsleyen bütün bu kahramanlık ve sefaletlerle doluydu çocukların kulakları. Onların gözünde savaş, eski faytonlar ya da petrol lâmbaları gibi çoktan modası geçmiş bir şeydi. Ama bir de baktılar ki, bu alışmış oldukları kelime, anlam değiştirmekte: Bir önsezi, bir bunaltı oluvermişti savaş. Geleceğin üzerine atılmış bir örtü oluvermişti. «Savaş olmazsa bu sonbaharda evleniyoruz...» ya da: «İmtihanlarımı haziranda vereceğim, tabii savaş olmazsa...» diye konuşuluyordu artık.

Bahar ayları boyunca Südetlerden söz edilmişti hep. O güne kadar Südetlerin varlığından bile habersiz olanlar, şimdi Çekoslovakya haritasına sıkıntılı bir gerginlik için-

de bakmaktaydılar: 1914'ü, Sırları ve küçük beyaz yapraklarla genel seferberliği ilân eden boğuk trampet seslerinin doldurduğu o yakıcı günü hatırlıyorlardı.

Tehlike çanı mayısta çalmıştı ve bu sıcak yaz günlerinde insanlar gökyüzünü kaplayan beyaz bulutlara bakmaktan çekinir olmuşlardı... Gene Südetler, hep, hep Südetler!.. Yolda karşılaşılan dostlar, tatili nerede geçirecekleri sorulduğunda: «Eğer savaş olmazsa...» demekten başka çare bulamıyorlardı.

Ve tatil yaklaşmaktaydı. Parisliler, korkularından yavaş yavaş sıyrılarak, bir balıkçı köyüne mi, yoksa bir dağ köyüne mi gideceklerini tartışmağa başlamışlardı. Bu Allahın belâsı Südetler yüzünden, şu kaynar kazanın içinde kalacak değillerdi ya!..

Gerek kendi yıldızına, gerekse Fransa'nın yıldızına sonsuz güveni vardı Tessat'nın: «Memleketimiz, demişti, bir barış vahasıdır!» Ve basınla radyo da ona uyararak, Fransa'da hüküm süren sükûnu, yeni icad edilmiş bir ilaçtan ya da bir aperiattıfden söz eder gibi, övmeğe koyulmuştu. Nereye gideceksiniz bu yaz, Amerikalı dostlarımız? Wisbaden'e mi? Haydi canım! S.A. larla büyük manevraların ve temerküz kamplarının içine öyle mi?.. Carlbade seniz, o da Südetlerde. İtalyan hastaneleriyse İspanya'dan gelen yaralılarla dolup taşıyor, kara gömleklilerin yeni savaş hazırlıkları da cabası!.. Oysa Fransa'da bakın, Vichy, Trouville, Biarritz konuklarını bekliyor: Barış vahaları, diyorum size!.. Ve Jeannette her akşam radyoda tekrarlıyordu: «Bir barış vahası... Odalarınızı önceden ayırtınız... Yakut Kıyısı... Lamartine tarafından terennüm edilen Mâconnais'nin güzelliklerini unutmayınız sakın... Unutmayınız o tadına doyum olmaz beyaz şarabı ve içi mantar dolmalı leziz tavuğu...»

Tatile 15 Ağustosta gitti Jeannette. Bomboş sokak-

lardan geçerek Lyon garına geldi. Bu mevsimde hep olduğu gibi, ölmüştü sanki şehir. Tek tük taşralılar vardı ortalıkta. İngilizlerle dolu bir otogar gördü. Ve farkettiler ki, boşalmış haliyle bile Paris gene de canlı ve mutluydu. Şehrin dışında sanıyordu insan kendini. Kahvelerin taraçalarında şişman adamlar, yaka açık oturuyorlardı. Kapıcılar, kapıların eşğine oturmuş, örgü örmekteydiler. Dört bir yanı tatlı bir tembellik sarmıştı. Herkese gülümsüyordu ve taksi şoförü Jeannette'e iyi tatiller dilemeği bile unutmadı.

Trende gene Südetlerden, Hitler'den, savaştan konuşulmaktaydı. Dinlemiyordu Jeannette: Bütün bu konuşmalar soyut ve gerçekten kopmuş gibi geliyordu ona. Nihayet, Fleury göründü.

Niçin mi seçmişti bu sadece şarap tüccarlarının bildiği, mavi bağlar ortasında kavrulmuş yatan beyaz köyü? Bu güzel adı, Fleury, onda çocukluk anılarını uyandırmıştı belki...

Uzun bir süredir Paris'ten ayrılmamıştı Jeannette. Açık hava, yeşillik ve sükûn, baş dönmesi verdi ona. Yeniden doğmuştu sanki. Sabahları tazeliğini tadıyor, tarlalarda koşuyor, tepelerden aşıyordu. Ve burada herşey sâkindi, değişikliğe katlanmayan bir tabiiilik içindeydi. Çok yıllar önce, daha küçücük bir kızken, bunlara benzer evleri ve bağları görmemiş değildi Jeannette. Ve kendi kendine: «Bir barış vahası!..» diye tekrarlayıp duruyordu gülerek. Ama bu sefer doğruyu söylemekteydi!.

Bağcılar, kütükleri kükürtlemekteydiler. Herşey mavıydı: inceliyordu insanlar. Bulutsuz göğü memnun bakışlarla seyrediyor ve: «Bu yıl şarap iyi...» diyorlardı Jeannette'e. Yaşanmış yılların tesbihini çekmeğe koyulduklarında, anıları hep yaz mevsimlerine takılıyordu: O yıl çok

mu güneşliydi, şarap iyi miydi? Eski şişelerin etiketleri haber veriyordu mutlu yıllardan ve derin bir sessizlikle yüklü ağustos sıcaklarının anısıyla canlanıyordu hâfızalar. Öte yandan da, salkımlar olgunlaşmaktaydı...

İllerde, vadilerin orada ağaçlar vardı. Herkes kendi hayatını sürüyordu. Meşeler, karaağaçlar, dişbudaklar, insanlardan daha yaşlıydı ve insanlar ağaçların gölgesine derin bir saygıyla, yorgunluk çıkarmağa ve sevişmeğe geliyorlardı. Ağaçların altındaki çimenlere oturup yemek yiyor, uyuyor, koklaşıyorlardı. Hele bu ağaçların içinde bir tanesi vardı ki, Jeannette bayılıyordu: Bulanık sulu küçük bir derenin kıyısındaki büyük bir dişbudak ağacıydı bu. Yaprakları simsiyah görünüyordu beyaz göğün üzerinde. Kalın, dik, dayanıklı bir gövdesi vardı ve Jeannette bazan, sükûnu korumak üzere köyün girişinde böyle dikilmiş olduğunu düşünüyordu ağacın.

Fleury'de bile savaş konuşulmaktaydı. Spikerin sesi, köylülerin büyük, bardaklar içinde getirilen kalın şarabı ağır ağır yudumladıkları kahvenin yarı karanlığında her an patlıyordu. Yabancı ve kırık bir sestti bu. Şehrin sesi... Südetlerden, Heinlen adında birisinden söz ediyordu. Hemen suratı asılıyordu bağcılarının: Savaşın, hiç farketirmeden kendilerine yaklaştığını seziyorlardı. Demeğe kalmadan, koca sakallı aydınlık yüzüyle, şenlikçi Eugène çıkıp geliyordu. «Avusturyalı» adını takmışlardı ona. Neden, belli değil. Aslında civar köylerden birinde doğmuştu. Ve övünerek anlatmağa koyulurdu hemen: «Bugün tam kırk tane yengeç indirdim midede...» Ve Heinlein derhal unutulur, «Avusturyalı»nın etrafı sarı liverirdi. Yengeçleri hangi ırmaktan tuttuğunu sorarlardı tabii. Ama maskara cevap vermez, sadece gülerdi... Önem verilen öteki olaylar: Bir işçi bayramı için şarap satın almağa gelmişlerdi Lyon'dan, bağ çubuğundan yontulma bir tirbuşon satmıştı tu-

ristlere ihtiyar Bauger, bir de kahvecinin keçisi dağa kaçmıştı... Geçen hayatın örgüsü bunlardı işte, ama birdenbire gazeteler ve radyo ölülerden söz etmeğe başlıyordu. Yaşayanlarsa, bu meseleleri derinleştirmemeğe gayret ediyorlardı.

Kendini çevreleyen dünyanın bir parçası hâlini almıştı Jeannette. Bağcılarla son derece dosttu, ona sürekli ikramda bulunuluyordu. «Garip bir kız» demekti bu. Paris'i hemen unutmuştu Jeannette. Yalnızlığından, sıkıntılı ve yorucu bir işten gayri ne bırakmıştı ki Paris'te? Şoseden durmaksızın akan, içleri Parisli şık kadınlarla dolu otomobiller, düşman bir dünyayı hatırlatıyordu ona artık. Ve boğuntuyla düşünüyordu: Yakında herşey bitecek...

Ve işte, yakıcı ağustos güneşinin herkesi kahvenin serinliğine doğru ittiği bu düşüncelerden arınmış sükûn dolu günlerden birinde, Parisli bir adamla tanıştı. Kırdan nasıl giyinilirse öyle giyinmişti adam: Yakası açık bir gömlek, örme keten ayakkabılar. Neşeli havası, kararmış piposu, sarkık yanakları, alaycı yüzü, dikkatli ve hayat dolu gözleriyle, daha çok, Mâcon'lu ya da Dijon'lu bir şarap tüccarına benziyordu. Yanaklarını şişirip dilini şaplatarak, tadına vara vara yudumluyordu şarabını. Kahvede herkese uykuyu basmıştı sıcaktan. Patron kadın horlamaktaydı. Neşeli bir gününde olduğu anlaşılan pipolu adam, sırasıyla, patronu ve «Avusturaylı»yı taklit ederek güldürdü Jeannette'i. Sonra da bir Marsilya hikâyesi anlattı. Olive'i taklit ediyordu nefis bir şekilde: «Dün Cannebière'de Marius'ü gördüm, «hey Marius, günaydın beyim» diye bağırmağa koyuldum ama dönüp bakmadı bile. Düşünün ki, ne seslendiğim adam Marius'müş, ne de seslenen ben... Kahkahayı basmıştı Jeannette: «Çok güzel! Demek ne o oymuş ne de öteki...» Ve o kadar gülmüşü ki, patron bir aralık

uyanır gibi olmuş, hafif bir gülümseyişten sonra yeniden dalıp gitmişti.

Bu tanımadığı adam, ne genç, ne güzel olmadığı hâlde, hoşuna gitmişti Jeannette'in. Basitliği, yumuşak alaycılığı ve hâlindeki canlılıkla kendine çekmişti adam onu. Bütün tavırların ve bütün vurguların yalancı olduğu bir dünyadan, aktörlerin dünyasından geliyordu Jeannette. Rahatça şakalaşarak konuşabildiği bu adam (herhalde bir şarap tüccarıdır, diyordu kendi kendine), nedense hoşuna gidiyordu. Hava serinleyince birlikte çıktılar ve Jeannette onu, sevgili ağacının altına götürdü. Otların üzerine atmıştı adam kendini, sonra şapkasını çıkarıp alnında biriken terleri silmişti fularıyla: «Ne güzel yer burası!» Bunu söyler söylemez de birdenbire hüzünlenmişti. Jeannette de karardı nedense...

— Kederlendiniz işte. Yanıma yaklaşanları buza çevirmek kaabiliyeti vardır bende: Hani masallarda birtakım insanlar vardır, kum altın olur avuçlarının içinde. Benimle tersi olur bunun: Altın kuma döner ben dokununca...

— Anlıyorum, evet...

Jeannette, o kederin içinde, Paris meydanlarından birinde bir atlı karıncanın yanında duran bir başka ağacı, tozlu ve uykulu bir ağacı hatırladı. Mutlu olabilirdim pekâlâ, diye geçirdi içinden. Niye tepmişti mutluluğu sanki? O da bu adam gibiydi işte: Altına dokunsa kum oluyordu... Yabancıyı bir kat daha sevdi Jeannette bunları düşününce, ve şaşkınlık dolu bir sesle konuştu:

— Birdenbire dost oluverdik, gördünüz mü!.. Kim olduğunuzu bile bilmiyorum üstelik. Ben aktrisim. Aktrisim ama ünlü bir oyuncu olduğumu sanmayın sakın. Küçük bir aktrisim ben, o kadar Radyoda çalışırım. Adım Jeanne Dambert, kısaca Jeannette... Siz?

— Dessère... Fransa'da şüphesiz yüz bin tane Dessère vardır.

— Dupont'lar gibi tıpkı!.. Mamafih, ben bir Dessère'den hep söz edildiğini hatırlarım... Milyoner bir Dessère. liginç bir adammış dendiğine göre ve tabii namussuzun biriymiş. Bütün benzerleri gibi...

Adam gülümsedi:

— Şüphesiz!.. Bu kadar tanışıklık yeter ama değil mi? Haydi biz de, dostumuz Olive gibi: «Ne siz sizsiniz, ne de ben benim.» deyip bu bahsi kapayalım. Tamam mı? Üstelik, aktris olduğunuza göre, sizin için böylesi daha da kolaydır. Şimdi söyleyin, neler oynarsınız? Mâsum genç kızları mı? İhanete uğramış âşık kadınları mı? Yoksa aklı evvel hizmetçileri mi? Marguerite Gautier'yi mi yoksa?

— Cinzano vermutuyla National yataklarını överim ben. Bir de Fransa'daki huzur ve sükûnu. Tam bir rezalet, görüyorsunuz ya... Bir keresinde sahneye çıkmıştım... Büyükle bir roldü... Ama son anda fikir değiştirip başka birini aldılar benim yerime... Şöhret, yani para meselesi, biliyorsunuz... Bir rejisör arkadaşım vardır: Maréchal. Tanımazsınız sanırım... Çok kaabiliyetli bir çocuktur. Hiç bir vakit gerçekleştiremeyecek olan mizansenler hayal eder hep: Parası yok ki... Bir devrimci tiyatro kurdu, ama artık onun da modası geçti şimdi!.. Harika bir mizansen düşünmüştü. Numance için. Baş rolde de ben oynayacaktım... Bütün bunlar bir rüyadan farksız, boş verin... Ben gene sunî incilerle en son ishal ilâçlarını övmeğe devam edeceğim anlaşılan. Ya da bunlara benzer bir başka maskaralığı! Ama tatilin bitimine bu kadar az kalması çok yazık değil mi?

Karşısındaki adamın ne iş yaptığını bile bilmediğini düşündü gene birdenbire. Nereliydi acaba? Mâcon'lu? Ya

da Paris'li? Ürkekçe sordu:

— Siz de tatil için mi geldiniz?

— Evet. Biraz ilerde, Juliéna's yolu üzerinde bir ev kiraladım. Ekime kadar burada kalacağım.

— Ailenizle herhalde?

Gülmeğe başlamıştı adam:

— Ben daima yalnızımdır! dedi. Nedendir bilmem: Ben mi insanlardan kaçıyorum, yoksa insanlar mı benden? Sizinle öyle olmadı ama..

— Ben de onu söyleyecektim... Ben de yalnız yaşıyorum. Tabii hayatımda... Yakınlarım olmadı değil... Ama yanlış söyledim, yakınım olmadı aslında. Hiç bir şey değildilerdi benim için, birlikte yaşıyorduk o kadar... Benim dışımda bir şey... Bir rol oynar gibi hani... Hattâ bazan da, yediğiniz yemeğin garnitürü gibi bir şey... Önemli değil, anlıyorsunuz ya...

Akşamla birlikte serinlik de basmıştı. Dişbudak ağacı ürpermeğe başlamıştı rüzgârın altında. Kurbağaların sesi geliyordu. Uzaklardan doğru bir sürünün çan sesleri yankılandı, ve sustu Jeannette. Dessère'in yüzü çökmüş-tü birdenbire, ihtiyarlayıvermişti sanki. Sessiz sessiz köye döndüler. Ayrılmadan önce, ertesi gün görüşüp görüşemeyeceklerini sordu Dessère ve acı bir sesle ekledi:

— Okullular gibi, ihlamur ağaçlarının bölgesinde romantik randevular istemeğe başladım ben de...

— Ihlamur değil, dişbudak bu. Hem böyle konuşmayın. Kederlenmeyin de... Yarın görüşürüz.

Ertesi gün Dessère onun gece kuşu gözlerini andıran gözleri ve kıvrıcık saçları olduğunu ve Fransızca'yı Parisli küçük çocuklar gibi konuştuğunu öğrendi. Buna karşılık Jeannette de, Dessère'in herşeyden nefret ettiğini, Fleury'li genç kızlarla soluğu kesilinceye kadar dansetmeğe hazır ve bir aerodinamik araba sahibi olduğunu, Laforgue'un

şirlerini sevdiğini ama (nedendir anlayamamıştı) İstatistiklerle uğraşıp durduğunu öğrendi.

Ve bir kaç gün sonra her ikisi de, randevu saatlarını sabırsızlıkla beklemekte bulunduklarını, mağrur ve çocuksu tabiatlı insanlar olduklarını, gerçek duygularını itirafa hiç bir vakit yanaşmadıklarını farkettiler. Bu onun için, gelişi güzel bir mâceradan, bir yaz aşkçığından başka bir şey değil diye düşünüyordu Jeannette. Dessère ise: «Yaşlı ve çirkin olduğum yetmezmiş gibi, üstelik bir de tüccarım!» diyordu kendi kendine.

Eylülün ilk günleri çok sıcak geçmişti. Durmadan ellerini oğuşturmaktaydı köylüler. Salkımların ağırlığı bakar bakmaz belli oluyordu. Bağbozumu başlayacaktı neredeyse. Ama Jeannette göremeyecekti bağbozumunu: Mutluluğu bir hafta sonra sona eriyordu.

Sonra bir önceki buluşmalarında, Dessère beceriksizce sarılmak istedi ona. Aşk meselesinde bir okul çocuğundan farksızdı, evet. Kollarından sıyrıldı Jeannette ve yalvaran bir sesle:

— Yapmayın, ne olur... dedi.

Küçük bir çocuk gibi itaat etmişti Dessère. Korudaki dar patikalardan birinde yürümekteydiler şimdi ve Jeannette:

— Çilek varmış burada, diyordu, yapraklara bakın... Bana kızmadınız ya... Size karşı hiç bir his duymasam böyle davranmazdım... Ama artık genç kız olmaktan çıktım ben... Neden olduğunu bilmeden, düşünmeden, gelişi güzel teslim etmiştim kendimi bugüne kadar hep... Belki de çok yalnız olduğum içindi, kimbilir... Ya da hayır demesini beceremediğim için... Ama sizinle durum değişiyor...

Hiç cevap vermedi Dessère.

Böyle davrandığı için bütün gece öfkeleni durdu

Jeannette kendi kendine. Gene tepmişti mutluluğu işte. Bu adama karşı duyduğu ilginin gerçek bir sevgi olup olmadığından emin değildi aslında, ve bazan ona öyle geliyordu ki Dessère'in sözleri kendi öz düşüncelerinin bir yankısı olduğu için onunla konuşmaktan bu derece zevk almaktadır. İkisi de bıkkındılar aslında ve yırtıcı oluyorlardı. Yırtıcı, çünkü şefkatten mahrum... Bomboş duyuyorlardı yüreklerini. İki fıkara, sözün kısası... Ne getirebilirlerdi birbirlerine? Ama şu anda, onu seviyor duygusu vardı içinde Jeannette'in. Ve ormandaki o genç rahibe davranışından ötürü iyice öfkeleni kendi kendine. Sonra da Dessère'e öfkeleni: «Haydi ben sakındım ama ona ne oluyor sanki, insan ısrar eder biraz!» diye düşündü. Ve en sonunda, ertesi gün onu öpmeğe karar vererek uyudu.

Ertesi günkü randevuya Dessère, şehir kılığıyla geldi. Yüzünü kaygı bürümüştü. Jeannette'i dinlemiyordu bile.

— Bir saat sonra Paris'e dönüyorum.

— İnanmam! diye haykırdı Jeannette.

Dessère tatlı bir sesle:

— Teşekkür ederim, diye cevap verdi.

Sonra da ona küçük bir mavi kâğıt gösterdi: Telgraf almıştı.

— Beni çağırıyorlar, dedi. Beklenmedik karışıklıklar var.

Ve Jeannette çok iyi bildiği birtakım adları işitmeğe başladı: Hitler, Heinlein, Chamberlain... Spiker konuşuyordu sanki.

— Savaş mı dediniz? İmkânı yok...

— Ben de tahmin etmiyorum. Ama barışı korumak gerekiyor. Her ne pahasına olursa olsun korumak... Buradaki insanların nasıl mutlu yaşadıklarını gördünüz işte. Bu

mutluluğu kurtarmak gerekiyor...

Boğuk bir sesle onayladı Jeannette:

— Haklısınız.

Bir an sonra da şaşırdı:

— Ama siz... Hiç bir şey anlamıyorum doğrusu. Şu ana kadar kim olduğunuzu bile bilmiyorum. Önce bir şarap tüccarı sanmıştım sizi... Ama şimdi bir milletvekili ya da bir bakan gibi konuştuğunuzu görünce...

Dessère eski neşesini buluverdi:

— Bakan falan değilim, merak etmeyin... dedi. Allah saklasın! Ticaret yapıyorum. Daha doğrusu, hani şu namussuzun biri olan Dessère vardı ya, işte oyum ben... Şimdi artık yüzümü bile görmek istemezsiniz herhalde bir daha.

Afallamış bir hâlde bakıyordu Jeannette, onu ilk olarak görüyor gibiydi. Bir milyoner. Lyon'lu zenginlerin kurumunu hatırlamıştı birdenbire. Oysa Dessère burada, köylülerle kadeh tokuşturmakta, herkes gibi giyinmekte ve bir aktris parçasıyla günlerini geçirmekteydi. Ve bütün bu anlayamadığı şeyler, Jeannette'in ona karşı olan zaafını arttırmaktaydı. Ama ne yazık ki gidiyordu işte!.. Dişbudak ağacının gölgesinde vedâ ettiler birbirlerine. Jeannette onu öpmek istedi ama vaz geçti sonradan, başını çevirdi.

— Geceleyin, sizi öpmeğe karar vermiştim. Ama şimdi, beni milyonlarınıza göz dikti sanırsınız korkusuyla, cesaret edemiyorum...

Yaşlar belirmişti Dessère'in gözlerinde. Bu hâline öfkelenerek mırıldandı:

— Hiç değişmedim gitti...

Jeannette onu hızla öpüp uzaklaşmıştı. Bir tepeciğin üzerinden haykırdı:

— Telefon numaram: Suffren sıfır sekiz yirmi altı!

Kaybolmadan önce de dönerek ekledi:

— Güle güle gidin Paris'te görüşürüz. Tamam mı?

Hemen kendini toparlamış ve her günkü adam oluvermişti Dessère. Hafif alaycı tonuyla haykırdı:

— Tamam ama savaş olmaması şartıyla!..

9

Tessat, her önüne gelene, Fransa'nın güvenlikte olduğundan o kadar çok söz etmişti ki, sonunda buna kendisi de inanmıştı. Yanında birisi: «Savaş olmadığı takdirde...» diye söze başladığı vakit hiç çekinmeden: «Savaş olmayacak» diye kesiyordu adamın sözünü. Muhatapları bunun üzerine, içleri rahatlamış olarak gülümsüyorlardı. Tessat idi bu ne de olsa: Bir şeyler biliyordu herhalde ki böyle konuşuyordu.. Oysa Tessat'nın hiç bir şey bildiği yoktu. O da bir çokları gibi, savaş olacak mı? olmayacak mı? diye tahminlere dalabilirdi ama yapmıyordu: Emindi o. Ve bu sâkin emniyet duygusu, açıklanması mümkün olmadığı nispette kesin ve sağlamdı. Sükûnet içinde aperatiflerini yudumlayan insanların manzarasından, Paulette'in gevezeliğinden, her zamanki parlamento dedikodularından ileri geliyor olmalıydı bu güven. Tessat'nın gözünde, bu dünyada herşey anlaşılabilir ve meşru idi. Bunca iyi ayarlanmış bir hayatın istikrarını nasıl tehlikeye atabilirdi Südetler? Ellerinden gelmezdi.

Ama Eylül bastırdı. Berlin'den gelen telgraf çok yakında bir şeyler olacağını haber veriyordu. İyimser cümleler insanların kaygısını yatıştırmağa yetmez olmuştu artık. Fırtına yaklaştığı sırada Tessat, bir dostunun Loire kıyılarındaki çiftliğinde dinlenmeğe hazırlanıyordu. Kimsenin ba-

sına inandığı yoktu, basın çok az kavırıyordu durumun vehametini. Çoğunluk, gazetecilerin Mayıs'ta da böyle tatsız kehanetlerde bulunduklarını hatırlayarak: «Herşey düzelir...» demektedir. Plâjlarda güneş banyoları, oltayla balık avları, yaz kayaklarıyla tatil devam ediyordu. Ve yazlıkların ılık atmosferi içinde, gazete havadisleri soyut bir karakter kazanıyor gibiydi. Büyükelçi raporları, banyo ve gezintileri bulandırmaktan uzak kalmıştı sözün kısası...

Sorumluluktan korkardı Tessat. Bu lânetli günlerde iktidarı ele geçireceğim diye entrika yapmağa, gürültü ko-parmağa, ona buna dalkavüklük etmeğe değer miydi yani? Geçmişini hatırladıkça içini çeker olmuştu: Zengin baldızını gık dedirtmeden boğazlamış zavallı bir kaatili savunmak ne kadar daha kolaydı! Böyle düşünüyordu gerçi ama, dünyaları verseler bırakmazdı koltuğunu. Ona derin bir sevinç veren bir yan vardı iktidarda. On yaş gençleşmiş gibiydi, Paulette bile farkına varmış da söylemişti bunu. Sürekli hareket halindeydi, zevkle yaşıyordu Tessat. «Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, diyordu kendi kendine hep... Bugüne dek bir alay bakan gelip geçmiş, hepsi unutulmuştur. Ama benim adım torunlarımızın torunları tarafından da anılacak. Çünkü Fransa'yı ve barışı kurtarmış olacağım!»

Durum günden güne ağırlaşmaktaydı. Faaliyete geçip Almanlara haddini bildirmek gerekiyordu. Gel gör ki İngilizlerin kıpırdandığı bile yoktu. Ve Fransa ikiye bölünmüş bir haldeydi. Tessat'ı sıkıştırıp ikna etmeğe, ardından sürüklemeye çalışıyordu Flandin, ve üzgün bir sesle tekrarlıyordu: «Barış artık bir pamuk ipliğine bağlıdır...» Ve Tessat, bütün kötülüğün Çeklerden geldiğine inanıyordu o vakit. Demeğe kalmadan koca sakalıyla Fougier koşup geliyor ve Clémenceau'nun sözlerini zikretmeyi de unutmayarak, hürriyetten söz ediyor ve durmadan: «Fransa!..

Fransa!...» diye haykırmağa koyuluyordu. Ürküyordu birdenbire Tessat, ve: «Ne öfkeleniyorsun kuzum? diyordu... Çekleri yalnız bırakmayacağız. Güven bana...» Yakasını bin bir güçlkle sıyırdıktan sonra da, içini çekerek mırıldanıyordu: «Dövüşeceğiz anlaşılan.»

Praha'dan gelen uzun bir telgraf getirmişlerdi. Südetler bugün yarın harekete geçecekler, Alman kıtaları da «kardeşlerimizi koruyoruz» diye sınırı aşacak. Beneş, Çekoslovakya'nın toprak bütünlüğünü garanti etmiş olan büyük Devletlerin duruma el koymaları gerektiğinde ısrar ediyordu. Ve Tessat düşünüyordu: Fransa çatlayıp ikiye bölünmek üzereyken Çekleri nasıl kurtarabiliriz? En küçük bir müdahale olursa, sağcılar memlekette isyan çıkarma tehdidini savuruyorlardı. Daladier, bir yandan rakısını yudumluyor, bir yandan da: «Fransız köylülerini mezbahaneye gönderemem.» diye haykırıyordu. Lebrun ağlamaktaydı. Denise'inkilerse, grevcileri kışkırttıkları yetmezmiş gibi, bildiri üstüne bildiri yayınlıyorlardı savaşa çağırarak... Sonra gelin de bu işin, en aşağılık bir kaatili savunmaktan çok daha güç olduğunu iddia etmeyin!..

Breuteuil'ün bürosuna girdiğini görünce Tessat'nın canı sıkılmıştı. Gene tatsız bir konuşma, diyerek burnunu sildi. Südetler belâsı yetmezmiş gibi, bir de muhalefete şirin görünmek. Breuteuil'ü pohpohlamak gerekiyordu! Ama birdenbire Lucien'i ve çalınan belgeyi hatırladı ve bir kuzgun gagası gibi havaya dikildi sivri burnu. Yüksekten alarak konuştu:

— Öyle sanıyorum ki savaşıcağız!

Son derece sükûnetle cevapladı Breuteuil:

— Asla! Pekâlâ biliyorsun sen de ki, savaşın dışında kalmamız şarttır, kalacağız da... Memlekete bu yolda teminat vermelisin. Bu panik böyle devam ederse bütün ekonomik hayat altüst olacak. Bugün Borsa'da...

— Borsayı bırak şimdi, Südet'lerin bu hafta harekete geçeceklerini öğrendim! Her şey önceden ayarlanmış: Almanlar da derhal sınırı aşıyor... Savaştan kaçınmak imkânı artık kalmadı!..

— Seferberlik ilân ettiğiniz takdirde iç savaş kopacaktır. Fransa'nın yenilmesi mukadderdir çünkü. Hiç şüphe yok ki Almanya bizim tabii düşmanımız. Ama savaşabilmek için, avantajlı durumda olmak gerekir. Oysa Fransa bugün ikiye bölünmüş durumda. Bazıları, Südet'leri bırakmak gerektiği fikrindeler: Sezar'ın hakkı Sezar'a Hitler'in hakkı Hitler'e verilmeli. Benim grubumun milletvekilleri aynen böyle düşünmekteler. Tâviz verme politikasına karşı duranlar, söyle, kim? Komünistler, Halk Cephesi. Moskova hayranı Fougere, Çekleri ipledikleri bile yok hiç birinin. Bütün istedikleri, durumlarını kuvvetlendirmek. Yüz Fransızdan on tanesi taviz verelim diyorsa ancak beş tanesi Beneş'i tutalım diyor. Ötekilere gelince, çoktan bıkip usanmışlar bütün bu hikâyeden. Komünistlerle işbirliğine mi kalkacaksın yoksa?

— Komünistler, hep komünistler! Ben Çeklerden konuşuyorum, sen...

— Tamam, Moskova'nın müttefikî değil mi Çek'ler?

— Peki biz? Biz kimin müttefikiyiz? Praha ile anlaşmayı imzalayan Cachin değil, Laval. Üstelik de, dış politika meselelerinde parti mülâhazalarıyla davranamayız.

— Tanrıların katında yaşıyormuşuz gibi konuşuyorsun. Fransızların, Barselona anarşistleri için ölmek istemediklerini sen kendin söylemedin mi? Dur kaçma, söyledin mi, söylemedin mi? İşte bugün de aynı Fransızlar, sunî olarak kurulmuş ve üstelik de Kremlin'dekiler tarafından idare edilen bir devlet için ölmek istemiyor. Dikkat et,

Paul: Moskova'nın uçak gemisi gibi bir şey bugün Çekoslovakya... Hitler'in öfkesini anlamak gerek.

Breuteuil'ün kemikli kuru yüzüne daldı bir an Tessat. Bir düşünce, kafasının içinde dönüp duruyordu hep: Fouger belgesinin çalındığını biliyor muydu acaba Breuteuil?. Sonunda dayanamadı:

— Grandel hakkında ne düşünüyorsun?

Breuteuil omuzlarını silkmişti.

— Ben sana en önemli şeylerden söz ediyorum, sense tutmuş bir çocukla uğraşıyorsun. Ciddi ol biraz lütfen!...

Breuteuil gittikten sonra hesaba oturdu: Sağcılar iyice azmış haldeydiler, 240 kırmızı oy demekti bu... Bir noktada Breuteuil haklıydı: Memleket hakikaten ikiye bölünmüş durumdaydı. Grandel meselesini ortaya sürse? Hemen sustururlar: Elinde belge yok ki... Berlin'e yüklense? Ama ya Hitler bunu yutmayacak olursa? Tehlikeli bir oyun... «Çek Majino Hattı» ndan söz etmişti General Gammel'in üç saat boyunca. Ama Daladier, meseleyi açıkça, kazanabilir miyiz? kazanamaz mıyız? diye sorduğu vakit, kaçamak bir cevabı tercih etmişti: «Ordu hükümetin emirlerini olduğu gibi yerine getirecektir.» İtaat etmekten kolay ne var, mesele kumanda etmekte...

Tessat, akşam yemeğine çıkmadan önce, eski dostu general Picard'ı çağırttı. Ona sonsuz güveni vardı. Daima genç ve kaygısız kalmasını bilmiş olan Picard, Fransız ordusunun sarsılmazlığını temsil ediyordu onun gözünde. Fouger yada Breuteuil gibi lâf kalabalığına boğmadı nitekim Tessat'ı. Fikirlerini, kaçmaklara sapmadan, soğukkanlılıkla açıkladı:

— Meselenin siyasî yanını bir yana bırakıyorum. Ben bir askerim, beni ilgilendirmez. Çekoslovakya'nın kaybı, bir muharebe yeri olarak hiç şüphe yok ki bizim için ağır bir darbe olacaktır. Ama hakikaten korkmamak gerekir.

Seferberliği yürütebileceğimizi hiç sanmıyorum. Memleketin içinde bulunduğu ruh hâlini biliyorsunuz. Südetler için neden dövüşecekmişim? diyor halk. Büyük savaşı önleyici bir küçük savaş fikrini kimse tutmuyor. Almanya'ya gelince...

— Çekler zaptedemez mi yani Almanları?..

— Bir hafta dayanabilirlerse çok iyi. Demir ökçe içinde Çekler. Asıl darbe onlara Avusturya tarafından gelecek. Macarlar harekete geçecek. Polonyalılar da... Bu durumda arkalarını sağlama alan Almanların hemen dönüp bize saldırımları işten bile değildir. Majino Hattımız var şüphesiz. Ama...

— Ama?

—Uçağımız az. Havacılarımız da talimsiz. Uçaksavar teçhizatımız son derece eksik. Ve İspanya tecrübesi göstermiş bulunuyor ki, uçaksız...

Tessat sözünü kesti dostunun:

— Kısaca, imkânsız mı demek istiyorsun?

Picard kibarca gülümsemişti.

— Bir asker için, imkânsız diye bir şey yoktur. Ama herşeyi iyi tartmak gerekiyor... Ezilmektense Çekoslovakya'yı kaybetmek daha yerinde olmaz mı?

Picard'ın içeri girdiğini görünce Tessat'nın içi rahatlar gibi olmuştu. Şimdi ise, dehşete uğramış bulunuyordu. Paris'in nasıl yerle yeksan olacağını anlatıyordu. Picard ona: Ve bu durumu Picard bildiğine göre, Almanlar da her halde biliyorlardı. Blöf yapmak imkânı bile kalmamıştı yani... Peki ne olacak? Boyun mu eğceğiz? Ya Fransa'nın rolü? Prestiji? Kendisini birdenbire aşağılanmış, hakarete uğramış gibi gördü Tessat: Belçikalı yada Portekizli bir bakandan ne farkı vardı bu durumda? Yurtseverlik duyguları kabarıyordu şimdi içinde: Çalışma odasının loşluğunda tek başına oturmuş, Verdun'ü, savaşta

ölen arkadaşlarını ve hiç bir işe yaramayan 1918 zaferini düşünüyordu. Louvre'daki heykel derin bir anlam taşıyordu, evet: Kanatları vardır ama başı yoktur zaferin...

Akşam yemeğini Dessère'le yiyecekti. Dessère, dostunu son derece leziz yemekler seçerek keyiflendirmesini bilirdi daima, ama bu akşam öyle olmamıştı. Listeye şöyle bir göz bile atmadı Tessat. Bir Marsilya lokantasındaydılar. Üzerinde balık kızartılan bağ çubukları ve sarmısak kokusu doluydu ortalık. Başka bir gününde olsa Tessat, verimli Güney'in eşsiz ürünlerini en coşkun terimlerle kutlamayı katiyen ihmal etmezdi. Ama hala yediği darbenin etkisi altındaydı. Dessère gülümsedi:

— Beyaz şarapla hazırlanmış yengeçleri olup olmadığını sormadan bile bakıyorum. Devlet adamı olmak buymuş demek!

Ama Dessère kendisi de düşünceliydi. Bir gün içinde yirmi yıl gençleşmek ya da ihtiyarlamak gibi şaşkınlık verici bir kabiliyeti vardı bu adamın. Ve Jeannette onu şu andaki hüznü ve çökük hâliyle görmüş olsa, dişbudağın gölgesinde kendisini bulmağa gelen romantik âşığı katiyen tanıyamazdı.

Şu son yıllarda alabildiğine değişmişti Dessère. Aslına bakılırsa Dessère, hiç bir zaman bir şeye sonuna kadar inanmamıştı. Ama tutkulu bir insandı. Kocaman tröstleri çılgınca bir aceleyle kurup yıkar, Borsa'da fırtınalar yaratır, eldiven değiştirir gibi bakanları değiştirirdi. Olanca enerjisini bu donmuş toplumu, bütün konforu, kapalılığı ve küçücük sevinçleriyle, olduğu gibi muhafaza edebilmek için harcıyordu Dessère. Oysa şu son yılların olayları, grevler, faşist terör, İspanya dramı, Avusturya'nın Hitler tarafından işgali ve ufukta çok daha büyük acıların boygöstermiş oluşu, hayatının bütün anlamını sıfıra indirmekteydi. İklimi değişmişti dünyanın. Oltalı balık avcıları, köy-

baloları ve sosyal-demokratlarıyla, modası geçmiş taşralı bir Fransa'yı kurtarmayı ummak, mucize beklemekten farksızdı. Gene çalışmağa devam ediyordu ama, ataletten: inatçı kumarbazlar gibiydi Dessère. Hep aynı numaraya oynuyordu ama ruletin bilyasına söz geçirmek mümkün değildi. Asaletin şanıındandır: Sorular vardı cevap verilmesi gereken ve Dessère'in her cevabı bir emir telâkki ediliyordu.

Nitekim Tessat da bu akşam, beyaz şaraplı yengenciler için gelmemiştii. Dessère ona gastronomik sürprizler hazırlayadursun, Tessat gene de Paris'in nasıl kıyılacağını ve sağcılarının oylarını düşünmekten kendini alamıyordu. Bitkin bir tavırla soruyordu Dessère:

— Ne olacak dersin?

— Boyun eğmek gerekiyor. Breuteuil'ü gördün mü?

— Gördüm. Ateş püskürüyorlar... Beneş onların gözünde bir «Bolşevik»ten başka bir şey değil!..

Gülmeğe koyulmuştu Dessère:

— «Şüphesiz! dedi. İlk bolşevik, Azana'ydı. Üçüncü kim olacak, merak ediyorum doğrusu. Chamberlain mı, sen mi? Hârika değil mi? Ama sonuç apaçık: Boyun eğmek gerekiyor. Herşey değişti, anlıyor musun? Aıştığımız cinsinden namuslu bir savaş bugün artık imkânsız hâle gelmiştir. Her savaş, bir iç savaşa dönüşmeğe mahkûmdur bugün. Eskiden sadece gizli cemiyetler, halkın memnuniyetsizliği ve askerlerin baş kaldırması vardı korkulacak. Mutlu günlermiş!.. Bugünse koca bir devlet. Herkes gözlerini Doğuya dikmiş bakıyor, dünyanın en tabii şeyi bu.. Rus'lar bizimle beraberse, Breuteuil ve adamları bozguncu kesiliyor. Ruslar üstümüze yürürse, işçiler; Rus'lar kıyıda kalıp beklemeyi tercih ederse, bu sefer herkes bozguncu oluyor. Bizim burjuvalarımız, yenilgiden korktukları kadar da galibiyetten korkuyorlar... Ama herşeyden fazla

ürktükleri bir şey var: Moskova'nın kuvvetlenmesi... Sen şimdi gel de, bu durumda savaş yapmağa kalk! İşçiler Marseillese'i söylüyormuş, söylerler. Dinleme efendim. Şarkı başka, savaş başka. Boyun eğmek gerekiyor.

Yengeç dolu tabağının önünde susmuş kalmıştı Tessat. Yüzü her zamankinden daha da soluktu. Peçetesiyle alnında biriken terleri kurulayarak sıcaktan şikâyet etti:

— Çok yorgunum!.. Ama gene de bir karara varmak gerekiyor. Daladier'yi bilmez değilsin, masayı yumruklayarak başlıyor bağırmağa: «Ben, ben, ben...» Napolyon sankil. Aslına bakarsan, tenbelin biri. Hiç bir işe yaramaz. Bir de kalkmış blöf yapacak Almanlara. Ya Almanlar, cevap yerine, bin tane bombardıman uçağı gönderecek olursa? Hava kuvvetlerimizin beş para etmediğini söyledi Piccard. Korkunç bir sorumluluk var benim sırtımda. Praha cevabımızı bekliyor. Onlara vaad etmemiş miydik ki...

— Son olarak Chamberlain'la yemek yedim. Alabildiğine kurnaz bir tüccar. Anasının gözü ama ağzından da bal akıyor! Dedesinin saatını gösterdi bana, kapağının içine «tutamayacaksan söz verme.» diye kazılı. Nefis değil mi? Ama bir tüccar için geçerli bu söz. Senin işine yaramaz. Söz vermiş olan sen değilsin ki, senden öncekiler. Sen olmuş olsaydın bile, önemi yoktu. Ticarete benzemez politika. Politikada namuslu davranmak elde değildir.

— Ama gene de bir karara varmak gerekiyor.

— Başkaları bizim yerimize karara varır. Bir saat önce Londra'dan telefon ettiler. Saygıdeğer Chamberlain, Hitler'le pazarlık etmeğe karar vermiş. Tekrar ediyorum: Son derece kurnaz bir ihtiyar... Üzülmene değmez. Biz bugün için Britanya'nın bir dominyonundan başka bir şey değiliz. Yarın bir de bakarsınız bir Alman eyaleti olmuşuz..

Valimiz de Breuteuil tabii... İğrenç ama yapacak bir şey göremiyorum. Tekrar ediyorum: Boyun eğmek gerekiyor...

Bunları söylerken kararıp gitmişti Dessère, Tessat ise gülümsemeğe başlamıştı. Chamberlain'ın davranışı müthiş rahatlık vermişti ona. Hükümet böylece, bütün sorumluluğu üzerinden atmış oluyordu. İngilizler boyun eğdikleri takdirde Fouger de yelkenleri suya indirecekti: Bu durumda, sağcılar da, solcular da, kabineye güven oyu vermekten başka çıkar yol bulamayacaklardı. Güzel de bir nutuk atardı Tessat bunun üzerine: «Tarihin bu dramatik anında, millî birlik ihtiyacı...»

Tessat, yengeçler üzerinde susmuş olmasını, dil bağı ile dınyayı alabildiğine değerlendirerek ödedi. İştahı açılmıştı birdenbire, ağzını şaplatarak ve zaman zaman da geçirerek yemeğe başlamıştı. Nihayet, karnı iyice doyunca çöktü ve soluk bir gülümseyişle, şaşkın, konuştu:

— Ama sen hiç bir şey yemedin!..

— İştahım yok ki...

Dessère'in suratının asık olduğunu ancak o vakit farketti Tessat. Ve kudretli sermayedarın omuzunu sıvazladı babacan bir tavırla:

— İki üç yıl sonra öcümüzü alınız, merak etme. Şimdi zaman kazanmak gerekiyor... Yemeklere iltifat etmekte haksızsın. Kutsal ateşi söndürmek gerekir. Ben meselâ, çok iyi yedim bu akşam. Bu kadar iştahım olduğunu bilmezdim. Bir parça da peynir yiyeceğim şimdi...

Ve durmadan yiyor, yiyordu. Gülümsedi Dessère:

— Halam öldüğü gün, amcam iki ördek yuvarlamıştı bir solukta, sonra da: «Ben kederimden ne yaptığımı biliyor muyum ki!» demişti...

Tessat, son derece keyifli olarak döndü evine.

— İçtin mi? diye sordu Amélie.

— Hayır ama iyi bir yemek yedim, çok iyi bir yemek. Sonra da, çok iyi haberler aldım. Siyasî haberler... Anlatamam şimdi, çok karışık, anlamazsın... Ama bir noktada alabildiğine açık: Boyun eğmek gerekiyor.

Ve pantolonunu çıkarırken, büyük bir keyifle:

— Boyun eğmek gerekiyor... Boyun eğmek... boyun eğmek... diye mırıldanıyordu kendi kendine.

10

Sızlanıp duruyordu Joliot: «Ne yapсам boşuna... Bir türlü zayıflayamamıştım ılıcalarda, şimdi ise en azından beş kilo kaybettim...» Bir askerî karargâh havası hüküm sürmekteydi yazı işlerinde ve Joliot bir başkumandan gibi davranıyordu: Esrarengiz paketler teslim alıyor, daha esrarengiz emirler veriyordu. Kocaman bir Çekoslovakya haritası asılıydı bürosunda. Gerçekte ise, hiç bir şey anlamadığı yoktu olup bitenlerden ve tasalandığı için hayıflanıyordu: La Voie Nouvelle'i beslemeğe devam eden Dessère'i gaf yapıp kızdırmaktan korkuyordu. Oysa Dessère'in ağzından doğru dürüst bir bilgi de alamıyordu. «Hükümeti destekleyin.» diyordu Dessère, o kadar. Desteklemek ama kimi?.. Bakanlar arasında anlaşmazlık hüküm sürüyordu. Daladier, Mendel'i sıkıştırmaktaydı. Tessat da Reynaud'nun kuyusunu kazmakla uğraşıyordu. Ve hepsi de Joliot'nun ötekilere karşı kendilerini tutmasını istiyorlardı.

Dessère sâyesinde La Voie Nouvelle en nüfuzlu gazetelerden biri olmuştu. Joliot, hâmisine karşı küçük ihanetlerde bulunmamış değildi: Dışişleri Bakanlığının örtülü ödeneğinden pay aldığı gibi çeşitli partilerin cömertli-

ğine karşı da duygusuz kalmıyordu. Bazen bu hafifliğine canı sıkılıyordu: Ya Dessère öğrenirse?... Ama bir alay masraf kapısı olduğunu, karısının yeni bir kürk istediğini, çalıştırdığı adamları doyurmanın mümkün olmadığını ve nihayet para alıyorsa bile bu parayı yabancılardan değil de, Dessère'in dostlarından, namuslu Fransız yurttaşlarından aldığını, yani hiç kimseyi aldatmadığını düşünerek yatıştırıyordu kendi kendini. Ama son zamanlarda ipin ucunu iyice kaçırmıştı elinden: Gelen haberler, hanı o insanı kaynar suyun altından çıkarıp buzlu suyun altına attıkları İskoçya duşlarına benziyordu. Hükümetin niyetini sezmek mümkün değildi: Savaşa mı, yoksa tâviz vermeğe mi hazırlanıyor? anlaşılmıyordu bir türlü. «Bunun adına politika değil, kerhane derler.» diyordu karısına Joliot, sonra ekliyordu: «Tanrı yardım etse de saçmalamasak barı!» Ama adamlarının yanında katiyen renk vermiyor, hükümetin bütün sırlarına vâkıfmış g.ç. bilgiç tavır takınıyordu. Kendisine bir şey sorulduğu zaman da, son derece ciddî bir tonla: «Karmaşık ve çok yanlı bir politika güdüyoruz...» diyordu.

Memleket şaşkına dönmüştü. Birtakım gazeteler Hitler'in yarından tezi yok Strasbourg'a saldıracağını yazıyorlardı. Bir başka takım da, Çeklerin Südetlere eza cefa ettiğini ve bu durumda Fransa'nın müdahalede bulunmaya hakkı olmadığını belirtiyordu. On makale okumaya görün, dehşete kapılıp soruyordunuz kendi kendinize: «Ne anlam çıkıyor bütün bunlardan? Nereye varacak bu işin sonu?» diye. Ve hayat geçiyordu her zamanki gibi. Bağcılar bağbozumuna, tiyatrolar prömiyerlere, çocuklar okula hazırlanıyordu. Kilerlerine şeker ve pirinç yığan ev kadınları: «Yeter ki savaş olmasın!» diye haykırıyorlardı birbirlerine. Ve her zaman da: «Hayır, savaş olmayacak. Çeklerden bize ne? Marksistlerle yahudilerden gayri hiç kimse savaş

istemiyor! Yakında onların da hesabını göreceğiz...» şeklinde konuşan biri çıkıyordu. Burjuvalar Chamberlain'a âşık olmuşlardı sanki. «Barış meleği» adını takmışlardı İngiliz başbakanına. Şairler onun şerefine şiirler döküyor, gazeteler ona bir hediye gönderme kampanyaları açıyor, Fransız sokaklarına onun adı veriliyordu. Monden plajlardan, gazinolardan, köşklere, yaz uykusu kısa kesilmiş zengin mahallelerden Çeklerin üzerine lânet yağıyordu. Bütün melânet Çeklerdeydi, Bulgarlardan da betedi bunlar, bolşevikler canım, ya vahşi ya bolşevik. Buna karşılık işçi mahallelerinde Daladier'ye lânet okunuyor, İspanya dramı hatırlanıyor ve: «Yeter verilen tâvizler!» deniyordu.

Akşama doğru çok kötü bir haber geldi: Chamberlain'ın ikinci yolculuğu tam başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Kollarını havaya kaldırmaktan başka çare bulamadı Joliot: İhtiyarlığına rağmen bir ikinci uçak yolculuğunu göze alan «barış meleği»nin kan dökmeden kazandığı büyük zafere tam iki koca sayfa ayırmıştı. Ve şimdi işler yeniden karışıyor!.. Ne yapacağını kestiremeden bürosunda dört dönüyordu Joliot. Tam o sırada Dessère telefon etti: «Gel.»

Invalides mahallesi karanlığa gömülmüştü. Kör inançlarından asla sıyrılmayan Joliot titredi: Mavi ampuller, ölü lâmbası gibi geliyordu ona. Ve Dessère'nin hâlini görünce büsbütün artacaktı tedirginliği: Kurşun rengine bürünmüştü Dessère. Yüzü şişmiş, bakışları sönmüştü. Gözlerinin altında mor cepçikler belirmişti. Genellikle kâğıttan geçilmeyen çalışma odası bile hüznün içinde yüzüyordu: Oda çıplaktı, bir bardak suyla baş ağrısına karşı komprimelerden başka bir şey görünmüyordu ortalıkta. Dessère hemen sadede girdi:

— Durum ciddî. Hiç kimsenin savaş istemediği belli ama hepsi blöf yapıyor.. Böyle bir durumda silâhlar kendiliğinden patlayabilir!.. Ben herşeye rağmen iyimser olmakta devam ediyorum. Şimdi dinleyin, dostum! Sizin gazetenizi daha çok akli başında adamlar okur. Bunlar da Marcel Déat'ya güvenmiyorlar: Şöhretine biraz halel gelmiş bir adam ne de olsa... Maurice Rostand'ın hicivleri de pek bir şey söylemiyor bu okullara. Sözün kısası, bu iş böyle devam edemez. Bir de öteki gazetelerin kadrosuna bir göz atın: Kerillis, Ducamp, Boussotrot, Fouger, Cachin. Ve siz bunların karşısına, çıkara çıkara, bir takım sulugöz kadınlarla ahmakları çıkarıyorsunuz.

Heyecandan soluğu kesilen Joliot, mektuplarla, senetlerle, nazarlıklarla dolu ceplerini sarsılarak karıştırmaya koyulmuştu: Bir yazı arıyordu. Aldığı parayı nasıl sonuna kadar hak ettiğini gösterecekti Dessère'e! Nihayet bulduğu ince bir kâğıt parçasını gururla uzattı:

— Buyurun!

Ünlü bir yazarındı makale. Dessère okudu: «Uşaklık, ölümden hayırlıdır.» Masanın üzerine bıraktı kâğıdı. Niçin öyle tiksinti dolu bir gülümseyişle buruşuyordu yüzü? Kendisi değil miydi bu fikri defalarca dile getiren, tâviz vermek zorunluluğunu savunan, ikinci bir devlet olmağa boyun eğmek gereğini öneren, uzlaşmaya yanaşmayanlarla alay eden!... Ölümden korkan, cenaze törenlerinden kaçan, şeytandan kaçır gibi, durup durup: «Ölüm olmasın da ne olursa olsun!» diyen?.. İşte bütün bunlar, şu ince kâğıdın üzerinde var şimdi... «Uşaklık ölümden hayırlıdır.» İşitmesi acı veren, tatsız bir sözdü bu. Uygun düşmüyordu çocukluk anılarına Dessère'in, gururlu ve kararlı gençlerle homurdanıp duran ihtiyarlara uygun düşmüyordu. Sevdiği türkülere, denizden esen rüzgâra, beğendiği yazarlara da uygun değildi bu söz. Sessizce geri verdi

Dessère makaleyi ve yeniden konuşmaya girmeden önce bir komprime daha yuttu.

— Viard'ın bir makalesi iyi giderdi. Yada konuşma onunla. İktidardayken yıldızı biraz söndü gerçi ama, çoğu işçilerin gözünde hâlâ temiz bir adamdır. Tâviz politikası tavsiye edecek olursa, hiç kimse çıkıp da onun bu işi menfaat kaygısıyla yaptığını iddia edemez. «Enternasyonalci pasifistin biri...» derler olsa olsa. Bu yazıya gelince, fikirler doğru ama ben olsam «uşaklık» kelimesini kullanmazdım...

Dessère birdenbire Jeannette'i hatırladı, ormandaki küçük patika geldi gözlerinin önüne, «Yapmayın ne olur» diye sızlanan sesini işitir gibi oldu.

— Başka bir kelime seçerdim ben olsam: «Alçakgönüllülük» derdim «uşaklık» yerine, ya da «felâket» derdim.

Joliot ertesi gün Viard'ın karşısındaydı. Ona vakit geçirmeden ziyaretinin sebebini açıkladı. Bıkkınlık dolu boğuk bir sesle:

— Biliyorum, dedi Viard. Dessère haber vermişti. Bu meseleyi birazdan konuşuruz. Hitler'in radyoda konuşacağını bilmiyordum, özür dilerim, şimdi onu dinleyeceğiz. Bir çok şeylerin halli bu nutka bağlı...

— Almanca anlar mısınız?

— Tabii, Enternasyonal kongrelerde bütün eski sosyal demokratları dinlemişimdir. Babel'i, Liebknecht'i Kautsky'yi... Babel'i savaştan hemen önce Bâle şehrinde konuşurken görür gibi oluyorum şimdi... O zamanlar başka zamanlardı, bugün gibi değildi... Durum çok ciddi, dostum, çok ciddî! Sosyalistler öteden beri, Weimer cumhuriyetini idare etmek gerektiğine dikkati çekmişlerdir. Stresemann'la anlaşmak Hitler'le anlaşmaktan çok daha kolaydı... Ama dinlemediler bizi, ve işte sonuç meydana!

Savaşacak durumda değiliz işte, savaşmamamız gerekiyor. Demokrasiler savaşa gelmez, savaş öldürür demokrasiyi yada dejenere eder. Clémenceau nerdeyse Parlamente'yu kapatıyordu bir zamanlar. Ya İtalya'da olup bitenler? Ya Kerenski? Savaşa girdiğimiz takdirde devrim önüne geçilmez hâle gelecektir. Hayalini kurduğumuz devrim değil ama.. 'Dikta rejimi... Bugün herkes biliyor artık bunu. Zaferi kazanan biz olsak da aynı şey: Bir general çıkıp iktidarı ele alacak. Fransa'da namuslu askerler bulunduğunu bilmiyor değilim, şu ihtiyar Pétain meselâ... Ama maceracı subaylar da yok değil. Son olarak, komisyonunun bir toplantısında hazır bulunmuştum. Albay De Gaulle konuştu ve sözünü de geçirdi. Müthiş kibirli ve kendi değerinden başka hiç bir şeye inanmayan bir adam. Zaman kaybettiğimizi, bütçeyi yeniden gözden geçirmek ve orduyu motorize etmek gerektiğini ileri sürüyordu. Daha bir alay şey söyledi. Böyle bir adam, göz açıp kapayıncaya kadar diktatörlüğünü ilân edebilir yani. Askeri daima uzakta tutmak düşüncesindeyim ben. Onlara akıl danışmak saçmadır. Daladier ise...

Cümlesini bitirmeden radyoya doğru seğırtmişti. Bir uğultu geliyordu radyodan.

— Konuşacak... Ve şimdi bütün dünya, yüreği çarpaktan, onu bekliyor.

Joliot'ya hangi dilleri bildiği sorulduğunda, «Fransızca ve Marsilyaca.» cevabını verirdi böbürlenerek. Bir tek kelime Almanca bilmiyordu. Ama gene de, bu kesik ve gümbürtülü nutku gittikçe gerilerek dinlemeğe koyuldu. Hitler, başlangıçta sâkin konuşuyordu. Ama çok geçmeden sesi boğuklaşarak tehditkâr bir tona büründü. Ardından da bir kurt gibi haykırmağa başladı. Söylenenleri anlamadığı için bir kat daha ürktü Joliot. Kendini fena hissediyordu.

yordu. Hemen iskemlesinin kolunu avuçlayıp sıktı: Tahta tutmanın uğursuzluğu defettiğine inancı vardı.

Viard, radyodan dökülen sese asılmış, kimi zaman tasdik makamında başını sallıyor, kimi zaman da sancısı tutmuş gibi büzülüyordu. Ve işte o zaman da çenesi, burnu, kelebek gözlüğü titremeğe başlıyordu. Viard'ın yüzüne dikmişti Joliot gözlerini, tek kelimesini kavrayamadığı bu nutkun anlamını onun yüz ifadesinden çıkarmak istiyordu. Bazan, kendinden geçmiş bir insan yığınının haykırışıyla doluveriyordu oda: «Seigheil!». Hemen iskemlesinin koluna yapışıyor Joliot. Bu, aşağı yukarı bir saat böyle sürdü. Gök gürültüsü gibi bir şey koptu nihayet. Viard mendilini çıkarıp alnında biriken terleri kuruladı ve Joliot ürkek bir sesle sordu:

— Ne diyor?

— Olağanüstü bir şev söylediği yok... Bütün dediklerini bekliyordum zaten... İşin ucunda ben gene de iyimserim. Alsas üzerinde hak iddia etmeyeceğini bildirdi bir kere daha. Bizim için önemli olan da bu...

— Peki ama Çekler?

— O meselede Hitler'e lâf anlatmak mümkün değil. Ama Batı üzerinde hiç bir talepte bulunmadıkça, pekâlâ bir anlaşmaya varılabilir fikrindeyim. Sonuç olarak, Praha'nın durumu bizimkine bağlı kalıyor. Bir anlaşma ihtimali belirdi, evet... Şimdi bunu iyice anlatmak gerekli. Makaleyi hemen yazdıracağım.

Zili çaldı. Saçları bukleli, yüzü bol pudralı bir daktilo kız girdi içeriye. Ve Viard başladı. Odada zaman zaman durarak dolaşıyor ve dikte etmekten çok nutuk veriyordu. Kendini Meclis kürsüsünde sanıyor olmalıydı. Sesi heyecandan titriyordu:

— Analar 'bugün, Gorgon'un donuk bakışlarını titreterek hatırlamaktadır. Seni unutmuş değiliz. Verdun top-

rağı? Ve dünya savaşının eski muharriplerinden biri olan Hitler'in de, o insafsız boğuşmanın kötülüklerini ve mezalimini unutmamış olduğunu belirtmekten sevinç duyuyoruz. Onun tarafından bize uzatılan eli, biz Fransız demokrasisinin temsilcileri...

Parmağı havada, susmuş ve düşünmeğe başlamıştı.

— Temsilcileri'nden sonra nokta mı? diye sordu daktilo kız.

— Hayır, virgül... Hürriyete candan bağlı bir halkın çocukları, Jaurès'nin öğrencileri olarak...

Bitirdiği vakit, metni yeniden okuduktan sonra imzaladı. Joliot ayrılmak için izin istediği zaman da:

— Makalenin sonuna «copyright by the agence Atlantic» eklemeyi unutmayın, dedi. Amerikalılar için bu... Ekmek parasını düşünmek gerekiyor, ne yaparsınız. Ben de eski mesleğime, gazeteciliğe dönüyorum artık. Meslekdaşız sizinle...

Yalnız kaldığında, nutku hatırlayarak göğüs geçirdi Viard. Babel ne kadar uzaklarda kalmıştı! Allahtan ki kabine buhranı ilkbaharda patlak vermişti! Şu durumun pisliğine bakın! İspanya'dan bin beter... Başkasının malını fidye diye vermek zorunda kalacaklar. Ayrıca bu Çekler de boyun eğseler akıllıca davranmış olurlardı: Hemen eziyecekler çünkü... Böyle zamanlarda gazetecilik yapmak kat kat iyidir. Sorumluluğun olmaz. Sosyalistleri her ne pahasına olursa olsun kabineden atmak istemişti değil mi radikaller? Çıksınlar bakalım şimdi işin içinden!

Koltuğunda uyukluyordu. Bir kadın sesiyle uyandı:

Büyük kızı Louise'di bu. Périgueux'den alelacele geliyordu. Hıçkırarak sarıldı babasına:

— Dün akşam Gaston'u silâh altına aldılar. Uçaksavar topçusuymuş. Hâlimiz ne olacak şimdi, babacığım?

Bir vakitler kızlarına hediye getirince yaptığı gibi, telâşsız ve resmî bir sesle cevap verdi Viard:

— Söyleyim sana ne olacak... Ama şu ağlamayı bırak lütfen! Herşey yoluna girecek, üzülme... Savaşa müsaade etmeyeceğiz, anlıyor musun, müsaade etmeyeceğiz!

Joliot da evine pek neşeli döndü sayılmazdı: Hiç şüphe yok ki ne yaptığını bilerek bir işe girişir Dessère... Evet ama o mavi ampuller, sonra Hitler'in nutku... Brr! Sinirliydi Joliot. Ve bir telâştır başladı karısında. Hemen pantuflarını koşturdu, bir bardak mine çiçeği suyu kaynattı.

— Viard bugün bana bir makale yumurtladı, dedi Joliot. Tam üç yüz satır. Portresiyle birlikte birinci sayfada yayınlanacak. Dessère'in dediği olmuş oluyor işte. Ama ikisinin de hâlini bir görseydin!.. İyimser olduklarını söylüyorlar hep, ama yüzleri de mezardan taze çıkarılmış ölü yüzünden farksız... Dessère mutlaka hasta: Bir keyifsizdi ki sorma gitsin! Suratı da allak bullak, belki de kanserdir ha?... Ne komedi olur ama!.. Gazetenin cenaze namazına buyurun artık.

İlâcını verdikten sonra alçak bir sesle sordu karısı:

— Savaş olacak mıymış?

Joliot kahkahayı basmıştı:

— Savaş mı dedin? Delisin sen! Praha'yı derhal verecekler Hitler'e... Bir bağırıyordu ki sorma gitsin... Bütün nutku dinledim. Azgın bir deli herif! Sapsarı kesilmişti Viard dinlerken... Neden korkarım bilir misin? Marsilya'yı da vermelerinden Almanlara... İşte o vakit iyice hapı yuttuk demektir!

Bütün gün boyunca Paris'te dolaşıp durmuştu. André. Şehir heyecan içindeydi. Kulak kabarttığı bütün konuş-

malarda hep aynı gerginlik gizliydi: «Savaş olacak mı, olmayacak mı?...» Cherche-Midi sokağına akşama doğru yorgun argın döndü. Orada da huzur kalmamıştı. «Müsaade edersek buraya kadar gelecekler. Aç kurtlardan farkı yok bunların!» diye haykırıyordu ayakkabı tamircisi. Antikacı Bolot'nun gri saçlı ve iri göğüslü karısı ise: «Ama söyleyin, bütün bu işle Fransa'nın ne gibi bir ilişkisi olabilir ki! Sonra siz hayatınızda bir tek Çekoslovakyalı gördünüz mü kuzum Allah aşkına!..» diye sızlanmaktaydı. Chien qui fume'deki müşterilerden biri: «Ne yapsınlar istiyorsunuz yani?» diye atıldı. Sıkışıp kalmış Almanlar. Pazar günleri kahvelerin hâlini getirin gözlerinizin önüne, iskemlelerle masalar caddeye nasıl taşar, düşünün: Almanlar da aynı durumda işte. Eşyanın tabiatında olan bir şey bu...» Kahvenin sahibi suratını asmıştı birdenbire: «İskemleler kaldırırma taşar adama cezayı da yapıştırıverirler.» diye söylendi. Kurşuncu haykırmağa koyulmuştu: «Sıkışıp kalmış mı dediniz o reziller? Lü de utanmadan Fransızım diye dolaşıyorsunuz değil mi ortada! Aşşagılık faşistin birisiniz siz!..» Ve yumruklar konuşmağa başladı.

Çevresine, kendisini çeviren eşyaya bakmak dinlendirmeye yetiyordu André'yi. İhtiyar Bolot'nun vitrininde neler yoktu ki? İşte Afrika'dan gelme bir put, kutsal organını hiç çekinmeden ve ihtişamla ortaya dökmüştü. Mat bir parıltıyla ışıldıyordu tabakalar: Buz tutmuş kanalları andıran beyaz mavi karışımlarıyla Delft çinileri, sıcak ve penbe renkli Rouen'lar, horozları ve Bretagne'lılarıyla Quimper çinileri. Çin'den getirilmiş fildişi düğmeler. Üzerinde «Ya eşitlik, ya ölüm!» yazılı ve Frikyâ külâhiyla süslü enfiye kutuları. Büyük amber kolyeler, Süleyman taşından bilezikler, İran firuzeleri. Bruges yada Venedik dantelleri. Mavi incik boncuklar. Pastel kazaklı cokeyleri, soğuk ve handiye utangaç atlarıyla renkli İngiliz gravürleri. Bir simyacının imbiği gibi esrarengiz, üzeri süslerle dolu

bir nargile. Melekler, akçalar, saç bukleleri, mumdan yapılmış güler... Ne korkunç bir emek yığını yatıyor bütün bu eşyada!

Bolot'nun yanında sütçü dükkânı var. Büyük ustaların tuvalleri önünde durur gibi hayranlıkla duruyor peynirlerin önünde André, ve kırmızı yuvarlak Hollanda peynirlerine, yapraktan bezeklerle süslü kaksiyokavallara, mavi damarlı bir mermere benzeyen rokforlara, altın sarısı brilere, kızıl kabuğuna kuru üzümle kakılı tomlara, ölümlü bir siyahlığa bürünmüş nölönlere, yeşil yapraklar üzerine konmuş kuru ve yassı yada piramit şeklinde yada ibik yerine bir artış dalıyla uzatılmış keçi peynirlerine bakıyor... Küçük çocukların etleri gibi taze ve beyaz hepsi. Yada kiremit kırmızısından koyu maviye kadar rengârenk.

Sonra likörcü dükkânı geliyor. Dar boğazlı şişeleriyle Bordeaux şarapları: Dinlenerek içilen bir şaraptır bu, bir iyi aile yaşıgünü şarabı ki senatörler değerlendirir ancak bir de bilgeler. Eski hanımefendiler gibi ihtişamlı ve ev havasıyla dolu, göbekli şişeleri var Bourgogne şaraplarının: Olgunluk çağının şarabı, belli. Alsas şaraplarınınsa yeşil ve ince uzun şişeleri de romantik kendileri gibi: Aşkların şarabı değil mi!.. Ve etiketlerin üzerinde, ünü bütün dünyayı tutmuş küçücük ilçelerin adı boy gösteriyor: Chambertin, Chablis, Barsac, Beaune, Vouvray, Nuits, Châteauneuf-de Pape. Üzeri zamanla toz tutmuş bir konyak şişesi duruyor ortada ki Bolot'nun antikacı vitrininde yer alabilirdi. Ve André, o şişeye dikerek gözlerini: «Benden daha yaşlı...» diyor kendi kendine.

Ve işte en sevdiği vitrin geliyor. Her geçişinde bir an durup bakmadan edemez André bu pipolara... Uzun kısı, düzü, ve Alp dağlarından getirilmiş bir geyik boynuzu budağı gibi eğrisi, ve minicikleri ki züppeler bayılır, ve

denizcilerin sevdiği cinsten ipirisi, siyahı, kızılı, kahverengisi... Bir gün dükkânın patronu anlatmıştı: Ölü funda köklerinden yapılmış bu pipolar ve köklerin en azından bir elli yıl toprak altında kalmış olması gerekirmiş, yoksa tütün tadı arama pipoda. Şu an, ölü köklerden konuşmak isterdi gene André. Ama patron, heyecandan kekeleyerek soruyor: «Savaş olacak mı acaba, ne dersiniz?» Ve yavaş yavaş atelyesine döndü André.

Hızla içeri daldı Pierre. Bütün olup biteni anlatmak için yanıp tutuşuyordu. O akşam fabrika'da toplantı olmuştu, ve işçiler tetiklenmişler. Pierre ne denli yaşlanırsa yaşlansın, o güneylilere özgü taşkınlığını yitirmiyordu! Olaylar karşısında daima altüst oluyordu, cümlelerini tamamlıyamaz hale giriyor, durmaksızın radyoyu açıp kapıyor ve haykırıyordu:

— Her şeyin bir sınırı vardır! Şimdi geriliyemezler artık: Yer kalmadı çünkü, uçuruma yuvarlanıyorlar... Bunu bile bile direnmeğe yanaşmıyorlar, okudun mu Viard'ın makalesini? Utanmıyor! Ama işçi sınıfı...

André sözünü kesti onun:

— Ne kadar hayalperestsin yahu! Ben gene her zamanki gibi hiçbir şey anlamıyorum bütün bu işten... Sen şimdi savaş olsun istiyorsun, öyle mi? Rezil bir iş değil midir oysa savaş? Güzel yakışıklı subaylar, bayraklar, duman bulutları şeklinde arzı endam eder ama Versailles müzesinde; gerçekten pislik, sefalet... Yaşamak imkânı kalmadı demek... Senin için mesele yok!... Senin ilkin...

İşaret parmağını kıvırdı:

— Agnès'in var. İkinci olarak, bir oğlun. Üçüncü olarak da, bir idealin. Ama benim için herşey boş, bomboş!

— Sanat var ya...

— Sanat mı? Boş bir kelime, Pierre... İklim değişti. Bak, dün babamdan bir mektup aldım. Savaş olup olmayacağı soruyor bana, elma ağaçları için bilmek istiyor. Nitekim ben de bilmek istiyorum kendi tuvallerim için. Ama kime baş vuracağım ben? Mesele bugün halledilse bile, bir iki yıl sonra yeniden karşımıza çıkacak... Ve sen tutmuş sanat var ya diyorsun! Herşeyin olduğu gibi kalması gerekiyor. Zaman ister bu iş, çok zaman ister. Biraz önce bir pipo gördüm. Bir hârika. Tüm damarları yukarı kısmında. Neden yapılmış, bir ölü funda kökünden. Düşünebiliyor musun, ne demektir bu? Ama bugünkü devir, grevler ve gösteriler devri. Kudurmuş gibi haykıran bir Hitler var bugün, Südetler var... Gel de bu şartlar altında klasik resimler yap bakalım! Rezalet diyorum ya sana, rezalet!

Bu sefer Pierre değil, André atıldı radyoya doğru ama Pierre durdurdu onu:

— Daha erken. Haberlere yirmi dakika var daha...

Chamberlain'ın yolculuğu hakkında Roma veya Washington'da yapılan yorumların onu tamamıyla ilgisiz bıraktığını, radyodan başka bir şey beklediğini itiraf edemezdi André! Acı ve kararsızlıkla dolu iki yıldan beri bu tutkuyu içinde taşımaktaydı. Jeannette'i dinliyordu her akşam. Ve hiç görmemişti onu, ne hâlde olduğunu bile bilmiyordu. Hep aynı Jeannette vardı hayalinde, değişmemişti. Ve bu gittikçe biraz daha çıldıran dünyada, değişmemiş olarak kalan tek şeydi Jeannette.

— Kaçırırsınız diye korkuyorum. Haberlerden önce reklâmlar var ama uzun sürmüyor.

Ama radyo sustu durdu, o akşam: Jeannette yoktu. Ve André kötüye yordu bunu.

— Anlaşamadılar!... dedi Pierre'e.

— Bense Daladier'nin geriye çark etmesinden korkuyorum.

Kaygıları farklıydı, korkuları da öyle. Her zamanki program yerine, Jeannette'in derin sesi yerine, metronomun kuru ve insafsız vuruşları geliyordu radyodan. Baş ağrısı için birebir. Sonra birden, ilgisiz bir ses yükseldi:

— A ve B yedek birlikleri...

İç i rahatlayıvermişti André'nin: Büyük bir yük kalkmıştı sanki üzerinden. Şimdi başkaları düşüneceklerdi onun yerine.

— Oldu işte!... Savaş başlıyor!...

Pierre'in muhakemelerini, delillerini, kendi kendisiyle çekişmelerini ve itiraflarını dinlemiyordu bile.. Ve hiç bir şey değişmemişti şu çok iyi tanıdığı sokakta: Karşiki küçük balkonda gene o çiçek saksısı vardı. Işıklı gökyüzünde gene o soluk ve bitkin ay. Bütün şu son devrenin kendisi için acılı bir moladan başka bir şey olmadığını anlıyordu André. Kırmızı bayrakların sallandığı haziran günlerinden; atlı karıncanın dönüp durduğu o geceden tut da, metronomun vuruşlarına, pencereden işitilen tepinmelere, seferberliğe kadar herşey... Hiç bir şey bilmemek artık, hiç bir şey anlamamak, hiç bir şey düşünmemek!... Yüreği burkulur gibi oldu bir an: Ya Jeannette?... Ama bu hüznün bile gücü kalmamış bir hüzüdü: Devriliyor, dönüyor, kayboluyordu herşey. Pierre'le o da çıktı. Bir kadın ağlıyordu bir araba kapısının yanında. Ellerinde küçük valizleri, yedekler geçiyordu. Marseillèse'i söylüyorlardı hep bir ağızdan, sonra da Enternasyonal'i. Ve muhakeme etmeğe devam ediyordu Pierre. Mavi ışıklar. Ilık yaz gecesi. «Tam bir âşıklar cenneti» diye düşündü André ansızın, ve o bayram gecesi Contrescarpe meydanını görür gibi oldu yeniden. Işıklar, hep ışıklar...

— Korkarım geç kaldım, metroya bineceğim. Hoşça kal, André!

Ama gitmiyordu Pierre. «Hoşça kal» sözü her ikisini de şaşırtmıştı. Pierre'e baktı André: Doudou'nun babası olan mühendis, Dessère'den, sosyalistlerden, savaştan konuşan militan yoktu artık önünde. O dalgın ve haşarı okul arkadaşı vardı. On iki yaşındayken, kendisine birlikte Grönland'a gitmeyi teklif etmiş olan arkadaşı...

— Grönland'a gitmek isterdin hep, hatırlar mısın? dedi ona. Balina avlamak için. Ne matrak değil mi? Seni de alacaklar şimdi askere. Ve sinekler gibi öldürüleceğiz, izimiz bile kalmayacak. Verdun'de olduğu gibi... Ama bu sefer üstelik, ölüm gökten gelecek... Boş ver gitsin. Bekleyiş bitti ya, ona bakalım: Yaşanır halden çıkmıştı zaten hayat. Şimdi hiç olmazsa düğüm çözülüyor. Bir mısra hatırlıyorum: «Aldatılmış olarak öleceğim üstelik...» Ama en gülüncü de ne, biliyor musun? Bundan epeyce önce bizim kahvede, bir Alman gelip oturmuştu masama. Klasik Alman tipi: Traşlı ense, mavi gözler... Bir göçmen olduğunu sanmıştım ama değilmiş, tam bir Alman sözün kısıası. Balıklarla uğraşıyordu. Benim peyzajlarımı sevdiğini söyledi. Biraz fazla içmişti: Savaşın bir gün gelip kaçınılmaz biçimde patlayacağını ve Almanların Paris'i yeryüzünden sileceğini iddia ediyordu. Zavallı adam! Herhalde onu da askere almışlardır şimdi, ona gülüyorum. Ve bir gün belki karşılaşırız da, rezalete bak!.. Ama herşeye rağmen mutluyum Pierre: Bir sayfa çevrildi işte. Savaşmış, canı sağ olsun savaşın!...

Vedalaştılar.

Breuteuil güçlükle ayakta durabiliyordu. Günlerce uyumamaktan gözleri kızarmıştı. Ama çelikten bir yapısı

vardı, bir de her ne pahasına olursa olsun bir uzlaşmaya varmak iradesi. Almanya ile anlaşabilirdi. Moskova paktını bozmaktı önemli olan. Oysa zaman hızlanmıştı birdenbire. Hitler daha fazla beklemek istemiyordu. Çaresiz kalmıştı Avrupa, «barış meleği» nin uçak yolculukları da faydasızdı artık. Fransa'da Halk Cephesi'nin son Mohikanları, Almanlara karşı derhal harekete geçilmesini talep etmekteydiler. Breuteuil, durup dinlenmeksizin makaleler ve risaleler yazıyor, diplomatlarla konuşuyor, «haçlılar» a direktifler veriyor, ve bir yandan da, general Picard vasıtasıyla genelkurmayı idare ediyordu.

Geceleyin, Pasi karanlığa gömüldüğünde, Breteuil'ün ajanları köşebaşlarını tutuyor, ve bazan imâlî, bazan da kışkırtıcı bir tonla konuşmağa başlıyorlardı:

— Çekoslovaklar kendi başlarının çaresine baksın. Hem kimlerin savaş istediğini bilmiyor muyuz sanki!.. Yahudi zenginleri istiyor savaş!..

— Mandel istiyor savaş! Mandel'in aslı ise, biliyorsunuz, Rothschild'dir. Beneş'e satılmışlardan biri... Yahudilerin servetini savunmak için mi ölecek yani bizim çocuklarımız!.

— Yüz bin uçağı var Almanların. İlk günü yerle yeksan ederler Paris'i..

Doğu garında sürekli bir hareketlilik göze çarpıyordu. Yedeklerle dolu trenler kalkıyordu durmadan. Gidenlerden bazıları yumruklarını havaya kaldırıp şarkılar söyler ve: «Hiçbirimizin önlerinde diz çökmiyeceğinizi göstermek gerekir Almanlara!» derken, bazıları da aşık suratla: «Sırası mıydı şimdi! Sonra bizimle ne ilgisi var bütün bu işin!» diye mırıldanıyordu. Ağlayan kadınlar vardı. Faşistlerin işi işti burada: Seferberlik, diyorlardı, kanun dışı bir şekilde ilân edilmiştir. Anlaşmayı ilk bozan Çeklerin kendisi olduğuna göre, bize de «ne hâliniz varsa görün» demek düşer.

İspanya savařının bařlangıcında olduđu gibi, Paris gene iki dűřman kampa bűlűnűvermiřti. Champs - Elysées'de «bariřçılık» modaydı. Savařın korkunçluđu dillerde dolařıyor, insanlıktan ve hattű «kardeřlik»ten sűz ačílıyordu. İnsanlar, řařkınlık verici bir kolaylıkla, sadece biraz űnce ağızlarından ıkan sűzleri deđil, ama tűm geımiřlerini, kendi ıevrelerinin geleneklerini, kendi kastlarının ef-sanelerini de unutuyorlardı. «Yalancı kahramanlar»a karřı beslenen kin (fařistler, iřçilere bu adı takmıřlardı) herřeye hűkimdi. Bir insan hayatının gűzlerinde bir sinek kadar bile űnem tařımadıđı sűműrge subayları, řimdi, bűyle bir kan dűkűlmesini hiı bir řeyin mazur gűsteremeyeceđini haykırmaktaydılar yemin billűh. Daha dűn, mareřal Foch'un adını ağızdan eksik etmeyen ve bűbűrlenerek «yenilmez Fransa»yı űven akademisyenler řimdi aynı ciddiyyetle savařa girmenin imkűnsizliđını ispatlamaktaydılar: Almanlar űflese yıkılacaktı, onlara gűre, Majino hattı. Ve Breuteuil, ilk Fransız birliđinin Metz řehrine giriřini hayatının en gűzel anı diye anlatan Lorain'li Breuteuil řimdi: «Batı medeniyetimizi bolřevikler karřısında savunmak sűz konusu olduđu vakit, sınır meseleleri ikinci planda kalır» di-yordu.

Zengin mahalleleri hızla bořalmaktaydı: Gazete haberleriyle telűřa kapılan yazlıkçılar, ılıca řehirlerini bira-karak derhal bařkente dűnműřlerdi. Ama seferberlik ilűn edilir edilmez, řehir karanlıđa gűműlűnce, burjuvalar Pa-ris'ten kaımađa bařlamıřlardı. Ailelerini uzađa gűnderiyorlardı. Plajlarda dađ evleri, bu alıřılmamıř mevsimde ye-niden canlanıyordu. Yapraklar dűkűlmeđe ve Manř deni-zinde sonbahar fırtınaları patlamađa bařlamıřtı bile. Ve zoraki yazlıkçılar hırsla: «Artık bu pis ıekleri yola getir-menin zamanı geldi canım!» diye sűylenerek buz kesmek-teydiler (Sűdetlerden sűz eden yoktu nedense).

Ama halk mahallerinde başka bir ağız konuşuluyordu. Gerçi orada da savaş hiç kimsenin içini açmıyordu ama insanlar sessizce yurtlarını savunmağa gidiyorlardı gene de. Herkes biliyordu ki, memleket bir oldubitti karşısında bırakılmıştır. Ve hiç kimse de böyle yaşamağa devam etmek niyetinde değildi. «Saldırgan» kelimesi, artık soyut anlamlı bir kelime olmaktan çıkmış ve elle dokunulur bir hâle gelmişti. Yedekler çoğu zaman Enternasyonal söylenerek uğurlanıyordu şimdi. Ve geleceğe umutla bakıyordu insanlar: Faşist müstevlilerle ve onların Fransa'daki dostlarıyla, Breuteuil ve Doriot'nun adamlarıyla savaşacaklardı. Bazan, 1936 Haziranının ruhu yeniden canlanır gibi oluyordu. Billancourt'da Chamberlain'ı övmeğe yeltenen Aubry bir güzel dayak yemişti. Ve polisler adamı alıp götürürken küçük bir çocuk: «Savaş başladı!» diye haykırırmıştı sevinçle.

— Savaş olmayacaktır, diyordu Breuteuil. Olmamalıdır. Çekoslovak'ların Moskova ile anlaşmaları var. Bir başka deyişle, bugün bize teklif edilen şey, komünizm uğruna savaşmamızdır. Uzlaşmaya varmak gerekiyor. İşlere gerçekçi bir gözle bakalım şimdi. Biz bolşevizm tarafından kemirilmekteyiz. İspanya'da milli savaş devam ediyor. İngiltere ise, adasında, yani salgının etkisi dışındadır: Bu durumda rahatça blöf yapabilir ve liberal fikirlerle oynayabilir İngiliz'ler. Söyleyin, kim savunabilir Avrupa'yı bugün komünizme karşı etkili bir şekilde? Hitler, yalnız o! Görüyorsunuz ki bugün, müttefiklerimiz düşmanımız, düşmanlarımız da müttefikimiz hâline gelmiş durumdadır.

Fikirlerini, Ducamp'ın yanında ilk defa olarak bütün açıklığıyla dile getirmeğe cesaret ediyordu Breuteuil. Bir polemikle veya yurtseverlik üzerine uzun bir konuşmayla karşılanacağını hesaplamıştı. Ama o sırada Ducamp'ın, na-

sıl bir ruh durumu içinde olduğunu bilmiyordu, karartmanın ilân edildiği günden beri görmemişti çünkü onu, raslaşmaktan da sakınmıştı. Oysa şimdi Ducamp, kendi kendisini tanıyamaz bir hâldeydi. Hiç de aptal olmayan, sadece ağır ve inatçı bir kafaya sahip olan bu adam, bir rüyadan uyanır gibiydi şimdi. Onları «Büyük Fransa»nın kurucuları olarak gördüğü için gitmişti bugüne kadar sağcılarının peşinden. Ve gerçeğe dönüyordu: Daha dün kadar kendi dostları da olan Breuteuil'ün dostları bugün, seferberliği sabote ediyor ve kaçakçılığı ve ihaneti gösteriyorlardı ç. kış yolu olarak! Peki ya kim Fransa'yı savunmaktaydı? İşçiler, söylemesi bile korkunç geliyordu insana ama, işçiler savunuyordu bugün Fransa'yı! Ducamp için son derece ağır bir darbeydi bu. İşleri olanca açıklığıyla görmekten kaçıp durmuştu hep. On binlerce insanı kör eden sınıf egoizminin Breuteuil'e yabancı bir şey olduğunu düşünerek avutmuştu kendi kendini. Bütün şu son haftalar boyunca onu görmeğe uğraşmış, ama başaramamıştı bir türlü. Ve şüphe kemiriyordu içini. Genç olsa, savaşa katılıp rahatlayabilirdi, ama insan elli altısına basınca mümkün müdür bu?. Elinden geldiği kadar mücadele etmeğe çalışıyordu, bozguncuların propagandasına karşı. Bundaya ötürü bir kenara itilmişti. Bazan, hoş görür bir gülümsemeyle: «sapığın biri» diyorlardı onun için, bazan da dayanamayıp öfkeyle sözünü kesiyorlardı: «Moskova ağzı bunlar!» Oysa şimdi, kendisini bunca öfkelendiren bütün lâfları Breuteuil'ün ağzından işitiyordu işte... Ustası diye telâkki ettiği bu adamın ve onunla birlikte bütün Fransa düşmanlarının maskesini yüzlerinden çekip almak istedi. Ama heyecanından soluğu tıkanıyor ve telâffuz zorluğu bir çeşit dilsizliğe mahkûm ediyordu onu. Böğürtüyü andıran acılı bir çığlık çıktı dudaklarından önce, ve nihayet insana korku verecek kadar yüksek sesle haykırdı:

— Busunuz işte siz!.. Hitler hayranısınız! Savaşta yaralandınız ve o yara, bir şeref nişanıdır. Ama siz o şerefe lâyık değilsiniz!

Ağlıyacak gibi olmuştu. Masanın üzerinde yayılı kâğıtlarını toplayarak hızla terketti odayı. Milletvekilleri omuz silktiler: Çılgının biri işte! Bazıları da ona karşı sert davranmamak gerektiğini, çünkü savaş sırasında kafasından ameliyat olduğunu ileri sürdüler. Bu, Ducamp'ın zihni hayatını şüphesiz etkilemiş olmalıydı. Grandel'se bıyık altından gülerek:

— Her ne kadar çılgınca bir iş gibi görünse de bu yaptığı, dedi, aslında son derece mantıklı. Dün kendisini Fougere ile birlikte gördüm. Onu konuşturan yurtseverlikten çok Mokova'nın altınları.

Breuteuil, vakit geçirmemeyi teklif etti: Ducamp meselesinin tartışmasını daha ilerki rahat günlere bırakabilirlerdi, şu sırada milletlerarası durumla uğraşmak gerekiyordu, çünkü önlerindeki saatler bile sayılıydı.

— Mussolini'ye yaklaşmalıyız, çünkü bizi Hitler'e o götürecektir. Chamberlain'ın tasarladığı da, başka bir şey değil. Radikaller, ister istemez, bizim eski programımızın temelini teşkil eden dörtlü paktı yapmak zorunda kalacaklardır.

Bir bildiri yayınlanması kararlaştırıldı: «Millî hareket grubu milletvekilleri, hükûmetin barışı korumak yolunda hiç bir gayretten kaçınmayacağını ve sonuçları memleketi zarar getirecek teşebbüslerden dikkatle sakınacağına ümit ederler.»

Toplantı bittiğinde: Grandel dostça Breuteuil'e yaklaşıp:

— Doğrusu size hayran oldum! dedi. Sizin yerinizde

olsam, katiyen zaptedemezdik kendimi. Savaşta aldığınız yaradan bu kelimelerle söz etmek... İğrenç bir şey!

Breuteuil çevresine hızla bir göz atıp salonda hiç kim-
senin kalmadığını görünce alçak sesle:

— Aptal yerine konulmaktan hoşlanmam, dedi. Du-
camp budala manyağın biridir. Size gelince... Yurtseverli-
ğinizin nereye dayandığı hakkında şimdi kesin bilgi sahi-
biyim. Ne demek istediğimi anlıyorsunuz, umarım?

Grandel, çaresiz bir bakışla göz kapaklarını kırış-
tırdı:

— Hayır.

— Açıklayayım öyleyse. Kielmann adlı bir...

— Gene mi o sahte belge kuzum!..

— Bir dakika. Kielmann'la temasta olduğunuzdan ha-
berdarım ben.

Sararmıştı Grandel: Breuteuil'ü karşısına almak, onun
için felâket demektir. Hiç bir şey yapamadan susuyordu.

— İtiraz etmiyorsunuz. Bu, iyi işte. Ben de kimseye
söz etmedim zaten, söz etmeğe de niyetim yok. Ama be-
ni bir budala yerine koymanızı istemem. Sizin Berlin'deki
efendileriniz benden yararlanmak isteyebilirler. Bu, onların
bileceği iş. Bense kendi payıma, asıl benim onlardan ya-
rarlanmakta olduğum kanısındayım. Kısaca, şu noktayı iyi
biliniz ki bay Grandel, ben Kielmann'a değil, millî Fransa-
ya hizmet etmekteyim.

Grandel rahatlamıştı. Hattâ eski neşesini de bulmuş-
tu yeniden. Cevap verdi:

— Bütün bunlar, nüans meselesidir, aziz dostum. Bu
kadarlık şey için birbirimize girmeğe değer mi?

Hep aynı kuşkulu telâş hâkimdi sokaklara. İnsanlar
sürekli bir hareketlilik içinde gidip geliyor, söylentileri yo-
rumlamak üzere toplanıyor, gazetelerin son baskılarını
kayıyor, vedâlaşıyor, tartışıyor, şarkı söylüyorlardı. Breu-

teuil'ün işi aceleydi: Bir Roma gazetesinin Paris muhabiriyle randevusu vardı. Gene de yol üzerindeki Saint-Germain-des-Près kilisesine girmeden edemedi. Okunmuş suyla alnını ıslattıktan sonra yandaki mihraba yöneldi. Bir alay mum yanıyordu taştan bir Meryem Ana'nın çevresinde. Diz çökerek dua etmeğe koyuldu. Kocaları ve çocukları için dua eden kadınlar da vardı etrafta.

Kilisenin yarı karanlığından sokağın aydınlığına çıktığı vakit, dayanılmaz gibi göründü güneş, gözlerini kırptırdı, ve bir an için kararır oldu herşey: «Uykusuz geçen gecelerin sonucu olmalıydı bu. Gazete satıcılarının çığlıklarıyla doluydu sokak. Breuteuil'ün yanısıra bir de rahip çıkmıştı kiliseden, üzerinde papaz elbisesiyle. Beyaz önlüğüyle bir korusu çocuk, elindeki küçük çanı sallayarak onu izlemekteydi. Birisi ölmek üzereydi anlaşılan ve papaz son dinî hizmeti yerine getirmek için seğirtiyordu. Kilisenin bahçesinde kuşlar çığırıyordu. Karşıda Deux Magots kahvesinin taraçasındaysa Paris'liler, yeryüzünde hiç bir şey değişmemişçesine, aperitiflerini yudumlamaktaydılar.

13

Seine fabrikasındaki toplantı erkenden sona ermişti: Kelimeler hiç kimseye güven vermiyordu artık. Memleketin âcizler ve hiç bir ihanetten kaçınmayan korkaklar tarafından yöneltildiğini herkes bilmekteydi. Ve savaşa hazırdı işçiler. Ama bu kararda o eski canlılık ve sevinci bulmak mümkün değildi. Çekoslovakya Elçiliğine, onları desteklediklerini bildirmek üzere bir temsilci grubu gönderilecekti.

Nitekim Legreux ile Pierre, ertesi sabah, Champ-de-Mars'tan geçerek elçiliğin yolunu tuttular. Tanklar vardı sokakta, ve küçük kızlar çenber çeviriyorlardı. Orta yaşlı ve orta halli bir adam şöyle fikir yürütmekteydi: «Çekoslovak birasının çok iyi olduğunu söylüyorlar. Sevmem ben birayı. Şimdi açıklayabilir misiniz bana, niçin bu pis hikâyeye karıştığımızı?»

— Fransa'nın çok geçmeden tecrit edilmiş bir durumda kalacağını söylüyordun dün, dedi Legreux. Çok doğru. Ama düşün ki bizler de Fransa'nın içinde tecrit edilmiş bir durumdayız. Hâlâ «Halk Cephesi» diyoruz ama, olmayan bir şeyden söz etmekteyiz. Ducamp'ı bütün «sosyalistler»e tercih ediyorum, inanır mısın: Hiç olmazsa temiz bir insan. İşçilerin tavrı çok iyi, politik bakımdan uygunlaşmış durumdalar. Ama ya köylüler?.. Daladier gidebilecek olsa, öyle sanıyorum ki bayram eder köylüler...

Gülümsedi Pierre:

— Köylülere kadar gitmeye lüzum yok. Herkesten önce Agnès bayram ederdi. Ve Agnès bir işçi kızı, anlaması gerekmez miydi? Ne gezer! Herşeyi birbirine karıştırıyor. Ve her seferinde de: «Peki ama önce böyle konuşmuyordunuz.» diye cevap veriyor. Ben sezgilerime güveniyorum azizim. İspanya gibi tıpkı... Azana'yı görmüştüm Barselona'da. Bizdeki Sarraut cinsinden bir adam, tipik bir radikal. İşçileri hapsettiren kim? diyeceksin. Kabul. Ama mesele orada değil ki... Çek'ler için de aynı şey. İşte bunu anlamıyor Agnès: Hepsini aynı torbaya koyuyor.

— Belki de anlıyor da seni cepheye göndermelerinden korkuyordur. Çocuk var, ne de olsa...

İçini çekti Legreux: O, yapayalnızdı dünyada. Hiç kimse yoktu onu düşünecek. Hava kapalıydı, ve bulutların beyaz ekranı ardından gelen güneş gözlerini acıtiyordu.

— Boyun eğecekler göreceksin, diye fısıldadı Pierre. Bir fasit daire bu...

Şu son haftalar boyunca hep bir bekleyiş içinde yaşamıştı. İspanya bile ikinci plâna geçmişti artık. Chamberlain'ın Hitler'i iki ziyareti arasında sanki yıllar vardı şimdi. Çalışmak, düşünmek, uyumak imkansız hâle gelmişti. Halk Cephesi zamanındaki coşkuluğundan eser kalmamıştı Pierre'in. Hayal kırıklığından ileri gelen bir acılık duyuyordu, o kadar. Ve yorgundu. Oysa Pierre'in tabiatına aykırıydı bütün bu duygular ve zaman zaman: Bir çıkmaza girdim, diyordu kendi kendine. Savaş malzemesi alımı için bir takım araçlara son derece nâzik pazarlıkları yönettiği oluyordu bazan. Seyrek ve kısa İspanya yolculuklarından onda, alabildiğine güzel bir rüyanın bulanık anısını andırır bir duygu kalmıştı. Düğümün çözülmesini, ayrılığı, savaşı bekliyordu şimdi. Ama içinde taşıdığı küçük çocuk, kaygısız Roussillon'un hayalperest çocuğu, mutluluğu istemekte devam ediyordu hep. Ve işte şu anda, açık bir pencereden dökülen piyano sesini işitir işitmez durmuş, gözlerini hazla yumarak mırıldanmıştı:

— Oh, bu şerzo!.. Ne güzel müzik...

Elçilikte kendilerini, birinci sekreter Vanek kabul etti. İki köylü elleri ve dik bir takma yakanın içine hapsedilmiş kalın bir boynu olan ağır ve bodur bir adamdı bu.

Birkaç günden beri elçilik, işçilerden kurulu iyi niyet ve dayanışma gruplarının istilâsına uğramış durumdaydı, ve her defasında da Vanek yeniden şaşırıyordu. «Proletarya tesanüdü» sözlerini her işitişinde «Ne oluyoruz acaba?» diye düşünmekten alamıyordu kendini. Çünkü gelip onun elini sıkan, ona umuttan ve öfkeden söz eden bütün bu insanlar işçiydiler. Ve büyükelçiye: «Doğrusu ben bu

işten hiç bir şey anlamıyorum » diye itirafta bulunuyordu Vanek.

Filoloji öğrenimini bitirmiş olan ve liberal fikirlere sahip bulunan Vanek, bundan dokuz yıl önce Moravya'da Ostrava'da çalışırken, memlekette kargaşalıklar olmuştu. Yeni askerî kanunlara karşı gösterilere girişmişti işçiler. Haklarında kovuşturma açıldığında da Vanek, iddia makamı tanıdığı olarak mahkemeye gelmiş ve elebaşılara verilen dört yıl hapis cezası kararını da alkışlayarak karşılamıştı... Ve bugün Paris'te onu teselli etmeğe işçiler geliyordu. Buna karşılık, dost saydığı, kendilerine yemek ikram ettiği bir araya gelip de Majino hattı, Titulesco'nun nutukları ya da Smetana'nın operaları hakkında fikir yürütmekten zevk aldığı o hepsi de kültürlü ve sempatik insanlar ortadan silinivermişlerdi şimdi. Baharda, Tessat'nın bakan olduğunu öğrenince nasıl sevinmişti, ya Rabbi! O Tessat ki, Mazarik'in jübilesi sırasında: «Bizim Batı medeniyetimizin Avrupa göbeğindeki kalesidir Çekoslovakya. Çekoslovakya, hümanizma demektir...» diye yazmıştı. Ama bugün Tessat'ya yanaşmanın imkânı yoktu... Memleketi için gerçekten acı çekiyordu Vanek. Fransız basınındaki makaleleri okudukça çileden çıkmaktaydı ve Breuteuil'ün bir nutkunda Çek'leri «barbarlık» la itham ettiğini okuduğu vakit, elindeki kahve fincanını parçalamıştı öfkeden. Ama Vanek sadece mânen değil, maddeten de acı çekmekteydi: Moravya'da sınır yakınındaki küçük bir şehirde doğmuştu ve kızkardeşi ile ihtiyar ana-babası da hâlâ oradaydılar. Her gün tekrarlıyordu kendi kendine: Nasıl, nasıl olur da Fransızlar bizi terkedebilir? Bakanlığa gidiyor ve tanıdığı milletvekillerini gözlemeğe koyuluyordu. Ama onlar, ya Vanek'i görmezlikten gelip kaçıyor, ya da, bir cenaze törenindeymiş gibi, içlerini çekmekle yetiniyorlardı. Durup dinlenmeksizin elçiliği dolduran heyetlerin içinde basın temsilcilerini, avukatları, profesörleri, radikalleri ve hatta sos-

yalistleri boşu boşuna bekliyordu. Vanek. Hep işçiler geliyordu, hep işçiler. Ve daima aynı sözleri söylüyorlardı. Vanek, bir yandan teşekkürler yağdırıp kendisine hararetle uzanan elleri sıkarkên, bir yandan da dehşete kapılarak: «Gene işçiler » diyordu kendi kendine...

Legreux susuyordu, sözü Pierre aldı. Ve taşkın sıcaklık, kullandığı kelimelerin seçilmişliği, hemen çarptı Vanek'i. Anladı ki karşısındaki bir işçi, bir komünist değil, kendi çevresinden, kendi zihniyetine yakın zihniyette bir hür düşüncelidir.

— Sizi dinlemek bana gerçekten haz veriyor, dedi. Hür düşünceden insanların bizi teselliye geldiğini gördükçe mutluluk duyuyorum. Sadece komünistlerin bizi tuttuğu sanılabilirdi yoksa...

Sıçramıştı Pierre:

— Ben de komünistim

Vanek, kibarlık olsun diye gülümsedi. Balkonun aralık kapısının önündeydiler. Gazete satıcılarının telâşlı sesleri geliyordu aşağıdan, ve Vanek, çiğ ışığın altında gözlerini kırıştırarak, Tessat'ın nihayet kendisini kabul edip etmeyeceğini düşünüyordu.

Dışarı çıktıklarında Legreux dayanamadı:

— Dinle Pierre... Belki sırası değil ama, uzun zamandır bunu söylemek istiyordum sana: Niçin Partiye girmiyorsun?

Bir an sustuktan sonra cevap verdi Pierre:

— Bilmem... Benim gibi bir adama göre böylesi belki de daha namusludur.

Nihayet Vanek'i kabul etti Tessat, ve her türlü yanıp yakılmaları önlemek amacıyla hemen söze girişti:

— Küçük Devletlerin kaderinin büyüklerinkine bağlı bulunduğunu nasıl anlamazsınız kuzum? Şu anda savaşı kabul etmek bizim için imkânsız. Ama silâhlanmamızı ta-

mamladığımız vakit, size bu bölgelerin geri verilmesini sağlayacağız. Beklemesini bilmek gerek. Prusyalılar Şlesvik'i zaptettikleri vakit müdahalede bulunamadık ama yarım yüzyıl sonra Şlesvik'in verilmesini biz sağladık. Diplomasinin alfabesidir bu.

Her vakit son derece ihtiyatlı olan Vanek, alışılmış inceliğini göstermeyip cevap vermişti:

— Ama Şlesvik'in işgaline ve sonra da Avusturya'nın yenilmesine göz yummakla, Sedan felâketini hazırlamış olmuyor muydu Fransa?

— Yetersiz bir benzetme. Çöküş hâlindeki ikinci İmparatorlukla gücünün zirvesine ulaşmış 1938 Fransa'sını karşılaştırmak mümkün mü. İçiniz rahat olsun: Sedan tekrarlanmayacaktır. Beklemek gerek. Südetler meselesinde Fransa ikiye bölünmüş durumda bugün.

Vanek susuyordu. Ama kavruk yüzü kızardı birden, alın damarları şişti. Tessat ise, sükûnetini muhafaza edebilmişti. Dostça bir tavırla Vanek'e, yüzü yüzüne degecekmişçesine yaklaşarak fısıldadı:

— Sizin felâketiniz bizim de felâketimizdir, inanın. Concorde meydanındaki Strasbourg heykelinin matem örtüsüyle örtülü olduğu günleri unutmadım ben. Şu anda siz, bir keforet kurbanı hâlinde darağacına yürümektesiniz. En aziz varlığınızı veriyorsunuz barış kurtulsun diye. Fransız kadınları bunu unutmayacaktır.

Annesinin siyah bir örtüyle çevrili kuru ve karışık yüzünü görür gibi oldu Vanek, ve saçma, çocuksu umut kıpırdandı gene içinde:

— «Südetler meselesinde...» dediniz. Ama bugün üzerinde anlaşmazlık yaratılan arazinin büyük bir kısmında Çekler oturmaktadır. Hattâ bazı bölgelerde bir tek Alman bile bulunmaz. Ben kendim oralı olduğum için biliyorum. Hiç olmazsa bu bölgeleri vermemek gerekmez mi?

Tessat esnedi. Bu konuşma canını sıkmağa başlamıştı artık:

— Daladier, bir saat önce Münih'e uçtuğunu bildirdi bana. Bütün bunlar orada karara bağlanacak ve oradaki temsilciniz de durumdan haberdar edilecektir şüphesiz. Yani bizim şimdi burada tutup da coğrafya ile uğraşmamıza değmez.

Bulutlanıverdi Vanek'in mavi gözleri. Ama çabucak toparladı kendisini ve Tessat'ya teşekkür ettikten sonra izin isteyip çıktı. Ve düşündü Tessat: «Ne meslek bu benimki!» diye... Kaatilleri giyotine yollamak çok daha az acı verici değil mi sanki!.. Şu Çek aslında nefis bir insan ama ne kadar çocuk ruhlu ya Rabbi! Bizim bütün varımızı yoğumuzu tehlikeye atamayacağımızı nasıl olur da anlamaz bunlar!.. Herkese yardım ettiği yetmez mi Fransa'nın, biraz da kendisini gözetmek istiyor şimdi Fransa!

Ve derhal Paulette'e telefon açtı:

— Gelebilir miyim? Gelip yanında dinlenmek, avunmak istiyordum.. Hayır, hayır. Haberler iyi, çok iyi hem. Savaş mavaş yok. Ama ben bir karanlığa büründüm, nedendir bilmem. Verlaine'in dediği gibi tıpkı: «İşin en üzücü yanı da, yüreğimin niçin bu derece burkulduğunu bilmemek...» Tamam, çok iyi, fırlıyorum hemen .»

14

Joliot, gömleğinin kollarını kıvrımış, oradan oraya dolanıp duruyordu basımevinde. Özel bâskı önceden hazırlanmıştı. Chamberlain'in çocukluğunu anlatan bir yazıdan dolayı özellikle böbürleniyordu Joliot: Müstakbel başbakan, daha henüz dört yaşındayken küçük arkadaşlarını barıştırmış da annesi ona büyük adam olacağını söylemiş hep!..

— Başlık ne olacak? diye sordu iş arkadaşlarından biri. «Münih anlaşması» mı?

Yüzünü buruşturdu Joliot:

— Kuvvetsiz kalıyor. Memleketin ruh hâletine uygun düşen bir şey bulmalı...

— «Barışın zaferi» demek?

Hayır, o da tam oturmuyordu! Joliot, başını arkaya atıp tek gözünü kısıarak bir an düşündükten sonra minildandı:

«Fransa'nın zaferi», ve bütün sayfaya boylu boyunca..!

Daladier, Paris'e döner dönmez Arc de Triomphe'a, Meçhul Asker'in mezarına bir çelenk koymağa koşmuştu. Müesseseler, bürolar ve mağazalar kapatmıştı, Champs Elysées'nin geniş kaldırımları silme insan kaplıydı. Ve herkes memnundu, sipere gitmek yok diye! Kadınların çokluğu dikkati çekiyordu. Evler bayrak asmıştı. Bol bol gül ve dalya satıyordu çiçekçiler. Oysa daha bir gün önce, karanlık sokaklarda yer yer hıçkırıklar ve boğuk şarkılarla kesilen kederli bir uğultudan geçilmiyordu. Ama işte birdenbire, sanki bir mucizeyle, sevinç taşan bir hareketliliğe bırakmıştı herşey yerini...

Dessère, Champs-Elysées yakınındaki küçük lokantalardan birinde, köşedeki cimrice aydınlatılmış bir masada oturmaktaydı. Tek başına kalmak istediği için bu تنها lokantayı seçmişti zaten. Geçen satıcıdan La Voile Nouvelle'i aldı ve birinci sayfaya şöyle bir göz bile atmaksızın, küçük puntolarla basılmış olan hırsızlık ve yangın gibi günlük havadisleri okumağa koyuldu. Suratı zaten asıktı ama Fouger'nin yaklaştığını görünce içi büsbütün karardı:

— Sen burada ha?

— Görüyorsun ya...

Başka bir zaman olsa, memnun kalırdı Dessère: Ta

öteden beri tanırdı Foguer'yi. Polytechnique'te birlikte okumuşlar ve gene birlikte, mühendis olmağa karar vermişlerdi. Sonra Dessère malî operasyonlara atılmış. Fouger ise tarih ve politikaya kaptırmıştı kendini. Nâdiren görürlerdi gerçi birbirlerini ama, görüştükleri vakit de iki eski dost olarak, araya ayak bağı ve iki yüzlülük katmadan görüşürlerdi. Dessère'e, favorileri olan radikallerin kokuştuğundan, Cumhuriyet rejiminin fırsatçı kâr düşkünleri haline geldiklerinden ve Stavisky'nin dostları olduklarından söz açtığı vakit, «Peki ya Fouger?» diye karşılardı hep. Bu gür sakallı, eski Fransa'nın tüm erdemlerinin canlı temsiliydi onun gözünde.

Titiz bir tarihçiydi Fouger. Picardie'deki jakoben klüpleriyle kralcı âsilerle mücadele hakkındaki incelemelerine genellikle değer verilirdi. En küçük ayrıntılarına varıncaya dek sevdiği Büyük İhtilâl'in felsefesini olduğu gibi benimsemişti. Yurtseverlikle ahlâk bütünlüğünü katiyen birbirinden ayırmaz ve dünyanın en tabii sesiyle haykırırdı: «Yurt tehlikede!» diye. Ve gene aynı tabiilikle, seçmenlerinden birinin yeni doğmuş, oğlunu kucaklayıp havalandırarak: «Ne güzel bir yurttaş!» derdi mutlu babaya. Jakobbenlerin mirasçısı olarak telâkki ediyordu kendini Fouger. Geçmiş için beslediği büyük sevgi körlendirmişti onu. Cumhuriyet'in başında daimi bir tehlikenin dolandığına inanmıştı kesinlikle. Bütün generaller, onun gözünde, hükümet darbesi hazırlamakta uğraşmaktaydı. Sokakta bir papaz görmeyegörsün, tiksintiyle başını çevirirdi hemen. Bütün dünya, onca Fransa'dan ibaretti. Öteki ülkelerde olup bitenler ilgilendirmezdi onu. Sovyet'i «sovye», Chamberlain'ı «Şamberlan», Duçe'yi, «Düs» diye telâffuz ederdi. Ama sadece kelimeler değildi başını gözünü yararak söylediği: Hırvat «Ustaşi»leri, onun gözünde «Balkan nihilistleri», Gandi ise «Hintli Danton» olmaktan ileri gide-memişti.

Mesleğine âşık bir hakkakın oğlu olarak, çocukluğundan beri bilirdi ki çalışmak, mutluluktur. Ve hep sevdiği şeylerle uğraşmak şansına sahip olmuştu. Çevresinde milyonlarca insanın, sefil bir ücret karşılığında köpekler gibi çalıştırıldığını ve bundan da nefret ettiğini görmüyordu Fouger. Cömert ama hayalperest kimselerin eseri olarak gözüküyordu ona sosyal hareket. Ve sendikacılara Kiliseye karşı tetik durmalarını öğütlerdi hep: «Özellikle de Vatikan'ın dolaplarına dikkat etmelisiniz, dostlarım!»

Herkesin hakkını o arardı. Cepleri bir alay kâğıtla şişkin gezerdi daima. Kirasını ödeyemediği için evinden atılan dul kadınlardan tutun da Senegallilere ve anarşistlere kadar herkes için şefaate hazırdı. İnsan ve Yurttaş Hakları Derneği'nin en aktif üyelerinden biriydi. «Lûtufla dileyici» diye çağırırdı onu karısı, alaycı bir şefkatle. Şişman ve sâkin bir kadın olan bayan Fouger, bütün gün boyunca ev işleriyle uğraşırdı. Abajurlar yapar, tablolar asar, yastıkları nakışlardı. Tatlı tatlı şikâyet ederdi Fouger karısından: «Kabuğundan çıkamayan bir salyangozla evlenmişim.» Oğulları haylazdı. Hiç bir iş tutmazlar ve «hoşgörü» süne sığınarak para çekerlerdi daima babalarından.

Mecliste radikal gruba mensuptu Fouger, ama Tessat'nın gözünde bir bolşevikti: «Sol kanatta radikallerin düşmanı bulunmadığını söylüyor, üstad. Peki ya komünistler!» diye haykırır dururdu. Tessat. Fouger bir gün komünistler hakkında: «Daima soyut şeyler konuşurlar ama hepsi de mükemmel birer yurtseverdir.» demişti. Elli iki yaşındaydı, ama herşeyiyle geçmişi hatırladı. «Paris'in en son arabacısı» adını takmışlardı kendisine Mecliste.

Hiç de konuşmak arzusunu duymuyordu Dessère. Ama kurtulmanın imkânı yoktu. Nitekim, Dessère'in kulis faaliyetinden haberdar olan Fouger sordu:

— Niye gitmedin Champs-Elysées'de şampanya patlatmağa? Bayram etmelisin bugün: Çünkü bu, bir dereceye kadar, senin zaferindir.

— Nasıl desem.. Bu kadar kolayca ve bu kadar gösterişli bir zafer hiç de hoşuma gitmez.

Dessère'in ne demek istediğini kavrayamayan Fouger öfkelenmişti. Sakalı titredi:

— Hadi canım sen de, Dessère, geç! Bütün bunları sen istemişsin gibi! Boşuna inkâr etme! Viard bunağını bile sen harekete geçirmedin mi? Herşey biliyorum ben. İftihar edebilirsin!...

— Hayır, dostum. Ben bunu istemedim. Ben bir uzlaşma istedim, o kadar. Savaşa hazır olmadığımızı, savaşamayacağımızı bildiğim için. Ama herşeyden önce, şartlar sandığımızdan çok daha ağır çıktı. Sonra, ve en ciddi de, ben baştan sona haklı çıktım. Baştan sona, anlıyor musun? Bugünkü durum gösteriyor ki, bizim ne Majino hattımız vardır, ne de dayanabilecek sılâhımız. Yayımlar kırılmış bizim. Champs-Elyssées'ye yığılmış ahaliyi görünce buraya sığındım: Diplomatik bir yenilgiyi bir zafer gibi kutlamak!.. Uçak alanında görünmekten bile korkuyordu Daladier, çürük yumurtalarla karşılaşacağını sanıyordu çünkü. Ama bak, bir filim yıldızı gibi çiçeklerle kutlanıyor. Böyle bir halk nasıl savunabilir kendini?

— Halkı suçlamak niye? Sorumlular sizsiniz. Ötekiler kadar sen de sorumlusun, Dessère! İspanya olayları yeni başladığında aynen söyledim sana. Alçaklığı ve cönekliği birer yurttaşlık fazileti olarak ilân eden sizler, halkın bu yenilgiyi sevinçle kutlamasına nasıl şaşabilirsiniz? Askeri kaçaklığa teşvik eden gazeteleri sen besliyorsun, dostum. Fransa'nın düşmanlarını destekleyen de sensin. Sen istiyorsun ki...

— Ne istediğimi ben de bilmiyorum, diye sözünü kes-

ti Dessère. Kumarda kaybettim. Fransa da kaybetti şüphesiz. İstedığıme gelince.. Dengeyi korumak, genç, ac ve cenkçi milletlerin ortasında mutlu bir Fransa'yı sürdürmek istedim. Başaramadım ve gerisinin kıl kadar önemi yok gözümde. Elimden gelse çeker Tahiti'ye giderim. İşler beni burada tutuyor. Aslını ararsan, işlere de aldırdığım yok. Ama bırakamam. Nevrasteni, bir şair için normal bir haldir. İlham perileri sinir zayıflığından hoşlanır çünkü. Ama Borsa hoşlanmıyor.

Hesabı ödedi. Gizli bir kuvvet Champs-Elysées'ye doğru itiyordu onları. Oraya gelince ister istemez durdular.

Açık bir arabanın içinde Daladier geçmekteydi. Haik cılgınca alkışlıyordu kendisini. Arkadan Tessat geliyordu. Günün bir kahramanı da o değil miydi? Nasıl olur da bu büyük sevgi gösterisini yalnız Daladier'ye bırakabilirdi? İnce uzun burnu sağa sola sürekli dalışlar yaparak etrafı selâmlıyor ve, piyesin kilit monoloğunu bitirmiş bir tragedyya oyuncusu gibi alçak gönüllü ama gururlu, gülümsüyordu. Güzel bir kadın bir gül fırlattı kendisine tam o sırada. Ve Tessat çiçeği kapıp göğsüne bastırdı.

— Neşeli bir töreni dedi, Fouger. Gömülenin Fransa olduğunu unutmak şartıyla...

Beklenmedik bir kahkaha attı Dessère:

— Şu Tessat harika bir adam! Ama gül yerine defne dalları gerekliydi doğrusu!

Fouger dayanamayıp patladı:

— Şakanın sırası değil, Dessère. Yurt tehlikede. Bir yıl sonra Champs-Elysées'de Almanların böyle geçit resmi yapmasından korkarım. Ve gene korkarım ki o vakit de onlara çiçek atacak orospular çıkacaktır!..

— Demek «Yurt tehlikede?» İyi adamsındır ama tedavi kabul etmez bir lâf ebesisindir, Fouger... Yurt murt kaldı mı artık ortada?..

15

Duvarlar çok inceydi. Bütün dairelerden dinlenebiliyordu radyo. Ve spikerin sesi, yankılarla çoğalır gibi.

Pierre, Doudou'nun doğumundan hemen önce gelip yerleşmişti buraya. Alabildiğine büyük bir binaydı bu. Bir düzine kadar bitişik yapıdan meydana gelme bir bina. Boş bir arsa üzerine belediye tarafından kurdurulmuştu. Bir vakitler kale hendeklerinin bulunduğu ve çeşitli otlar arasında fare kulaklarının da bittiği bir arsa üzerinde.. Ve gene bu arsada Pierre, bir vakitler aşk randevuları vermiş, sulu sepken mısralar okumuş kendilerini ölünceye dek seveceğine dair and içmişti kızlara. Şimdi bütün bu civarda, geceleri binlerce pencerenin birden ışıldadığı koca koca binalar vardı. Memurlar, teknisyenler, işçiler oturuyordu bu evlerde. Her daire iki küçük odadan müteşekkildi. Ve bütün dairelerde aynıydı hayat: Sabahleyin erken kalkılır, metroya seğirtilirdi. Kadınlar saat dokuzda çarşayı silkeleyip halı döğmeğe girişirlerdi. Öğleyin okuldan dönerdi çocuklar, üzerlerinde önlükleri ve ellerinde baştan aşağı mürekkep lekeleri olurdu. Ve bir yağ, soğan, kahve kokusun bürünürdü ortalık. Akşama doğru radyoların gürültüsü yükselir, saat yedi buçukta yemeğe oturulur, on birde ise ışıklar söner ve herkes uyurdu.

Ama şu son günler boyunca, saat on ikiden önce kapanmaz olmuştu radyolar: Kötü haberi bekliyordu insanlar. Ama işte gene spiker, mütad teminatı veriyordu halka: Savaş olmayacaktı.

Pierre'le Agnès akşam yemeğindeydiler. Çatalı havada asılı kalmış, dinlemekteydi Pierre. Sonra bir sıçrayışta

kalktı ve peçetesini fırlatıp bir küfür savurdu... Karmakarışık duygularla doluydu Agnès ve tedirgindi. Savaş olmayacak diye seviniyordu bir yandan, Pierre savaşa gitmeyecek, evler yıkılmayacak, çocuklar öldürülmeyecek, sakatlar ortalığı doldurmayacak diye seviniyordu. Ama öte yandan, sağır bir hüzne gömülüydü: Kocasının fikirlerini paylaşmıyordu ama kaderine daima ortaktı, onu da kemiriyordu Pierre'in sıkıntısı...

Ne kadar da az benziyorlardı birbirlerine! Atılgan ve gürültücüydü Pierre, içi neyse dışı da oydu ve en büyük coşkunluktan en korkunç umutsuzluğa bir anda kayabiliyordu. Agnès ise, kapalı denecek kadar ihtiyatlı, yargılarında kesin ve sürekliydi. Tek ve mutlak hakikatı arardı daima. Pırıl pırıl bir analığı ve cismanî bir tutkuyu yaşıyordu bütün doluluğuyla...

Zaman zaman fırtınalı ama kısa çatışmalarla bulunan ve, şuur ve iradelerinin dışında birbirleri için besledikleri sağlam ve bir duyumun sürekli varlığıyla hemen pekişen bir ahenk içinde yaşamaktaydılar. Herbirinin kendi özel hayatı, kendi meşgaleleri, kendi coşkunlukları vardı. Büyük şevkle bağlıydı Agnès evine. Onun gözünde bütün çocuklar, narin ve esrarengiz, bir anda kırılıp kuruyabilen veya gelişip çiçek veren birer bitkiydi. Doudou'yu sevdiğim kadar seviyorum hepsini, diyordu kendi kendine. Yalandı, bu: Kıskanç ve kör bir aşkla seviyordu oğlunu. Kelimeleri ilk geveleyişinden, soluk altın rengi saçlarından müthiş bir gurur duyuyordu. Ve Pierre'e olan aşkı bir yana, hiç bir duygu bu sevgi kadar kuvvetli olamazdı... Pierre bilmiyordu karısının kendisine olan aşkını. Agnès bu aşkı kendi kendi kendisine bile itiraf etmekten sakınıyordu. Genç kızlara özgü ilk sevişmeleriymiş gibi, hafif bir sevinç ve şaşkınlık çılgınlık atmadan teslim etmezdi kendini.

Köşesi temiz ve çıplaktı, dağınıklığı sevmezdi. Pierre'in masasının üzeri ise, bir jeolojik tabakalar yığını hâlin-

deydi: Kazi yapmağa kalksanız, kendisinin bile çoktan unutmuş olduğu neler neler çıkarmazdınız!

Brune bulvarındaki bu küçük dairede, okul defterleriyle sınaî desenler arasında ve pembe tombul Doudou'nun yanında pekâlâ mutlu olabilirlerdi. Ama değildiler: Bir şey vardı hayatlarını bulandırıp kâartan.. Çoktan anlamıştı bunu Agnès. Bir gün Büyük Bulvarlar üzerindeki bir kahvede otururken, askerlerin gelmekte olan savaştan konuşup şakalaştıklarını işittiği vakit anlamıştı birden. İki yıllık sürekli bir bekleyiş... Geçici bir şey olarak gözüküyordu onlara yaşadıkları hayat. Bir günlüğüne kiralanmış bir otel odası gibi... Öyle ki, Agnès bir keresinde: «Bir gün daha bağışlandı bize işte!..» demişti.

Pierre için bütün bunlar, hep aynı mücadeleye, hep aynı fikirlere, umutların ve hayal kırıklıklarının çalkantısına bağlı şeylerdi. Pierre'in coşkunculuk anlarında söylediklerini kavramak için boşuna çırpınıyordu Agnès. Özellikle şu son haftalar içinde büsbütün yönünü şaşırmış bir hâli vardı. İnsanca bir şeyler olduğunu sezmemiş değildi. İspanya savaşında. Bir harabeye dönmüş olan Madrid'in fotoğraflarını gördüğü vakit birden bir öfkeye kapılmış ve enternasyonal savaşçı birliklerinin kahramanlığına hayran kalmaktan alamamıştı kendini. «Dâvâları, benim dâvâmı olamaz, ama arı bir dâvâ.» diyordu Pierre'e. Ve onun ağzında bu kelime, «arı» kelimesi, bir itiraftan başka bir şey değildi. Ama burada, Paris'te ise bütün kavramlar tersine dönüyordu: Diploması ve duygular, barışçılık ve kör bençillik, Enternasyonal ve generaller, herşey... Ve kendi içine kapanıp susuyordu Agnès. Gözleri ağlamaktan kızarmış annelerle karşılaşıyordu okulda: Havada dolaşmaktaydı sanki felâket! Demeğe kalmadan. Münih anlaşmasını müjdeleyen kısa bildiri: Savaş olmayacaktı!

— Şu an sevinenlerin ne kadar çok olduğunu bilsen

Pierre! Ya orada?.. Oradokilerin başka bir tepki mi gösterdiklerini sanıyorsun?.. Bir an için unut şu politikayı ne olur!

— André gibi yalnız? Milyonlarca insan gibi. «Dar kafalı, rahatına düşkün burjuva» adını yakıştırdığın insanlar gibi senin... Çünkü artık muhakkak ki, senin de saatin çaldı.

— Anlamıyorum.

— Başka bir zaman olsa yaşırdık, çalışırdık, yetiştirirdik çocuklarımızı olur biterdi. Ve sizler, yani senin gibi olanlar boyun eğmek zorunda kalırdınız, ergeç boyun eğerdiniz de. Kocaman kocaman kitaplar yazılır, yollar yapılır, seromlar keşfedilirdi.. Ama bugün, biz senin gibi insanların iradesi önünde eğilmek zorundayız. Fikirleri kasdetmiyorum, Pierre. Olan şeyden söz ediyorum sadece. Bugün herşey, tek şeye bağlı durumda. Müthiş olan da bu zaten..

Tartışmaya girmede Pierre, karanlık bir edâyla gazeteleri okumağa koyuldu. Daha bu sabah hayatın ta kendisiydi okuduğu şey ve şimdi bir anda tarih olmuştu... Üzü-lüyordu Agnès. Hiç bir kesin hâl yolu bulunmamış olduğunu kavıyordu. Daha ne kadar sürecekti bu ertelenme? Bir hafta? Bir ay? Damla damla nasıl yaşanabilirdi böyle sür-git?

Doudou'ya yaklaştı, rahat rahat uyuyordu oğlan, in-son uzun, çok uzun yaşamalı, diye düşündü Agnès. Dişler çıkıyor, sonra dökülüyorlar bak. Ve bunlar daha henüz süt dişleri.. Nasıl yaşayacak Doudou? Bir seferberlikten bir ikinci seferberliğe... Okşamak istedi oğlunu, ama uykusu-nu bölmekten çekinip vaz geçti ve okul defterlerini karış-tırıp hatâları düzeltmeğe koyuldu. Sessizlik ağır geliyordu ona. Radyonun boğuk sesine razıydı şimdi. Ama kapat-mışlardı bir kere... Bir hafta? Bir yıl?. Dikkatini toparla-mağa, önündeki çocuk cümlelerinin basit anlamını kavra-

mağa çalışıyordu ama boşuna... Belki onuncu kere okudu: «Fontenay'daki amcanın tavşanları ve bir danası var.» Ağaçları özledi birden Agnès, ağılların ılıkliğini, yavaş yavaş akıp giden bir hayatı özledi. Öyle bir hayat ki, acelesiz, beklemez, düşünmez.

Haftalardan beri süren heyecanlardan, uykusuz gecelerden ve mitinglerden bitkin düşmüş olan Pierre de uyu-yup kalmıştı işte. Tek tük gümüş tellerin pırıldadığı siyah kafası, gazeteye doğru kaymıştı. Kocasının muntazam soluğu güven verdi Agnès'e. Hayat hiç olmazsa burada yürütüyordu kanununu. Yüzünü görmüyordu. Ama kalemi yontmak için kalktığı vakit küçük bir çığlık atmaktan alamadı kendini: Bir ölü yüzüydü bu yüz, kansız, gergin ve donuk...

Karısının çığlığına uyandı Pierre, tenbel tenbel esnedi ve hemen daldı gene.

16

Seferberlik, bir kurtuluş gibi gözükmişti Lucien'e: Yazdan beri sefil bir hayat sürmekteydi. Korktuğuna uğramıştı sonunda. Joliot anlamıştı babasıyla bozuştüğünü ve gazetesindeki at yarışları sütununu kendi yeğenine aktarmıştı. Zaten Lucien'in kurumlanmasına için için öfkeleniyordu. Oysa gazete o sıralarda Lucien'in biricik gelir kaynağıydı. Ve açlığı öğrendi Lucien, kirli gömlek yakalarına alıştı, sigarasız geçirmeğe başladı akşamlarını. Borcunu ödemekte hiç de aceleci davranmayan kiracısına şüpheli gözlerle bakan otelci metelliğe kurşun attığını anlamasın diye yemek saatında dışarı çıkıyor ve kızgın so-

kaklarda dolanıp duruyordu. Kahve taraçlarında yemek yiyen insanları görmek, zıvanadan çıkarmağa yetiyordu Lucien'i: Listelere eğilmiş yemek seçiyorlardı. Tatlı tatlı gülümseyenler vardı, çok ciddî bir iş yaparcasına garsona emir yağdıranlar, telaşlananlar, nazlananlar vardı. Midesi bulanıyordu yemek kokularından. Şans eseri olarak bir dostuna rastladığı vakit —bir edebiyat adamı veya bir Kùltür Evi müdavimi, Breuteuil'ün adamlarından biri veya bir kumarhane fedâisi oluyordu çoğunlukla bu dost— çarçabuk bir hikâye icad ediyordu: Cüzdanını evde unutmuş oluyordu meselâ, ya da üzerinde Mısır lirası bulunduğunu ve o gün Mısır lirasını bozdurmağa kalkarsa bilmem ne kadar kayıplı çıkacağını anlatmağa koyuluyordu... Ve yüzüsüzce bir gülümseyişle elli frank çekiyordu adamdan, tabîî derhal yiyordu.

Bir gün, annesinden bir mektup aldı. Sağlığının gittikçe bozulduğundan söz açıyordu kadın ve babasıyla barışması için yalvarıyordu. Zavallı anneciği! Çocukluğunu hatırladı Lucien, kızla yakalandığı günleri hatırladı... Kendisi de bedbahttı işte... Annesinin dediğini tutsa peki? Önüne geleni soymakla geçen bu serseri hayatından bıkip usanmıştı çünkü.. Ve kadının içler acısı mektubuna cevap vermek için kalemi aldı eline. Alır almaz da buruşturup attı kâğıdı. Hayır, hayır, bin kere hayır! Evde daima temiz bir yatak ve hazır bir sofraya bulacaktı, kabul. Ama bunun için küçölmek: Aslâ! Breuteuil'e inanmış ve aldanmıştı: Saf, mâsum bir ruhun hatâsıydı ama bu hiç olmazsa. Oysa babası, kelimenin tam manâsıyla hayâsız bir fırsatçıydı... Sıkıntısı da caba! «İnsan çalışmakla başarır herşeyi. Ben bakanlık mevkiine bir günde mi geldim sanıyorsun!» gibisinden lâfları işin yoksa dinle dur artık!..

Bazan da Sinek'i hatırlıyordu Lucien, son buluştukları akşamki perişanlığını hatırlıyordu kadının. Aslında derin

bir pişmanlık duyuyordu, ama bunu cesaretle teslim etmek yerine, «fazla duygusal» olduğu için kendi kendine öfkeleniyordu. Defalarca yazmıştı. Sinek, onsuz hayattan nefret ettiğini söyleyerek kendisini affetmesini yalvarmıştı. Her mektupta acıyla kasılıyordu Lucien'in dudakları ve yırtıp atıyordu kâğıdı hemen. Zamanla mektupları açmamağa başladı. Yardım etmek elinden gelmedikten sonra mektupları okumak neye yarar ki?.. Kendisi de mutsuzdu işte! Ve merhametin yeri yoktu bu dünyada: Henri ölmemiş miydi, terketmemiş miydi onu Jeannette ve Breuteuil aşşâğılık bir politikacı değil miydi!..

Breuteuil'den ayrıldıktan sonra Lucien politikayla olan ilgisini de toptan kesmiş bulunuyordu. Gazeteleri bile okumuyordu artık. En az babasının dosyaları, Breuteuil'ün evi, o Kielmann denen herifin hiç bir vakit görmemiş olduğu ensesi kadar usanç verici ve iğrenç geliyordu ona dünyada olup bitenler... Ve kahvede veya sokakta, Hitler'den söz edildiğini, harp ilânının bir an meselesi olduğunu işittiği vakit, sadece esniyordu: «Benim tilki pederim, diyordu kendi kendine, gene Fouger'yl sindirmek istiyor olsa gerek!»

Ama günün birinde Lucien de askere alındı. Salamanca'ı gördü yeniden, İspanya'yı kasıp kavuran savaşı ve izinli falanjistlerin içki âlemlerini gördü. Memnundu.

İki gün sonra da Münih anlaşması imzalanmıştı ve Lucien alaycı bir acılıkla:

— Gene her zamanki gibi acıkta kaldık! diye düşündü kendi kendine...

Milyonlarca safdil gibi o da, şehrin karartılmasını, Paris sokaklarında kol gezen tankları ve seferberliği ciddiye almıştı. Oysa şimdi anlıyordu ki, bütün bunları, Meclisteki oylarını sağlamlaştırmak için babası yapmaktadır! Sıkıntıyla esnedi Lucien. Eski hamam eski tas hikâyesi ye-

niden başlıyordu işte: O patırtı, alacağını isteyen asık suratlı otelci ve mağaza vitrinlerinde aniden karşısına çıkan soluk ve berbat bir surat... kendi suratı.

Bir keresinde talihli iyice yaver gitmişti. Eski editörü Gautier'ye rastladı Madleine civarında. Başka bir gün olsa, Lucien'den bir an önce yakasını kurtarmaktan başka bir şey düşünmezdi Gautier, ama o gün o da perperişandı. Daha o sabah, ölümle pençelesen üç yaşındaki kızının yatağı başında hıçkırarak ağlamıştı. Ama «Voie nouvelle» in özel baskısı hayata geri getirmişti onu. Öyle ki artık Gautier, değil sadece Lucien'i, utanmasa gazete satıcısıyla köşedeki polis memurunu bile kucaklayıp öpmeye girişebilirdi. Nitekim Lucien'in hırpanî kıyafeti bile dikkatini çekmekten uzak kaldı. Ayrıca bu çökük surat, bu uzanmış sakal ve bu eskimiş elbise (üniformaları verecek zaman bulamamışlardı), böyle tehlike günleri için alabildiğine normaldi.

— Daha hâlâ inanamıyorum kulaklarıma!.. diye bağıyordu Gautier. Ne büyük, ne mutlu bir sürpriz! Yarın Colmar'a hareket ediyorum, bir düşünsene! Hem de topçu çavuşu olarak...

Bir soluk aldıktan sonra sordu:

— Peki ya sen?

— Ben plyadeyim. İkinci sınıf asker...

— Peki be adam, cepheye yollanmaktan kurtulmuş olmak hiç mi sevindirmedi seni?

— Doğrusunu istersen, benim için hepsi bir...

— Hadî oradan züppe! İddiaya girerim ki bir sinir krizi geçirmektesin!.